K.-Ü. „LOODUSE" 1927. A.
ROMAANIVÕISTLUSEL
I AUHINNAGA KROONITUD

VAESTE-PATUSTE ALEV

ROMAAN 2 KÖITES

AUGUST JAKOBSON

VAESTE-PATUSTE ALEV

I KÖIDE

K.-Ü. „LOODUS“, TARTUS

K. Mattiesen'i trükk, Tartus, 1927.

„Häda teile, ausad mehed, kes teie rikkuses ja austuses elate. Intresside summa kasvab ikka suuremaks ja rahvale jääb ikka vähem ruumi. Nii lämmatate teie inimesi koobastes, mida teie nende jaoks ehitate. Teie aga ei mõtle, kuidas neile ohvritega tasu muretseda, selle eest, mis nad teile annavad."

„Häda teile, rahva juhtidele, kes teie oma kuulsuse eest hoolitsete, ja püüate, et rahvas teid ülistaks! Aga teie külvate vaenu ja jätate vaesed ilma abita."

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

„Häda teile, uhketele, kes teie põldu põllu külge liidate, kuni teie ainuüksi maal elate! Mees ja naine lahkuvad säält, kus neil enam kodumaad loota ei ole; vähese kraamiga rändavad nad linna."

„Häda teile, õpetlastele ja teadusemeestele, kes te oma teadust mägedeks kuhjate, aga ei mõtlegi rahvale paremat kosutust anda kui teie teadus. Nii on teie teadus aina tolm."

„Häda teile, kes te ajalehtedes hässitate ja valetate! Teie ei suuda ühtki inimest õnnelikuks teha ega ole iganes üht pisarat kuivatanud."

„Häda teile, kes teie kirjutate: „Rahu, rahu, kõik on väga hästi!" Aga väga palju asju on hoopis rikkis, ja tehakse suuri pettusi! Aga te ei taha, et teid segama tuldaks!"

„Häda teile, kes teie halba kaupa müüte ja kõrtse iga nurga pääle ehitate! Kes teie inimestel rõõmu kihvtitate ja naistele ning lastele kibedaid pisaraid valmistate!"

„Häda teile, kes te vahetpidamata rõõmu sees elate ja ometi rahvast himukaks ning paljunõudvaks sõitlete. Teie olete ise nii laisad ja armuta, teie kardate viletsust vaadatagi!"

Walter Classen: „Kristus meie päevil".
(Kannatuste rada.)

1.

Katariina Lüüne ärkas oma päälelõuna-uinakust just siis, kui pisuke, lilledega ilustatud numbrilauaga seinakell nurgas viis lõi.

See oli harilik aeg, mil muutusid unised töölismajad jälle enam elavaks. Küünarpäädeni kooritud käistega jakkides askeldasid kondised naised siiasinna, keetsid, küpsetasid, käratsesid lastega, iseloomustasid mõne üldise lausega uuemaid sündmusi kirjus alevikroonikas ning kartsid alalõpmata hiljaks jääda töölt - oodatavaile toiduvalmistamisega. Poolmädanenud kaevuvinnad kägisesid korduvalt, korstnad aga, mis suitsesid ainult kaks korda päevas, hakkasid pea korraga ajama välja sinakasmusti suitsusambaid, mis hääbusid kuidagi nukralt-igavalt ja flegmaatiliselt-aeglaselt suvetaeva sügavasse sinasse ja mis lõhnasid pea kõigil nädalapäevil ikka üht ja sama: mõrkjat sibulat ja kõrbenud rasva.

Katariina Lüüne ringutas, tõstis käed risti kõhule, maigutas suud, kuid ei tahtnud veel tõusta, sest pää oli magamise aegu hakanud valutama. Otsekui nürid noad saagisid meelekohti, kaelasooned tundusid kangeina ning õlgade liigutamine sünnitas teravaid pisteid. Päälegi tundus rinnus imelik raskus, mis valdas

teda harilikult ainult siis, kui ähvardas päävalu muutuda pikema-ajaliseks; ja kui ta nüüd tõusta katsus, see raskus otsekui rõhus sisikonnale, kiskudes suhu oksele-ajavat ila.

„Tohoo, pime..." venitas naine poolkuuldavalt ja tõstis käe otsaesisele, pöördudes rohkem teisele küljele. Aga just siis, kui ta pöördus, langes ta pilk aknale ning ta nägi, et oli hakanud sadama tihedat, udust vihma. Õu oli hall, vaikne ja veidralt liikumatu, mööda ähmaseid aknaid, mida varjas pooleaastane tolmukord, jooksid alla pikad, tinased veesorud.

„Sajab või?" küsis Lüüne, pöördudes veel enam akna poole.

„Sahistab jah hoogude kaupa," vastas voodi otsast varjatud laua veerest sihvakas, kuid võrratu kõhna näoga neiu. Tolle tiisikustõbiseid iseloomustava kõhnuse järgi oleks võinud istujat pidada 14—15-aastaseks lapseks, näojoonte järgi aga palju vanemaks. Kahvatu, peaaegu veretu suu, mille nurki piirasid selgelt-märgatavad kortsukesed, ja kumer, juustest lage otsaesine andsid talle liigagi elatanud ilme. — Neiu luges kössivajununa mingit vana nädalalehte, lõug toetatud mõtlikult käele, ning tõstis pääd ainult korraks, et vaadata akna poole.

Katariina Lüüne tõusis ringutades istuli.

„Ah näe, see oled ju sina, Marie," ütles ta, „ma mõtlesin ikka, et oma tüdruk... Teab, kuhu see kaltsakas jälle on kadunud ?. . ."

„Läks just praegu Volliga välja. . ."

„Ah siis ta on ikka poest tagasi. . . Ma mõtlesin, et tulemata alles. . . Käisin linnas, väsisin hullusti ära ja arvasin, et heidaks õige pooleks tunniks voodi. Aga

teab, kas see voodi on nii kõva olnud või... Pea nii hullusti valutama hakanud et... Näh! Just nagu noaga nösib teine!... Sul oli ehk asja kah? Oleks võinud ju mu juba ammu üles raputada..."

„Ei mul põle suuremat asja midagi," vastas tüdruk, „käisin hommikul poodis, teile oli eilase postiga kiri tulnud... Kirjavidaja jätnud sinna..."

„Ah kiri või? Noh, suur tänu kah! Teab, kellele ta õieti on, see kiri?"

„Lillile."

„Ah või Lillile!... Ju ootas teine küll ikka... Kas on siit oma linnast või?"

„Ei ole; Tallinnast."

„Või koguni Tallinnast! Noh, siis on ju... näh, kui lõi jälle nagu kirvega meelekohta!... ehk on siis, jah, Alleksilt..."

„Ega teil ju teisi sääl põle... Kas ta hakkab varsti puhkusele tulema või?"

„Kes seda meest teab... Ju ikka kirjutas, et tuleb... Aga ega temal see tulemine nii kerge põle kui lihtsõduril. Viimases kirjas, mis me ta käest saime, ütles küll, et kavatseb suve paiku."

„Ju on, ohvitseri asi ja... Noh, õigust öelda, ega siin meie külas põle muul aastaajal kui suvel midagi teha kah..."

„Ega muidugi põle... Sügisel on pori, talvel alati rinnuni lund täis tuisand, kevadel, — siis ei saa suurte vete pärast jalga linna poole viiagi. Oli ta veel enne, mis ta oli, nüüd aga, sest ajast pääle, kui nad selle turbavidamise raudtee ehitasid, on asi üsna täbar. See tamm on ju just nagu loodud vete kinnihoidmiseks."

„On jah..."

Tekkis minutiline vaikus. Neiu luges sosinal poolelijäänud ajalehetüki läbi ja tõusis. Nüüd näis ta veelgi luisemana. Tal olid imepisukesed, kondised jalad, peened sääred ja puusadest vähe edasihoidev keha. Kui ta suurräti pisut paremini kohendas, lükkas ta alumise lõua ette, mille tagajärjel tekkis ta niigi juba tõsisele näole otse kurb ilme. Esimesel kohtumisel oleks võinud seda inimest nimetada inetukski, olgugi, et tal olid väga ilusad ja suured silmad, sinised ja lihtsameelsed nagu süütul lapsel.

„Kas sa juba minema hakkad või?" küsis Lüüne, vaadates tüdrukust mööda.

„Jah; eit pole kah just terve, loomad aga tahavad juba toimetada."

„Mis eidel's viga on?"

„Kes tast aru saab... Küllap vist ikka vanadus... Öösiti karjub koledat külmavalu ja juba mitu päeva ei julge nina katuse alt välja pista. Vanainimese asi!"

„Ju on küll. Näe, minagi tunnen, et aastad hakkavad liiga tegema..." naeratas Lüüne hajameelselt.

„Ah mis nüüd sina ennast räägid, sa ju meie eide kõrval alles sirge nagu tikk... Sinuga on koguni teine asi. Aga see, et temale surm kuklasse kipub, põle ime."

Neiu naeratas väsinult ja vaatas ühtelugu tumehalliks suitsunud müürile, millel saalisid edasi-tagasi vaskkollased prussakad ja verest pakatavad, tumepunaste selgadega lutikad. Nähtavasti tahtis ta meeleldi lahkuda, kuid jättis selle siiski miskipärast tegemata.

„Kus sa surmast tohid rääkida," ütles Lüüne, „kuhu sa siis ise jääd!"

„Ah mis mina nüüd," naeratas tüdruk jälle oma kurba naeratust. „Ju ma ka siis kuidagi läbi saan... Muudkui tee tööd ja... Eks lasen's maa lahti, müün loomad ära ja hakkan kuskil vabrikus tööl käima. Elada ikka kuidagi saab..."

„Ei ole see täiesti ilma maata töölise elu ka midagi..." ohkas naine. „Ju meil siin näha on... Iga väiksema kui asja ja iva pead puhta raha eest ostma... Näe, Matveidel on mõni vakamaa põldu — elavad kohe nagu parunid... Teab, mis see kell peaks juba olema?"

„Natuke aega tagasi lõi viis."

„Oi jessuke, siis ma kipun ju juba hiljaks jääma!" hüüdis eit kohkunult. „Lilli saab juba kell viis lahti!... Oli teisel hommikul kõri haige, käskis kuuma vaarga teed keeta. Kui sa juhtud ehk Martat nägema, ütle, et ma käskisin kohe koju tulla. Mis ta selle vihmaga oma rõivaid leotab..."

„Ju ma võin's ütelda kah."

Ja igal sammul vaevalt märgatavalt pääga noogutades lahkus neiu toast. Mõni silmapilk hiljemini kuulutas hoovivärava tasane nagin, et ta oli jõudnud juba uulitsale.

Vähe aega istus Katariina Lüüne veel voodiveerel, käed süles ja silmad vidukil. Kuid et linnas juba vabrikud vilistama hakkasid, tõusis ta kiiresti ning kadus kööki, et keeta sääl oma töölt-oodatavale tütrele kuuma vaarikateed.

Töö edenes kiirelt ja ladusasti. Ta oli tugev naine, see Katariina Lüüne, lõhkus puuhalud pea mingi vaevata ning varsti lõkendas pliidi all here tuluke.

Niiske aur ja köögi mahe soojus mõjusid tasse kuidagi pehmendavalt. Juba vaevalt veerand tunni järel tundis ta, et õlad ei valuta enam nii teravalt kui enne ja et isegi kaelasooned hakkavad muutuma pisut pehmemaks. Pää aga, — noh, pääst ei maksa ju õieti rääkidagi, sest valutas see tal ju pea alati!... Ja eks olnud tikuvabrikust ärajäämiseski süüdi just see neetud pää ning... noh muidugi ka lapsed oma järjekindlalt kasvava arvuga, sest... — Kuid lastest ei tahtnud Katariina Lüüne hää meelega mõelda, sest eks olnudki just need ta vaesuse pääpõhjuseks.

Eit võttis nurgast uue halu, tõstis kirve pää kohale ning lõi terve oma mehise, pingutatud jõuga otse puu südamesse. Tekkisid praod, kuid puu jäi endiselt ühte. Teine löök mõjus sama vähe, kolmas aga vääratas ning põrkas kõlisedes vastu kivi, ainult kämbla võrra pöiast vasemal. Kuid tollest äpardusest vihastununa purustas eit neljanda hoobiga halu kuni alumise otsani kaheks.

Äkki tuli talle meelde kiri. Ega see ole vist muidugi muult kui ta kõige vanemalt pojalt, Alleksandrilt. Kirjutas see ju talvel juba, et kavatseb kuuks või paariks puhkusele tulla, siis aga segasid need kommunistid oma mürgliga... Nüüd aga, kevadsuvel, mil kõik juba vaikne ja ilmadki üsna toredad, võiks ta ju küll sõita. — Kuid — ehk on viimaks Klaaralt, sellelt sunnitööliselt?! Ent viimane mõte paelus teda ainult silmapilguks, sest miskipärast näis talle kuidagi kindlasti, et säärast asja oletada on liiga lapsik.

Ta lõhestas viimase halupoole, raputas koorepuru rõivastelt maha ning ajas selja sirgeks, et otsida vaarikaoksi. Kuid osutus, et neid oli liiga vähe. Oli ainult

paar vaevalist raagu, needki pisukesed ja tolmused, nagu luuast võetud kaseoksakesed. Päälegi olid nad niivõrt suitsunud ja määrdinud, et isegi Katariina Lüüne taolisele perenaisele, kelle puhtusnõue pole kuigi täielik, näis kahtlasena, valmistada säärastest raagudest teed.

„Pean vaatama, ehk on sellel sääl...” mõtles eit ning koputas tugevasti pliidi kõrvalt teise tuppa viivale uksele. Ses toas elas venelane Ivan Ivanovitš Vitjagin oma eestlasest-naise Annaga. Paari silmapilgu jooksul polnud kuulda ainustki häält. Siis aga nagises midagi, põrandal põntsatas ning kohe hüüdis tasane, kuid meeldiv alto:

„Jah, sisse!”

Lüüne teretas. Tal olevat vaja sisse astuda ainult silmapilguks. Ega ta oleks muidu tulnudki, aga lapsed, risud, on teetopsi riiulilt maha tõuganud — otse solgipange päälekauba veel — nii et nüüd pole tõesti midagi, millest keeta Lillile haige kõri jaoks palavat teevett. Ehk leiduks Annal natuke?...

Anna Vitjagin, umbes 25-aastane lihav naisterahvas, kuulas eide jutu lõpuni, naeratas, sügas laisalt määrdinud särgiga oma veidralt pungili seisvaid rindu ja ütles läbi nina:

„Ju teda oli siin ikka küllalt, aga... Ma vaatan kohe kappi... Hiina-teed on terve pakk, kuid see ei kõlba enam... Petrooliseks saanud teine...”

Ta tõmbas kägiseva kapiukse lahti ja soris sääl kaua, kuid nähtavasti ilma mingi tagajärjeta. Muidugi, see olevat ju vana asi, et kui sul midagi vaja on, siis oota aga, et sa seda „midagi” leiad! Muidu vaata, et ninali tast üle ei komista! — Ta kõlistas

kaua igasuguste pisukeste apteegiklaasikeste vahel, ei leidnud aga siiski. Alles siis, kui talle meelde tuli, et ta oli otsitavat asja tarvitanud alles eila õhtul, mäletas ta päevselgelt, et ta oli pannud selle nurka riiulile.

Noorik lükkas, ikka ühtelugu naeratades, oma paksud, süsimustad juuksed kõrvade taha, tõstis särgi üle põlvede — ta oli ilma päälisriieteta — ning astus üle magava mehe, kes oli tulnud töölt alles hommiku eel ning lamas nüüd ristseliti, paljad jalad põlvedeni teki alt väljas, ja võttiski ilma pisema otsimiseta riiulilt tarvismineva teepaki. Kui ta end sääljuures pisut edasi kummardas, tulid läbi õhukese särgi nähtavale ta prisked, riietpingutavad kehavormid. Ta puusad olid laiad ja tugevad ning ta pehme, siidvalge selg oleks võinud panna õhetama näo külmemalgi mehel.

„Kui palju sa tahad?" küsis Anna voodist maha astumata.

„Eks raputa niipalju, et täna läbi saab; ju homme peab niikuinii ühe paki tooma."

„Ütle ise, mil' aitab."

Ja seistes ikka püsti voodil raputas noorik Lüünele pihku igasuguse mustusega ning prussakakestadega seginenud teed.

Ivan Ivanovitš, kelle oli äratanud nähtavasti kas jutukõmin või otsimisest tekitatud kolin, avas silmad, maigutas suud ning küsis uniselt kähiseva joomarihäälega:

„Noh, mis siin's lahti on?"

„Mis siin's ikka lahti peab olema... Näed, et annan Katile teed."

„Niiviisi's?! Vaata, et sa voodist maha saad!

Nagu harakas kaksiraksi kõhu pääl!... Ja rõivaid kah selga ei saa!"

„Põle sul siin all viga midagi, hi, hi, hi,! Kui arvad, et silmad pimedaks teeb, eks vaata siis mujale! Või millal ma need rõivad selga panema pidingi!... Öö otsa ole sinuga hädas... Eila juhtusin natuke hiljemaks üles jääma kah, nii et ei saanudki õieti magada. Kell kolm tulid aga juba sina oma maovaluga... Ah aitab juba või?... Soo! Panen kohe riiulile tagasi, et jälle kaduma ei lähe... Kas sul tuli juba pliidi all on?"

„Ju on, mis sääl's enam aega viita, kell juba varsti pool kuus."

„Jah, lõi juba ammu viis ära. Aga issand, Ivan, sa pead ju kah üles tõusma, sul hakkab ju kah juba seitsmest töö!"

„Ah, jäta rahu!" urises mees läbi une ja hakkas kohe kuuldavalt norisema.

„On ikka paras paar laiskvorste koos..." mõtles Lüüne, astudes tagasi kööki.

Tee pajas, asus ta kohe toidu valmistamisele. Mõne minutiga olid kartulid kooritud, pestud ja tulel. Kaugele uulitsale kostis kirve äge paukumine. Kiri tuli veel korraks meelde, kuid nüüd polnud enam aega arutada, kellelt ta on, sest iga silmapilk oli oodata tööliste tulekut.

Äkki ajas eit enda kuulatades sirgu. Noh muidugi, sääl nad juba kaagutasidki! See oli ju „tikuplikkade" harilik kärarikkus, mille poolest käisid nad üle kõigist teistest vabrikuneiudest. Neid võis kuulda juba siis, kui astusid nad alles „Kondi" all paadist välja, ja kui nad veel lähemale jõudsid, polnud raske

tunda neid isegi häälte järgi, sest neil kõigil olid laiad lõuad, terved kõrid ja võrratu temperament. — Praegu tulid nad mööda ojakallast ning juba viie-kuue minuti pärast jõuavad nad kindlasti külla. —

Eit kurnas ruttu kartulid, asetas paja, et aur tuppa ei pääseks, üle avatud ukse eeskotta ning ulataski juba käe riiulile, lahja lihatüki järgi, millest tahtis ta valmistada kastet. Ja siis — tulgu kas või kõik korraga, kas või Allekski oma suure ohvitserikõhuga ja Klaara, see äge naiskommunist oma täitmatu sunnitöölise isuga. — Aga sääl ta juba mõtleski oma lühikest, kuid ainult harva kustuvat mõtet, et ta tänaks tõesti Jumalat, kui see laseks teda kas või ainus kordki enne surma näha oma pisukest, alati murelikku, pikapatsilist Klaarakest, keda varjavad juba teist aastat sunnivangimaja paksud müürid...

2.

Esimesena ilmus Lilli. Ta oli väga haige ja aina hädaldas. Pisuke, priske ja ilus, sarnanes ta oma sallimähitud kaelaga meeldiva pupega. Tal oli küll pisut liigagi lühike kasv, kuid ta keha oli see-eest koguni ümmar ja sale, ja kui ta käis, õõtsus kõik ta ümber: puusad, rinnad, põlved, isegi too õrn, vaevaltmärgatav lotike lõua all. Ja ta pruunid, kuidagi lustilikult vaatavad silmad avaldasid kõike muud, kuid mitte toda suurt, rasket valu, mille üle ta nii ohtrasti hädaldas.

„Ma ei saa aru, kust see kõrivalu sul's nii järsku tuli!" ütles ema päältnäha vihaselt, kuid rõõmustus

samal ajal endamisi, et ta võib haigele tütrele kohe pakkuda klaasi kuuma teed. „Alles eila laulsid nagu kukk ajaroikal, nüüd aga korraga... Säh, ma tegin sulle natuke palavat jooki."

„Kust see valu nii järsku pidi tulema!" osatas tüdruk tigedalt. „Kas ma's sulle ei öelnud, et öösi külmetada sain! Üks molkus oli saapad kööki viinud, ei leidnud kätte... Noh, palju sääl's vaja on! Kaste oli külm nagu jää..." — Ta rüüpas hooletu sõõmu kuuma teed, kõrvetas aga suu ning hakkas jälle vihaselt kiruma: „Noh, ma ei tea, kas sul lõugu pääs põle või! Annab tulikuuma teed! Nüüd on suu kah veel nagu tuld täis! Ennem oli ometi kõri üksi!... Oled ikka sina küll üks!..."

„Soo, või nüüd olen mina kah veel süüdlane!" sai vanake samuti ägedaks. „Kas mina sind paljalt välja ajasin! Nüüd — kõri haige! Nüüd — ei saa neelata!... Paras, muud midagi! Ise suur tüdruk, aga ei oska end põrmugi hoida!"

„Ei oska hoida! Eks too's pott tuppa voodi veere alla! Või pidin ma püksi tegema! Kas külma vett on, ma panen natukeseks jahtuma."

„Eks vaata pange. Aga ära jälle liiga külmaks tee!... Siis pole tast midagi kasu."

Lilli hakkas teed jahutama, ema aga jätkas vaikides toiduvalmistamist. Alles mõne minuti pärast ütles ta nagu lepituseks:

„Noh, nüüd on's küla ometi kord jälle kisa täis!"

„Mis kisa?" küsis tüdruk.

„Soo, ise nagu ei teakski veel! Ikka selle kohta, et te mujal kui Ojaküla mõisas enam käia ei tahagi. Näe, poodiski olevat juba räägitud..."

„Las aga rääkida! Just nagu suur kuritegu! Kas siis enam kodust välja minna ei tohigi, või?"

„Kes siis seda ütleb!... Aga te peaksite natuke targemad olema!... Igal laupäeval ja pühapäeval sääl vedeleda läheb päris tõesti liiale. Su kavaler olevat veel igavene kõvera ja mossis näoga."

„Kes siis sellest valu tunneb?!"

„Või mina tean, ma kuulsin külast. Ju mõni teie endi seltsist peab ikka olema, kes seda nii hästi teab. Ja mis sa selle moonaka tühjaga mängid, võtjat tast niikuinii ei saa."

„Mis see sinule korda läheb! Ei võta — ei võta! Aga juba ma aimangi, kes säärast loba ajab! Arusaadav!"

„Kes see lõksutaja's on?"

„Kes muu kui Marie."

„Ah Põllu Marie?"

„Nojah."

„Aga mis lõbu see temale pakub, ta käib ju ise ka?"

„Mis see teeb, et ta ise käib! Teda ju keegi ei taha!"

„No mis temal's viga on?"

„Mis tal's sellepärast viga on, inimene nagu inimene ikka... Aga ega ta ole ju küüne võrragi parem kui ta kõver ema..."

„Nonoh!"

„Pole sääl ‚nonoh' midagi! Ta on ju igavene lammas! Muudkui istub aga nurgas ja põrnitseb. Aga pärast, vot' pärast — siis oskab lõgistada ja uriseda küll! Just nagu oleksin mina selles süüdi, et ükski poiss teda ta tiisikuse pärast ei taha!"

„Kas siis sellepärast?..."

„Noh ikka! Kes sühukse korbiitsakaga's käia tahab! Kas teed veel on või?"

„On küll."

„Vala siis pisut palavamat juurde... liiga külmaks läinud... Kas midagi muud veel kuulda oli?"

„Üks plika käis sind otsimas... Ei, põle siin suuremat uudist midagi enam..."

„Missugune plika?"

„Või mina teda tundsin! Oli sühuke mustaverd, juudi näoga."

„Ah soo, aiman juba. Kas sa's Kirschfeldi Almat ei tunne?"

„Mõni töötüdruk või?"

„Jah, esimesest artellist. Ta on ju ennem kah siin käinud."

„Ei mina mäleta teda midagi... Aga kas ta's ei teadnud, et sa tööl oled?"

„Miks ei teadnud! Ma ütlesin talle pühapäeval, et ta raamatu tänaseks siia toob. Ega teisi veel kodus põle?"

„Ei ole. Kas sa's ei tea, et nad..."

Kuid eit ei saanud lauset lõpetada, sest just samal silmapilgul avanes Vitjaginite toauks ning Anna astus kööki, ikka veel korratult rõivastatud, — jakita ja paljaste käsivartega. Pääle särgi oli tal seljas ainult õhuke, otse võimatuseni määrdinud sitsikleit.

„Ahah, näe, pruut kah juba kodus! Noh, kuidas siis tänane päev mööda läks ka? Kas mõtlesid küll kallima pääle?" küsis ta mängides rõõmsalt oma pehmelt-kõlava häälega.

„Mis see's noorikule korda läheb!" naeris Lilli

häätahtlikult vastu, „kui aga sinu süda rahul on!... He, he, he! Sul ju oma jagu käes juba!..."

Anna tegi veidralt-hapu näo.

„Pheh! Oleks mul õige asja! Mine vaata, kuidas lõõtsutab!"

Lilli naeris hirnuvalt ja läks tahatuppa rõivaid vahetama, Anna ja eide vahel algas aga kohe tõkketu keelepeks.

„Ema, kes selle kirja tõi?" küsis Lilli mõni minut hiljemini üle ukse.

„Marie. Vaata, kellelt ta on."

„Alleksilt."

„Alleksilt? Ma arvasin küll... Tule, loe mulle kah."

Lilli tuli tagasi kööki, tööröivaste asemel seljas kerge suvikleit, ning istus pliidi ette pakule, kiri näppude vahel.

„Millest ta kirjutab, see Alleks?" küsis Anna.

„Pole siin suuremat midagi. Koju tuleb..."

„Millal?"

„Nädala pärast või nii. Ja päriselt kohe."

„Päriselt?" ajas ema silmad pärani. „Kas ta's teenida enam ei taha?"

„Ju's ei taha."

„Vot kus nali! No mis ta's siin tegema hakkab?"

„Ju näeb."

„No eks lase siis kuulda!" sundis ema.

Lilli tõmbas oma väikese keha kohta ebamääraselt jämedad sääred kõveraks kleidi alla, kükitas põrandale ning hakkas vastu tahtmist lugema, komistades ja kogeldes sagedasti igal teisel sõnal. Kiri oli kirjutatud

tõsist inimest iseloomustava asjalikkusega ja külmalt ning kõlas järgmiselt:

„Teie viimase kirja pääle, milles küsite, kas mõtlen varsti puhkusele sõita, võin vastata järgmist: sõidan, kuid mitte ajutisele puhkusele, vaid reservi. Mõtlen, et peaks aitama juba teenistusest. Esialgu küll mingit kaugemat väljavaadet pole ja arvan, et käesoleval suvel teenistust üldse vaatama ei hakka. Küll aga kavatsen kohe kuhugi liht-tööle minna, sest esiteks on keha kroonuteenistuses kaunis lodevaks läinud ja teiseks on vaja ka raha teenida, seda enam, et praegusel silmapilgul, s. t. ainult mõni päev pääle palgasaamist, on järel vaevalt niipalju, et katta kojusõidu kulud. Oli tasuda mõnesuguseid summasid, mis tegid tasku kaunis kergeks. Arvatavasti sõidan Tallinnast välja esmaspäeva õhtul. Jaama tulla pole vaja, sest terve varandus, mille võtan ühes, koosneb ainult paarist käsikohvrist, mis ei saa loodetavasti ka kuigi rasked.

Alleksander."

See oli terve kiri, lühike ja asjalik. Algas ta ilma mingi päälkirjata, lõpus puudusid aga tavalised tervitused, ilma milleta polekski nagu kujutatav poja kiri oma vanematele.

„Noh, läbi," ütles Lilli ja murdis kirja kokku.

„Ei, mina küll sellest aru ei saa, mis tal mõttes on!" imestas ema. „Mõtle, kus hää koht ja kõik! Ja järsku — hakkan päevatööl käima! Või oleks, et madal palk või... Üle kümne tuhande saab kuus..."

„Ehk lasti lahti!" tähendas Lilli.

„Ei, seda ma ei usu! Sai ikka siiaajani suuri

aukõrgendusi ja... Küll sääl ikka mõni muu asi mängus on... Jumal teab..."

„Ei, põle sääl muud asja mängus midagi! Kas niiviisi tohib mõni asjamees juua! Ju sa nägid, kuidas ta kaanis, kui vahel kodus puhkusel käis."

„Oh jumaluke, Lilli, mis sa säärast asja räägid!" muigas Anna suunurkadega. „Kes neist ohvitseridest mitte ei joo! Puha nagu ühe vitsaga löödud... Eks vaata õhtul mõnda restorani sisse, nemad aina sääl lakuvadki."

„Olgu pääle, aga ega's nii palju või!"

„Ju ta võtab ikka natuke liiga palju jah," arvas ka ema. „Mõtlesin ikka sõjaajal, et noh, kui see sagimine mööda läheb, et ju ta siis natuke mõistlikumaks muutub. Siis ta oli ju noor kah alles, see 23—24 aastat kõigest. Aga ei kedagi! Näe, nüüd on juba 30-aastane mees, aga oma tükkide poolest karvakse hullem ja jaburam veel kui esimestel ohvitseri-aastatel. Ei näe teine naist kah võtta, ehk see õpetaks teda pisut..."

„Naine! Rumal oled või, Kati! Naine jõuab säärast mehemürakat õpetada! Eks mine räägi meie Iivanile! Nagu va sõnn! Niikui palga kätte saab, nii läheb kohe viimase krossini! Ei lähe, neetud vann, enne tööle kah, kui tasku täiesti tühi on! Näe, vahel pumpab 3—4 päeva järgemööda..."

„Sa ehk ei oska talle korda majasse teha," arvas eit.

„Muidugi ei oska!" kinnitas Lilli. „Aga vaat', kui mina kord mehele saan, küll mina juba tean, kuidas härjal sarved pihku haarata."

„Kõtt!" naeris Anna. „Muidugi, kui sul selle moonakaga tõsine mõte on, siis ehk küll. See on üldse

sühuke tössike rahvas, need moonakad... Muudkui laste pääle on nad meistrid!... Hi, hi, hi!"

„Moonakad! Mis moonakad minule korda lähevad! Ega's Jüri ometi moonakas põle!"

„Mis tema's on?"

„Olgu ta, mis ta on, moonakas ta aga ka ei ole!"

„Noo! Hi, hi, hi! Mis ta's õieti on, eks ütle?"

„Asunik."

„Ah soo! Või a-su-nik!..." venitas Anna pilkavalt. Noh, vabanda, et ma eksisin! Õigus jah, Jüri on ju, jah, asunik."

„Või arvad, et see teda võtabki," lõi ema käega, kuid mõtles hoopis teisiti. „Ju neid poisse ennegi nähtud on! Nemad aina külvavad, plikad muudkui lõigaku! Puha ühe vitsaga löödud! Palju neid's sellepärast valmis võtma on! Esimesed üheksakümmend üheksa on kindlasti niisama suksutajad, alles sajas ehk paneb päitsed pähe."

„Noh, ei võta, ei võta!" naeris tüdruk punastudes, toetas lõua põlvedele ning põimis käed ümber säärte, milledel hüplesid tumedad, tulest tekitatud varjud. Kui ta enda niiviisi tagasi kallutas, tulid kleidi alt nähtavale tüsedad, lumivalged reied. Et tal pükse jalas polnud, tähendas ema laitvalt:

„Häbene ikka kah! Vaata, kitsed lähevad juba orasele."

„Las aga lähevad; omad kitsed, omad orased!" vastas Lilli, kuid tõmbas siiski kleidi madalamale.

„Aga kui kõrge mees see Alleks's nüüd on kah?" küsis Anna, sügades uniselt kukalt.

„Ju ta leitnant on."

„Hi, hi! Vend ohvitser, õde aga istub sellepärast kinni, et ta riigivastane on."

Kuid see jutuaine polnud eidele enam meelt mööda, sest ta vaikis tusaselt. Ainult pliidil suitseva rasvapanni äge särin ning vahepääl tugevamaks muutunud vihma ühetasane, igav põrin aknaruutudel segas üldist hääletust. Üks salk kaugemas külaservas elavaid töölisi läks mööda, vaieldes omavahel mingi väga tähtsa küsimuse üle, sest hääled olid kõigil valjud ja ägedad.

Kui Katariina kastmepanniga eeskotta läks, asus pliidi juurde Anna. Laisk, nagu ta oli, koperdas ta õige aeglaselt ja pikkamisi. Ta keetis ainult teevett ja praadis pannil paar viilukat leiba, tarvitades rasva asemel margariini. Kui pann juba särisema hakkas, asetas ta kaks halgu ülestikku ning istus pliidisuu ette, Lilli kõrvale.

„Noh, kas lähete laupäeva õhtul jälle või?" küsis ta, häält miskipärast sosinaks alandades, ja lükkas määrdinud käeseljaga üle otsaesise.

„Kuidas siis muidu!" naeris Lilli oma harilikku, hirnuvat naeru. „Kus siis parem koht on?"

„Mis eit ütles, kui sa alles esmaspäeva hommikul tulid?"

„Mis tal's ikka ütelda on! Kisas kah natuke..."

„Ma kuulsin jah. Täna õnne, et vanameest kodus polnud, see oli öösi õige vihane."

„Või ma seda vanameestki kardan! Tulgu ikka ennem midagi ütlema!"

„Hi, hi, hi! Ei, kuramus küll, see on ikka kena asi ju, see siit tüdrukute julgus! Oi jessuke, sel ajal, kui ma veel sinusugune plika olin, oli asi palju teissu-

gusem. Ei siis tohtinud suudki lahti teha! Ole vait kui sukk! Ja põlegi jumal teab kui palju aega tagasi, see seitse, kaheksa aastat... Hi, hi, hi!"

„Te olite lollid, mis muud!"

„Ju me's ikka olime, jah, ega muud oska öeldagi."

„Aga Matvei plikad tulevad nüüd ikka õigeks ajaks koju."

„Jaah, õigeks ajaks! Nagu ma ei teaks, millal nad tulevad! Hilda tuli esmaspäeva hommikul ligi pool tundi pääle mind veel."

„Pääle sind?! Aga ta olevat ju öelnud, et käinud turul!"

„Jaah! Tu-rul! He, he! Nagu ma ei teaks, kus ta turg oli!"

„Ah s-sedasi!" venitas Anna ning tegi kavala näo. „Asi on siis nii, et nad oskavad natuke nupukamad olla kui sina. Aga tead, mis külas räägitakse?"

„Miks ma 's ei tea! Meil eitki juba teab, mis siis veel muud."

„Eit! Eit ei tea õieti pooltki! Üks hää inimene olevat jutustanud, et sa siis, kui sa õhtuti kodus ei käi, ei magavat mitte ühe oma töösõbranna juures, vaid — Ojaküla moonakatemajas."

„Soo ! Mihuke valelik siis säärast loba ajab ?" hüüdis Lilli vihaselt, punastudes kõrvuni.

„Ega mina tea! Inimesed räägivad."

„Missugused inimesed? Arusaadav, et va' Põllu Mari jälle! Siis, kui tal omal ei vea, siis muudkui lõksutab kohe. Küll ma talle saadanahingele ütlen kord! Kirjad kisub puha lahti, nüüd veel tühja juttu kah ajama! Oodaku aga, küll ta kord oma paraja leiab! Omal vedeles poiss mineval aastal pea igal nädalal oma

kolm, neli ööd juures, ma ei hinganud kellelegi, nüüd põlegi jumal teab mis juhtunud, kohe lõuad pärani! Ei, hullemat kelku küll enam ei ole kui tema."

„Ei tea, kas see on ikka õige, et ta kirjad lahti kisub?"

„Kas see on õige, et ta kirjad lahti kisub?! Muidugi on! Ta ärgu norigu ise sõnu suust välja! Tead (häält sosinaks alandades) — mitte ühtki kirja ei saa siitinimesed enne kätte, kui Marie neid läbi pole lugenud."

„Noo?! Aga vaat' missugune vagune ja tõsine teine ise! Kas sa põle veel kuulnud, mis ees-alevi inimesed räägivad? Poemees põle ta käest piima sellepärast enam võtnud, et ta kord vähema summa raha letilt tasku veeretanud."

„Noh, ega see põle ju ime. Küsi parem, kus su omad kõrvarõngad on, mis sa mineval talvel Matvei Aliide sünnipäeva-pidul kõrvast ära võtsid ja kummutile panid! Ärgu mõtelgu ta midagi, see igavene lõks, küll mina teda juba tunnen!"

„Ma arvasin juba kohe," lõi Anna käega. „Aga olgu päälegi! Söögu! Ega ma sellest paarisajast margast vaeseks jää. Aga tead, ma arvan, ega tal vist pääs kõik korras põle!"

„Ah, põle tal häda midagi! Kaval!"

„Ega minagi tea... Aga mõned kinnitavad küll... See kaevukukkumine pole kah juhuslikult sündinud, vaid ta tahtnud ise omale otsa teha. Pärast nutnud ja öelnud, et keegi teda ei salli."

„Soo! Eks lõksutagu ja varastagu paremini! Aga tead, Anna, tule sa kah laupäeva-õhtul mõisa!"

„Mina? Hi, hi, hi, mis mina, va' mehenaine sääl

veel tegema hakkan? Iivan lööb mu surnuks, kui ta kuulda saab, et ma sühukse tüki olen ära teinud."

Noorik viskas paar kuivanud oksajuppi pliidi alla, nii et sädemed aina lendasid, põimis käsivarred ümber põlvede ning näis äkki vajuvat mõtetesse. Ta ilus nägu ja prisked, paljad õlad õhetasid vastu tuld kuidagi kutsuvalt-roosakalt. Tal oli pisuke, liikuv nina, himukad huuled ja paksud kulmud. Ta hambad olid väga teravad ning kui ta naeris, paljastusid need pea viimseni. Terves ta olekus peitus mingi lopsakas, meelitavalt-kõditav kirglikkus; ja see, et tal oli viimasel ajal enam kui pool tosinat armukesi, tundus loomulikuna igaühele, kellele oli tuttav ta keha ning temperament. — Iseäranis ligitõmbavad olid ta rohekaspruunid silmad, millede teradel oli otse üllatav omadus muuta oma suurust: pea olid nad suured ja unistavad, sääl aga kohe pisukesed ja teravad nagu kassil.

Alevis tunti Anna Vitjaginit kui hukkaläinud naist, kes ei kohku kunagi tagasi ühegi rumaluse eest, kui see rumalus suudab talle pakkuda ainult sugulist lõbu. Ta oli naitunud üsna noorukesena ning laiale teele sattunud alles naisena. Teati kinnitada, et ta olevat olnud veel altarigi ees neitsi ja et selle neitsilikkuse polevat võtnud talt sugugi ta mees, Ivan Ivanovitš, vaid selle üliõpilasest - vend Nikolai. — Esimene olevat olnud „selle" toimingu tarvis liiga purjus... — Räägiti ning teati rääkida veel paljugi, kuid kui palju oli tolles kõiges, mida räägiti, tõtt, jäi muidugi küsitavaks. Ainult see oli kindel, et Anna Vitjagin kauples oma mehe selja taga kaunis ohtrasti oma armastusega, ja seda just viimasel ajal.

Mõni minut istus noorik üsna vaikselt, käed ümber

põlvede. Lõpuks, kui ta pää tõstis, arvas ta naeratades, et olevat päris tõesti võimatu laupäeva-õhtul minna ühes noortega mõisa. Ivan olevat tööl ainult kella üheteistkümneni ja tulevat siis kindlasti otseteed koju. Ta ise läheks hää meelega ja Lilli ärgu arvaku, et ta Ivani kardab, kuid imelik on siiski säärase tühise asja pärast riidlema hakata. Aga vot' tuleval laupäeval — tuleval laupäeval olevat, jah, koguni ise asi! — Siis mõtlevat ta küll kuhugi minna, ükskõik, kas mõisa või kuhugi mujale.

Ta sattus järsku tujju ning hakkas pikalt ja laialt seletama, millised rõivad mõtleb ta selga panna, sest ta tahab minna ja esineda maskeerituna. Seda tahab ta teha kindlasti ja jälle mitte arguse pärast, vaid ainult selleks, et hoiduda andmast põhjust tühisteks lõksutamisteks. Kord käinud ta linnas maskeraadil, jalatallast päälaeni mehe rõivais ja nüüdki arvavat ta esineda sarnasena. Ivani püksid lähevad talle pööraselt hästi ja rindade nägematukstegemine ei nõudvat õieti mingit vaeva: — olevat vaja ette moogerdada ainult niisuur kõht, et rinnad selle varju päris ära kaovad. Hi, hi! Ja mitte keegi ei või siis öelda, et see on tema, Anna !

Kuid sääl katkes äkki nende vestlus, sest nad tundsid samal silmapilgul kõrbeva rasva vingu. Kui nad pea ühel ajal üles hüppasid, märkasid nad, et nad olid tulele asetatud panni sootuks unustanud. Või oli viimase kübemekeseni kõrbenud ning söele tõmbuv leib suitses sinakalt. Et leibadest oli jäänud järele ainult peotäis süsi, pidi noorik asuma uue pannitäie praadimisele.

3.

Nii askeldades möödus veel ligi pool tundi. Kõik vabrikud pääle valamisvabriku olid juba lõpetanud töö. Kuid sääl huugas sellegi vile ning et too vabrik asus ainult versta kaugusel, ees-alevis, võisid Lüüned (isa ja poeg) ilmuda iga silmapilk. Et aga toit juba valmis oli, ei teinud see emale ühtki muret.

Parajasti, kui olid Lilli ja Anna ametis toatuulutamisega, ilmusidki oodatavad. Nad olid tulnud mööda Põllu aia tagant läbiviivat jalgrada, mille tõttu ei märgatud neid aknast. Isa, Kaarel Lüüne, pikakondiline, kuivetu vanamees, ei tulnudki tuppa, vaid hakkas kohe, nagu talle oli saanud juba viisiks, loputama vahepääl valmispandud vanni kohal oma tahmast nägu ja käsi. Sääljuures ei hoolinud ta isegi tihedast vihmast, mida sadas ühetasase, tugeva hooga, võttis enda vööni paljaks ning lobistas nagu part. Mõne aja pärast hõikas ta tugeva kurguhäälega, kuristades veidralt läbi nina:

„Kus kurat see käterätt jälle jääb! Kas saab's kah või?"

„Ma ei tea, mis sa sääl vihma käes puperdad," vastas naine ükskõikselt. „Tuppa ei saa!"

„Mis siin väljas siis viga on! Karjute muidu jälle, et vett põrandale ajan," vastas mees, puristades veel tugevamini ning uuritsedes samal ajal mõlema käega paakunud, seebikobrustes juustes. „Noh, kas saab's vahel käterätti või ei saa?!"

„Teab, kuhu see Marta on läinud?..."

„Marta! Marta oli uulitsal. Kas siis Marta üksi majas inimene on! Teisi põlegi enam või?"

„Kellel seda aega's niipalju raisata on..."

„Soo! Õige mul suur töö!”

„Noh, Lilli, mine ’s vii talle!”

„Ole vait, kõri muidugi haige!”

„No mul endal kah aega ei ole!”

Ja nagu näha, ei võetud vanamehe kurjustamist tõsiselt, sest alles pääle mitmekordset hädakisa toodi talle nõutav käterätt.

Teine rauavabriku tööline siit majast, Lüünede keskmine poeg Arnold, sai kohe hakkama oma tavalise vägitükiga. Minnes Lillist mööda lõi ta sellel paku jalaga istumise alt ära, nii et tüdruk põrandale prantsatas. Kohe tõusis metsik lärm. Tüdruk andis ulakale vennale rusikahoobi lõua alla. Et see aga ta enda temperamendi poolest peaaegu veel üle trumpas, tekkis kohe ennastsalgav käsitsilöömine.

„Kedast sa lõid, kedast sa lõid!” karjus poiss täiest kõrist ja tikkus õele rusikatega kallale. „Õige mul ninameheks juba läind! Arvad, et sa oma moonakaga mängid või! Vaata, ma käänan sulle ikka nii et!...”

„Va’ väeti vares! Tema kah käänab! See peab teistmoodi mees olema!” ütles tüdruk ja lükkas vihase poisi, kellest käis ta praegu veel lahedasti üle, hooletult eemale. Et aga isa ja ema samal silmapilgul tuppa astusid, püüdsid nad mõlemad end võimalikult valgeks pesta.

„Äh, mis te lõõbite, suured inimesed!” ütles isa flegmaatiliselt, astudes riidlejaist mööda. „Ega teie, rajakad, kah muud ei oska, kui alati karvupidi koos olla! Vaata, kui vajutaks teile siin!...”

Ta rääkis läbi nina, vaatas väga vihaselt ning nühkis ühtelugu määrdinud käterätiga oma mustjaspruuni habet ja sügavaid silmakoopaid, mis polnud aga

läinud pea põrmugi puhtamaks kui olid nad enne pesemist. „Mine kaabi, poiss, parem tahm oma molu päält maha !"

„Kas sa ise juba puhas oled?! Vaata enne kord peeglisse ja tule alles siis mind õpetama!" vastas poeg väljakutsuvalt, jäädes harkjalu ukse alla seisma. „Kuradi tolgus, see tüdruk! Küljekondid üsna valutavad!"

„Ega mul vist valuta! Justkui haigus küljes — ei või muidu mööda minna, kui peab ikka sulle midagi tegema," seletas tüdruk vihaselt.

„Säärase rumala ameti eest tuleks tal molu kord punaseks lüüa," tähendas Anna laisalt.

Poiss tahtis midagi vastata, kuid jättis selle tegemata. Ja ta hääl kuuldus üsna leplikuna, kui ta küsis: „Tea, kas siin juhtub's mõni kauss olema, ma nühiksin oma näonaha päälegi natuke puhtamaks."

Ning kui ema talle nõutava kausi istmele asetas, hakkas ta end vaikides pesema.

Söömisel asetuti kindlas järjekorras: paremat kätt, laua otsas isa, kohe selle kõrval ema, ema järgi Arnu ja Lilli ning kõige lõpus Martat-Vollit. Kaks viimast olid vana abielupaari viimased võsud ja õige lärmakad. Marta, 11-aastane kõhetu plikake, käis viimast nädalat kohalikus 4-klassilises algkoolis ja oli tuntud sääl kui üks ulakamaid, kuid ka targemaid lapsi, ta kodune lahutamata seltsiline, vend Volli, oli aga alles 7-aastane. — See oli priske ja ümmar laps, nagu kõik alevilapsed ses vanaduses harilikult, kuid ka väga kiusakas ja kangekaelne. Ainuke asi, mis hoidis neid kaht rahutut olevust praegugi laua ääres, oli nende võrratu söögiisu, mille puudumist ei tunnud nad vist pea kunagi, mille täielist rahuldamist nägid nad aga harva.

Järsku, keset söömist, tõstis Arnu sõrme suule ning tegi kuuldavalt:

„St!"

„Mh?" küsis isa kinnise suuga.

„Kuule, kui hakkavad!"

„Mis asja — h?" vaatas ema arusaamatult ringi!"

„No kas te's aru ei saa! Kuulake!"

Ja kui nad kuulasid, mõistsidki nad kohe, milles asi seisis: Vitjaginid seadsid riiule.

Silmapilk katkestati närimine. Kõigi nägudele ilmus kahjurõõmus uudishimu. Ema tõstis kulmud kõrgemale, isa pilutas korduvalt silmi, Lilli unustas isegi suu sulgemata. Kui Volli õgimist ei jätnud, käratas Marta sosinal:

„Ära nüüd ometi nätsuta!"

Alguses kuuldusid ainult tasased, poolvihased sõnad, mis muutusid aga kohe teravamaks ja kord-korralt valjemaks. Selgesti eraldus üldisest vaikusest, mida segas ainult vihma tugev põrin akna taga, Ivan Ivanovitši hääl, mis ütles:

„Urise aga vastu jah, seda sa ju oskad! Aga ütle mulle, hää inimene, üsna puhtast südamest, mis mood see sul õieti on?! Oleks see üks kord, siis ei räägiks kah midagi. Noh, juhtus, juhtus — mõni asi! Aga sina teed ju nii iga päev. Või pole sul tõesti kodus seda näputäit suhkrut, et pudelis tee natuke magusam saaks?! Mina muudkui orjaku ja imegu viha vett! See on ju lihtsalt sigadus!"

„Sigadus, sigadus! Aga kuule, Iivan, ütle mulle niisamuti puhtast südamest, mitu korda on sul ligi olnud ilma suhkruta tee? Ah? Ära aja kiusujuttu! Unus ära lihtsalt!... Aga ole kinnel, teinekord enam

säärast õnnetust ei juhtu!" seletas naine pisut tasasema häälega vahele.

„Mis ‚ei juhtu'! Tee tööd ja nälgi!" karjus mees veel ägedamini. „Aga raha — vat seda oskad sa läbi kere lasta! Proua oled sa juba muidugi, ei tea mis selga ajaks või oleks, nüüd ei viitsi enam päisi-päeva ajal kah voodist välja tulla! Kas sul tõesti häbi pole? Teine inimene tuleb kella pool kuue ajal siia, sina ikka alles särgiväel voodis. Kui sa küll laisk oled, ära seda siis ometi võõrastele näita! Häbene kah natuke!"

„Soo! Või laisk! Kurat, ega's minagi rauast ole, et ma alati jalul pean tolknema! Tuli ette, et jäin haigeks ja asi sellega! Sina tahad paljalt närida ja hambaid ihuda, muud midagi!"

„Sa oled juba sellest alatisest voodis pöörlemisest nii sitkeks läinud, et siga kah oma kihvadega sulle vastu ei saaks! Või mina närin?! Ah mina närin!! Sa vii-i-mane tõb-ras!" kisendas mees kriiskava häälega ja paiskas midagi kolinal ümber.

„Kuule, jäta järele!" sai ka naine äkki ägedaks, „mis sa purustad! Kes su tõbras on, ah? Kui sa paremini rääkida ei oska, siis pea parem oma lõuad kinni! Näru!"

„Mi-is?! Ku-das? Vaata kui ma sulle taburetiga vajutan!"

„Va' vajutaja! Purjus oled või?"

„Küll ma teen sulle, kus purjus! Anna leivakott siia!"

„Säh! Vaata, et komistab ninali otsa, aga et ise kah midagi kätte saaks, — seda ei ole!"

Tekkis vaikus, ning kohe seepääle kuulutasid läbi

köögi minevad rasked sammud, et üks riidlejaist, nähtavasti mees, lahkus.

„No on see kah naine, jumal hoiaks küll!" ütles ema ja raputas paljutähendavalt pääd. „Hoidku ja kaitsku Issand ikka iga ristiinimest säärase eluka eest!... Mõtelge ometi: — ma läksin pool tundi tagasi nende tuppa ja — kujutage ise ette, mis ma sääl nägin! — ta oli alles hommikust saati särgiväel voodis!... Ei oska küll enam „A"-d ega „O"-d öelda!"

„Noo? Oli alles voodis? Tohoo!" ütles isa ja naeratas vaevalt märgatavalt habemesse. „Ja kõigest pool tundi tagasi?"

„Jah, kell oli juba viis läbi."

„Ja nüüd, õhtul?"

„Õhtul, õhtul ikka! Nüüdsama kohe. Mina küll aru ei saa, mida teeb see inimene öösi, et ta päeval alati nii väsinud on?"

„Öösi käivad armastajad," lausus Marta peene häälega, pahvatades ise kõhinal naerma. — Ta oli küll alles 11-aastane, kuid teadis juba mõndagi mehe- ja naisevahelistest suhetest.

Ema sai kurjaks.

„Mis!" käratas ta ja tõmbas otsaesise kipra. „Vaata, kus nadikaelal juba suu! Kas koolis sulle sääraseid asju õpetatakse või?"

Laps jättis kohe naermise ja piilus altkulmu emale otsa, viimane tähendas aga teiste sööjate poole:

„See on ikka, jah, naine küll!"

„Ma ei saa aru, kuidas see Iivan nii pime on!" sosistas Lilli, hammustades suure suuga rasvasse kastetud leiba. „Terve alev teab, tema aga ei tea! Ega see lita ei tahagi ju enam varjata!"

„Jumal sellest aru saab... Kes seda teab, et ta ei näe! Võib olla, et ammu juba näeb! Aga mis ta niisugusele tegema peabki!" ütles ema. „Mõistlikul mehel on ju häbi säärase hoora pärast kisa tõsta."

„Soo! Aga mistarvis siis toitagi? Kui ta mõistlik mees oleks, ta teeks ta nii pehmeks, et koerad külas uluvad!" lükkas Arnu alumise lõua kaugele ette. „Sühuke jätis!"

„Näe ikka, meie titt kah targaks läinud!" irvitas Lilli vihaselt ja riivas venda ähvardava pilguga. „Martaga paras paar!" ning kohe ema poole: „Läinud öösi oli Annal jälle täkk siin."

„Mis sa räägid!"

„Tõsi! Kell üksteist juba tuli. Ma olin just parajasti väljas. Kuulen järsku: — keegi tuleb: kõmp! kõmp! üle silla. Teen ukse vähe praokile ja vaatan, et kes see säärane on. Aga ei tunne kohe, võõras. Suur pikk mees teine nagu põrakas. Tuleb üsna ukse taha, peab siin natuke aega nõu, just nagu tahaks sisse minna, pöörab aga siis uuesti tagasi ja kaob nurga taha. Kuulen, koputab: kõp! kõp! kõp! vastu aknaruutu, kohe sellejärel tehakse aken lahti ja üks ütleb sosinal: „noh, ole kähk, roni sisse!" Mina jooksen ruttu sõstrapõõsa taha ja näen veel, kuidas paar pikki koibi Anna aknast sisse venib. He, he, he!"

„Teab, kes ta's niisuke oli?"

„Jumal seda teab! Ma pärast arvasin küll, et kes ta muu oli, kui lihunik Jürgens. See ju teda nüüd täkutab."

„Ah see pakslõug Jürgens või?"

„Nojah seesama. Ju räägitakse, et Anna vahest säälgi käivat."

„Kus? Ah lihuniku juures?” küsis isa, katkestades silmapilguks närimise.

„Lihuniku juures jah,” vastas Lilli.

„Võib ju kõik olla,” arvas ema. „Poiss, kas sa juba täis oled või? Noh, eks käi siis nurka! Marta, sina kah! Mis sa siin kuulatad!”

Ja kui lapsed vastu tahtmist eemaldusid, hakkasid kõik läbisegi sosistama oma toanaabrist.

Kui pere söömisega lõpule jõudis, lõi kell juba seitse. Et aeg magamaminekuks varane oli, valguti veel kord laiali, üks siia, teine sinna. Isa vaatas aknast välja, nägi, et vihm oli vahepääl järele jäänud, ning arvas, et võiks minna kord aeda vaatama, kuis kasvavad tubakad ja kas saab juba varsti murda lehti. Ta ei tihanud isegi kuube selga panna, vaid läks nii, nagu ta oli, — särgiväel ja paljajalu, kaabu hooletult kuklas.

Pääle kosutavat sajuhoogu täitis ümbrust meelitavalt-lõhnav värskus. Puud, põõsad, rohi jalge all ja muld peenardel — kõik hingas mingit tiinet, uimastavat aroomi. Sääsed sumisesid akna kohal, üle pää vuhises parv varblasi ja mööda märga muru ronis inimsammudest hirmunud kärnkonn. Rabas karjusid kured, metsas tedred, üks pisuke, hall lind vidistas õitsva õunapuu ladvaoksal, liigutades iga häälitsuse juures rõõmsalt saba. Aga taevas läks ikka selgemaks ja selgemaks ning üsna äkki kallas juba kaunis madalale jõudnud päikesketas oma hergavat, silmipimestavat valgust üle hallide alevimajade, millede märjad sindlikatused hakkasid kohe leekima mingi sünge, pisut nagu kohutavana näiva läikega. Kõikjal oli kevad ja seda kevadet ei tunnud mitte loodus üksi, mitte

üksi puud, põõsad, rohi jalge all ja pisuke, hall linnuke õitsval õunapuul ning kured rabas, vaid ka kõige väsinum inimvari, kelle päev oli möödunud tolmuses, kinnises vabrikusaalis, ja kes tundis end vabana alles nüüd, õhtul."

Lüüne läks risti läbi aia, katsus mingi sisemise häämeelega noore pirnipuu krobelist koort, käis oma tubakaistanduse pikku ja põiki läbi ning nõjatas viimaks rinnuli plangule, mis lahutas tema aeda Matveide omast.

„Tere õhtut, Mihkel, ja jõudu kah!" hüüdis ta tüüakale, halli habemega vanamehele, kes nokitses kummargil marjapõõsa kohal, piip hambus. „Tule, teeme suitsu kah!"

„Tere, tere! Jõudu tarvis jah!" vastas hüütav hääsüdameliselt. „Näe, vaatan siin seda põõsaniru ja mõtlen, et jumal seda teab, millest see tuleb, et ta alati musti marju kannab? Küll olen kõik vigurid teise kallal ära proovinud — ei midagi! Üks vana-ätt õpetas kord, et „suitsuta väävliga!" — No suitsutasin kah, — ei midagi! Näe, praegu õisi täis mis ime, aga vaat, kui marjad otsa kasvavad — kindlasti mustad. Karga üle aia ja anna nõu, kas peaks tühja päris ära hävitama või?"

Ja siis arutasid need kaks vana, tööga halliks läinud meest kaua madala lopsakalehelise põõsa juures, auravad piibud suus. —

„Kas teil kah palga juurdeküsimisest midagi kuulda on?" küsis vana Matvei viimaks, juttu teisale juhtides. „Me küll sellega enam teha ei taha."

„Ei meil põle seni keegi iitsanud. Aga jumala tõsi, ega see põle ju enam kellegi palk, see närune

kakskümmend viis marka tunnis," vastas Lüüne. „Kui kõik kopika pääl osta on, nagu meil praegu, katsu, kuidas sellega välja tuled."

„Arusaadav!" kinnitas Matvei. „Ja praegu on ju iga asi hullupööra kallis. Jumala eest, ega taha enam mõteldagi! Näe, eit tuleb eila turult koju ja räägib, et kartulavakk maksvat juba nelisada marka. Ne-li-sa-da marka! Ja ega's kartulad üksi!"

„Kartulad!" lõi Lüüne käega. „Mis siis viga oleks! Ju kartulaid ikka jõuaks kuidagi osta... Aga võta liha, suhkur, heeringad, või, piim ja teised sühuksed asjad kah veel ligi! Ja kõik on hullupööra kallimaks läinud! Näe, peki nael maksab juba oma 55—60 marka, või eest nõuavad koguni ligi sada. Kus sa enam endise palgaga läbi saad!"

„Kus sa saad, jah! Aga kui nõuda julged, ähvardatakse kohe männiku viia: — kommunist!" ohkas Matvei.

„Noh, nüüd on see ju moes!" kinnitas Lüüne. „Keda aga vähe kahtlustatakse, kohe torni! Aga vaat', kus mul tänavu ilusad tubakad, nagu pillirood teised!"

„Jah, on küll ilusad, oi, on ilusad? Aga kas sa pole tähele pannud, et juba teist nädalat kipub lehti rikkuma üks isesugu röövikute tõug."

— Niiviisi kadus õhtu. Tihe, looritaoline videvik hakkas langema. See videvik tuli nagu taevast ning ilm muutus ta maale jõudes otsekui pisut kargemakski. Metsa piirjooned muutusid ähmaseks, pilvipalistav ehapuna hakkas pikkamisi kustuma, lindude laul lakkas. Kui mehed terasemalt kuulasid, kuulsid nad selgesti tasaseid kellalööke, mis tulid linna poolt.

„Mis ta's nüüd lööb, kümme juba või?" küsis Lüüne piipu popsides.

„Kümme jah," vastas Matvei.

Nad haigutasid pea ühel ajal, tundsid alles nüüd liikmeid tarretavat väsimust ning lahkusid kerge päänokutusega, et minna puhkama eesoleva tööpäeva vastu.

Ning pikkamisi, kuid raskelt langes öö, soe, sumpus kevadöö üle tolle madala, kiusaka ja väiklaseltkurja alevikese, muutes mõneks tunniks nägematuks tolle mürgise, vaenliku meeleolu, salakesi pureva puuduse ning enneaegu halliks tegeva leivamure, mis valitses siin kõikjal. Ainult kurgede kisa kõrgel rabal, tetrede ühetasane-igav kudrutamine kuskil metsapimeduses ning ähkides linna sõitva rongi kiledalt lõikav vile segasid vaikust.

4.

— — — Kui oleks leidunud keegi säärane julge inimene, kes poleks kohkunud tagasi süüvimast täie teadvusega Vaeste-Patuste alevi, selle räpase, lagunenud, musta töölisaguli hinge, ta salajasemaisse hädadesse, ta suuremaisse alatustesse ja neid alatusi tekitavaisse tegureisse, ta armastusse ja vihkamisse, ta rõõmu ja kurbusse, ühe sõnaga — ta igapäevasesse ellu, ja oleks see inimene siis jutustanud oma kaaskodanikkudele kõigest sääl nähtust, — võib olla, oleks jäänud ehk tegemata nii mõnigi valus etteheide, mida pilluti aga nüüd nii ohtrasti küll siin, küll sääl: ajalehtedes, kõnekoosolekuil, ametiasutistes. — — —

Polnud siin midagi haljast ega lokkavat. Nagu hall, udune rabamaastik, mis ümbritses seda alevikest pea kolmest küljest, nii olid ka inimesed, kes siin elasid: jässakad, kondised-tugevad, väsinud ilme igas liigutuses — seesugustena sarnanesid nad põliste soomändidega, kes ei mäleta isegi enam, kuis sattunud nad kohale, kus kasvavad, ehk kust kannud tuul siia neid sünnitava seemne. Mingi madal-mudane lainetus oli nad paisanud ühel hääl päeval sesse ümbrusse ja sama madal lainetus rajas siin nende elu. Nende ilm ulatus ainult agulist vabrikuni ja vabrikust tagasi agulini, nende vaimline keskpunkt oli kõrts, nende suurem lõbu viin, neid püsti hoidev jõud aga puhk-puhult lõkkelelööv, orjameelsusse maetud pakitsev viha, mis avaldus nüüd pääasjalikult ühes: — enesevahelistes urgitsustes ja närimistes. — Ja poleks olnud siin seda kõrtsi, toda viina ja neid omavahelisi urgitsusi ning nääklemisi, oleks olnud vist väga igav neil liivaseil, auklikel tänavail, mida ehtisid küll ammu juba linnavalitsuse üleslöödud helesinised plekksildid ilusate uulitsanimetustega: „Roosi", „Astri", „Liblika", „Pärna", „Kase" jne.

Elanikud — neid oli üldse ligi kolm tuhat — moodustasid mingi kirju hulga. Oli neid, kes olid tulnud maalt, linnalähedastest valdadest, neid, kes olid nagu poolkogemata juhtunud siia kodumaa kaugemaist nurkadest, kui ka neid, kes olid kunagi rääkinud mingit võõrast, arusaamatut keelt. Kuid aja jooksul unusid nii keel kui kombed, ning ainult raske rõhk rääkimisel või vene- ehk lätipärane nimi majanurgal võis veel kaudselt jutustada siin elavate inimeste rahvuslikust kui ka tõulisest erinevusest. Nüüd olid nad aga kõik ainult „vaesed - patused", vaatamata sellele, kas olid

nende esivanemad tulnud Tallinnast, Viljandist, Võnnust, Riiast või koguni kuskilt kaugelt-kaugelt Vene lagendikult, mille avarusest ja suurusest elas veel ainult mingi hämar, arusaamatu mälestus kuskil sügaval hingesopis, otsekui ammunähtud uni. See nimi — „vaene-patune" — ütles juba kõik. „Kust sa oled?" „Vaeste-Patuste alevist." „Ah vaene-patune!" — Ja kohe teadis iga vähegi korralikum inimene, kuis vaadata mehele (või naisele), kes tõendab oma kuuluvust tolle räpase, „muinasjutuliselt kohutava" (nii nimetas üks kohalik ajaleht Vaeste-Patuste alevit) aguli piirkonda.

Kuid oli siin tõelikult seda „muinasjutuliselt kohutavatki" õige vähe. Juhtus küll vahete-vahel sõjakaid ülesastumisi ja suureviisilisemaid kakelusi, kuid needki ülesastumised ja kakelused muutis kohutavaks just see, et nad tulid ette Vaeste-Patuste alevis. Ehk kui võiski ses suhtes öelda tollele töölisagulile midagi etteheitvat, siis ainult sellele osale, mis asus kõige lähemal linnale ja kus elasid päämiselt sadamatöölised, sulid ja lõbunaised. Kuid see oli siiski ainult veerand Vaeste-Patuste alevist ning tolle veerandi järgi iseloomustada tervet agulit oli ikkagi ülekohus.

Vaeste-Patuste alev koosnes nimelt kolmest erirühmitusest, ehk, nagu neid erirühmitusi elanikkude eneste keskel nimetati, — külast. Ees-alev, umbes 100—150 majast koosnev osa asus just linna külje all, sulades sellega ühte oma äärmist tippu pidi. Tolle tipu järgi otsustati ka terve alevi üle. See oli kõige räpasem ja madalam, mida võib üldse kujutada inimmõistus. Siin elas pääasjalikult säärane element, kellel polnud enam ruumi kuskil mujal. Uulitsad olid

kitsad, lühikesed, kõverad, majad aga seisid vaevalt püsti, sest keegi neid ei kohendanud. Nagu seened lömitasid nad tihedalt liivasel pinnal, külg külje vastu ja katuseräästad peaaegu koos. Korstnad viltu vajunud, nurkade all toed, aknaruudud maetud tollipaksuse tolmukorra alla — nii rääkisid nad selget keelt vaesusest, puudusest ja hooletusest. Ja ometi elas mõnes sarnases majas kümme, viisteistkümmend inimest, teinekord isegi veel enam. Oli maju, kus asusid koos ühes toas isa oma perekonnaga, tütar armukesega ja poeg igal ööl uue kallikesega. Peaaegu kaks korda kuus toimetasid politseivõimud ses aleviosas läbiotsimisi; ning ei teatud veel juhtumust, mil poleks annud säärane jahipidamine küllaldast saaki: oli kordi, mil viidi siit ära mitukümmend inimest ühe vooriga.

Kuid too mainitud osa Vaeste-Patuste alevist oli ka kõige kurjem ja juba ainult mõnisada sammu kaugemal algas hoopis süütum ja korralikum piirkond. Ses osas ees-alevist, mis järgnes tollele pesale ja mis ulatus servaga vastu vallamaid, elasid võrdlemisi tasased inimesed. Ka siin olid majad viletsad, ka siin asusid ainult varanduseta vabrikutöölised, ka siin joodi ohtrasti. Kuid olgugi, et ka siin võis rääkida kõigest muust, mitte aga kõlblusest, puudus siin siiski üks tunnus, tunnus, mis iseloomustas linnapoolsemat tippu kõige tabavamalt: kuritarvitus; mille asemel lokkasid aga kaks samajõulist pahet: alkoholism ja prostitutsioon. — Peaaegu kõik vallalised jagunesid kaheks, sedamööda, kumma sugupoole liikmed nad olid, — libud ja joomarid. Ja mitte ainult vallalised, vaid ka kaunis suur protsent perekonnainimestest.

Teine osa Vaeste-Patuste alevist, suuruse poolest

järgmine, asus umbes pool versta mööda jõejooksu ülemal, äärmise majadereaga otse kaldal. Näis, nagu tõmbaks pisuke männitukk, või nagu teda rahvasuus nimetati, „Vaeste - patuste park", teravad piirid nii ümbruse, inimeste kui ka nende kommete vahele. Liivaste peenarde asemel võis näha juba enam-vähem viljakandvamaid juurvilja-aiakesi, aknaid ilustasid juba valged kardinad, teinekord isegi õitsvad toalilled, kuna majadki olid palju nägusamad kui ees-alevis: mõned olid isegi värvitud ja varustatud aknaluukidega, mis andis muidu kaunis loodusvaesele kohale üsna meeldiva ilme.

Ka inimesed olid siin koguni teised. Ajamata habemetüükaga ja vaeselt, kuid korralikult riides kujutasid nad endist juba palju edenenumat vabrikutöölise tüüpi, kes suutnud siiski tõusta pika võitluse järel haljamale oksale. Aga siingi ähvardas vanemate kättevõidetud seisukorda uuesti maha tallata noorem põlv, kes kaldus jälle suurel määral sõjaaegse päranduse, ulaelu ja joomise tõttu, langusele. Iseäranis viimaste aastate jooksul tõusis siin lõbunaiste ja abielurikkujate arv.

Kuid kõige omapärasem, ühtlasi ka kõige süngem osa Vaeste-Patuste alevist oli just see küla, milles elasid Lüüned ja mis asus kõige kaugemas agulitipus, umbes versta poolteist ees-alevist, linna südamele ja jõele tõmmatud perpendikulaaril. See oli laialipillatud, ainult paari-kolmekümnest majast koosnev külake, must ja räpane, kuid see-eest ümbritsetud ilusast loodusest. Peaaegu terve vahemaa, mis lahutas Kolgata küla, — nii nimetati seda asundust, — muust Vaeste-Patuste alevist, olid põllud, ja viljaväljad ning ma-

jadki olid piiratud samasugustest põldudest ja viljaväljadest. Aga vaevalt mõnikümmend sammu külast eemal algas mets, tihe, tumeroheline männimets, mis laotas palavail suvepäevil üle küla magusat, ninakõditavat vaigulõhna ja vahetpidamatut lindude sillerdust.

Ent olid hoopis isesugused need inimesed, kes siin elasid. Nende traditsioonid erinesid põhjalikult teiste vaeste-patuste traditsioonidest ja nende elukutse mitmekesisus killustas nende iseloomud, sest pea kõik nad pidasid töölisameti kõrval veel põldu.

See oli omapärane tööliste-linnapopside ühiskondlik aatomikene. Neid valitses hoolsus ja orjalik töö. Hommikuti tõusti vara, veel siis, kui oli alles üsna pime, mindi põllule, künti, äestati, külvati, tuldi siis koju, puhastati jalanõud mullast ning mindi vabriku, et jätkata sääl oma orjust. Ja magamisele kulutasid need inimesed otse eeskujulikult vähe, sest hommikul pooleli jäänud põllutöö jätkus harilikult õhtul, kestes teinekord isegi poole ööni. Kuid kui arvestada siinsete elanikkude ainelist vaesust, siis võis tahtmata tulla mõte, nagu künnaksid nad välja oma vaesuse just tollest kehvast maapinnast ja nagu sigiks seda vaesust seda enam, mida enam nad künnavad, äestavad ja külvavad, mida enam higipisaraid imeb endasse see liivane põld. Aga nad tegid oma töö vaikides, sest nende kalkides hingedes näris ja puperdas alalõpmata mingi painajalik, läbisööv soov, jõuda kord välja pisutki haljamale oksale, kuigi see oks imeks endasse lõpuks nende viimse verepiisa, kuigi neist jõuaksid tollele haljale oksale ainult kõhnad, tühjad kestad.

Vist tollest igavesest orjamisest olidki muutunud

Kolgata küla elanikud äärmiselt sõnaahtraiks ja kinnisteks. Vaikides tehti oma töö, vaikides käidi üksteisest mööda ja vaikides tervitati teineteist vastamisi, tõstes ainult paar parema käe sõrme mütsi veerde. Kui aga juhtuti kokku kahe- või kolmekaupa, lõi kohe lõkkele pikaldane, näriv-tige kadedus, mis avaldus oma naabrite siunamises ja tagaselja-rääkimises, eriti aga veel siis, kui juhtus see naaber üle trumpama siunajaid oma ainelise jõukusega, olgugi, et see siunatav jõukus ei küündinud tihti tavalise vaesusenigi.

Nii lamas tollel pisukesel asundusel otsekui sünk needusepitsat. Peaaegu aastast aastasse elas siin ühe- ja samapalju inimesi, olgugi, et siinsedki abielupaarid olid, nagu töölised tavaliselt, otse äärmiselt sigimisvõimelised. Puudusid pea täiesti noored, elurõõmsad, jõulised. Kuni täisealiseks saamiseni elasid noored inimesed siin ning kadusid siis nagu linnud, üks itta, teine läände. Igaüks, kes leidis vähegi parema (või ka halvema!) hakkamise, läks; ja kes siit kord läks, see tuli tagasi harva, ehk olgu ainult siis, kui oli elu talt riisunud kõik muud võimalused, teda liialt väsitanud. Seesugusel korral ilmus ta, muutus sama sõnakehvaks kui kõik siin, mattis vanemad ning jätkas vaikides nende rasket kannatusteed. Aga tihti oli juhtumusi, mil polnud inimesel, kes kasvatanud üles ligi tosina lapsi, sedagi, kes oleks surmatunnil sulgenud ta silmad. — Ja säärane raske vintslemine jätkus aastast aastasse, otsekui mingi kohutava needuse sunnil. —

Mis puutub Vaeste-Patuste alevi vanadusse, siis ei ulatunud ta tekkimispäevad kuigi kaugele minevikku. Esimese alguse sai ta tollesama paberivabriku ehitamisega ühel aastal, mille hiiglasuured varemed

(see vabrik purustati ilmasõja teisel aastal) mustasid praegu veel otse alevi kohal, teispool jõekaldal.

See oli läinud aastasaja keskpaigas, mil toimus paralleelselt talumaade mõisastamisega tööstuse ja linnakultuuri järk-järguline areng. Kohtadelt lahkuma sunnitud peremehed, nende vabadikud, popsid, üldse proletariseerunud talupojaseisus, kellede lootused väljarändamisvõimalustele ühel või teisel põhjusel ei õnnestunud, pidid tahes või tahtmata valima ühe neist kahest: kas alata toda vintslevat, näljast mõisa ääremaadele asutatavate kohakeste rentnikkude elu, kelle terve töövilja imeb endasse see must kaan, parun, — elu, mida iseloomustasid jüripäevased kurvad rännakud kohalt teise, või jälle asuda linna ning otsida endale ning oma perele ülespidamist säält. Säärased maaema äratõugatud võõrlapsed olid ka esimesed paberivabriku töölised. Kuni oli tasku alles tühi, elasid nad kus juhtus, üks siin, teine sääl; kui aga kogunes visalt hoitud kopikatest juba mõnesugune summa, mõeldi oma enda ulualusekese pääle. Ja oli loomulik, et säherdused ulualusekesed tekkisid siis juba võimalikult lähemale vabrikule, seda enam, et linnavalitsus, kes ei osanud hakata midagi pääle tolle liivase, tühja maaribaga sääl päikesest kõrvetatud jõekaldal, hakkas müüma ja rentima teda võrdlemisi häädel tingimustel. Kui aga ilmusid veel ettevõtlikud rahamehed ja asusid enamvähem suuremate, arvurikaste üürikorteritega majade ehitamisele, saigi aleviku tekkimine kaunis elujõulise alguse.

Ja nii ta tekkiski, see kiusakas, hukutav, madalmust töölisagul, see veidranimeline asundus — Vaeste-Patuste alev. Iga tunniga, iga päevaga, otse üle öö

kasvas ta ikka suuremaks ja suuremaks, võttes ikka enam ja enam oma alla toda sigimatut liivalagendikku, mida polnud suutnud senini sugutada veel ükski ader. Maja tekkis maja kõrvale, aed aia külje alla. Ja läks igavikku ainult poolsada aastat, kui lömitas ta juba silm silma vastu linnaga, tige, salakaval murdja, kes laskis vaevalt veel lahti selle, kes sattus kuidagi ta mõjupiirkonda. Ning ta oli eeskujulik oma ametis, see suur koolmeister, sest liialduseta võis ta öelda, et üle poolte türmides ja sunnivanglais istujaist on tema kasvandikud.

5.

Andres Lüüne sündis 1865. aasta jõulukuul aineliselt vaese talupidaja neljanda pojana. Ta vanemad asusid mõisa ääremaal, murdes ja vaeveldes ihu ja hingega oma kivise põllulapi kohal, mis andis ainult niipalju saaki, et tasuda parunile igasuguseid naturaalkohustusi, mis lasusid pääle teo-orjuse kivina nende turjal. Vilets oli elu ja raskeks kujunes läbisaamine. Üle jõu käiv töö rikkus tervise, lakkamata kõhtu näpistav alatoitlus kiskus viimse rammunatukese liikmeist. Naine suri, kaks tütart surid, neljast pojast jäi ellu ainult see, kes magas veel hällis — pisuke Andres. Ja kui siis ühel päeval tuli mõisakasak paruni ette ilmumise käsuga, ja kui vanamees ise vaevalt tund hiljemini mõisa lauda taga nohisedes piipu toppima hakkas, polnudki tal nagu kahju, et ta peab jätma jüripäevaks oma senisele toitjale, tollele kivisele, hädisele põllulapikesele — äraminevad jäljed.

Sellest ajast ei mäletanud Andres Lüüne pea midagi, sest ta oli siis veel väga noor, vaevalt viie-, kuueaastane. Ainult vahel harva, vahel õige harva tuikas ta töntsis pääs mingi ebamääraselt pisuke, kuid mõistmatut valu sünnitav pildike tühjast, vesisest karjamaast, mis oli täis kive kui suuri talimütse ja millel oli nii lõpmata hää joosta ja karelda, sest sääl oli pea igal sammul tihe kadakapõõsas, kuhu end peita. Aga mõnikord öösi kuulis ta äkki imelikult tuttavat, kuid sämal ajal nagu võõrast häält, mis hüüdis kõlisevas õhtuvaikuses ikka neidsamu sõnu: „Antu, tule koju, Antu ae!" Juhtus siis vahest, et väsinud tööpoiss kobis enda sõnalausumata voodist välja, nohises, nohises ja tahtiski nagu kuhugi minna, vist küll selle kõlisevas õhtuvaikuses nii maguskurvalt heliseva hääle poole. Ja kui ta siis, taibates meeltepettust, nukralt pimedusse vahtis, katsus ta mingi kiusaka visadusega mõista, kes küll võis teda hüüda nii, kus oli ta kuulnud seda helisevat häält. Ei vist küll muu, kui ta ema, jah, vist ikka tõesti ta ema, kellest ei mäletanud ta kõige paremagi tahtmise juures midagi rohkem, kui ta kurba naeratust, mida nagu ei naeratanudki sugugi inimhuuled, vaid mis rippus nagu igal pool õhus, igal pool, kus oli tegemist inimestega ja nende mureliku eluga.

Enam-vähem selgemalt seisid Andresel aga meeles katked tollest vaevalisest ajajärgust, mis järgnes noile kaugeile aegadele. Oli katsutud küll siin, küll sääl. Paar aastat pidas isa veel kuskil kohta, lahkus tolleltki kohalt üsna pea, elas siis mõni aeg Narvas, sattus säält isegi Venemaale, käis otsaga isegi Krimmis, pöördus ligi poole aasta pikkuse õnnetusrikka reisi järel tagasi kodumaale, ja rändas selle veel kord

läbi otsast otsani, peatudes üksikuis kohtades ainult lühemat aega, kuni asus viimaks Vaeste-Patuste alevisse. Sel ajal oli Andres juba ligi seitsmeteistkümne-aastane, kuid äärmiselt hädise tervisega ja nõrk raskemate tööde tarvis. Et paberivabrikut parajasti üksikute osade kaupa täiendati, avanes isal, olgugi, et ta oli tol ajal juba ligi 50-aastane, võimalus saada tööd ehituse juurde. Kuid sääl ta oma lõpu ka leidis, pää lömastatud langevast raudpoldist.

Siis tulid vaesuse ja viletsuse karmid päevad. Võõrasema, — isa oli Narvas uuesti naitunud, — haiglane ja nõrk naisterahvas, püüdis toita end ja oma alaealisi lapsi, kelledest oli vanem alles kümneaastane, noorem koguni hällis, orjates, kuis jõud lubasid. Kuid sissetulek oli siiski liiga pisuke ja ainult perenaise lahkuse tõttu võisid nad jääda korterisse.

Kuid Andrese tervis paranes. Ümbritseva maakoha tervendav mõju avaldus varsti. Olgugi, et ta pidi käima, hoolimata oma haiglasest organismist, valamistöökojas, kosus ta siiski pikkamisi ja järjekindlalt. Kui ta kakskümmend üks aastat vanaks asi, omas ta juba sama laiu õlgu ja tugevaid rusikaid kui ta esiisadki, kelledest teati rääkida, et nad olevat suutnud väärata rusikahoobiga kaheaastase härjavärsi. Kui tal ka kroonuteenistusse võtmisel õnne oli ja tagavaraväkke arvati, hakkas ta järk-järgult upitama oma tugeva turja najal üles kord juba langusele üsna lähedal seisnud perekonda. — Ja kui ta kakskümmend seitse aastat vanaks sai, võis ta maksta tolle majakese eest, milles nad elasid, poolteistsada rubla.

Tal oli veel üks poolõde ja kolm poolvenda. Kuid need lendasid minema juba õige varakult, kadudes

linna uulitsate kärarikkusse, ning kui võõrasema suri, ilmusid nad koju ainult selleks, et teha kindlaks, kas võib hakata rääkima avalikult ema pärandusõigustest maja ja platsi pääle. Kuid et see nende lootus äpardus, kadusid nad jälle kohe ühes oma viinalõhnaga.

Nüüd algas üksik, kurb ajajärk ligi kolmekümneviie-aastase mehe elus. Päev päeva kõrval käis ta tööl rauavabrikus ning ei saanud lõpuks läbi teisiti, kui pidi andma vähema toa tasuta tarvitada kellelegi vanaldasele naisterahvale, kes pidas see-eest hoolt ta toiduvalmistamise, rõivaste korrashoidmise ja pesu eest.

Säärases hädises olukorras möödus veel neli, viis aastat. Saabus 1905. aasta oma rahutustega. Tööliskonnas sosistati alul arglikult, siis aga ikka julgemini ja julgemini. Nõuti midagi, hinges tuikasid hämarad ootused ja lootused. Aastasadade jooksul emapiimaga verre imbunud ja eelmiselt põlvelt järgmisele edasikanduv viha nõudis avaldusvõimalust. Ja kui saabusid linna igasugused segased sõnumed, et päälinnas olevat mäss, et Tallinna töölised toimivat Vene seltsimeeste eeskujul ja et nüüd olevat lõpuks saabunud aeg, kus vaja pühkida maakera näolt see haisev kõnts, parunid ja nende mõisad, et saada kord vabaks nende piitsast, ei hoidunud vaesed-patusedki tagasi rumalusi tegemast, mida dikteeris ette põue tuline tuikamine. Ja — vanapoiss Lüünegi elus sündis sel romantikast pakataval aastal suur pööre: nimelt — ta naitus...

Seni oli läinud Andres Lüüne elu nii üksluiselt ja igapäevaselt, kui üksluiselt ja igapäevaselt võib üldse minna üks inimelu, eriti veel siis, kui kuulub see inimelu lihtsale, päevatööst elavale töölisele. Polnud midagi ilusamat, kas või ainult mõnigi nädal meeles pü-

sivat. Tume ja tusane oli liivane tee, mis viis Kolgata külast esimeste ees-alevi majade vahele, ja tume ning tusane oli räpane, kuid juba munakividega sillutatud linnauulits, mida mööda tuli minna veel mõnikümmend sammu, enne kui jõuda rauavabriku väravani. Laisalt jooksid koerad vastu, laisalt hirnusid mustusevedajate hobused, kes läksid oma päevasele teenistusele täpsalt samal ajal kui Lüünegi, ja laisalt jorutasid laulu jälgiltlehkavate kastide otsas istuvad räpaste habemetega mehed. Ning laisalt küsis juba harjumuseks saanud mõte igal hommikul mineja ajudes: „Teab, kuidas see päev's läheb kah?" Aga kui tuli õhtu ja kui pidi sammuma sama teed ainult vastassihis, ütles teine mõte, mis sündis päeva jooksul: „Uuh, saaks õige koju ja kõhu täis!... Vä-si-nud..." Sest oli läinud seegi päev, nagu oli läinud neid lugemata hulk senini ja nagu tõotas neid minna lugemata hulk pärastpoolegi.

Ent siis äkki pöördus Andres Lüüne silmade ette õige veider ja kirev leht, mis lõhnas juba võrratult romantikat ja raamatulikkust, sest tolle poolidioodivanapoisi arvates pidi olema kõik, kus esinevad naised ja armastus, tingimata romantiline ja raamatulik, sest terve oma neljakümne aasta pikkuse eluea kestel polnud tal veel kunagi tegemist ei naisega ega ka armastusega, kui mitte arvestada toda ainsat saatuslikku ööd, mil oli ta enda sõprade õlul purju joonud ja sisse astunud „säärasesse" majja, kuhu jätavad kõik meesterahvad oma süütuse. Aga see kirev, esilepöörduv leht Lüüne elus oli seda raamatulikum, et ta laskis vahekorra, mis hargnes abieluni, saada oma alguse Kolgatalt.

Oli nimelt umbes kolmveerand versta külast väl-

jas üks koht, millest hoidus eemale iga korralik inimene videviku ajal: kurjategijate hukkamispaik, Kolgata. See oli madal, harilikust ümbrusest ainult vähe kõrgem liivaküngastik, piiratud ja kaetud kiduratest männijässakatest, kanarbikust ja kadakatest. Eemalt vaadatuna polnud tast näha midagi. Paistis ainult mustjassinine mets ja selle taga avarduv taevas, mida muutsid tihti ähmaseks soost tõusvad mürgised aurud. Ühelt kohalt näis mets küll pisut kõrgemana, — ja see oligi Kolgata, — kuid seegi metsa vaevalt märgatav kõrgem-olu jättis pigemini mulje, nagu oleksid puud sääl ainult vähe pikemaks kasvanud.

See oli umbes veerandverstalise diameetriga poolümmar küngas, ehk õigemini küngastik. Kas oli tuul kannud ta kokku alles hilisemail aegadel või seisis ta siin juba aastasadu, — seda ei teadnud keegi. Uhkena ja liikumatuna seisis ta ning piilus üle alevi, otsekui poleks ta olemasolu üldse kujutatav ajas, vaid nagu seisaks ta igavesest ajast igavesti siin, et võtta vastu neid, kelles arvas seltskond nägevat endale hädaohtu. Talle viisid ainult kolm vaevalist rada, kaks tallatud küttidest, üks, — mida mööda paterdasid siia lapsed ja marjulised, sest esimesed armastasid Kolgata jahuna pehmet liiva, teised aga neid rammusaid metsmarju, mis siin kasvasid. Oli siit kunagi üle läinud maanteegi, kuid juba ammu oli see rohtunud ning täis kasvanud noort pajuvõsa, sest pikkamisi, aastate jooksul, olid inimesed harjunud tegema just Kolgata kohal pisukest ringi: nad sõitsid umbes viie minuti tee kaugemalt, mööda Ojaküla mõisa karjatanumat.

Kurb ja üksildane oli see küngas, ja õudne oli ülesanne, mida pidi ta täitma. Kunagi ammu oli siit

katsutud viia liiva, kuid juba mõne koorma järgi keelati see ametlikult, sest oli otse hirmus too surnuluude hulk, mis tuli päevavalgele kaevamisel.

Sellest juhtumusest oli möödas juba ligi paarkümmend aastat, kuid mälestus tast oli veel täiesti selge. Kollaseina ja pudedaina olid nad vedelenud saju ja tuule käes, need kondid. Sääre-, reie-, kühmaliste selgroolülide ja pääluude kõrval valendasid hobuste ja — vaevalt jalapikkuste koerakutsikate omad. Siia oli toodud kärvanud lambaid, lõppenud sigu, kasse, kelledel olid kaelas veel nööriotsad, kui ka inimpoegi. Kõik nad kõdunesid ses niiskes liivas kõrvuti, ilma ühegi jumalaarmuta, ilma ühegi õnnistuseta, ilma tundeid kõditava matusetseremoniita, ühtviisi loomad ja ühtviisi tarbetuks tunnustatud. Ei risti, ei nimelauakest, kõik tundmatu-nimetu ja mahajäetud...

Siis tõusis palju jutte ja legende Kolgata kohta. Mõned tõendasid, et need kaevamisel päevavalgele tulnud inimkondid kuuluvad Rootsi-Vene sõja ühest suuremast lahingust osavõtnuile, vanad naised kinnitasid aga Jumala nimel, et siin olevat tegemist ainult pahareti sulaste omadega, keda pidavat nende vürst tooma siia igal suure-neljapäeva õhtul surnuaia pühitsetud mullast, kõik pisutki reaalsemate vaadetega inimesed ütlesid aga, lüües käega: „Lori kõik! Need on surmamõistetute jäänused, need inimesed on nii kella nelja, viie paiku hommikuti siia tapale veetud!" — Ja oligi too viimane vaade loomulikult kõige õigem, sest polnud ju saladus, et tollele kalmistule ohverdas tuksuvat inimliha kõige uuemgi aeg.

— Säärane oli see piiblilise nimega koht, Kolgata,

ja säärane oli ta otstarve ning ülesanne. Kaunis tabavalt oli teda ristinud rahvasuu... —

Nagu öeldud, sai Andres Lüüne elus ettetulev uus ajajärk oma alguse Kolgatalt, ning kui uskumatult see ka ei kõlaks, kuid võib liialdamata öelda, et ta nais tolle suurekondilise, ühe silmaga tüdruku, kellel oli juba ligi kümneaastane poeg ja kes andis Lüünegi seitsmele lapsele elu, just Kolgatalt.

Juhtus see 1905. aasta hilissügisel ja järgmiselt.

Mõni nädal pääle karistussalkade lahkumist, kui jäi ümberringi juba enam-vähem rahulikumaks ja kui Kolgatale vanade kalmude kõrvale oli tekkinud nii mõnigi uus, juhtus Andres Lüüne ühel pühapäeva-hommikul poolkogemata tollele liivaküngastikule. Ta oli tulnud nimelt selleks, et otsida metsast paar kuiva männiviitsakat, ei leidnud aga ning jõudis lõpuks välja Kolgatale, kirves vartpidi kaenlas. — Seda klaaskarget, läbipaistvat sügishommikut mäletas ta veel kaua tagantjärgi. Ühtelugu ringi vahtides ei pannud Lüüne tähelegi, mil jõudis ta nii kaugele. Aga sääl järsku — vaevalt sai ta teha mööda liivast rada mõnikümmend sammu — nägi ta äkki puude vahel inimkogu. Hirmujudin käis üle vanapoisi keha, sest esiteks oli ta väga ebausklik ja arg, teiseks aga oli tal kaenlas kirves. Ja kui kergesti oleks võinud see inimene osutuda metsavahiks...

Kuid ei olnud metsavaht, oli naisterahvas. Pikk ja kõhetu seisis ta puude vahel ning näis millegi üle järele mõtlevat, vahtides üksisilmi oma ette. Aga kui Lüüne terasemalt kuulas ja vaatas, mõistis ta nagu loomusunniliselt, milles asi seisab, olgugi, et naisterahvas püsis täiesti vaiksena. „Nutab...” mõtles ta,

tundes esimene kord pääle võõrasema surma oma südame all imelikku, poolvalusat hellust. Ning mõne aja pärast lisas ta sosinal juurde: „Nutab... nutab jah..." Ja ta ei eksinud, sest naisterahvas päris tõesti nuttis, vaikselt, peaaegu hääletult, surudes käed nagu tuge otsides vastu männi krobelist tüve.

Sõnalausumata, otsekui kartes, et ta'ga võiks juhtuda midagi soovimatut, tahtis Lüüne kohe eemalduda. Ent vaevalt sai ta teha paar tagurpidi-sammu, kui pöördus naine näoga ta poole. Kohe tundis Lüüne ta ära. See oli Katariina Ridle, too suurekasvuline, lapsega tüdruk, keda oli ta tihti näinud pühkimas ja koristamas rauavabriku omaniku hoovi ja keda oli ta kõnetlenud enam kui üks kord, ühel õhtul isegi näpistanud, sest see tüdruk oli nii inetu, et isegi saamatu Lüüne teda ei häbenenud.. Kuid see näpistamine seisis Lüünel meeles seda enam, et ta oli saanud tüdrukult säärase tasu, mida polnud ta oodanud — kilava kõrvalopsu: tollest aastast saadik, kui muretses üks tööpoiss talle lapse, ei lasknud „Ridle-preili" omale liiga lähedale ühtki meesterahvast enam.

Järsku kadus vanapoisil tahtmine lahkuda märkamata. Et teha oma siinviibimist tüdrukule teatavaks, tõmbas ta selja küüru, surus kirve tugevamini kaenla alla ning hakkas pikil sammel astuma edasi, müdistades tugevasti säärsaabaste rautatud kontsadega vastu puujuuri ja vahtides hoolikalt ringi, otsekui otsiks ta tõesti kuiva männiviitsakat. Päälegi valdas teda järsk, kuiv, üsna tõetruuna näiv köhahoog, nii et poleks võinud tõusta kelleski kahtlus, nagu tahaks „poiss" meeleldi tõmmata endale tüdruku tähelepanu.

„Ridle-preili" kohkus koledasti ja pöördus nagu

tagant tõugatud Lüüne poole, ainus, pisaratest märg silm hirmust peaaegu ümmar. Kuid samal silmapilgul tundsid nad teineteise lõplikult ning mees ütles:

„Ena, see oled ju sina, Kati! Marjule tulid või? Tere hommikut!"

„Tere," vastas tüdruk, „mis marjad nüüd enam on... mis marjad jah..."

„Aga mis sul's on, kuule?"

„Ven-nad..." nuuksus tüdruk.

„Mis asja?" küsis Lüüne, kuid kahjatses kohe, sest juba järgmisel silmapilgul taipas ta, milles asi seisab. „Lasti maha või?"

„Jah..."

„Mõlemad või?"

„Ei..."

„Kumb?"

„Mihkel... Kustas sai nelisada, suri kah kohe..."

„Aga mis nad's tegid?"

„Midagi-i..."

„Niisama? Jumalamuidu? Ei teinud midagi, aga võeti ja lasti maha?!"

„Mis nad's ikka tegema pidid?... Ei teinud, jah, midagi... August oli teistega ühes viina lõhkumas, Mihkel oli päris kodus... Aga jumal teab, kes seda härradele ette valetas, et tema olla kah mõisat põletamas käinud... Valetati..."

„Ah Karkelini või?"

„Jah..."

„No see on ju kaugel, mõni paarkümmend versta!"

„Oi, palju kaugemal veel! Palju, palju kaugemal veel!

„Kust ta's sinna pidi saama?"

„Nojah, ju ma'gi seda ütlen, et kust ta sinna pidi saama! Oleks et siin lähedal või... Aga mõni mitukümmend versta!... Aga näe, leiti teise taskust üks hõbedane paberossitops, mis olla mõisasaksa jagu olnud ja... Mõned siit kandi mehed käinud küll sääl,... ju ta nende käest muidugi selle topsi sai.— Isi oli ikke üsna kodu,... haiglane..."

Ja ta hakkas jälle luksuvalt nutma, ainsas silmas suured, sügispäikese käes läikivad pisarad.

„Siin nad nüüd magavad..."

„Ah siinsamas, kohe siinsamas või?" küsis Lüüne, silmitsedes tähelepanelikult oma jalge ees valendavat liiva.

„Ei... kui ma seda teaksin, kus kohal just, ei ma jätaks neid siia..."

Rohkem nad seekord ei rääkinud, sest oli ju raske leida sõnu siin, Kolgatal, värskete haudade vahel, milledes puhkasid paljud tuttavad ja tundmatud inimpojad. Kuid pärastpoole, siis leidsid nad sõnu rohkemgi veel kui vaja, palju rohkem veel kui vaja, need kaks elatanud, muredest ja üksindusest tõsiseks muutunud inimest, ligi neljakümne-aastane mees ja kolmekümnekahe-aastane naine. Ja ega ta vist seisnudki palju vastu, see „Ridle-preili", sest juba suve paiku oli oodata last. Aga enne, kui see ilmavalgust nägi, olid pisukesed omaette pulmad.

Ja siis tegi Lüüne elu järsu tõusaku, hakates voolama nüüd juba kaunis hästi kõrgemal senisest nivoost.

6.

Nende abielu oli nagu abielud ikka. Esimesel kuul näis, nagu oleks elule tulnud juurde midagi pehmet ja paitavat, teisel kuul muutus see pehme ja paitav juba pisut kargemaks, kolmandal aga sai ilmsiks, et polnud juurde tulnud üldse midagi pehmet ega paitavat, vaid et elu oli sihitud ikka ühes sihis ja venib samas tempos kui ennegi. Aga et nad juba võrdlemisi elatanud inimesed olid ja et nooruse tuisupäine sentimentaalsus oli surnud nende hingedes juba enne sündimist, ei elanud nad üle pea mingit pettumust, nähes, kuis muutub kirg pikkamisi ja paratamata üsna lihtsaks harjumuseks. Kuid et ses harjumuseski polnud midagi päälesunnitut ja tüütavat, et see harjumuski oli nagu väga omane ja vajalikki, siis tõotas kõik neil minna libedasti.

Järgmisel suvel, augusti keskpaigas, sünnitas Katariina Lüüne, endine „Ridle-preili", lisaks oma kümneaastasele pojale veel ühe poisi. See oli priske, ümmarate liikmetega ja täiesti terve. Vanemad panid talle nimeks Kristjan. Isa tahtis küll, et olgu poiss samuti Andres, ent üks naise kaugeist sugulastest, kes teenis linnas, kinnitas heleda häälega, et Andres olevat „üks väga labane nimi", et last ristitavat „nur einmal", üks ainus kord, ja et seepärast, arvestades nimetatud põhjusi, peaksid vanemad varustama poisi juba enam kohase nimega, näiteks mõne sarnasega, nagu on tema saksa lastel: Voldemar, Ferdinand, Herbert, Kristjan, Hugo; või jälle mõne sarnasega, kui on ta saksa sõbra lastel: Friedrich, Friedrich-Wilhelm, Heinrich, Gott-

fried ja Wolfram. Kuid pääle Kristjani olid need nimed kõik rasked hääldada, millepärast otsustatigi last ristida Kristjaniks.

Kuid polnud õnne abielupaaril oma esimese võsuga. Juba siis, kui ta lamas alles hällis, näitas poiss oma täit võimist. Ööd ja päevad läbi ei vaikinud majas ta virisev kisa, sest tal olid väga hääd kopsud ja terve kõri. Ta võis karjuda hommikust õhtuni ja õhtust hommikuni, ilma et ta oleks tunnud väsimust. Kui tal esimesed hambakikid suhu tulid, hammustas ta kohe ema nisapääd veriseks, otsekui püüdes sellele miski eest tasuda, ja ikka kisendas, aina kisendas. Ja juhtus siis sagedasti, et kargas vihane isa välkuvate silmadega voodist, haaras—kui ema magas liiga raskesti,—lapse hällist, kiigutas teda siia-sinna, või jälle kärkis võimetu vihaga hääles: „No vait, kuradi ritsikas sühuke! Mis sulle lutika söödale tehtud on, et sa nii röögid?!" Ning kui ema viimaks ärkas: „Pane ikka teine vastu seina, nii et märg ase järgi jääb!" Kuid oli see viha nüüd ennem magus kui kibe, sest iga kord, kui poiss lärmi tõstis, käis välkkiire mõte läbi Lüüne tuimade ajude, et see sääl on t e m a laps, et t e m a on selle kisakõri isa, ja et tema, Lüüne, on nüüd koguni mehisem, koguni elutargem ja väärtuslikum kui siis, mil polnud tal veel naist ja seda piimahammast sääl hällis. Ja isegi sääraseil hommikuil, mil ta tõusis voodist peaaegu magamata, näis talle, nagu oleks tal palju kergem ja meeldivam, kergem ja meeldivam kui isegi siis, mil oli unetuse põhjuseks esimene või teine abielu öö oma pöörasustega: silmad on küll rasked, kuid keha täidab otsekui kahekordne jõud.

Kuid mida suuremaks ja priskemaks kasvas poiss,

seda raskemini litsus ta kanna vanemate südametele. Oli ta'ga muret palju juba siis, kui jooksis ta alles püksata, oli ta'ga aga veel enam muret siis, kui astus ta üle kümnenda eluaasta. Sagedasti tuli ta koju lõhkise ninaga, rebitud riietega ja üleni porine. Säärastel kordadel oli ta harilikult äärmiselt vaikne, puges nurka ja nagu ootas midagi. Ning läkski mööda ainult mõni minut, kui kuulutaski hoovivärava tasane nagin kaebaja tulekut. Et ema aga ulakuste suhtes vahest liigagi vali oli, lõppesid säärased õhtupoolikud alati peksuga.

Ent aastad edenesid ja poisi süda aina kasvas. Juba kolmeteistkümne-aastasena valdas teda mingi tige-salalik soov, teha kurja igaühele, kes teda aga kuidagi pahandab. Ikka tihemaks ja tihemaks muutusid kaebused, mis rääkisid kapsaste ja porgandite üleskitkumisest, akende sisselöömisest, hernepeenarde segitallamisest jne. Aga aasta hiljemini pandi toime Lüünede majas esimene läbiotsimine, mis andis otse üllatavaid tagajärgi: kartulikoopast mulla alt leiti igasugust pisemaväärtuselist kraami, mille võttis politseinik ühes. See oli — varastatud...

Säärast asja polnud vanemad oodanud ja neil oli tunne, nagu oleks keegi nende selja taha hiilinud ja neile roikaga pähe virutanud. Otsekui must kass jooksis läbi senini kaunis sõbralikku elu elanud perekonna. Ema vaikis, vaikis isa, vaikisid pisemad lapsedki. Kõik aimasid, nagu oleks politseinik ühes tolle varastatud kraamiga ära viinud nende majast veel midagi, midagi, mis on väga väärtuslik, mida ei saa enam tagasi, mida ei saa isegi laenata ega osta. Ja kui juhtus vaevalt paar aastat hiljemini teine samasugune lugu, kargas isa Lüüne, kes oli muidu kaunis tössike, laua veerest püsti,

jäi poja ette seisma ning ütles tasase, kuid imekindla häälega, neelates sülge:

„Ma löön su surnuks!"

„Noo?" ütles seitsmeteistkümne-aastane suli tigedalt ja lükkas käed tasku: „Kas ikka tõesti või?"

„Minu majast käi välja! Välja-a!"

Ja käiski, käis juba enne õhtut. Ütles veel: „Hääd tervist!" köhatas kord pilkav-hooletult ning läks — jäädavalt: ainult mõni nädal hiljemini tõid kohalikud ajalehed lühikese sõnume suurejoonelisemast kakelusest, mida üldse mäletati. Sõnum lõppes järgmiselt: „Surnuid kolm, kaks sadamatöölist, kes heitsid hinge koha pääl, kolmas keegi 16-—17-aastane poisike, kes suri teel haigemajja. Kahe esimese kindlakstegemisega on politsei praegu veel ametis, viimase taskust leiti isikutunnistus kellegi Kristjan Lüüne nime pääle. Omakseid otsitakse."

See oli esimene suurem kannatus abielupaari elus, esimene, kuid mitte viimne, sest oli tal ju veel kuus last, kes püüdsid hoolitseda üksteise võidu selle eest, et ei saaks vanemad maitsta enam-vähem rõõmsamaid päevi. Emale näis, nagu ei suudaks ta surmatunnilgi unustada toda halli sügispäeva, mil sõitis naabrilt laenatud hobune väravast õue, laip vankril. Sadas roostekarva jääkülma vihma. Taevas oli raske ja maad kattis sinakas udu. Üks kari vareseid lendas hääletult üle katuse, kadudes mingi viirastusliku vaikuse saatel udus nägematute põldude kohale. Aga kui silmad neid üldises halluses enam ei seletanud, hakkasid nad äkki läbisegi kraaksuma; ja siis sarnanesid nende hääled inimese surmaeelse röginaga.

„Sedasi..." ütles isa, tulles matusepäeva õhtul

surnuaialt. „Kasvatati, hellitati, anti viimanegi suutäis teise kätte, kuid ära läks... Võttis kätte ja ära läks... Üsna ära kohe..." Ütles ja heitis raskelt voodi, jäädes vahtima pärani silmil vastu kahvatuid aknaruute, millede pihta koputas aeglaselt ja kurvalt lehitu sirelioks. Tahtis vist veelgi midagi lisada, kuid keel ei söandanud enam kuidagi painduda ning häälgi kippus muutuma liiga värisevaks. Öösi aga, kui ulus ja hundas vinge tuul ümber maja, kui maja nagises ja kägises, kui jäme, nägematu vihm seinu ja katust uhtis, kui kippus külm teki allgi kallale, tuli tal äkki pähe mingi hullumeelne, seletamatu mõte, nagu oleks see, mis sündis päeval siin pisukeses toas ja mis jätkus pärast surnuaial, ainult rumal, võimatu rumal unenägu, nagu poleks Kristjan sugugi surnud, vaid ootab ukse taga sisselaskmist. Käib lihtsalt siinsamas õues, koputab ja klopib, nutab ja nutab, pisuke, kiusakastige ja püksata nagu kaua, kaua tagasi, siis, kui ta hammustas veriseks ema nisapääd ega tahtnud kuidagi vahetada kisendamist une vastu. Kui see hullumeelne, võimatu mõte aga lõpuks lahkus, asus unetult vintsleva mehe ajudesse raske, kaljukindel teadmine, nagu ei võiks jääda veel sellega, nagu peaks koguni kindlasti juhtuma veel midagi.

Ja ega jäänudki sellega. Vaevalt möödus kaks aastat ja Lüünede madalale majale lömitas uus õnnetus, olgugi, et mitte just nii põhjalik, kuid siiski küllalt suur, et rõhuda hallpääde südameid veelgi raskemalt.

Ühel õhtul tuli nende vanuse järgi teine laps, tütar Klaara koju ning jutustas pisut viinastunud olekus, et nüüd tulevat varsti õnnelikud ajad kõigile

neile, kes on pidanud senini orjama ja teistele varandust koguma. Varsti kuulutatavat välja tööliste vabariik! — Vanemad, kes ei teadnud politikast pea midagi, kuid keda kohutasid siit-säält kuuldud kui ka ajalehtedest loetud sõnumed üksikute kommunistide vangistamistest ja hukkamistest, kohkusid tõsiselt. Pikemate järelepärimiste pääle jutustas tüdruk, et ta olevat astunud ametiühingute liikmeks, olevat valitud kohe pidutoimkonda, kelle ülesandeks on tantsuõhtute ja pidude korraldamine, ja hakkavat nüüd üsna pea ühes teiste seltsimeestega kukutama Eesti pursuide vabariiki. Rõhumisaeg saavat varsti täis ja siis ei veetavat Kolgatale mitte enam vaeseid töölisi, vaid neid, kes elatanud end senini viimaste higist ja vaevast. Aga seda tahtvat ta näha, missugune nöör talub küll üleval need kümnepuudased rasvamaod!... — Ta oli alles 18-aastane, õige süttiv ja tundeline, kuid mitte just iseseisva mõtlemisvõimega. Hoolimata vanemate hoiatustest ja palvetest vedas ta koju igasugust kihutuskirjandust, levitas seda üsna avalikult külas, käis kommunistlikel pidudel müümas punaseid lilli, valiti lõpuks isegi kirjatoimetajaks ning vangistati ühes paljude teistega 1923. aastal. Ja kohtuotsus oli: viisteistkümmend aastat sunnitööd. Ajalehed kirjutasid: „aktiivse riigivastase kihutustöö ja maksva valitsuskorra kukutamise kavatsuse ja ettevalmistamise eest."

Need kaks ülalmainitud juhtumust panid aluse Lüünede sügavale perekonnatragöödiale, otsekui tähistades edaspidise olemissihi. Kõik hakkas veerema allamäge, kiiresti ja peatumata. Isa, kes oli purjutanud ainult harva, vedeles nüüd pea igal lau-

päevaõhtul ja pühapäeval kõrtsis, ema kuivas ja kõdunes, vaesus, mida polnud seni nagu märgatudki, vedas oma luised sõrmed ikka enam ja enam koomale ümber hämara toa, vahtides vastu kasimata nurkadest, sahvreist, tühjadelt toiduriiuleilt. — Ei õnnestunud ka kuue ellujäänud lapsega, kelledest suri üks tiisikusse, kuna viis nooremat avaldasid esimesest viimseni samu ilmseid degeneratsioonitunnuseid, mida Kristjangi, seda enam, et kõik nende kurjad kalduvused leidsid endile suure, asjatundliku edendaja ja arendaja ümbruses, milles nad elasid, selles kurikuulsas Vaeste-Patuste alevis. Ja nii eidele kui ka vanale Lüünele endale näis, nagu suudaks perekonna tulevikku kindlustada ainult Alleksander, Kati tüdrukupõline poeg, see suur, tugev ohvitser, olgugi, et ka temal olid oma suured puudused, mis pidid aga taganema, nagu arvas enam jagu selle mehe tuttavaid, ta veel suurema tahtejõu eest. Kuidas aga lugu tõepoolest leitnant Ridle (isa nimetas teda küll miskipärast „maiuriks") tahtejõuga oli, seda näitasid peatsed sündmused, muu seas ka ta teenistusest vabanemise lugu.

7.

Päike paistis juba aknast sisse, kui isa Lüüne ärkas. Tundes, et uni enam ei tule, tõusis ta nohisedes istuli. Kell võis olla neli või pool viis. Et kõik alles magasid, laskus ta uuesti pikali, käed risti pääkohal. Kuid uni ei tulnud, ta tõusis ning istus laua veerde, mida katsid alles eilaõhtused toidujäänused.

Tuba oli madal ja täis haisevat õhku. Must lagi

lõhnas tahma, põrand jalgadega sisseveetud pori, seinad niiskust ja hallitust. Oli veel petrooli- ja bensiinilõhnagi, mida laotasid endist voodiotsa kohal rippuvad Lilli rõivad, sest viimane oli puhastanud neid alles eila.

See oli pisuke, vaevalt nelja-ruutsüllalise põrandapinnaga tuba, kitsas ja sopiline nagu koobas. Ahju kõrval oli uks, mida sai sulgeda ainult pisukese riiviga, sest link puudus, hoovi pool oli väike kuue ruuduga aken, vastu uulitsat teine samasugune. Terve mööbel koosnes kolesuurest kapist, mille külgedelt oli värv maha langenud ja mille ühes pooles hoiti uuemaid, n. n. väljaskäigu-rõivaid, teises pooles toidukraami; kapi kõrval oli piklik laud kingsepa ja muude käsitööriistadega, akna all pisut vähem laud söömise tarvis, kummagi seina veeres üks lahtitõmmatav voodi. Vähemas magasid isa ja ema, suuremas aga kõik kolm nooremat last, Arnu, Marta ja Volli, kuna Lilli voodi seisis peaaegu keset tuba. — Ta magas n. n. „raejalgadel" — mis viidi igal hommikul ruumipuuduse pärast kuuri alla.

Ema magas alles raskesti. Ta sasis juuksed rippusid silmil ja ta suu oli pärani lahti. Hingas ta kuidagi raskelt, kähinal ja kööksudes. Tal oli väga vana ja inetu nägu ning ta teine silm, millel puudus muna, näis veidralt sügavana ja mustana. Öösi oli ta uni olnud rahutu, ta oli pöörelnud, teki aset täitva palitu kõrvale lükanud ning lamas nüüd peaaegu täiesti alasti, kondiline, kahest siniseplekilisest, tühjast nisast ilustatud keha veidralt välja sirutatud. Hoolimata ta viiekümnekolmandast eluaastast polnud ta ihu praegugi eemaletõukav, mille arvele tuligi vist kirjutada see asjaolu, et ta oli siis, kui sündis talle ta viimane poeg, Volli,

juba ligi neljakümnekuueline. — Praegu muutus ema uni põgusaks ja ta avas isegi silmad korraks, kuid uinus jälle kohe, pöördudes näoga seina poole.

Lilli magas samuti. Nii nagu ta lamas, — ristseliti, süsimustad juuksed padjal laiali, näis ta koguni väga ilusana. Suu ümber lehvis tal tasane naeratus, mis lagunes laiali üle ta priske, kuid hommikuvalguses kuidagi kahvatuna ja vanana näiva näo. Käed hoidis ta vabalt kõrval, kuna ta põlved, need prisked, poistele meeldivad põlved, mida ei suutnud kunagi käies katta viimse moe järgi õmmeldud lühike sitsikleit ja milledelt oli öösi pöördes tekk ära libisenud, olid kõveraks tõmmatud.

Siinsamas, ainult jalg maad raejalgadest eemal, magasid ka kolm nooremat last, kelledest oli aga näha ainult Arnu kõhn, tiisikuses lõkendavate palenukkidega nägu, kuna Marta ja Volli olemasolust andsid tunnistust ainult kaks pisut kõrgemat mügerikku, mis liikusid tasases magamisrütmis üles-alla.

Lüüne suitsetas vaikides, lõug peopesal. Ta näost paistis, nagu mõtleks ta millegi üle püsivalt järele, sest ta oli isegi silmad piluli tõmmanud.

Kuid tõelikult ei liikunud ta loperguses pääs absoluutselt midagi. Ta vaatas üksisilmi hoovile, kus sörkis Matveide vana, karva ajav koer, jälgides selle viimastki liigutust. Kui see maad nuusutades nurga taha kadus, tõusis ta pisut kikimale, otsekui valdaks teda viivuks soov järgneda oma vaatega koerale sinnagi veel. Kuid kohe langes ta uuesti küüru, pilutades veel enam uniseid silmi.

Piip tühi, tõusis ta, et minna välja.

Oli karge, ilus hommik, selge ja valge nagu kesk-

päeval. Rohi säras kastest, astudes jäid järele tumedad jäljed, tasane koidikutuul läbistas õhukesed alusrõivad. Taevast katsid siia-sinna laiali pillatud roosakashallid pilved, kuna põldude taga seisev männimets näis teravalt suurena, liikumatuna ja tõsisena, nagu ühe salk tummi sõdureid. Varjud olid alles selged ja pikad, nagu pintsliga joonistatud.

Lüüne nõjatas rinnuli madalale aiaplangule ja hingas täie kopsuga värsket õhku. See lõhnas vähe vaiku, mett ning kastet. Otse üle uulitsa lokkas noor rukis nagu tükk rohelist kalevit, tasane tuul painutas rõõsku viljapäid, ja rääk, kes oli kisendanud ligi keskööni, karjus jälle oma monotoonse häälega pisut kaugemal ristikheinas. Suur, mustjashall pilvesagar vajus just praegu horisondi taha ning taevas muutus iga silmapilguga selgemaks ja selgemaks.

Lüüne pilk langes aiale ning ta arvas, et sinna võiks teha ühe jalutuskäigu. Ta süütas uuesti piibu. Ligi nädalapäevad polnud ta saanud enam aeda, sest juba esmaspäevast saadik parandas ta igal õhtul oma valutavat pääd. Eila pääle tööd oli ta kukkunud pommeldama veel õieti, millest vist tuligi see, et tal puudus täna uni.

Aed oli kaunis suur, kuid lage. Siin kasvas ainult kolm õunapuud, kaks noort pirnipuud ning neli, viis karusmarja- ja samapalju sõstrapõõsaid. Suurem osa maad seisis peenarde all. Oli porgandeid, salateid, herneid, kapsaid, kaalikaid, pisut kartuleidki. Nimetatud peenardest läks aga vanamees ükskõikselt mööda, suundudes otsejoones oma isikliku varanduse — „tubakaistanduse" juurde, mis lokkas lopsakana ja tumerohelisena Matveide plangu veeres, sahvtised lehed täis

siravaid kastepiisku. Minnes õunapuust mööda raputas ta seda ettevaatlikult, vaadeldes läbi sinaka tubakasuitsu, kuis langes liblikatena maha paar-kolm närbunud, peaaegu juba kuivanud õielehte.

Parajasti, kui silmitses ta, käed tagumikul risti, oma „istandust", hõikas äkki tugev, kuid vähe kähisev hääl:

„Tere hommikut!"

„Tere," vastas Lüüne.

„Noh, mis sina's nii vara juba hulgud?" küsis Matvei ja astus üsna plangu veerde. Ta oli käinud nähtavasti metsas puid varastamas, sest ta kuub ja püksid olid tugevasti määrdinud vaiguga ja täis pruuni koorepuru.

„Mis ma siin hulgun või..." venitas Lüüne, astudes samuti aia veerde. „Eila sai jälle mehe moodi purjutada... Pää nüüd pisut haige ja..." Ning ta hääles kõlas too tagasihoitud, vägisi esiletükkiv uhkus, mis valdab harilikult ikka elukutselisi joomareid, kui nad räägivad isekeskis oma pummelungidest.

„Ah võtsid jälle?"

„Ju võtsin..."

„He, he, he... Mina alles tunaeilasest koormast kange nagu hobune!"

Matvei naeris äginal, paljastades oma pikad, kollased hambad, mis muutis ta niigi juba inetu näo veelgi kortsulisemaks ning inetumaks.

„Näe, käisin metsas, tõin ühe kuiva männiviitsaka ära."

„Ju ma näen. Siin on's ikka veel mõni kuiv leida? Ma käisin mineval nädalal, ei mina leidnud midagi... Nabisin viimaks ühe toore kase ära."

„Ega siit lähedalt just saada ole, jah, ma tõin Agardi männikust."

„See on ju põrgu moodi kaugel!"

„On kaugel jah. Aga ega lähemalt põlegi võtta."

„Seda ma räägingi, et põle. Egas minagi muidu kaske põleks võtnud. Mis see kase reo's ette väärt on!"

„Ega ta põle jah suuremat... Kellega sa eila olid?"

„Ah mina või? Ah kellega ma jõin või?"

„Jah."

„Ju oma tööseltsimehed olid... Ja nii täis sai veetud kohe! Hä, hä, hä!"

„Või nii täis kohe!"

„Nii täis kohe, jah! Jalad ei tahtnud kuidagi enam kanda. Aga pagana tore hommik on see tänane hommik!"

„On tore jah! Põle hulgal ajal enam nii ilusat hommikut näinud! Üsna lust käia ja hingata! Aga ju on tarvis kah, näe, vihm kippus põllulegi liiga tegema."

„Aga või sa tead, nüüd sadu ju nagu varnast võtta... Ehk annab juba enne õhtut," arvas Lüüne.

„Ega tea jah, mis teha võib. Pea see ta käes läheb! Näe, turul oli eila juba räägitud, et Jakobi pool olevat kartulad juba mokas."

„Kuidas mokas?"

„Võtnud seemne piimale."

„Ei tea, ehk inimesed loravad kah... Sääl ikka nagu kõrgepoolsed maad ja..."

„Kõrge küll, aga savisegane."

„Nojah, seda n'd küll ikka... Noh, ju leiva hind tõuseb's jälle."

Ja kohe hakkasid nad rääkima pikalt ja laialt ühtelugu tõusvatest toiduhindadest ning madalatest tööpalkadest, millega olevat tõesti võimatu ära elada. Nagu näha, peab tööline tõmbama rihma nüüd nii kinni, kui see vähegi annab. Igal pool vabrikutes ja saeveskites karjutavat aina, et töölised söövat ettevõtted pankrotini, kuid ometi ei küsi need karjujad, kui palju läheb maksma üks vähegi korralikum kõhutäis. Mõeldagu ainult, — kartuli vakk on tõusnud ainult mingisuguse nelja, viie päeva jooksul tervelt neljakümne viie marga võrra, samuti on sama aja jooksul kallimaks läinud ka või, pekk, rasv, piim, jne. Palk on aga endine, palka tahetakse koguni kärpida veel! Tööline sööb vabriku pankrotti! No nüüd on küll valge väljas! Noh, igatahes oleks huvitav teada, kust need härrad ärimehed siis need summad võtavad, milledega nad endile maju ehitavad ja pankasid asutavad! Ei, nüüd, kus on asi veel säärane, et ei tohi suud ka lahti teha, nüüd on küll näha, et need täissöönud härjad lihtsalt irvitavad tööliste üle. Sõjaseadus: iitsa ainult!

„Aga va' Petersoni Juhan müüb kartulaid," ütles Lüüne pääd nokutades. „Vaat', kus kõrilõikaja! Talvel, kui vaka hind üle kahesaja ei tõusnud, ei annud mees kellelegi terakest, nüüd aga maksab vakk neli ja pool, ja kohe on saada küll!"

„Oi jah, mis nüüd seda tulihända rääkida! Ta kraabib kokku säält, kust aga vähegi saab," lõi Matvei käega. „Näe, mul ligi kaheksa vakamaad põldu, ei saa kunagi niipalju saaki, et vaja osta poleks, tema aga muud kui müüb! Tead mis ma arvan: ta vist lihtsalt — varastab."

„Varastab?!"

„Nojah, ole aga vait ja ära kellelegi sellest iitsa! — See on ju kinnel, et ega mõisa kartuladki sügisel kaugele läinud. Ma kahtlesin siis juba..."

„Ega tea kedagi!" hüüdis Lüüne, suitsetades kuuldavalt piipu. „See peab ju ometi raha olema! Näe, poiss juba täismees valmis, nagu suur lihalasu teine, aga käib päev päeva kõrval gümnaasiumis. On ikka hingenöörija küll, kui sa mõtled."

„On jah."

Räägiti veel ühest kui teisest. Lüüne jutustas, et üks siit, Vaeste-Patuste alevist arreteeritud kommunist, kes olnud ühes tema Klaaraga kohtus ja eluajaks sunnitööle mõistetud, olevat kohe, vaevalt mõni päev pääle mässu, maha lastud. Selles polevat mingit kahtlust, see olevat kindlam kui kindel, sest sellest teadvat rääkida pool linna. Aga tema isiklikult arvavat küll, et mingu niikaua, kui läheb, kuid kord puhkeb kindlasti veel mäss, ja siis... noh, siis on igatahes palju õiendamist nende nöörijatega! Selle kaitseliidugagi mindavat juba lihtsalt ülekäte. Igale pooltogule ja alaealisele poisinolgile antakse püss kätte ja nüüd aina vaata, kuidas nad mööda põlde ja välju ümber aelevad ja sind igal sammul õrritavad, just nagu oleksid need töölised kõige viimasemad murdjad. Ja ega vintpüss ole ju kellegi naljaasi.

„Oi jah, vintpüss!" lõpetas ta ja lõi paljuütlevalt käega. Tütre sunnitööle mõistmine oli täitnud ta vanad, juba loomu poolest töntsid ajud nüri vihaga ning nüüd kippus see nüri viha esile igal soodsamal juhusel. „Ju neid vintpüsse sai Vene segaduste ajal näha küll! Kas veel vähe õnnetusi juhtus! Selle kuradi eest põle sa ju majas kah varjul! Nüüd aga

antakse sühuke tapariist kätte igale piimavasikale, muudkui kupata aga!"

„Ju see pooltogu Kuusiku Prits on kah nüüd kaitseliitlane," tähendas Matvei.

„Ah see pikk vibalik või?"

„Nojah."

„Jah, on kuulda küll, et tema kah. Vaatan minagi kord õhtul töölt tulles, et künnab teine põllul, omal aga peas suur tärniga müts. Pühapäeval olla siit mööda, metsa läinud, püss ikka torupidi seljas ja rihmapussak vööl. He, he, he, nagu peletis kohe!"

„Noh, sühuke võib ju kergesti mõne mättasse kupatada," arvas Matvei.

„Ega sääl palju puudu, jah. Ma ei mäleta hästi, kes seda rääkis, et ta juba kodus toaukse mitmel puhul olevat läbi kihutanud," jutustas Lüüne.

„Noh, teada juba, säärase mehe mood ikka," naeris Matvei. „Ju meie tüdrukud ütlevad alati, et ta loll on. Ise juba naisemees, aga võtab kätte ja läheb mõisa tantsima... Ja pääasi: — hobusega!"

„Hobusega? He, he, he!"

„Hobusega jah. Vedruvanger taga ja..."

„Noh, sääl see ongi! Aga — kaitseliitlane..."

„Jah, ega ole öelda midagi. Aga ma arvan, et ega sühuke togu julge ninagi uulitsale pista, kui juhtub jälle kord plagin lahti minema."

„Arusaadav, et ei julge!"

— Ning seepääle harutati veel põhjalikult möödunud rahutusi ning seda, kas on kaitseliit midagi väärt. Tuldi ühisele otsusele, et sääl on ainult kehkenpüksid ja rätsepasellid. Need olevat kõik säärased inimesed, kes ei tea politikast haisugi, kellele meeldi-

divat ainult munder ja püss. Aga kui midagi juhtuks, jookseksid nad kindlasti pakku. Ja vana Matvei laulis haigutades:

,Kaitseliit see kuulis pauku,
Viskas püssi ahjuauku.'

Äkki, kui mehed parajasti niiviisi vestlesid, nägid nad, et linna poolt tuli üks inimene. See oli pikk, vähe ettepoole kühmus mees, kes sammus kiiresti, paun seljas. Alul mõtlesid nad, et see on mõni puuraiur, kes läheb metsa, kuid siis nägid nad mehe pöörduvat küla poole ning hakkasid teda üksisilmi vahtima, nägudel uudishimu. Ja alles siis, kui jõudis tulija üsna lähedale, tundsid nad ta.

„See on ju teie Alleks!" ütles Matvei, hääles halvalt varjatud imestus.

„Alleks teine vist jah..."

Ja nüüd nägid nad üsna selgesti, et mees kandis rohekaid kroonurõivaid ja läikivaid säärsapaid. Mütsi oli ta palavuse pärast pihku võtnud, vibutades seda hooletult edasi-tagasi.

„Kas sa näe! Ja nii ootamata veel," ütles Lüüne tehtud ükskõiksusega. „Ei märganud teine kirjutada kah..." Ta toetas seljaga vastu aiaplanku ja mõõtis Ridlet, kes oli parajasti ametis värava avamisega.

Samal ajal nägi ka tulija aias seisvaid mehi.

„Näe, õige varased juba!" ütles ta naeratades ja astus nende juurde. „Tere's kah!"

„Tere, tere," vastas Lüüne ja ulatas oma laia töömehekäe. „Kuidas sa's nii ootamata?"

„Ju ma ikka kirjutasin kah Lillile. Aga seda, et ma just täna tulen, seda ei teadnud ma isegi varemini. Sain asjad korda ja kühveldasin kohe tulema," seletas

Ridle naeratades. Ta rääkis hooletult, tarvitas samu labaseid sõnu ja võrdlusi, nagu iga teine alevielanik ning popsis ühtelugu kuidagi teravalt lõhnavat paberossi. — Matvei tähendas:

„Ah või kohe sedasi! Et muudkui asjad joonde ja kohe plagama... Hä, hä, hä!... Aga vaat', kus ohvitseridel nüüd ikka hiilgav munder, et või hirmutab kalkuni metsa... Sellest on kahju, et siin külas sühukesi loomi ei peeta."

„Noh, eks osta omale üks," ütles Ridle ja vaatas vanamehele otsa mingi teravhalli, otsekui tigeda pilguga. Ta rõugearmilisest, inetust näost käis üle tume vari ning ta pöördus kõrvale, nagu püüdes varjata isa ja naabri eest oma äkilist tujumuutust.

„Millal sa sõitsid?" küsis isa, toppides pöidlaga tubakat piipu.

„Õhtul."

„Ja nüüd alles tulid koju."

„Nagu näed."

„Aga kus sa's selle aja vedelesid?"

„Niisama. Sain jaamas rongilt maha tulles kellegi vana tuttavaga kokku ja vaatasime siis vähe ringi."

„Kas sa näe! No oled sina ikka mees kui mees, terve öö vaatab linnas ringi!" naeris Matvei, kellele oli tuttav ammu juba see veider, omapärane elu, mida elas ta naabri ohvitserist-poeg. Jumala eest, Alleks, oled sina ikka mees kui mees, muud kui naera kohe."

„Mis siis, eks lase aga hirnumine käia!"

Kui Lüüne ja Ridle paar minutit hiljemini toa poole kõmpisid, küsis viimane nagu mööda minnes:

„Kuidas siis teie siin elate kah?"

„Eks ikka oma väikest viisi. Mis meil siin ikka elada on... Meie asi on ju teada, nagu oli eila, nii on täna, nagu on täna, nii on homme. Mis sul siis viga oli, kui sa kirjutasid, et haigemajas oled?"

„Kõrvad. Kord talvel, manöövri ajal torkas oks sisse. Paistetas teine üles ja ajas koledasti mädanema; hulk aega ei kuulnud midagi."

„Tohoo ime, nii vihaselt kohe!"

„Jah, praegugi kohiseb teine veel."

Ta raputas pääd, nagu tahes isale näidata, et kõrvaga pole tõesti kõik korras, ning asetas raske kohvri, mida kandis ta kõik see aeg käes, eeskotta nurka. Nüüd muutus ta keha palju sirgemaks ja mehisemaks, sest kohver oli painutanud ta vähe küüru. Kui ta ringutas ja sääljuures pisut kikivarvule tõusis, oli ta Lüünest ligi õlgadest saadik pikem ja jäme nagu karu.

„Kas teised magavad alles?" küsis ta.

„Ju vist muidugi magavad," vastas Lüüne.

Ent kui nad kööki astusid, nägid nad, et ema oli juba üleval ja askeldas pliidi ees, mille all põles ere tuluke.

„Jõudu!" ütles Ridle.

„Tarvis, tarvis..." vastas ema ja kargas imekähku pliidist eemale, otsekui oleks ta just praegu näpud kõrvetanud. „Sina ikka või? Praegu tulid või?"

„Jah, just praegu."

„Päris vaba või?"

„Jah, seekord küll," naeratas Ridle.

„Aga kuhu nüüd? Nii hää koha pidid kergel käel ära viskama! Kust sa veel säärast palka saad! Mõtle — üle kümne tuhande kuus! — sellega võisid ju elada ja süüa nagu härg..."

„Kuule, ema, sul on vist küll magu pähe läinud!" naeratas Ridle jälle suunurkadega. „Kas mul's tõesti nii suur kõht on, et ma vähema palgaga läbi ei saa! Küll saan, ära karda!"

„Kui sa aga ametigi kuskilt leiad!" kahtles ema. „Nüüd on ju koolitatud mehi palju, kohti aga tahetakse veel vähendada..."

„Noh, mis siis: — vargile."

„Kuule, ä'ä aja hullu juttu! Kas siis mu lapsed tõesti paremat ei oska!"

„Aga mis sa siis teed, kui kõht tühjaks läheb ja kohta kuskilt pole leida!" naeris Ridle ja sattus äkki, ilma mingi suurema põhjuseta, häässe tujju.

„Jäägu nüüd ikka nali naljaks ja..." ohkas ema. „Aga ju see asi on sedaviisi ikka üsna keeruline."

„Kuidaviisi? Mispärast keeruline?"

„Noh, eks selle sinu ametist vabaks võtmise pärast ikka... Või tahadki viimaks liht-tööl käima hakata?"

„Esialgu küll."

„Püha ristike! Mis aga teised siis räägivad! Ja kust seda liht-töödki sühukse kitsa ajaga nii kerge on leida!"

„Küll ehk leidub kah. Rääkisin juba täna hommikul, kui ma parajasti tulin, Antsoni Jaaniga. Ütles, et otsib kah praegu."

Ridle vaatas oma kitsaste, hallide silmadega emale otsa ja astus tahatuppa.

Just sel ajal ärkas ka Lilli. Ta ringutas ja ägises kuuldavalt. Kui ta käed väsinult üle pää heitis, tulid nähtavale ta prisked, karvased kaenlaaugud, kuna ta tüsedad, vananaiselikud rinnad jäid nagu palju vähe-

maks. Tolle paari aasta jooksul, mil polnud vend teda näinud, oli ta muutunud väga sarnaseks oma vanema õe Klaaraga, minnes sellest lahku kõige enam juuste värvuselt.

„Mis kell on?" küsis tüdruk oma maheda häälega, milles kõlas veel uni.

„Viis lõi," vastas Ridle, istudes laua veerde.

„Mis? Viis? Ah näe, see oled ju sina, Alleks! Kah enda välja ajanud... Kas naisega ühes või?"

„Mistarvis naisega? Säärast odavat kraami ühest paigast teise ei veeta."

„Aga räägitakse ju, et Tallinna omad on paremad," irvitas Lilli.

„Nii kuidas kellegi maitse on."

Tekkis vaikus. Tüdruk läks põntsuvate sammudega üle põranda ja võttis vanemate voodi ääre alt toobi, et kustutada sellest janu. Kuid öö jooksul oli jooginõusse uppunud terve trobikond prussakaid, nii et ta pidi minema kööki.

Isa oli jälle vaikseks jäänud. Näis, nagu oleks ta enda tühjaks rääkinud juba selle mõne sõnaga, mida vahetas ta äsja oma naabriga ja siis Ridlega. Ta istus alusriiete väel, selg vastu ahjumüüri ja suitsetas oma suurt näsadega piipu, mis täitis mõne minutiga madala toa silmi vesiseks tegeva, kibeda vinaga. Kui kellaosuti pool kuuele näitas, tõusis ta laisalt ning sirutas käe müüriveerele, et võtta säält oma kõvakskuivanud jalarätid.

„Poiss, üles!" ütles ta nohisedes ning lõi rätikutega vastu voodi sammast, et põrutada neist välja öö jooksul voltidesse kogunenud prussakaid ja lutikaid.

Ja et neid elukaid võimatu palju oli, täitsid nad varsti porihalli põranda otsekui liikuvate punktidega.

„Poiss, üles!" kordas vanamees käskivalt.

Arnu liigutas end. Esmalt ajas ta suu pärani, sirutas siis pää taha, ringutas nii, et kondid nagisesid, kuid jäi kohe jälle magama. Alatine orjamine ja liigne joomine olid teinud ta niivõrt tuimaks, et ta võis magada kas või püstijalu.

„No mis kuradi vedelemine see on's!" ütles isa nüüd juba üsna kärsitult ja tigedalt, andes poisile tugeva müksu ribide vahele. „Kuule, kell saab juba kuus, ruttu voodist välja!"

„Ära käperda, kurat!" ütles poiss tigedalt, avas aga siiski silmad ning ronis aeglaselt, peaaegu neljakäpakil voodist välja. Alusriiete väel näis ta nii kondisena ja kõhnana, otsekui polekski tal luudel liha, vaid ainult õhuke nahakile.

„Oled aga sina kah korbiitsakas," tähendas Ridle.

Paar silmapilku vaatas poiss teda teravalt, pidi nagu vihastumagi, kuid tuli kohe nähtavasti teisele, enam tulutõotavale mõttele ning küsis haigutades:

„Kas sa ammu juba kodus oled?... Anna suitsu!..."

Ja kui poolvend talle paberossikarbi nina alla ulatas, hakkas ta magusa meelega, õige suurte mahvidega imema endasse talle juba otsekui eluküsimuseks saanud tubakavingu.

„Kas sa kauaks jääd?" küsis ta nagu mööda minnes.

„Päris vabaks võtsin," vastas Ridle.

Poiss vaatas ta ohvitserimundrit ja arvas, et võiks vähemalt need toredad kalifee-püksid laupäeva-õhtul Ojaküla mõisa jalga panna, sest sääl olevat maskeraad,

ning läks siis tuikudes, kuivetanud keha ette vimmas, kööki silmi pesema.

„Kas käid ikka rauavabrikus või?" küsis Ridle vanamehelt, kes oli ametis jalgade kängitsemisega.

„Ju käin jah... kus see paremgi koht on..." vastas Lüüne. „Kuhu sina minna kavatsed?"

„Ju saab näha. Homme kavatsen saeveskitega algust teha... Ehk saab kuhugi."

„Saeveskitesse!" ajas isa silmad pärani. „Sina saeveskitesse! Kas sa hull oled või?"

„Aga miks hull, mu härra?" naeris Ridle. „Kas sellepärast, et ma ohvitser olen või sellepärast, et külarahvas näpuga näitaks? Ah? Aga ma olen ju ennegi omale saeveskist ülespidamist teeninud."

„Enne! Enne oli enne ja nüüd on nüüd! Või arvad, et see ennegi kohane oli? Sa oled just nagu ära tehtud, teed sa mis sa teed, ikka teed sa midagi seesugust, millest ilmainimesed rääkida saavad. Ise suur maiur juba, aga tahab saeveskisse tööle minna! He, he, he!"

„Noh, ma arvan, et see peaks mu enda asi olema, kas lähen ma kuhugi kantseleisse tinti solkima ja kärbseid uputama või veskiplatsile laudu laduma," ütles Ridle ja tõmbas järsku silmad piluli. „Ega ma ometi kahekümne-aastane poisike ole, kellel su õpetust vaja on! Võin ju kuhugi mujale ka korteri võtta." — Ta kitsastes, hallides silmades välgatas kalk, terasena läikiv ilme ja ta riivas võõrasisa poolähvardava, poolhoiatava pilguga.

„Ega's minulgi kedagi... ma niisama..." muutus Lüüne kohe järeleandlikuks, „muidugi, see on ju, jah, su oma asi... mis mina, vana rumal inimene ikka

tean..." Ta lõpetas kiiresti jalgade panemise, tõusis ja astus kööki, otsekui ei oskaks ta võõraspojaga millestki enam rääkida.

Arnu ja Lilli olid jälle juba tülli sattunud. Tüdruk pesi parajasti nägu ja poiss, kes soovis teha sama, heitis talle ette ta aeglust.

„Nagu kana, kössitab pool tundi kausi kohal!"

Lilli, kõrvadeni seebivahune, vastas tigedalt:

„Ära irise!"

„Sa ise inised!" karjus poiss.

„Kuulata paremini! Ma ütlesin ‚ära irise', aga mitte ‚ära inise'!"

„Pea lõuad!"

Tüdruk ei vastanud enam, kuid muutis see-eest oma niigi juba pikaldased liigutused veelgi aeglasemaks. Vend sõimas teda, kuis vähegi mõistis. Kui Lilli kaela veel kord seebitada tahtis, haaras ta vaagna, mida tarvitati pesukausi asemel, ning viskas üle ukse veest tühjaks. Parajasti, kui olid nad teineteise kallale kargamas, jäid nad äkki seisma, sest Vitjaginite toast kuuldus jälle riiukisa, mis vaikis aga täna võrdlemisi ruttu. Ainult niipalju suutsid Lüüned aru saada, et seekord tülitseti mingi mütsi pärast, mida ei tahtnud mees tunnustada omaks ja mille oli ta leidnud laudilt padja alt. — Ei maksvat ju üldse vastu punnida, karjus ta jalga põrutades, sest olevat ju selgem kui selge, kellele see müts kuulub. Sääraseid nahkseid kandvat ju ainult lihunikud...

8.

Isa ja Arnu läksid kell kuus, Lilli pool seitse. Natuke hiljemini lahkus ka ema, öeldes, et ta läheb turule, sest olevat vaja osta üht kui teist, ja et ta tulevat tagasi nii kümne, üheteistkümne paiku.

„Heida aga sina pikali ja puhka korralikult välja," ütles ta pojale, „praegu on aeg alles varane... Ja ega raudteesõit ole ju kellegi nalja-asi..."

Ridle suitsetas isukalt ja vaatas üksisilmi aknast välja. Äkki tuli talle meelde kohver, mille oli ta asetanud eeskotta nurka. Ta tõusis kohe, muigas vaevalt märgatavalt ja läks läbi köögi, kohvrile järgi. Kui ta tuppa tagasi tuli, laskis ta akendele kardinad ette, lükkas ukse riivi ja hakkas reisitarbeid ükshaaval voodile asetama. Üsna kohvri põhja pääl tuli nähtavale pakk tihedalt täiskirjutatud lehti, paar siniste kaantega kaustikut ja õige pisuke brauning. Revolvri pistis ta kohe tasku, täiskirjutatud lehtede ja kaustikute kallal hakkas aga hajameelselt sorima.

Hulk aega istus ta kohvri kohal. Viimaks tõusis ta ja hakkas pikkade sammudega mööda tuba käima, käed risti seljal ja pilk põrandale pöördud. Näis, nagu püüaks ta järele mõelda mingi väga tähtsa asja üle. Silmad piluli, suunurgad alla tõmmatud ja nina kõrval validad, otsustavad jooned mõõtis ta kaua mööda põrandat edasi-tagasi, haaras siis ühe siniste kaantega kaustiku pihku ning hakkas seda kuuldavalt pomisedes lugema, sammudes ikka ühtviisi kiiresti ja otsustavalt, teine käsi seljal.

Järsku kukkus kõrvaltoas midagi kolinal põrandale. Silmapilk peatus Ridle ja jäi kuulama. Ta läks

kikivarvul ukse juurde, katsus, kas see on ka kõvasti kinni, ladus täiskirjutatud lehed uuesti kohvri põhja, istus õige ettevaatlikult voodiveerele ja hakkas jälle tähelepanelikult kaustikuid sõrmitsema, lugedes mõne neist läbi peaaegu rida realt. Kui ta nende kõigiga niiviisi valmis oli, hakkas ta neid ettevaatlikult lõhki käristama, asetades tükid toolile hunnikusse. Seepääle süütas ta lambi ja põletas ligi pool tundi, ennekui suutis hävitada viimse paberikillu.

Oli täiesti vaikne. Ridle tõusis ja astus akna juurde, et seda avada. Samal silmapilgul nägi ta üht inimest, kes läks linna poole. Lootes näha mõnd tuttavat vaatas ta seda inimest hoolikamalt, nägi aga kohe, et see oli vana hallipäine eidetudike.

Ta riputas kardina servapidi naela otsa ja avas akna. Värske kevadõhk lõi teravalt läbi tubatäitva läppunud leitsaka. Ridle toetus küünarpäädega aknalauale ja hingas täie rinnaga, nägi aga jälle üht inimest, seekord meesterahvast, ning hakkas seda teravalt silmitsema.

Kohe tundis ta selles ära oma hää sõbra, gümnasiast Petersoni. Suur, tüse, pikkade koibadega, sammus see mööda uulitsat edasi, suits suus ja pisuke vormimüts hooletult kuklas. Kui ta üsna akna kohale jõudis, põrutas Ridle tugevasti vastu ruutu.

Poiss vaatas ringi. Nähtavasti märkas ta koputajat, sest ta laiale näole ilmus veel laiem naeratus. Ta lõi koomiliselt käega, sülgas läbipõlenud paberossi otsa välja ja astus põiki üle uulitsa, maja poole.

Ridle lükkas kohvri jalaga voodi alla, puhus paberituha toolilt põrandale, kustutas lambi ja läks Petersonile kööki vastu.

See oli tugevakasvuline, umbes kahekümneüheaastane poiss, laiade õlgadega ja valkjaskollaste juustega. Pääs kandis ta umbes kämblasuurust valgete kantidega vormimütsi, seljas igasuguste plekkidega ja lappidega ülekülvatud kuube, jalas vesihalle, korratult istuvaid pükse, mis jätsid mulje, nagu oleks nendega magatud öö läbi. Ka poisi häätahtlikud, valkjassinised silmad oma porsunud laugudega ja kaunis tugevad kortsud suunurkades andsid tunnistust sellest, et siin on tegemist joomariga.

„Noh, kodus või?" küsis Peterson ja surus südamlikult ning tugevasti sõbra kätt. „Jumal tänatud!... Igavus tahtis juba ära tappa..."

„Sina ikka ja alati oma igavusega!" naeris Ridle. „Tule sa koju mil tahad — sinul on ikka igav. Sa oled õige kena mees!"

„Mis kena või..." muigas poiss häätahtlikult. „Siin pole ju, jumala eest, mitte midagi pääle hakata. Just nagu surnuaial!"

„Tohoo!"

„Tõsi jutt, nagu surnuaial! Vaata sa aknast välja mil tahad: ikka ühtviisi ainustki hingelist! Kas see ka mõni elu on!"

„Aga missugune see elu ikka peab olema?" naeris Ridle lustilikult.

„Ükskõik, missugune, aga vähemalt mitte sääране."

„Ja nimelt?"

„Mis nimelt?"

„Noh, see elu. Missugune nimelt?"

„Mitte nii unine. Rohkem elav, ühe sõnaga."

„Eks tee ta ise elavaks! Kas sul siis sõpru vähe on või?"

„Noh, sõpru... sõpru nüüd ikka on, aga..."

„Mis siis enam! Siis pole muud, kui lase aga käia!"

„Tühja sa siin lased või..."

„Sul pole ehk raha?"

„Eks seda kah... Aga sellest saab juba üsna pea üle."

„Ah jah, sa tänavu ju lõpetad."

„Ju lõpetan."

„Noh, on südimist küll, mis?"

„On ikka kah. Tuleval nädalal algavad juba eksamid."

„Noh, oled ikka's kindel, et läbi vead?"

„Kus sa's muidu... peab vedama..."

„Aga kuhu siis minna mõtled?" küsis Ridle.

„Ei tea praegu midagi kindlamat. Vist muidugi tööle."

„Kas ametit otsida ei taha?"

„Kust see amet nüüdsel ajal otsida on?! He, he, he! Siis peab ennem mõnele kaabakale soru viina ostma, kes enne koha vabaks teeb. Aga kuidas sina sääl päälinnas elasid kah?"

„Mis mul sääl ikka elada oli... Teadagi — teenistuse asi."

„Ja ohvitseri asi kah! He, he!"

„Ju on. Üks hää tuttav kirjutas mulle, et sa olevat õige kõvasti pommeldama hakanud... Õige ikka või?"

„Või mis kurat sa siin ilmas ära teedki! Kui pää soe on, siis püsib meelgi natuke paremana. Terve see

rämps ja mõttetus ähvardab ju juba üle pää kasvada..."

„Noo? Või rämps koguni..." naeris Ridle. „Aga mis siis?..."

Gümnasiasti lihavale näole sigis äkki mingi poolvalus, tüdinud ilme, ta linahallidesse, vähe sinisega segatud, sõbralikkudesse silmadesse puges raskemeelsus. Kuid otsekui püüdes juhtida jutuainet mujale lisas ta kohe küsimuse:

„Kas oled's nüüd päris vaba või?"

„Jah."

„Ei meeldinud enam?"

Ridle süütas paberossi, käis paar tiiru üle toa, peatus siis akna all ja vastas:

„Ei meeldinud."

Vaigiti.

„Ega see kroonu elu muidugi midagi väärt vist ole?" ütles Peterson.

„Väärt või... See on nii, kuidas kellelegi meeldib," kehitas Ridle õlgu. „Ju mõned teenivad üsna hää meelega..."

„Seda ikka küll..."

Ridle vaatas sõbrale kõrvalt näkku, naeratas miskipärast ja käis jälle paar tiiru üle toa. Vähese vaikimise järel küsis Peterson:

„Kuidas sa nüüd sühukese asja pääle vaatad, nagu on „tsimman"... Vanasti käisid ikka kah vahel..."

„Kus ma's nüüd enam... Ma pole ju nüüd enam sühuke, nagu vanasti... Aastad ikka turjal juba..."

„Nonoh!"

„Kas sa tahtsid's mind kutsuda või?" naeratas Ridle.

„Ju tahtsin... Mina käin, jah, üsna kabedasti... Näe, pühapäevalgi on Ojaküla mõisas... Karmoška loositakse välja... Päris tõesti, sa võiksid tulla!...

„Arvad?"

„Mis sääl's ikka arvata on..."

„Noh, ju näeme... Hakkad minema või?"

„Jah."

Ja tõmbudes jälle ettepoole vimma, käed taskus ning müts teisel kõrval, lahkus ta toast. Kui ta uulitsale jõudis, hakkas ta kuuldavalt jorutama mingit Ridlele võõrast lauluviit. Kuid tuul, mis oli vahepääl jälle tugevamini puhuma hakanud, paiskas ta hääle laiali, killustas ja segas metsa tõsisesse, tumedasse kohinasse; ning Ridle nägi tast ainult ta laia, tugevat selga. Varsti kadus ta hüplevalt õõtsuva sirelipõõsa taha. Ja Ridle pööras pilgu ikka ühesuguse, ainult suunurki kõverdava naeratusega oma rahulikult magavale, vigasele vennale. Kuid kui ta parajasti tõusta tahtis, tuli tal äkki ilma mingi näilise põhjuseta meelde ta nukrasse, üksildasse lapsepõlve kuuluv pildike, ta tundis vajadust selle pildikese üle järele mõelda, tõstis jalad toolipulgale ja — uinus, rahulikult ja sirgelt, käed ümber põlvede.

9.

Alleksander Ridle oli Andres Lüüne kasupoeg, ta naise tüdrukupõline laps, sündinud 1892. aastal, lõikuskuul. Ta ema, alevielanikkudele koguni hästi tuntud „Ridle-preili", umbes paarikümne - aastane inetu töötüdruk, sai ta pärast kannatada väga palju. Peeter Ridle ajud ei suutnud ju kuidagi mahutada mõtet, et ta tütar jääb sohki. Olgugi, et ta oli ise langenud kõlb-

liselt enam kui ükski teine, nõudis ta siiski oma perekonnaliikmetelt täielist välispidist korralikkust. Ja polnud siis ime, kui kostsid naabrite kõrvu õnnetu tüdruku raskejalgsuse ajal pea iga päev hoolimatud peksuhoobid ja toored sõimusõnad, millede leidmise pääle oli tige vanamees otse võrratult osav.

Säärase toore ümberkäimise tagajärg oli see, et laps, kellega sai „Ridle-preili" maha pisut enne õiget aega, oli nii hädise ja nõrga välimusega, et vanaeit, kes oli sünnitamise juures abiks, kuulutas sellele peatset surma. Ja juba samal õhtul korraldati hädaristsed, sest usklik ema ei tahtnud, et ta laps heidab hinge paganana.

Kuid ta jäi siiski ellu, see kidur poisike. Esimesed paar kuud oodati iga silmapilk ta kustumist, kolmandal kuul hakkas aga vähe toibuma, esimese sünnipäeva õhtul karjus aga juba nii, et terve maja rõkkas ja kõlas. Kuni viienda eluaastani oli ta veel kaunis kiduravõitu, kuid elas siiski üle kõik haigused, mis teda tabasid, siis aga võis ta juures märgata silmanähtavat kosumist, ta läks priskeks ning ümmaraks ja omas juba neljateistkümneaastasena peaaegu täiskasvanud, vanamehelikku välimust.

Enam, kui üheski teises „Ridle-preili", nüüdses Kati Lüüne lapses, tungisid just tema juures esile ilmsed degeneratsioonitunnused, mis olid nähtavasti pärandatud nii emalt kui ka isalt. Nii selles lapselikus tigeduses, mille pärast pidi väike mees alla neelama nii mõnegi kibeda silmapilgu, tolles otse imestama panevas andekuses, millega pani ta imestama pea kõik oma õpetajad, kui ka selles äkilises, põhjalikus, peaaegu uskumatus languses, millega ähvardas lõppeda terve ta kar-

jäär, oli midagi ebanormaalset. Ta oli alles üsna väike veel, kui avaldus tas juba mingi kujutamatu toorus ja sage, otse haigushoogudega sarnanev piinamishimu. Pea ühegagi oma seltsilistest ei saanud ta kaua läbi. Kust või millest see tuli, kuid harilikult oli ikka nii, et vaevalt said alata mängud, kui leidis ta juba mingi põhjuse tülitsemiseks. Ja et ta nii jõu kui ka agaruse poolest kõigist teistest lastest üle käis, siis lõppesid säärased kakelused õige sagedasti tigeda rahurikkuja võiduga.

Kuid aja jooksul kaldus raskuspunkt kõrvale ja kokkupõrgete tagajärjed hakkasid muutuma. Kõik ta sõbrad pöördusid tast ära ja ta jäi üksi. Tasumishimulised lapsed hakkasid teda taga kiusama. Ühel päeval ilmus ta koju sinisekspeksetud silmadega, vähe hiljemini katkise kuklaga, kord leiti ta uulitsalt koguni liikmest väljamurtud jalaga. Pisukese, kuid sügava põlgusega hoiti tast kõrvale, ta ilmumisel jäeti mäng kohe pooleli, õige tihti eemaldati ta vallatavast hulgast rusikate abil. Küll katsus ta veel kõigest jõust oma eest seista ja ei taganenud pea kunagi võitlusplatsilt ilma lahingut andmata, kuid mida ta ka ei teinud ehk milliseid kriukaid ja kavalusi ta tarvitusele ka ei võtnud, vaevalt veel suutis ta saavutada endisi tagajärgi. Ülekaal oli vastaste pool ja kui ta tark tahtis olla, pidi ta targu sellest ülekaalust kõrvale hoiduma.

Nii algas juba varakult eemaletõugatud inimese üksik, raske, painajalikult igav elu. Elav, temperamendikas laps, kes suutis vaevalt püsida mõni minut vagusana, hakkas juba üsna varsti tundma elu varjukülgi. Pärivusest rikutud, maha jäetud oma mänguseltsilistest, kannatades kodus onude poolt igasuguste

tooruste all, saades emaltki rohkem peksa kui süüa, pidi ta vedama raskelt hingeldades edasi oma kõigist kaugel seisvat olemist. Ajal, mil vallatasid ja kilkasid teised temavanused lapsed uulitsal, julges ta vaevalt lahkuda hoovilt. Madalas kuurialuses, kus polnud muud kui haisevad solgitünnid, limane niiskus ja mööda seinu jooksvad rõskusputukad, istus ta vahel terved päevad, pisukesed käed järelemõtlikult ümber põlvede, kuulas rõõmust jooksumüdinat uulitsalt ning haudus oma väikesi-väikesi, hämaraid ja õudselt tigedaid tasumisplaanikesi, ümber õhukeste huulte kuri naeratus.

Need olid rasked päevad. Kui uulitsal lõpuks kõik vaikis, kui jooksust ja vallatustest väsinud lapsed lõpuks ükshaaval laiali valgusid, hiilis ta ringi piiludes oma urkast välja, jooksis läbi aia ning ruttas mööda teid ja põllupeenraid külast eemale, umbes veerand versta kaugusel asuvasse Kolgata-külla ja säält kohe edasi vaikselt mühisevasse metsa. Astudes mööda kuivade okastega ülekülvatud rada hakkas tas pikkamisi arenema ja kasvama üks teine ilm, sest ega ta olnudki ju alati nii tige kui vahel. Valus üksindusetunne, metsa kurb kohin, alatine täiskasvanute selts ja õrna ümberkäimise puudumine rajasid tas mingi tõsise, unistustest rikka tundelisuse. Ja kui ta üheksa-aastasena kord Kolgatal istus ning vaevalt-vaevalt roosatavasse õhtutaevasse vahtis, tundis ta esimest korda seda suurt, saatuslikku väsimust, mis tõukas teda pärastpoole, täiskasvanud noormehena, nii mõnigi kord pööraseisse languspuhanguisse.

Nii nagu too eespool-mainitud tige joon ta iseloomus, nii muutus lõpuks see tundelisuski äärmuseks. Selle asemel, et kohaneda oludega ja reaaleluga, hak-

kas poisike juba varakult rändama oma enda loodud kaugetes maades, mis pidid asuma sääl kuskil eemaleemal, sinetavate taevarandade ja ainult kord nähtud suure mere uduste piirjoonte taga. Ta jäi inimestele võõraks ja nad austasid teda nimega „tössike", sest see alatine vanainimeselik tõsisus ja kohmakus arvati tulevat sellest, et ta pääs pole kõik korras: kartis ju emagi, et ta pojast kasvab kord samasugune idioodike, nagu võis neid tihti näha uulitsatel, tarbetud ja koormavad terve oma võimetu olemasoluga.

Sel ajal oli Ridle priske ja tugev poiss. Nagu oli ta enne kõhn ja nõrk, nii paisus ta nüüd lihavaks ja tugevaks. Kui ta kümneaastaseks sai, oli ta veel väga lühike, kuid lai. Võib olla, tuli see laius lahjast jahusupist, mis venitas pea kõigil alevilastel kõhud liiga suureks, võib aga ka olla, et mingist muust põhjusest. Ent nii nagu ta oli, inetu näoga, külgede poole väljaveninud kõhuga ja liiga pika ning lihava kaelaga, nii ei kartnud ta enam ühtki alevilast, vaid virutas igaühele, kes julges teda veel narrida, rusikaga.

Kord varasügisel, siis oli Alleks juba üheteistkümne-aastane, paar nädalat enne koolide algust, külastas „Ridle-preilit" ta ema poolt sugulane, kaunis jõukas vanatüdruk. Nagu on üldse veidrad ja mitmekesised inimeste maitsed, nii juhtus siingi, et tollele ennast-täis eidekesele meeldis inetu poiss otse pööraselt ning et ta ei jäänud enne rahule, kui lubas ema poisi ta juurde, linna. Ja ega ta seisnudki vastu, see Ridle-preili, sest polnud ju kerge katta ja toita oma pisukese palgaga kaht inimest, end ja oma last.

Selle päevaga algaski uus, ilusam ajajärk tundelise poisikese elus. Kaua veel mäletas ta seda päikes-

paistelist, selget sügishommikut, kui võttis „vana-tädi" ta käekõrvale ning talutas ta suurde, halli majja, mis oli juba tungil täis sama vanu poisijõmpsikaid, kes hoidsid nagu temagi hirmunult kinni emade rõivastest, nuttes hääletult oma tarbetut nuttu, põgusad nagu noored metsloomad, kes asetatud äkki silm silma vastu inimliku ilmaga. Ja kui tuli veel too suurepäraselt rõivastatud, kongusninaga mees, kes vaatas alati üle prillide ja loopis ette mitmesuguseid küsimusi nii emadele kui ka poistele endile, täitis Ridle pisukest unistaja hinge koguni tõsine ahastus.

Kuid elu läks hoopis paremaks, kui ta julges loota. Ta uued kaaslased ei tunnud ta vastikuid kalduvusi ja käisid ta'ga ümber kaunis aukartlikult, seda enam, et tal olid suured rusikad ja vali sõna. Et ta päälegi juba esimesel semestril otse jalustrabavat andekust avaldas, kasvas poolehoid ta vastu nii kaasõpilastes kui ka õpetajates. Ja kui ta pääle kolmeaastast õppimist kooli lõpetas, oli too kurja näoga, prillidega härra esimene, kes soovitas tungivalt ja päälekäivalt vanatüdrukust-hooldajale, pangu ta poiss tingimata edasi gümnaasiumi, sest muidu läheksid tas kaduma hääd vaimuanded. Ka soovitas ta õppida suve-vaheajal niivõrt juurde, et oleks võimalik teha eksamit mitte esimesse, vaid koguni teise klassi, mis ka sündis ja õnnestus.

Nüüd oli Ridle neljateistkümne-aastane. Vaevalt veel võis tas tunda seda kohmetut poissi, kes astus mõni aasta tagasi algkooli esimesse klassi. Hoolimata oma liigsest noorusest oli ta füüsiliselt juba peaaegu täiskasvanud, ajas habet ning võis pidada end võimlemistunnis õigusega üheks tugevamaks ja osavamaks, sest pikkuse poolest järgmine kaasõpilane klassis oli tast

ligi pääjagu lühem, rääkimata veel jämedusest. Ehkki ta nägu ei avaldanud nüüdki ei iludust ega ka lihtsat meeldivust, ei võinud teda siiski nimetada eemaletõukavaks, sest juba ta neljateistkümnendal eluaastal täitis nii iluduse kui meeldivuse aset mehisus. Ning ainult see, kes vaatas õige tähelepanelikult ta hallidesse, rahulikkudesse silmisse, nägi, et sääl oli pääle unistava kurvameelsuse ja mehise tõsisuse veel mingi raske, teraskülm toon: kalk, tarretanud, kõrvale vaatama sundiv, seletamatult läbitungiv, sarnane toon, nagu näeme seda ainult hullumeelsete pilgus.

Ka gümnaasiumis jäi Ridle sama hoolsaks ja andekaks nagu senini. Ehkki ta tõepoolest ei õppinud niipalju kui teised, teadis ta ometi kõige enam. Juba neljandasse klassi jõudes valiti ta ühe õpilasvahelise ringi juhatusse, mõne aja pärast koguni esimeheks, sest tast teati, et ta on energiline, korralik ja väsimatu, ei joonud ega suitsetanudki. Ka oli ta suur kirjanduse tundmine üldiselt tuntud, sest vaevalt mõnesuguse paari aasta jooksul oli ta uurinud läbi koolitöö kõrval pea kõik raamatukogus leiduvad tähtsamad tööd, alates Shakespeare'iga ja lõpetades suurte realistide, — Zola, Flaubert'i ja Tolstoiga, kui ka oleviku kõige uudsemate meeste, Andrejevi, Kuprini ja Brjussoviga ning teistegi Vene kirjanikkudega, kurtes seltsilistele, et polevat võimalik kuskilt leida õhtu-euroopa meeste töid. Teati rääkida muu seas sedagi, et ka ta ise olevat teinud mõningaid kirjanduslikke katseid, mis polevat kaugeltki ebaõnnestunud, sest oli juba klassikavasse kuuluvatest harjutustest tuttav ta nõtke, peaaegu ilus keel kui ka tugev stiililine selgroog.

Kui ta kuuendasse klassi jõudis, suri äkki ta tädi.

See muutis poisi seisukorra küll halvemaks, kuid mitte just lootusetuks, sest hää vanake jättis talle testamendis ligi tuhanderublalise päranduse, tingimusel, et see tarvitataks ainuüksi poisi edasikoolitamiseks. Päälegi otsustasid vanemadki, ema oli vahepääl naitunud Andres Lüünega, toetada teda jõudumööda, sest oli ju nendegi päälootus nüüd Alleksander, nende koolitatud poeg.

Nagu loomulik, asus Ridle pääle tädi surma Vaeste-Patuste alevisse. Õpetajad, kes arvasid tundvat poisi kindlat iseloomu, ei oodanud talle sellest vähematki kahju, pigemini kasu. Nad arvasid, et ta hing on sama suur ja tugev kui ta keha, ja ei tahtnud ikka veel näha seda haiglast, palavikulist läiget ta silmade terashallis toonis, mis ikka suurenes ja suurenes, ähvardades katastroofiga.

Alguses mõtles Ridle jääda elama linna ja veeta Vaeste-Patuste alevis ainult suved, kaalus aga siis asja uuesti ümber ning kolis vanemate juurde juba järgmisel nädalal. Esimeste päevade jooksul ei suudetud kuidagi harjuda ta liiga tõsise iseloomuga, sest noored Lüüned olid kõik lustilikud ja lärmakad. Ka oli nende kasuvend juba peaaegu täismees, mis tõukas teda neist loomulikult veelgi kaugemale.

Ent, mis pani kõige enam imestama nii ema kui ka kasuisa, oli see, et muidu täiesti vaikne ja tõsine poiss hakkas seltsima ümbruskonna noortega. Ta läks nendega ühes simmanitele, tantsis nende joomapidudel ja jõi lõpuks nendega kokkugi. Ja möödus vaevalt mõni kuu, kui tulid juba teated koju, Alleks olevat imenud enda nii purju, et teised olnud sunnitud teda koju avitama.

Kui säärased kuulujutud ikka sagedamaks muutusid, arvas ema, et oleks vaja pojaga rääkida. Kui see jälle kord laupäeva-õhtul end väljaminekuks ehtis, ütles ta nagu mööda minnes:

„Alleks, ä'ä mine täna kedagi välja..."

„Soo! Mispärast siis mitte?" küsis poiss.

„Aga mis sa sinna ikka lähed!"

„Ja mis ma siin koduski teen?"

Ema ohkas, pühkis rätiku otsaga raamatutelt tolmu ja ütles kogeldes:

„Ei tea, külas räägitakse sühukesi hulle jutte ette..."

„Missuguseid hulle jutte?" küsis poeg.

„Nojah, et sa pidada jooma ja..."

„Soo! Mis hull jutt see's õige on? Või pead sa joomist patuks?" naeris Ridle ainult suuga.

„Mis patt nüüd sellepärast või... Aga ega ta ju ilus ole, ise käid ikka koolis ja..."

„Ahaa! Tähendab — kes koolis käib, sellele on joomine patt?"

„Ega sedagi mitte, aga... Noh, see ei kõlba ju... Katsu ikka ise aru saada: käid koolis ja jood ühes külapoistega mööda nurgaäärseid..."

„Hää küll, siis ma ei lähe enam kooli!" ütles poiss tõsiselt, „kas siis võib?"

„Mis asja?"

„Noh, juua ikka." Ja kui ema talle veel midagi vastata tahtis, võttis ta selle järsku tugevasti õlast kinni ning ütles kurjalt: „Tead, eit, see pole sinu asi, kas ma joon või ei joo! Nagu ma mäletan, pole ma sinu ega kasuisa käest veel kopikatki küsinud!"

Seekord jutt niiviisi lõppeski. Kati rääkis mehele, see lõi aga käega: valmis mees juba, teab ise mis teeb.

Ja see täismees teadiski mis tegi. Juba järgmise õppeaasta alul hakkasid liikuma kooliringkondades visad kuulujutud, eelviimase klassi õpilane, Alleksander Ridle, veetvat pea kõik laupäeva- ja pühapäevaööd labastes kõrtsides, kus pole karta õpetajate päälejuhtumist, ja altkäe kaubitsevates lõbumajades. Loomulikult ei leidnud säärased kuulujutud kohe uskujaid. Sest arvati, et Ridle taoline inimene säärase eluga ikkagi hakkama ei saa.

Nii läks veel ligi pool aastat. Visad kuulujutud mitte üksi ei vähenenud, vaid aina suurenesid veel. Nüüd teati juba päris kindlasti, kus ja kuidas veedab Ridle öid, kuidas peksvat ta vahel voorimehi, kui julgevad viimased talt liiga palju raha nõuda, ja kuidas teinud ta politseiniku käest sääred, kui arvanud see hääks teda toimetada kindlasse kohta: teised ametivennad leidnud hoolsa mehe uulitsarennist, silm sinine ja alumine lõualuu paigast ära. — Suurem jagu koolivendi irvitas hääkskiitvalt, need aga, kelledega oli Ridle läbi käinud „Enesearendamisringi" esimehena, vaikisid arusaamatuses, kuna kaitsta püüdsid teda ainult vähesed, sest nägid ju kõik, et seesuguste kuulujuttude ümberlükkamiseks ei liigutanud Ridle ise sõrmegi. Päälegi pani kõiki kohkuma see äkki ilmsiks tulev toorus ta iseloomus, sest kui ta kord ühe oma kaasõpilasega, koguni oma pingivennaga, mingi tühise asja üle vaidlema läks ja kui vastane teda liiga kriitikavaeseks mehikeseks nimetas, andis ta sellele metsiku rusikahoobi näkku, paiskas ta põrandale

ning hakkas hingetult lamavale poisile jalgadegagi hoope andma.

Kõige ootamatum sündis aga kord esmaspäeval, esimese tunni alul. Kõik pääle Ridle olid juba koos. Ajaloo õpetaja, noor, hääsüdameline mees, hakkas puudujaid märkima päevaraamatusse ja näppis juba oma harjunud kombe järgi tindist suleotsa, kui avanes äkki õige pikkamisi uks ning — Ridle astus klassi.

Kuid selle asemel, et minna õpetaja juurde ja vabandada hiljaksjäämise pärast, jäi tulija ukse kõrvale seisma, kummardus sügavalt ning ütles kähiseva häälega:

„On au, härra õpetaja!... Preilid Püha Peetruse tänavalt saadavad teile, kui oma sagedamale kaubatarvitajale, taskutäie tervisi..."

Ja otsekui oleks ta öelnud midagi väga naljakat ja teravmeelset, pahvatas ta ise rõkkavalt naerma, nägu joobnult viltu kistud.

Klass vaikis kohmetult. Õpetaja, muidu täiesti hääsüdameline mees, kargas püsti, muutus näost veripunaseks ning ütles väriseva häälega:

„Ridle, minge klassist välja!"

„Aga palun! Ma ju praegu just tulin!" vastas poiss.

„Te kuulsite mind?! Minge klassist välja!"

Ja kui Ridle ikka veel paigast ei nihkunud:

„Ju te ometi inimene olete! End viimse võimaluseni täis juua ja siis veel siia ronida! Ma käsin teid veel kord: minge jalamaid klassist välja, ehk muidu aetakse teid siit jäädavalt!"

See juhtumus sünnitas kooliringkonnas palju kõmu, kuid lõpetati siiski ainult valju noomitusega,

arvestades seda, et süüdlane oli olnud oma ülespidamises kuni viimase ajani kõigiti korralik.

Nii möödus veel mõni kuu. Õpetajad pigistasid mõlemad silmad kinni, et mitte näha oma parema õpilase langust ja vabaneda ta väljaheitmisest. Veel mõni nädal puudus suvise vaheaja algusest ja kõik olid kindlad, et Ridle lõpetab sel kevadel gümnaasiumi. Kuid sääl tuli jälle üks pöörane juhtumus, mille järeldusel oli ta sunnitud lahkuma juba enne oodatud päeva.

See oli aprilli keskpaigas. Salk õpilasi, kellede seas oletati ka Ridlet, oli saanud hakkama mingi kuulmatu huligaansusega. Nimelt leidsid ühel ja samal ööl inspektor, füüsika õpetaja ja veel paar teist käredamat meest, kes asusid alumise korra korterites, et keegi oli nende aknad viimse ruuduni mustaks pintseldanud. Asja uuriti, kuid ilma tagajärgedeta, sest kuipalju ka vaeva ei nähtud, ikka ei suudetud süüdlasi avalikuks teha.

Nii pidi terve see ulakus lõppema lihtsa noomitusega. Direktor, vana, paljaspäine härra, valgustas teravates joontes õpilaskonnas valitsevat tendentsi, mis sihib kaabakluse poole, ja lubas tarvitusele võtta karmimad abinõud. Ta lõpetas oma ähvarduse sõnadega:

„... ja ärgu mõeldagu, et me ei tea, kes on praeguselgi juhtumusel säärase rumala tembu korraldajad, olgugi, et meil pole võimalik neid avalikkuse ette tuua. Ainult niipalju ütlen ma neile härradele, et katsugu nad end taltsutada! Veel üks sarnane toorus ja arvesse võetakse ka endised patud!"

Olgugi, et need sõnad polnud arvatavasti sihitud ühegi õpilase vastu otsejoones, kuid ometi juhtus nii,

et terve saalitäis inimesi vaatas Ridle poole, kelle nägu muutus äkki kuidagi sügavalt-kahvatuks ja tigedaks. — Kõne lõppedes nähti ta suurt, teistest peaaegu pääjagu pikemat kogu rühkivat ettepoole. Kui ta kaasõpilaste murrust välja jõudis, läks ta pikkade sammudega direktori juurde, jäi selle ette seisma ning ütles tugeva, kõigile kuuldava häälega:

„Lubage, härra direktor, teid südamest tänada, et te oma kõne lõpus ka mind ei unustanud. Vististi ei pahanda te, kui ma teid selle tasuks pisut paitan.” — Ja kas oli säärane arvamine õige või mitteõige, kuid igatahes näis nii direktorile endale kui ka pea kõigile juuresolijaile, nagu oleks Ridle tõesti tõstnud käe löömiseks...

Tekkivas segaduses kadus ta kähku saalist, et ilmuda järgmisel hommikul kooli täiesti rahulikuna, otsekui poleks juhtunud midagi. — Loomulikult oli aga säärase sündmuse tagatipp väljaheitmine; ning Ridle kadus oma seltsiliste silmist nagu kivi vette, et jätkata sääl madalas, porises agulis oma jõhkrat, ilma mingi suurema tõuketa äärmusest äärmusse kalduvat olemist, õpetajaks ja juhtijaks ainult see vägev ristiisa, Vaeste-Patuste alev.

Säärane hoop oli emale kaunis raskelt talutav, sest oli ta ju kogu aja lootnud, et ta poeg Alleks, kelle pärast oli ta ilmas kannatanud nii mõndagi, lendab kindlasti kõrgemale oksale kui keegi ta perekonnas. Esimese nädala jooksul ei osanud ta muud kui nutta. Muidugi tegi ta seda salaja, siis, kui polnud teisi nägemas, sest kord, kui julges ta näidata märgi silmi pojale, sai see nii vihaseks, et emal pisarad juba kohkumisest kinni jäid. Aga kauaks seda silmavettki jätkub,

olgugi, et sa valad teda ainult salaja. Nutad öö, nutad teise, nutad ehk kolmanda ja neljandagi, siis aga kuivavad laud ja ainult valu südames räägib veel äsjasest õnnetusest. Aga läheb veel mõni päev ja tardub see valugi, sest pole ju inimese süda kivi, kuhu jääb iga raiutud sõna.

Vaikis emagi valu. Juba üsna pea harjus ta mõttega, et ei maksa enam silmapilkugi kulutada unistustele, sest kui ei suutnud neid unistusi täide viia ta esimene, valu ja häbiga ilmale kantud poeg, ta Alleksander, keda armastas ta ikka veel kõige enam, siis ei suuda seda kaugeltki teha ta teised lapsed. Kui ainult nii jääks, et midagi veel halvemat ei juhtuks!...

Kui suutis ema hoiduda pojaga juhtunud asja üle rääkimast, siis polnud kasuisal ometi seda jõudu. Kohe, samal päeval, kui ta poja koolist väljaheitmisest kuulda sai, küsis ta sellelt:

„Noh, mis sinuga siis juhtunud on?"

„Ei midagi," vastas Ridle.

„Kuidas ei midagi?!"

„Nojah, ei midagi."

„Aga sa oled ju koolist välja vemmeldatud?"

„Seda nüüd ikka küll."

„Noh, vaata! Kas sul, poiss, on kah arunatukest pääs? Ütle mulle, jah, kas sul on kah arunatukest pääs?"

„Aga mis sina's mõtled?" küsis poiss vastuseks ja vaatas talle naerdes otsa.

„Mina mõtlen, et sul pole teda mitte kübetki!"

„Ei tea, võib ju olla."

„Aga minu käest ära enam ülespidamist looda!"

„Palju sa mulle seda ülespidamist annud oledki!"

„Hää küll! Kui ei ole annud, siis ei anna täna kah!" ütles Lüüne ja võttis supitaldriku ta nina eest ära.

„Oleme rääkind," lõi poiss üksluiselt käega ning vinnas oma kere söömata voodile. Kui aga ema pääle sööki Matveile läks, tõi ta kapist viinapudeli, istus laua veerde ning ütles tõsiselt:

„Tead mis, isa, sa räägi mulle õige, kust kõige parema töö leiaks."

„Tahad's päris lihttööle minna või?" küsis Lüüne.

„Aga kuhu siis mujale?"

„Noh, sa võiksid ju niigi mõne kergema koha leida."

„Mis tühja ma sellest kergemast kohastki otsin! Kui aga süüa kuidagi saan!"

„Ja selleks käisid ligi kümme aastat koolis!"

„Ei, isa, ligi üksteistkümmend aastat."

Lüüne pidi juba vihastuma, kuid vaatas enne laual seisvale pudelile, milles vulksus roosakas liköör, ning ütles haigutades:

„Noh, halbi aga veel, seda sa ju oskad. Kust sa sühukse punase viina oled kätte saanud?"

„Eks poest ikka."

„Või poest kohe..."

„Poest jah."

„Teab, kas on tühipaljas kah parem kui päris haljas..."

„Ju ta ikka magusam vähe on. Eks katsu!"

Lüüne võttis pudeli, vaatas teda mõni minut vastu valget, rüüpas hää lonksu ja puristas. Asetades pudeli lauale ütles ta juba üsna sõbralikult:

„Ma arvan, et sa võiksid esialgu laevadesse vaa-

data... Sääl on küll üsna tugev töö, aga ega su kontki nõrk ole. Kui sa aga tahad, pääasi."

„Miks ma's ei taha! Palju sääl ka teenima peaks?"

„Oo, sääl teenib ikka üsna hästi, nii rublat paar, kolm päevas."

Sellega lõppes Ridle esialgne karjäär. Juba mõni päev hiljemini nähti teda minevat ühes kasuisaga linna poole, punane leivarätt kaenlas. Et oli parajasti kevadiste tööde hooaja algus ja seetõttu nõudmine elava jõu järgi aina suurenes, õnnestus tal kohe leida kohta. Ja juba sama laupäeva õhtul võis ta tunnistada endale uhkusega, et raha, mida ta joob, on teenitud ta enda higi ja vaevaga.

Millest säärane allamäge viiv muutus Ridle elus õieti tingitud oli, seda ei teadnud keegi, vaevalt ta isegi. Kõige tõenäosem oli oletus, et ses on süüdi liiga järsk ümberasetumine ühest keskkonnast teise, võib aga ka olla, et siin oli tegemist mõne muu, enam isiklikuma põhjusega. Sest see, kes võrdles Ridlet koolipõlves ja Ridlet siis, mil viitis ta pea kõik oma vaba aja kõrtsilaua taga, võis selgesti märgata, et siiski on ses mehes sündinud muudatus ka sisemiselt, olgugi, et oli raske määrata selle muudatuse täpsamat iseloomu.

Niiviisi juues ja igasuguseid rumalusi tehes möödus ligi pool aastat. Sel suvel polnud vist tõesti Vaeste-Patuste alevis suuremat kaabakat kui oli seda Ridle. Mida joobnud ajud talle ka ei dikteerinud, kõik viis ta läbi mingi jalustrabava hoolimatusega. Ja vist oleks tal tulnud tutvuda vangimajagagi, poleks mitte sama aasta sügisel puhkenud ilmasõda, kuhu teda küll esialgu ei nõutud, kuid mis pani vähemalt mõneks kuuks kindlama piiri liiga laialdasele joomatõvele.

See aasta oli üldse otsekui ajutiseks puhkuseks Vaeste-Patuste alevile. Kui juba mehed suure kiirusega mööda Venemaad laiali veeti, kui esimene nutuhoog üle läks ja elu jälle enam-vähem äripäevasemaks muutus, märgati, et üle aguli oli tulnud otsekui mingi pahaendeline tuulevaikus. Polnud näha enam joobnuid ega kaklejaid. Igavate nägudega hulkusid esialgu järelejäänud mehed mööda uulitsaid, arutasid mõmisedes palavamaid päevaküsimusi, lirtsutasid läbi hammaste sülge ja rüüpasid salakesi pudelist ükskõik missugust viina aseainet. Polnud nagu midagi pääle hakata, kuhugi minna, millegagi aega viita. Miski väga oluline ja hädavajaline oli järsku kuhugi kadunud, elu muutus aga ilma selle oluliseta ja hädavajaliseta otsekui tühjaks trummiks, millel puudub põristaja. — Sõja alupäevil oli vähemalt seegi küsimus meeli pinevil hoidnud, kui kaua suudab sakslane vastu seista ühendatud jõududele, kas nõrkeb ta kahe või kolme nädala pärast, siis aga nähti, et „see tants" tõotab venida hoopis pikemaks. Ja et nüüd polnud oodata enam sõja lõppugi, tunti äkki põletavat, kõrinöörivat igavust, mida segasid ainult aeg-ajalt piitsalöökidena alevisse vuhisevad mobilisatsioonikäsud.

Ridle norutas, norutas, jõi omakeedetud viina ning astus, ainult paar nädalat pääle koleigavaid ja tüütavaid jõule vabatahtlikuna sõjaväkke. Et ta sunduslik võtmine oli ainult aja küsimus veel, siis mõmises kasuisagi ainult moe pärast.

Alles paari kuu pärast sai ema esimese kirja. Külmade sõnadega, kuivalt ja lühidalt teatas poeg, et ta viibib praegu Petrogradis, kust sõitvat tuleliinile arva-

tavasti juba varsti. Meeleolu olevat hää, kaebada polevat millegi üle.

„Noh, näed nüüd, kus poiss tüki läbi tegi," ütles kasuisa uhkelt, veerides vaevaliselt noore sõjamehe kirja. „Pagana mees, see su Alleks! Et oleks sedagi, et ootaks vagusalt, millal kästakse... Aga kus sa sellega! He, he, he! Ausam ju ise minna!"

„Ju on... Jumal tast aru saab, sellest poisist..." ohkas ema. „Kippus teine ikka, jah, rumala pääga sõtta, aga kas ta säält tagasi ka veel tuleb, see on alles küsitav..."

„Mis sest, et kippus, minna oleks tulnud niikuinii," arutas Lüüne piipu imedes. „Nüüd aga, näe, nagu ausmees kunagi... Vabatahtlik."

„Aga oleks ta koolis käinud, kes teab, kas siis oleks võetud..."

„Nojah, oleks ta koolis käinud..."

Ja ema lõpetas vestluse sõnadega:

„Kui just teaks, millal tal see lahing on, katsuks siis õige kord paludagi..."

Kuid järgmine kiri, mis saabus Ridlelt, rääkis just kõige vähem tuleliinile saatmisest, mitte sõnagi aga lahingutest. Jälle teatas poeg, et tal olevat üsna hää elu, et kõik olevat korras. Ja alles kirja lõpus tähendas ta nagu mööda minnes, et vana aadressiga kirjad enam kätte ei tule, sest ta olevat praegu sõjaaegsetel lipnikkude kursustel. Varsti lõpetavat ta need ja siis... Siis ei saanud vanamees muidu, kui pidi silmad veel enam piluli tõmbama, kukalt sügama ning lõpuks hüüdma:

„Mutter, ae mutter!"

„Nonoh, mis on?" küsis eit, kes istus kohe teispool lauda.

„Kuuled sa, vana emaeesel, ta saab ju varsti päris ohvitseriks kohe."

„Ohvitseriks?! Mis sa jahvatad, ise vana inimene."

„Ei ma jahvata kedagi... Ohvitseriks, ohvitseriks jah!... Näe, siinsamas seisab ju, et ohvitseriks..."

Ja näis, nagu hakkaks Ridle täht jälle tõusma. Sügisel tuli kolmas kiri, mis teatas lühidalt, et ta olevat ülendatud lipnikuks. Kuid nüüd seisab tal ees ka möödapääsmatu liinile sõit, sest polk, kus ta teenib, viiakse sinna arvatavasti juba mõne päeva pärast.

Loomulikult andis see kiri põhjust niihästi naeruks kui ka nutuks. Ning olgugi, et nende vanu südameid kõditas teadmine, et nende poeg on ohvitser, arvas kasuisa siiski, et oleks olnud palju mõistlikum, oleks Alleks katsunud end poetada kuhugi kantseleisse või staapi.

Siis tuli aeg täis ootust ja kartust. Läksid nädalad, kuud, läks ligi pool aastat, — ei mingit kirja. Päev päeva kõrval seisis ema kella kahe ajal hooviväraval ja juba sajandat korda hüüdis ta kirjakandjale ikka neidsamu sõnu:

„Vaata, kuule, kas minule kah midagi on... Vaata, kuule..."

Ja sama sajandat korda vastas küsitav:

„Ei, täna küll mitte!... Täna küll mitte!"

Aga kui lootused juba kustuma hakkasid, sündis siiski viimaks ime: ühel päälelõunal hõikas kirjakandja üle avatud köögiukse:

„Noh, ema Lüüne, tule siis oma oodatud kirja vastu võtma!"

Kuid see oli lühem sõnum kui ükski eelmine. Ainult paari, kolme lausega teatas poeg, et ta olevat kergesti haavatud. Kuul joosnud õlast läbi, riivanud vähe kopsuservagi, kuid jätnud luu puutumata. Ainult tühine kriimustus, mille eest saab aga kolm kuud puhkust.

Mõni päev pääle kirja kättesaamist jõudis koju ka oodatav ise. Ta oli juba peaaegu täiesti terve, ainult pisut kõhnem kui enne. Juba esimeste lahingute järel ülendatud ta leitnandiks ja kuni viimase ajani, s. t. kuni haavata saamiseni, teeninud ta rooduülemana. Sõjajuhtumustest vaikis ta aga täiesti, kui palju kodused nende jutustamist ka ei mangunud.

See oli suur sündmus vanadele tööhobustele. Nende poeg — ohvitser! Vaadaku nüüd kõik need irvitajad ja lõugade laotajad, kes naersid ja pilkasid neid siis, kui heideti Alleks koolist välja! Mis on siis õieti üks koolist väljaheitmine leitnandi aukraadi kõrval! Mees, kes saab hakkama ühe asjaga, saab väga hästi hakkama ka teiste asjadega! Joob? Noh joogu! — ta võib ju seda! Ega saa ju üks tubli leitnant sarnast palka, kui mingisugune närune sõdur, kes ei jõua endale osta isegi klaasitäit puskarit! Nende Alleks võib nüüd ikka niipalju välja kähvatada, kui palju süda aina soovib!

Ja ta kähvataski välja niipalju, kui palju süda aina soovis, see nende Alleks. Vanemad, kes arvasid, et ohvitserist poeg pole enam see, mis töölisest poeg, ei eksinud. Kuid paraku oli asi nii, et Ridle polnud muutunud sugugi paremaks, vaid koguni vastuoksa, oli langenud veelgi madalamale. Juba oma kolmandal

puhkusel viibimise õhtul tegi ta skandaali. See juhtus ees-alevis, ühes salaurkas, kus kaubeldi koduaetud õllega, puskariga ja sõdurite naistega. Harilikult käisid siin koos linnas viibiva jalaväe-polgu allohvitserid, kõik kuumaverelised venelased, kes ei suutnud kuidagi uskuda oma maruisamaalsuses, et üks korralik Vene ohvitser võib olla ühel ajal ka eestlane ja, mis pääasi, võib juua samas urkas, kus käivad nemad, paelamehed, kui ka üsna lihtsad alamväelised. Kui Ridle teises toas ühes tuttava alevipoisiga, kes oli samuti lihtsõdur, puskarit rüüpas, tuli veltveebel, kes oli viimse võimaluseni purjus, ning nõudis talt mingisuguseid pabereid. Ta ütles avalikult, et nad tahtvat teada, kas on siin tõesti tegemist mingi naljahambaga või salakuulajaga.

Kuid nüüd näitas tiiger küüsi. Päältnäha kaunis rahulikult palus ta venelast jalamaid toast lahkuda. See aga tahtis samuti näidata oma julgust, haaras pudeli ning viskas huupi Ridle poole. Kuid ta ei sattunud märki, vaid purustas ainult seinal rippuva peegli kildudeks.

Mis siis juhtus või kuidas see kõik juhtus, seda ei mäletanud pärast enam ei Ridle ise, ei urka peremees ega vist ka venelased. Kuid ainult veerand tundi hiljemini oli maja allohvitseridest tühi, isegi nende sinelid olid uulitsale pillutud, kuna kaks sõpra rüüpasid vaikides puskarit. Ja — mis tundus nii naabritele kui ka vanematele vähe imelikuna, — leitnant Ridle ei annud tollele vahejuhtumusele mingit kaugemat ulatust, olgugi, et seda nõudis juba ta ohvitseri aukraad.

Jumal seda teab, mis teel või kuidas, kuid äkki levis ka Vaeste-Patuste alevis pöörane kuulujutt, et Ridle polevat tõesti mingi ohvitser, vaid kandvat seda

vormi ainult niisama, puhta valskuse teel. Sest mis siis siin, omast väeosast kaugel, viga on uhkustada, päälegi veel siis, kui liigub linnas ümber igasuguseid mundrimehi.

Ridle tegi, nagu ei kuuleks ta neid jutte. See õrritas rääkijaid aga veelgi. Juba öeldi vanematele avalikult näkku, kes see nende kuulus Alleks õige on, ja kui julgesid viimased kisa teha, ähvardati koguni „voinski natsalnikuga". Keegi tegi pilkelaulu, mida jorutasid nii joobnud vanad kui ka räbalais lapsed.

Kuid sääl tuli juhtumus, mis tegi ühel hoobil lõpu kõigile avalikkudele kuulujuttudele. Kord, kui Ridle ühe Kolgata küla elaniku kutsel selle lapsele vaderiks läks, öeldi talle avalikult näkku, mida tast mõeldakse. Nimelt küsis üks ees-alevi poiss, samuti sõdur, talt irvitades:

„Kuuled sa, Sass, sa üüri need rõivad õige minu kätte kah kord."

„Missugused rõivad?" küsis Ridle rahulikult, aimates juba, kuhu poole purjus mees tüürib.

„Noh, need märdisandi-rõivad ikka."

„Mul sääraseid ei ole."

„Noo?! Hä, hä, hä! Ära ikka nii kade ole, kuule! Ühesugused rädavoid mõlemad ja ühtviisi passib ka see munder meile mõlematele. Höö! No oled sina ikka nupumees, kuradi pihta."

Kõik muigasid pilkavalt, oodates, mida see „omatehtud" ohvitser õige räägib.

Ridle vaatas poisile vidusilmil otsa, süütas paberossi ja küsis alles siis:

„Mida sa oma jutuga just mõtled?"

„Mida ma mõtlen? Imelik küsimus! Ma ju ütlesin, et laena see võõras munder minu kätte kah kord!"

„Tähendab: — ma kannan võõrast vormi?"

„No kurat võtaks, praegu pole ju märdipäev kah!"

Ridle kahvatas, litsus hambad kokku ja andis poisile äkki säärase hoobi keset nägu, et see kohe uimaselt nurka lendas. Ja sõnalausumata, ainult kuidagi ägisevalt nohisedes, hakkas ta lamajat rusikatega pähe vemmeldama.

Sellest aitas. Poiss, kes langes säärase saatuse osaliseks, oli üks tugevamaid terves alevis, kellest arvati, et kui ta Ridlega kokku läheb, viimane kindlasti kaotab. Ja otsekui oleks see vahejuhtumus toonud asjasse tõesti seniste kahtluste asemele täieliku selguse, usuti äkki vasturääkimata, et Ridle on siiski ohvitser.

„Ülejäänud ilmasõja aastad, kuni revolutsioonini, möödusid nii emale kui ka kasuisale üsna rahulikult, ilma ühegi vahejuhtumuseta, sest polk, kus Alleks teenis, viidi selja taha, kuhu jäi ta ka kuni sõja lõpuni. Kirjad tulid nüüd küll veelgi harvemini, kuid, et ka sellega harjuti, muutus elu üsna muretuks.

1917. aasta sügisel ilmus Ridle jälle koju. Nagu enam jagu eesti sõjaväelisi, nii arvas temagi paremaks tulla üle asutatavasse rahvuslikku polku. Ta määrati rooduülemaks. Kui okupatsioonivägede maaletulekul polk likvideerituks kuulutati, asus ta kasuisa juurde, Kolgata külla, kust hakkas jälle käima linnas tööl, otsekui poleks ta kunagi kannud leitnandi vormi.

Kuid seekord sai Ridle maitsta rahulist alevielaniku elu ainult lühemat aega, sest Eesti vabadussõda nägi teda jälle ühe esimesena. Kui veneaegne ohvitser määrati ta kohe kompaniiülemaks. Ta tegi jälle läbi

lugematu hulga veriseid lahinguid, viibis vahet pidamata ainult tuleliinil, sai 1919. aasta suvel Prantsuse aumärgi, sõja lõppedes ka vabaduseristi. Ühtlasi jäi ta edaspidigi tegevasse väkke, teenides endiselt kompaniiülemana, missuguselt kohalt vabastati ta lõpuks „ta enda palvel", sest — teda oli vallanud jälle mõte hakata käima lihttöölisena tööl kuhugi vabrikusse või saeveskisse.

— Niisugune oli leitnant Ridle, Andres Lüüne kasupoeg. —

10.

Kui kell üks lõi, avas Ridle silmad, heitis pilgu aknale, mille läbi avardus kandiline lapike kõrget taevast, kaetud jälle värvitutest, õige madalalt ruttavatest pilvedest. Ta tõusis nohisedes, mõtles, et oleks vaja minna kord Petersonile ning lahkus sõnalausumata toast, jättes ema, kes tahtis ta'ga meeleldi vestelda, laua veerde istuma.

Oli tusane ilm, pisut udune, kuid tuulitu. Puulehed liikusid vaevalt, korstnatest tõusev suits heitis maha; vaadates vastu metsa peatas pilku vesihall, rõske aurupilv, mis tuli rabast. Ühetasase kiirusega tõusis põhjast halle pilvemügarikke, mis laotusid laiali üle terve taeva. Iga silmapilk ähvardas vihmaga.

Nagu „põllumees" kunagi oli ka vana Peterson kirglik kommunistide vastane, sest keegi oli talle kunagi rääkinud, et viimased tahavad kõige päält varandust ühetasaselt ära jagada. Kohe, kui Ridle üle kolekõrge uksepiida musta ja korratusse rehetuppa astus,

hakkas vanamees pärima üht kui teist talviste rahutuste kohta. Olgugi, et tal oli ainult kümmekond vakamaad linna rendimaad, pidas ta end siiski kaljukindlalt rikkamaks meheks terves alevikus ja kiitles igal pool, et ka tema nimi olevat seisnud ses nimekirjas, mis leiti ühe kohaliku kommunisti juurest.

„Noh, kas andsite neile mööda püksa küll või?" küsis ta pahemat suunurka inetult alla tõmmates, mis pidi vististi tähendama naeratust. Järgmisel silmapilgul ajas ta aga lõuad ammuli ja hakkas lakkuma oma sinakaid huuli, nagu tegi ta alati, kui ta midagi kuulas või kelleltki vastust ootas.

„Ah mässajatele või? Jah, ju neile anti ikka kah," vastas Ridle ükskõikselt.

„Ahaa, või ikka anti! Noh, nabisite neid muidugi kinni küll?"

„Ju ikka nabiti..."

„Mis te's nendega tegite? Käristasite kohe maha või?"

„Ju ikka käristati..."

„Kulus ära kah! Vaat', kus mul õige mehed! Või nemad tulevad Venemaalt siia meie vaevaga teenitud kopikaid jagama! Mina muudkui orjaku hommikust õhtuni tööd teha ja ainult selleks, et mõni vedelvorst palga oma tasku pistab. Kas põle õige, mis?"

„Ju ikka on..."

„Noh, arusaadav, kus sa sellega! Kas mõni suurem lahing kah ette tuli?"

„Ju ikka tuli..."

Näis, nagu tahaks Ridle vanameest oma „ju ikka'ga" õrritada. Kuid viimane ei pannud seda tähele ja küsis kohe edasi:

„Ah ikka päris korralik lahing kohe? Kas mõni meeles ka veel on?"

„Ju ikka on..."

„Kas sa Sommerlingi lahingust ka midagi kuulsid?"

„Ju ikka kuulsin..."

„Nojah, seda sai siingi lehtedest lugeda. Olid teised küll kanged vastu kihutama, aga ikka ei aidanud... Hä, hä, hä! Kus sa sellega! Ega eesti poisid ei naljata, kui asi tõsine on! Näe, anti Pihkva ja Narva all teistele omal ajal vastu vahtimist ja ega jäetud nüüd Tallinnaski ilma. Vaat', kus mul, jah, isandad, need punatsed! Anna aga pool neile! Ju meie omad „seltsimehed" kah siin hullumoodi uhkeks läksid, nii et jõukam inimene ei tohtinud enam uulitsal liikudagi... Näe, mulle öeldi päris avalikult juba, et küll sa paksmagu leiad kord oma paraja oksa, kuhu rippuma võid ronida! Teie isagi oli üsna pahane, ehk ta muidu küll siin on kõige mõistlikum mees... Aga vaat', kus va' Matvei põrguline silmi jõllitas! Hä, hä, hä! Ise veel maamees kah! No kas olen mina selles süüdi, et ta oma põllu hooletusse jätab ja sellepärast midagi ei saa! Kur-rat! Tehku kah nii palju ja nii hoolega tööd kui mina, küll siis näeb, kuidas mullast raha tuleb." — Ta lükkas pää nõksatades selga, naeris lühidalt ja libistas jälle keelega ühest suunurgast teise. „Sõjavägi! — oi, kus sa ikka selle vastu suudad!" pööras ta jutu uuesti Tallinna sündmustele. „Sõduritel ikka sõjariistad ja asjad käes... Aga, teab, kas juhtus ka mõni sühuke sõdur olema, kes nende poole oleks hoidnud?"

„Ju ikka juhtus kah..."

„Ah ikka juhtus?! Kas sa näe põrgulisi! Vaata,

kus ikka lollpääd, mis neil's nende punaste käest loota oli! Või nagu need kaks lennuväe ohvitseri, kelledest leheski kirjutati... Pärast siis oli muidugi kahjatsus lahti!"

„Ei seda nüüd küll ei olnud!" ütles Ridle, järsku tasakaalust välja sattudes, ja kortsutas kulmu. „Need mehed oskasid igatahes surra!"

„Aga näe, siin olid kah juba nimekirjad kokku seatud, keda kõige päält mättasse lüüa... Minugi oma oli sees... hä, hä, hä! Aga löödi endid enne!" ei pannud vanamees ta sõnu tähele. „No küll on ikka mõrtsukad, need kuradi kommunistid!"

„Kas Oskar kodus on?" küsis Ridle, teda ühtelugu altkulmu silmitsedes.

„Ah Oskar? On küll, jah, kodus teine... Just mõni minut tagasi tuli... Aga teab, kuidas nad selle ministriga hakkama said?"

„Olid vist luba küsinud!" ütles Ridle läbi hammaste.

„Luba? Mis luba?"

„Nojah, et kas võib lasta..."

„Mi-is?"

„No issand halasta, kust's minagi kõik teadma pean!" ütles Ridle tigedalt naeratades ja astus tahakambri, jättes uudishimuliku vanamehe kohmetult oma sinakaid huuli lakkuma.

Siin oli väga kitsas ja pime. Madalat tuba valgustas ainus aken. Ühes seinas oli voodi, teises kapp, kolmandas riiul, mille ette oli riputatud määrdinud päärätt. Toolide aset täitsid madalad taburetid, mis vedelesid ilma pisemagi korrata, üks siin, teine sääl.

Maoli voodis, käed risti rindade all, lamas gümnasiast Peterson.

„Magad või?" küsis Ridle, patsutades poisile lahtise käega labaluude vahele.

„Ei," vastas küsitav apaatiliselt.

„Kas oled juba ammu kodus?" küsis Ridle.

„Üsna hää tükike aega. Vaata, su suitsud on raamatulaual."

„Kus see raamatulaud sul's on?"

„Näe, sääl!" — Ja selle asemel, et tõusta ja sõpra juhatada, tõstis ta oma pika koiva silmapilguks voodi otsalt, osutades sellega kõige pimedamas nurgas asuvale lauale, millel vedeles läbisegi ilmatusuur kuhi igasuguseid raamatuid ja riideräbalaid.

— Siin olid vana mütsilotuga kõrvuti „Sõja ja rahu" köited, määrdinud särgiräbala alt paistis välja kuldilustustega „Kuritegu ja karistus", „Anna Karenina'st" paistsid ainult kaaned, kuna lehed vedelesid nähtavasti kuskil mujal. Kõige pääl norutas aga Flaubert'i kuulus „Salambo", uhkustades oma tulipunases nahkköites nagu prügihunnikule visatud kibuvitsa-õis. Suurem jagu raamatutest jäid aga tundmatuks, sest neil puudusid nii kaaned kui ka esilehed.

See korralagedus muutis Ridle tuju jälle hoopis paremaks. Täiesti meelega riivas ta küünarnukiga kõige kõrgemat raamaturiita, nii et see kolinal põrandale langes, ning ütles naerdes:

„Tohoo sul õige mineeritud puha!... Aina lendavad kohe..."

„Las nad tühjad vedelevad... ega nad haiget ei saanud!" lõi Peterson väsinult käega. „Küll eit nad

hommikul luuaga kokku kraabib." — Ja jalaga toolile näidates:

„Istu kah!"

Ridle istus. Vaadeldes poissi ühtelugu lõbusamaks muutuva pilguga küsis ta naeratades:

„Kas paberossi ka tahad?"

„Davai!"

Ridle ulatas talle karbi. Ta imes suurte sõõmudega suitsu ja ütles kõrvale vaadates:

„Kuulsid nüüd?"

„Mis asja?"

„Noh, seda raisakulli sääl rehetoas."

„Ah su vanameest."

„Jah; ja ütle mulle, palun, kas on see veel kellegi inimene! Ah?"

„Aga kes ta's on! Ega ta ju loom ole, ikka inimene!" vastas Ridle ja vaatas teda oma raskemeelsete, vähe liiga palju laugudest kaetud silmadega. „Ainult hästi tagurlisem kui teised külainimesed."

„Ei!" ütles Peterson otsustavalt. „See pole kellegi inimene, see on ainult kõige primitiivsem loom, kes on valmis igal teisel omasarnasel kõri läbi hammustama, kui talle keegi ainult märku annab, et see teine võib ta leivakannikale või riideräbalale kardetavaks minna! Nüüd, mil iga parempoolsemate vaadetega töölinegi, ükskõik siis, missuguse partei poolt ta on hääletanud, seda hääks kiita ei või, kui tapetakse ilma mingi kaaluvama põhjuseta pisukesi, halle inimesekesi, kingseppi, puutöölisi, vabrikutöölisi, nüüd tema enam muud ei teegi, kui aina parastab ja neab. Ega vist küll teist sarnast enam ilmas ole!"

„Ära karda, sõber, neid on rohkem, kui sa arvatagi

tead," naeratas Ridle suunurkadega. „Sinu isa, — see on ainult üks nendest."

Peterson suitsetas vaikides. Näis, nagu mõtleks ta mingi asja üle järele. Alles mõne minuti pärast ütles ta, lüües väsinult käega:

„Eeh, no küll tüütab ikka ära! Oi, oi, oi!..."

„Mis asi?"

„Mis asi! See elu ikka!"

„He, he, he!" naeris Ridle äkki kuidagi teravalt. „Elu! Elu tüütab tema ära! He, he, he! Mis sa siis tahad, surra või?"

„Kurrat seda teab! Ei saa isegi aru, mis ma tahan või olen!"

Ta nõjatas poolküllakil padjale, süütas uue paberossi ja vaikis jälle. Ta meeldival, kuid pisut liiga lihaval näol peegeldus äärmine väsimus ja apaatia. Ta silmad olid peaaegu kinni, suunurgad alla tõmmatud ja lõug lõdvalt ette lükatud. Pikad, kollakasvalged juuksed, mis andsid talle peaaegu lapse välimuse, ripnesid korratult üle näo.

„Kuidas see elu sind's nii tüütama on hakanud?" muutus Ridle jälle tõsiseks. „Hommikul rääkisid, et sul igav on, nüüd aga räägid koguni, et elu sind tüütama hakkab. Viimaks lasedki kuuli pähe."

„Ära karda, pole revolvritki..."

„Noh, siis paned ehk paela kaela."

„Ei usu, et ma sedagi tegema hakkan..." kehitas noormees õlgu.

„On kõige mõistlikum kah! Ja mis asi sind siis nimelt niiviisi tüütab?" küsis Ridle.

„Elu — vale..." ütles Peterson pikkamisi ja vaatas akna poole.

„Elu vale? Mis loom siis see on?" heitis Ridle talle kiire pilgu.

„See on see, mida jutlustatakse iga päev tuhandetes koolides, ajalehtedes, kõnekoosolekutel, politiliste parteide programmides, igas kuivas ja külmas kohas, mida aga tõepoolest kuskil pole," vastas Peterson, noogutades iga sõna puhul laisalt oma lihava kehaga. Kuid viimaste sõnade juures valdas teda järsku ägedushoog ja ta lisas valju häälega: „Vaat', Alleks, see ongi see elu vale, see on jah!"

„Ah n-nii!" venitas Ridle, naeratades jälle ainult suunurkadega. „Või see ongi siis see elu vale... Ahaa!... Aga, palun, seleta siis ka pisut täpsamalt juba."

„Noh, ma arvan, see on ju arusaadav ilma seletamatagi."

„Minule aga kahjuks mitte," kehitas Ridle õlgu, pidi jälle naeratama, kuid valitses end ning muutus uuesti tõsiseks.

Tuppa sigis mõneminutiline vaikus. Peterson heitis voodile, tõusis aga kohe, läks kapi juurde ning tuli säält varsti tagasi kaelani täis viinapudeliga peos.

„Elu vale on see, kui meile lauldakse, et Eesti olevat kõige demokraatlikum vabariik, elu tõde aga istub toas ja hööveldab kirstulaudu," ütles ta ja hakkas noa otsaga pudeli korgi kallal uuritsema.

„Ahaa, sa sihid jälle sinna!" nokutas Ridle ja põristas sõrmedega vastu paberossikarpi. „Või niisugune ongi see elu vale!"

„Niisugune jah. Viimasel ajal olen ma katsunud võrrelda neid kaht asja, elu, seda kõige reaalsemat, kõige tooremat rusikavõitlust, ning seda, millisena jut-

lustavad meile teda meie n. n. vaimlised juhid. Ja tead, Alleks, oleksin ma leidnud vähemalt ühegi ühise joone! Võtame kas või kõige vanema nähtuse, usu, selle kuulsa ristiusu, mis jorutab iga sõnaga ainult inimarmastusest. Eeh, mida pole küll räägitud kirikukantslitest ja millest ei räägita säält praegugi veel. Aga näita, kus on tegelikus elus see inimarmastus, näita mulle, palun! Kas oli seda kalvinistide tagakiusamine, kas oli seda Pariisi pärtli-öö või on olnud seda need lugematud ususõjad ja kirikuvanded, mis on nõudnud enam ohvreid kui ükski revolutsioon või mäss? Igal pool, kuhu sa ka ei vaata, valitseb ainult raudne rusikas, igal pool, kuhu sa ka ei lähe, on võimul toores jõud! . Või võta see kõige hilisema aja sünnitus, see meie vabariik, ja sea siingi vastamisi tegelik elu nende muinaslugudega, milledega püütakse meid magama uinutada. Igas lehes seisab meie ja meie demokraatliku korra kohta väljavõtteid igasugustest õhtu - euroopa ajalehtedest, mis seavad meid teistele eeskujuks, kuna meil tegelikult valitseb samasugune sandarmirežiim kui vanas Vene tsaaririigiski. Võta kas või talvine sündmus. Ajalehtedes karjuti ja kisati, et siin on tegemist ainult Vene agentidega, tegelikult aga veeti Kolgatale iga vähegi kahtlane hall töölisekene. Kus on siin siis see demokraatia? Riik, mis ei suuda olla riik ilma väljakohtuid abiks võtmata, võib olla kõike muud, kuid mitte demokraatlik vabariik. Kui lasti Irboskas maha kakskümmend kuus väljasaatmisele määratud kommunisti, mõistsime me selle hukka, kuid vaikisime, sest siis olid erakorralised ajad. Kui veel enne seda Tartus viiskümmend viis rahutut sõdurit sama saatuse osaliseks said, vaikisime me ka, sest siis olid veel erakorralise-

mad ajad. Kui aga nüüd, mil valitseb üle terve riigi rahu, üsna süütukesi mehepoegi nagu koeri auku aetakse, nüüd peame me ka vaikima, sest härra kindralkubernerile on antud küllalt suured volitused, et meid tarbekorral kas või vaikseks t e h a. Jah, ma oleksin sellest aru saanud, oleks surmaotsuseid tehtud sääraste meeste kohta, keda tabati otsekohe kuritöölt, sest valitsus, kes oma prestiiži ei kaitse, polegi valitsus; kuid kui võetakse ja veetakse niisuguseid mehi, kellede ainuke süü seisab selles, et nende nimed kuidagi põranda alla on sattunud, kes aga ise vaevalt teavad, kuidas või mis teel, siis nimetan ma seda üsna lihtsaks mõrtsukatööks. Ja kui need härrad, need riigiisad, leiavad, et ilma seesuguste aktideta ikka nagu läbi ei saa, mistarvis võtavad nad siis veel suu täis ja lobisevad igasugusest demokraatiast ja mõttevabadusest?! Või seisabki meie juures demokraatia ja mõttevabadus ainult kaitsepolitseiniku kantsikus ja väljakohtutes?"

„Ega tea, ehk seisab kah," muigas Ridle.

„Ju näha on. Ja nii pole selle talvise sündmusega ja politilise võitlusega üksi, oh ei, nii on igas tükis. Võta kas või meie töölised ja nende palgaolud ühes igasuguste muude kindlustuste ja vabadustega. See, mis viidi läbi muis maades sajad aastad tagasi, seisab meil ikka nii, nagu vene ajalgi. Aga räägitakse ja kirjutatakse! Kus on kindlustus, et vabrikandid ei ekspluateeri koolieälisi lapsi, kes on kunagi püüdnud teada saada, kas ehk ei töötata mõningates ettevõtetes öösiti naistega ja alaealistega? Kus on vanaduse kindlustus?! Üsna lihtne — neid pole veel, neid igasuguseid seadusi, ehk kui on, siis ainult paberil. Aga kui mõni välismaalane tuleb ja küsib, et kuidas teil siin asjad

ka lähevad, siis hoia aga kõrvad ja silmad imestuse pärast lahti. Eeskujulik, oi, kui eeskujulik on küll igas asjas see pisuke, kuid visa ja optimistlik Eesti!... He, he, he!"

„Ja see ongi siis see elu vale?"

„Aga mis siis veel?"

„Või on veel mõni?"

„Eeh, neid valesid on küllalt! Igas asjas luisatakse meile ette! Iga pisemgi elunähtus kirjeldatakse koguni teissugusena, kui see tõepoolest on."

„Ja sina vaevad end sarnaste tühiste asjakestega!"

„Tühiste — asjakestega?!"

„Ja miks mitte tühiste asjakestega? Kui sa praeguste oludega rahul ei ole, siis — ole vait ja tee tööd! Mistarvis norutada! Rumalus! Las need elu valed jäävad kus kurat, see on ju fakt, et nii nagu ei usu seda sina, mis sulle räägitakse igast jutlustaja kantslist, nii ei usu seda ka ei mina ega ükski teine. Sellepärast, et meil räägitakse kõige kaugemaulatuslikumast demokraatiast ja samal ajal koguni teisiti toimitakse, ei maksa ju sugugi meelt heita, vaid, vastuoksa, tuleb end rohkem kui kunagi enne tööle rakendada. Pettumused meid ju nägijateks teevadki."

„Vahel teevad nägijaks, vahel viivad aga üsna põhja..." lõi Peterson käega. „Aga, Alleks, sa vasta mulle ühe küsimuse pääle."

„Noh?"

„Miks sa nii järsku jooma hakkasid?"

„Tuli ette," vastas Ridle vähe aeglaselt.

„Aga kas sind ei kihutanud selleks pettumused?"

„Ei."

„Ma sain hiljuti tuttavaks kellegi kontoriametni-

kuga, kes su'ga ühes koolis käis... See rääkis, et õnnetu armastus."

„Ei, seda küll mitte," naeratas Ridle. „Kas sa siis mu perekonnast tõesti veel midagi lähemat kuulnud pole?"

Ning vähese vaikimise järgi:

„Vanemate patud nuheldakse laste kätte kolmandast ja neljandast põlvest saadik," naeratas Ridle. „Mees, kellega mu ema mu muretses, oli joodik ja varas... Selle mehe vend mõisteti omal ajal vägistamise pärast Siberi... Ta isast teatakse niipalju, et see olevat töötanud kunagi paruni viinaköögis ja läinud lõpuks joomise tagajärjel hulluks... Kaks ta tütart, mu isa õed, surid viinasurma... Mu ema isa sai sagedasti mõisatallis peksa see-eest, et ta puuris, käies viinavooris, vaatidele vitsade alla pisukesed augud sisse ja jõi läbi nendesse aukudesse pistetud õlekõrte enda purujoobnuks. Ühel säärasel õnnelikul ööl võttis külm ta jalad ja käed, kuni keskkehani, nii et ta kohe hinge heitis... Mu ema elus olev vend jõi talukoha maha ja elab praegu kuskil maal vaestemajas."

„Sa arvad siis, et pärivus?" küsis Peterson.

„Aga mis siis?" naeratas Ridle jälle suunurkadega. „Inimene, kelle perekonnast on 98% uppunud alkoholis, ei kõlba karsklaseks. Säärane on juba pärivuse raudne seadus."

„Kuid sa olid ju siis juba paarikümne-aastane, kui sa hakkasid."

„Mis siis see avitab! Mõni hakkab veelgi vanemana. Aga kas sa ka seda tead, miks ma selle ajani täiskarsklane olin? Ah? Vot sellepärast, et mind vae-

vas iga silmapilk hirmus janu! Ma teadsin, et üks suutäis ja ma olen kadunud. Ja nii see tuligi."

Ridle naeris kuuldavalt, silmad jälle kuidagi raskemeelsed. Kui ta vaikis, küsis Peterson:

„Aga ega's joomine ainuüksi pärivusest ei tule? Suurem osa hakkab ikka jooma just pettumuste tagajärjel."

„Ah sina ikka oma pettumustega! Mina niisuguste härradega ei rehkenda! Need on lihtsalt nartsud, aga mitte mehed! On olemas ainult kaks peapõhjust: pärivus ja ümbrus. Kuigi ehk mõnel juhtub veri täiesti terve olema, kuid sattugu ta ainult niisugusesse ümbrusse, nagu on meie Vaeste-Patuste alevgi, ja ta saatus on otsustatud. Kui inimesel tõesti enam mingit muud tegevust ei ole, kui hällist hauani kuskil vabrikusaalis kolletada, siis on ta ikka ja alati vastuvõtlik igasugustele mürkidele. Paremat ta ju ei näegi. Isa joob, vennad joovad, sõbrad joovad, tuttavad joovad, võtavad väikest viisi ema ja õedki — miks ei või siis seda ka mina teha. Ja siis on ju elugi palju ilusam ja roosilisem..."

„Noh, pole viga, ehk tuleb neile alevitele ka kord parem aeg," ütles Peterson ja vaatas imestanult Ridlele otsa, sest talle näis tõesti imena, et niisugune mees võib rääkida sarnaseid sõnu.

„Vae-valt..." naeratas Ridle.

„Ei, mina usun kindlasti."

„Aga keda sa õieti usud? Kommuniste?"

„Miks siis just neid?"

„Või seda, et meie armulised riigiisad ja kõrge kogu liikmed ise asja üles võtavad ja paremini korraldama hakkavad?"

„Noh, ennem juba siis kommuniste kui seda. Mina usun töölisi endid!"

„Ah n-nii!" naeratas Ridle pilkavalt. „Elu tõde istub toas ja hööveldab kirstulaudu... He, he, he!"

„Mis?" ei taibanud Peterson kohe ta sõnade mõtet.

„Noh, sõber, ma võin sulle öelda kaht asja: ilma ei paranda kommunism, sest säärase riikliku korra tarvis ei kõlba praegune inimene, ja, teiseks, veel vähem kui kommunism suudab end päästa meie tööliskond ise, sest tal puudub ühtlus."

„Ühtlus?"

„Nimelt ühtlus! Meie töölisklass polegi õieti töölisklass, vaid jumal teab missugune üksteisele risti vastukäivate huvidega inimkogu. Keda sa siin ka ei leia: majaomanikud, üürnikud, maaga mehed, maata mehed, tükitöölised, päevatöölised, kingsepad, rätsepad, need, kes saavad 300 marka päevas, need, kes saavad 250, need, kes saavad 200, jne., jne. Ja kõik need inimesed vaatavad üksteisele otsa säärase vihavaenuga, missuguse vihavaenuga ei vaata nad otsa rahameestele ega vabrikantidelegi. Ja seesugune närune, kasvatamata kogu peab suutma võidelda oma parema põlve eest! Rumalus! Säärasena küll mitte, nagu praegu!"

„Aga mis siis teha?!"

„Mis siis teha? Tööd! Samasugust musta tööd, nagu tegid seda omal ajal köstrid ja koolmeistrid, kasvatades meie talupoegades rahvuslikku ühistunnet, samasugust musta tööd peab tehtama ka meie praeguses tööliskonnas. Kuni ei suudeta kasvatada seda kirjut inimkogu teadlikuks proletariaadiks, kes saab aru, et hooolimata vähe kõrgemast palgast, mida tal õnnestub

saada, on ta ikkagi — tööline, jäävad mõttetuiks verevalamisteks kõik need putšid ja ülesastumised.”

„Pole ju neid, kes julgevad asuda sarnasele kasvatustööle!”

„Noh, siis pole ka paremaid aegu loota! Peame, tähendab, leppima nende ivakestega, mida poetavad meile oma suurest armust valitsusaparaadi juurde koondunud juristid ja arstid.”

Ridle süütas paberossi. Pika sinise joana lagunes teravalõhnaline suits mööda läppunud õhuga täidetud tuba laiali. Tüütavad kärbsed kippusid kõrvadesse ja pirisesid tühjas suhkrukotis, mis vedeles laual. Aknast mööda voolav udu muutus kord-korralt paksemaks ja valgemaks.

„No hää küll,” ütles Peterson, „sa toonitad kindlasti, et töölisklassi peab kasvatama. Aga luba siis küsida, mis sihis nimelt?”

„Kuidas, mis sihis? Ma ju ütlesin!”

„Tähendab, ainult ses sihis, et sarnane killustatud seisukord maad annaks ühtlusele?”

„Loomulikult! Vaja on näidata, et kõik, mis tehakse, pole kaugeltki õiglane. Ja kui siis veel rõhutakse — seda parem, sest siis tuleb kindlasti juba vastulöök. Selgrootu lihatomp jääb nii, kuidas teda painutatakse, selgrooline olevus ajab enda aga uuesti sirgeks. Niiviisi, va' sõber, on see seadus.”

Ridle tõmbas paar tugevat kopsutäit suitsu, viskas läbipõlenud paberossiotsa energiliselt nurka ning lisas juurde:

„Aga parem juba jätame see jutuaine! Eks ole, sellest pole ju mingit tolku? Kuidas su õed ka elavad?”

Peterson ei vastanud. Käsi lõua all lamas ta kõhuli voodis ja vaatas üksisilmi Ridle inetusse, rõugetest rikutud näkku, otsekui poleks ta suutnud ikka veel uskuda, et sääraseid sõnu võib rääkida ohvitser, kes omandanud vabadussõjas südiduse eest kaks aumärki. Ta valkjassinised silmad olid peaaegu kinni, kollakad juuksed kippusid otsaesisele ning ümber suu oli vaevalt märgatav kõver joon. Kui Ridle talle viinapudeli ulatas, rüüpas ta tugeva sõõmu, kuid ei pööranud nüüdki pilku andjalt.

„Kuidas su õed ka elavad?" kordas Ridle, haigutades laisalt.

„Ei midagi, niisama päevast päeva," vastas Peterson ja põristas näppudega vastu pudelikülge. „Ju me käime kõik seltsis Ojaküla mõisas... Aga, kuule, kust sa säärased mõtted oled võtnud?"

„Missugused mõtted?" küsis Ridle vastuseks.

„Üldse seesuguse arusaamise meie töölisklassist."

„Kas pole see siis õige?"

„Õige või mitte, selle üle võib veel vaielda... Kuid et ohvitser, kelle kohus on iga ülesastumist maha suruda, hakkab koguni teed näitama, mida mööda on võimalik viia tööliskonda kuni vastulöömiseni, seda ma küll uskuda ei tahaks!"

„Kellele ma seda teed olen näidanud?!"

Näis, nagu oleks ta äkki miski üle vihastunud. Kuid juba järgmisel silmapilgul lisas ta naeratades:

„Noh, sinule oleks üsna kasulik osa sellest kasvatustööst oma pääle võtta, sest muidu võid sa kergesti kuhugi oksa ronida. He, he, he! Missugune seltskond sääl mõisas koos käib kah?"

„Harilik aleviseltskond ikka: joodikud poisid ja „lahked" tüdrukud."

„Ah nii..."

Tekkis vaikus. Pika, kiunuva vilinaga jooksis tuuleiil majast mööda. Aed sahises, üks lahtine õlekõrs hakkas kuskil seina taga nukralt kiunuma, paar vakamaad kaugemal seisev mets ümises flegmaatiliselt. Toas hööveldati, külas ulus koer. Et udu ikka veel tihenes, muutus kambris üsna hämaraks.

„Kes siit, meie külast ka käivad?" küsis Ridle.

„Meie siit neljakesi, sinu õde-venda, Matvei tüdrukud, mõni noorem jankel kah... Ainult Pjoss ei hooli säärasest lõbust," vastas Peterson.

„Noh, kuidas ta siin elab ka, see Pjoss?"

„Mis tal siin elada on... Niisama ikka nagu enne... Teadagi — idioodi asi!... Tuleval kevadel hakkab uut maja ehitama, nüüd sellest aina räägibki... Õhtuti käib siin ja siis tüdrukud muudkui tögavad teist. Ei tea, mis kell peaks juba olema?"

Ridle ei vastanud. Jälle sigis tuppa piinlik vaikus. Seinakell, mis oli tublisti ees, lõi kärinal neli. Peterson ronis laisalt voodist välja, lükkas käed tasku ja hakkas aeglaselt mööda tuba edasi-tagasi käima. Vahetevahel peatus ta laua veeres, rüüpas suutäie viina ning jätkas kohe sammumist, säälsamas küsis midagi, kargas aga kohe üle uuele jutuainele ja hakkas viimaks rääkima naiivseid lugusid oma koolielust. Tervest ta olekust võis aimata, et tal on igav, olgugi, et ta püüdis seda igavustunnet miskipärast varjata.

Ridle seiras teda naeratades. Kui kell viis lõi, tõusis ta, et lahkuda. Kuid parajasti, kui ta sõbrale kätt pakkus, koputati tugevasti uksele.

„Sisse!" hüüdis Peterson. Ning Ridle poole: „Ära mine veel, saad kah nalja."

„Kes see on?"

„Pjoss ikka."

11.

Uks avanes ning hele, otse naiselik hääl hüüdis veel läve tagant:

„Tere-jõudu!"

„Tere, tere," vastas Peterson.

See oli keskmist kasvu, umbes 24-—25-aastane noormees, habemetu ja lopsakas-priske. Tal oli tüse turi ja jäme kael, kuid lühikesed ja nõrgad jalad. Võrreldes õlgade laiusega oli ta pää otse inetuseni pisuke. Higiga läbiimbunud, mustjasrohelise sõdurimütsi alt vahtis välja vähe kõõrdi piiluv silmapaar. Põsed ja huuled olid lõhkemiseni täis verd, nina seevastu aga pisuke ja ümmargune nagu kartul. Ja ühes naiselikult-pehme koonuga, mida ilustasid ainult kaks õrna karvatutti, andis see kartulisarnane nina noormehe näole mingi omapärase, lageda ilme. Ühed rääkisid Peeter Tui'st (nii oli äsja-tulnu nimi), et ta olevat kohitsetud, teised — et ta elavat kokku oma 50-aastase tädiga, kes täitis ta juba ammu surnud ema aset.

„He, he, sina muudkui pikutad aina!" ütles Tui, kiskudes oma lageda näo naerule, kuid nägi kohe Ridlet ning lisas juurde: „Ena, ohvitserihärra kah väljas. Puhkusel või?"

„Ei, päriselt."

„Noo? Ei meeldinud enam või?"

„Ju's, tähendab, ei meeldinud."

„Ega see kroonu elu ole kah midagi väärt! Sul oli veel teine asi, olid ise oma härra, aga mis vaene sõdur peab tegema!... Nagu ma sääl Narva all olin... Kuulid muudkui kiunuvad kohe... Rahuaegne elu, — oi, see pole ju sõjaaegse elu kõrval midagi, nalja-asi ainult..." Ent sääl kohe ilma vähemagi loogilise sidemeta: „Tead, Alleks, ma hakkan omale varsti uut maja üles kihutama."

„Noo!"

„Päris tõesti! Mõned ütlevad, et jumal seda teab, kust ta selle raha kokku kraabib... He! Aga ju on saanud teenida kah!... Talvel tõin palgid juba ära... Ma arvan, et sajast peaks ikka saama."

„Sajast margast või?" küsis Peterson rahulikult.

„Tohoo, mis sa, Oss, räägid?!... Sajast margast?! Sajast palgist ikka!" ..

„Ah sajast palgist! No see on koguni teine asi!"

„Nojah: sajast — palgist, jah!" kordas noormees.

„Kui suure sa's teed, seitsmetoalise või?"

„E-ei! Kahetoalise, ikka kahetoalise!"

„Noo! See on ju väike!"

„Ei — ole! Mis pagan ma selle seitsme toaga siis tegema hakkan!"

„Ah mis sa tegema hakkad?" ütles Peterson, pöördudes kuidagi energiliselt seliti. „Küll need toad sulle ära kuluksid! Võtad naise — näe, kohe vaja. Oota, ma arvan silmapilk välja, palju sulle siis tubasid tarvis läheb! Kõige päält: elutuba; siis: võõraste vastuvõtmise tuba; siis: oma magamistuba; seepääle: naise magamistuba; siis: sünnitamistuba; laste magamistuba,

nii kümne või vähe enam pisukese voodiga; ja lõpuks: kartser. Noh, kas pole seitse!"

„He, he, he! Oma magamistuba, naise magamistuba... Hee! Mis lori 's sina ajad!"

„Kas sa mõtled 's, et ühega mättasse tuled? Ega sa's ometi aasta ringi või naisega ühes voodis magada! Loe „Kodu arst ja kodu apteek!" Nii, kui sa märkad, et ta sul juba kõhukamaks minema hakkab, nii kohe pead ta juurest ära kolima. Kui sa sel ajal veel naljatad, tuleb laps vigane. Tõsi, sõber!"

„Hee! No sina oled ikka täitsa mees, Oss, jumala eest täitsa mees! Ega sina küll muu asja pääle ei mõtlegi vist, kui aina naistega naljatamise pääle. Ja — kartserit ka veel vaja! Kelle tarvis siis see läheb?"

„Aga kui lapsed kasvavad ja ulakaks lähevad?"

„Või veel lapsed! He, he, he! Olgu ikka nali naljaks, aga ma hakkan ikka päris tõesti uut kahe toaga maja ehitama. Naist?! Naist kuradit ma üldse ei võta! Siis too ka arst kohe majasse... Hee! Ju mu vennal näha on! Teeni, tee rasket tööd ja jooda kõik raha rohtudega naise nahka. Mis pagan sa säärasest elust enam saad! Aga ma mõtlen, et sajast palgist peaks ikka päris tõesti saama. Mis sa, Oss, arvad?"

Peterson ei vastanud sõnagi, Ridle suitsetas samuti vaikides.

Äkki tuli salk tüdrukuid kisades aknast mööda ja minut hiljemini täitis nende hele lärm tervet maja. Need olid Petersoni kolm õde, kes käisid tööl linavabrikus. Ridlet, kes sõbrustas oma suvepuhkuste ajal küla noortega nagu ennegi, teretati kaunis koduselt ja „rõõmustati väga," et ta oli „ometi kord" tulnud. Nüüd läheb elu igatahes pisut huvitavamaks... Seni oli ju

nii igav, et kas või võta kätte ja sure maha... Laupäeval Ojaküla mõisas pidu küll ei ole, kuid see-eest teevad Matvei tüdrukud oma juures... Muu seas on nad kuulnud, et sinna tulevad ka Ojaküla omad ja siis saab igatahes kindlasti nalja, sest need on juba inimesed, kes oskavad pidutseda.

Petersonid olid kõik käharpäised, kuueteist ja kahekümne vahel olevad plikad, prisked, ilusad ja kättesaadavad, nagu alevitüdrukud ikka. Vanem, Elli, hakkas kohe narrima Tuid. — Ta olevat kuulnud, et viimane võtab omale naiseks ühe noore, rikka, linnas asuva sukakuduja, nii umbes seitsmekümne üheksa ja poole aastase preilikese, ja nüüd pole temal, vaesel, väikesel Ellil, teha muud, kui kuul pähe kihutada. Elu olevat nüüd pime nagu pilvine öö... Kõik see aeg ta aina lootnud ja unistanud, sääl aga korraga — krahh! — lõpp ootustele, lõpp lootustele, lõpp ilusatele unenägudele... — Ta tegi kurva näo ning ta meeldivad, soojad huuled hakkasid värisema üsna loomutruult. — Kõik ilmas on ju ainult pettus... Mõni mees ei mäleta oma eilastki tõotust, ohkas ta. Kas siis Peeter Tuvikesel, sellel hingelisel noormehel, puudub tõesti süda ta vaesekese kannatuste vastu...

Ja tüdruk kaebas nohiseva, ninast tuleva häälega: „Oh jumal, oh jumal, ma õnnetu..."

Ning äkki sattusid kõik kolm tujju ja hakkasid kohmetut mehikest pilkama, kuis vähegi mõistsid.

„Nad on juba kantslistki maha hõigatud!" hüüdis kõige noorem, Ilse, ja väristas kuidagi veidralt oma suuri, läbi õhukese sitsijaki esiletükkivaid nisi, kusjuures võttis terve ta ilus kollastest juustest ümbritsetud nägu äärmiselt kelmika ilme.

„Pulmad ja joodud tulevad korraga," ütles keskmine, Senta-nimeline, asjalikult. „Eila juba olevat vist linna ämmamooriga nõu peetud, et kas ehk lapsel poleks aega vähe oodata."

„Ju minagi kuulsin, et asjad juba niikaugel on," seletas Ilse. „Maha öeldud teised ikka mineval pühapäeval juba... Õpetaja hüüdnud: „Kuulus lauatahveldaja-meister Peeter Peetri poeg Tuvike, sündinud 31. veebruaril 1899. aastal, ja n e i u Amanda Mathilde Kristiina Anastasia Sinaiida Adelheid, Madise tütar Kullike, sündinud 1. jaanuaril 1831. aastal."

Elli aga hüüdis traagilise näoga:

„Oh ma õnnetu, õnnetu tütarlaps, mida ma veel oma lihase kõrvaga kuulma pean!" ning langes imelikult kössi, mille pääle hüüdis Senta tehtud tigedusega:

„Näed nüüd, sa südameta lurjus, kuidas sa noore lapse elu mokka panid! Mis sa tast narrisidki, kui sa teadsid, et sa teda võtta ei taha! Kes sinu ründeid enam koristama hakkab?! Ära nuta, Elli, kihuta sellele petisele nii, et nina kohe kukla taha käib!"

„No mis te siin lõõbite!" ütles Peterson, kes nägi, et narritaval hakkab juba tõesti piinlik. „Ei tea, miks mõisas pidu ei ole?"

„Ei tea," vastas Elli.

„Aga mina tean," hüüdis Senta. „Poisid on saali pääl asuva toa puhta ära reostanud."

„Mis moodi?"

„Noh, lihtsalt täis teinud."

„Lori, kes sinna sai!" arvas Peterson.

„Miks siis ei saanud! Tagumised uksed olid ju lahti... Ja siit meie omad ka veel."

„Ei tea, kes nimelt?"

„Ikka see kolmas põli." Ning Ridle poole: „Teie Arnu oma kambaga."

„Noo!"

„Jah, istunud teine nii rahuliku näoga nurgas, püksid maas, ja ajanud oma asju! Hi, hi, hi!"

Kõik kolm pahvatasid naerma. Peterson ütles laisalt:

„No neist tulevad ikka suuremad kaabakad kui teised kokku."

„Mis sa sulisid räägid!" kinnitas Ilse.

„Oi, kui sa, Alleks, teaksid, missugune mees see su kasuvend on," seletas Senta Ridlele. „Alles kuueteistaastane, aga vaat' kus vigurid juba naha vahel! Ja kus viinapudeli pääle veel maias! Hi, hi!"

„Ah imeb küll juba?"

„Ära räägigi! Talvel pidi külm teise kõvaks võtma. Küll soojendasime ja kloppisime enne, kui hakkas viimaks jälle hingitsema."

Seepääle tuli pisuke paus, mida segas ainult tüdrukute nätsutav närimine, sest nad olid hakanud sööma. Kui Peterson minutiks toast lahkus, kummardus Tui üsna Ridle kõrva juurde ning ütles sosinal, pilgutades ise kavalalt silma:

„Küsi, kuidas ta kasulaps elab."

„Kelle kasulaps?" küsis viimane.

„Ossi ikka."

„Kust ta's selle võttis?"

„Noh, kas sa's veel kuulnud põlegi? Ta käib ju nüüd ühe lapsega tüdruku juures. He, he, he! Ise veel koo-li-poiss!"

Kui Peterson mõni minut hiljemini tagasi kambri tuli, küsiski Ridle:

„Kuule, kuidas su кasulaps ka elab? Peetert huvitab see väga, kuid ta ei julge ise küsida."

Esialgu ei vastanud küsitav midagi, ronis laisalt voodi ja ütles alles siis, kui ta juba seliti oli:

„Tead, Pjoss, mis nõu ma sulle annan?"

„Noh!"

„Sa lase õige jalga! Mul on, näed, sihuke sitt amet, et võin vahel vastu kõrvu kah anda. Usu, see on sulle endale kasulik, kui sa õigel ajal päkad liikuma paned."

Ent kui idioot jumalakeeli tõendama ruttas, ta pole tõesti mõelnud sellega midagi halba, vinnas ta oma rasvaläinud keha teisele küljele, sulges silmad ning ütles uniselt:

„Kui sa, Alleks, homme kodus oled, tule minu poole kah."

„Hää küll," vastas Ridle tõustes.

— Kui nad kahekesi, Tui ja Ridle, piku uulitsat küla poole sammusid, ütles Tui sõjakalt:

„Või tema, kuradi vares, hakkab mind ähvardama! Va' lööja ikka! Küll lakub niikaua, kui kuskil nurga ääres vedru välja viskab! Sarnaseid on ju nähtud küll!... Ise suur gümnaasiumi koolipoiss, aga kaltserdab va' lapsega tüdrukuga ringi! Häbi peaks tal ometi olema!" Ja jälle kohe teisele ainele karates: „Tead, Alleks, sellele Ellile on tõesti midagi südamesse läinud."

„Noo!" tegi Ridle laisalt.

„Ei, päris tõesti! Ahvigu ta niipalju kui tahab, küll ma teda sellegi pärast mõistan! No ärgu aga oodakugi, et ma t e d a võtma lähen!... He, he, he! Kui ma omale maja üles löön, küll siis on neid saada igat sorti, neid naisi. Talvel, jah, lasksin juba palgid välja

vedada, varsti saavad juba pooled tahutud kah... Muudkui sügisel katuse alla, et vihm ära ei riku, ja siis kevadel kohe täie hooga ehitama!... Mis sa arvad, Alleks, mitu tolli mul kõige peenem on?"

„Kõige peenem palk või?"

„Jah."

„Ei tea arvata midagi."

„Noh, eks ütle umbes!"

„Mis ma sääl ütelda tean!"

„Ütle ikka!"

„Kuus."

„Kuus! He, he, he! Ikka jämedam!"

„Seitse."

„Seitse! Hee! Jämedam, jämedam!"

„No palju siis?"

„Üheksa! Jah! Ü-he-ksa!"

„Noo?"

„Jah, suurem jagu puha üheksalised. Mõned laulavad küll, et liiga jämedad, aga ma ise tean, et põle jämedad midagi! Mistarvis siis pilbastest ehitada! Ära tahun kõik kaheksa tolli pääle. Mis sa arvad, palju sindli sokk peaks maksma?" Ning kohe, vastust ootamata: „Aga ehitama hakkan, jah, kevadel... Kui ikka hoolega teha saab, siis võin ehk sügise paiku juba sisse kolida. Mis sina arvad, Alleks?"

„Ei mina tea midagi arvata," vastas Ridle ja pöördus kähku mööda kraavikallast minevat jalgrada üles, kodu poole. Ta oli kuidagi väga väsinud ja halvas tujus ning heitis kohe voodi hoolimata sellest, et kell oli alles seitse. Ent nagu läbi kerge loori tundis ta tasast puudutust ja nägi silmi avades enda üle kummar-

duvat ema, kes püüdis arvatavasti teada saada, kas on poeg juba tõesti purjus.

„Mis sa siin luurad!” ütles Ridle tigedalt ja sulges uuesti silmad.

Ema, kes taandus kohmetult, sosistas laua veeres istuvale mehele:

„Lehkab jah üsna tugevasti.”

12.

Ridle oli raske unega ja ärkas kaunis hilja, umbes kella üheksa paiku. Kui ta riietumisega ametis oli, tuli talle äkki meelde eilane käik Petersonile ning, ei tea miks, tegi see ta tuju kohe halvaks. Ta tõmbas silmad piluli, viskas kuue hooletult voodile ja hakkas kohvrist, mille tõmbas ta oma ette, midagi otsima. Kuid et tal säält õieti midagi otsida polnudki, hakkas ta ajaviiteks lugema mingit vana ajalehte, mis vedeles laua all põrandal.

Kirjutati, nagu nüüd harilikult ikka, talvisest sündmusest ja sellest, milliseks oleks tingimata kujunenud elu kommunistide võimule pääsedes. Veerg edasi teatati ka ühe „löögirakukese” tabamisest, millega ühenduses olevat arreteeritud kojamees ühes kahe tütrega. Sõnumesaatja irvitas avalikult ridade vahel ja avaldas kindlat lootust, et need une päält tapjad või viimaste käsilased leiavad oma teenitud palga. Olgugi, et kõik kolm olevat oma süüd salanud, rääkivat dokumendid siiski selget keelt: tõde olevat käega katsutav...

Edasi räägiti tulumaksust ja selle tasumise tähtaja kuulisest pikendamisest, Soome öökülmadest ja

Hollandi vihmasadudest, mis ähvardavat kõik hävitada. Lehe esimesel küljel seisis aga pikkade, rasvaste tähtedega: „Vabasurm romantilistel põhjustel", selle all pisut vähema trükiga: „Noormees kallima juuresolekul kuuli pähe lasknud", ning kolmas rida juba üsna harilikus suuruses: „Jälle üks noor armastuse ohver". Terve kahe pika veeru ulatusel räägiti aga kõlavate sõnadega sündmusest enesest, otsekui poleks kadunu sugugi kurvameelne külapoiss, vaid keegi suur ja tähtis, kellele võlgneb väga palju oma olemise eest kogu ilm.

Ridle luges, luges, muutus äkki uniseks ja ei mõistnud põrmugi loetud sõnade mõtet. Otsekui kuskilt tihedast udust kargasid tähed ta ette. Ta nägi veel kaunis selgesti akna kandilist raamistikku, millest läbi jooksis tuppa jäme juga päikeskiiri, ning pööras nagu mingist äkilisest mõttest aetuna pää, et seirata kiirte sihti. Kuid juba ta magaski.

Nii magas ta rahulikult ligi tund aega, käsi küünarnukiga vastu lauda ja lõug toetatud peopesale. Äkki avas ta silmad, tõusis sama rahulikult nagu uinuski ning vaatas kella. Oli just kümme. Akna taga valitses endiselt here päikesepaiste, tuul sahistas aias ja vaevalt-märgatavalt liikudes venis pisuke sagar uduseid sulgpilvi põhjast mere poole. Muidu oli taevas täiesti selge, nagu sinine kuppel.

Ridle astus laisalt akna alla, et viita aega uulitsale vahtimisega. Kuid samal silmapilgul kuulis ta naabritoast tasast jutumõminat ja teritas kõrvu.

„Ei tea, millal ta oma asjaga ette peaks saama?" küsis Anna hääl ükskõikselt.

„Kurrat teda teab," vastas mehe oma vihaselt.

„Ju ta ise arvas, et pool kaksteist või nii... Muudkui päeva paneb nahka."

„Ju paneb..."

„Noh, miks ta's ei pane!"

„Minemata jääda ka ei või?"

„Kus sa sellega! Kohtu käsk!"

Seepääle prantsatas vaheuks tugevasti lahti ja kinni, noorik hüüdis veel läbi akna: „Too pakk kohvi kah!" ning siis kuulutasid rasked, loivivad sammud ja värava kägin mehe hoovilt välja jõudmist.

Ridle ringutas ja süütas piibu.

Järsku kerkis ta silmade ette ta ilus toanaaber. Ta pilk muutus raskemeelseks, ta surus hambad tugevasti vaheliti ning tundis äkki pöörast, kuidagi kohutava jõuga lõkkele löövat sugutungi. Piip suus ja käed taskus heitis ta voodile. Mingi tigeda, sadistliku üksikasjalisusega hakkas ta kujutama seda naist. Nagu täiesti ilmsi nägi ta oma vaimusilmade ees tema ümmarat, vähe roosaga segatud selga, laiu puusi, ripnevaid, kuid mitte just inetuid rindu, vähe ettetükkivat kõhtu ja lumivalgeid jalgu, mida katavad õrnad, valged karvakesed. Ta naelutas selle kutsuva pildi mingi haiglaselt-tugeva kujutlusvõimega oma ette. Sulges silmad ja hakkas teda vaatlema kõigis ta erutavates üksikasjades. Ta nägi teda igasuguseis anduvais poosides, üks iharam kui teine. Ning siis ei jõudnud ta end enam taltsutada, kargas tasakesi ümisedes voodist välja ja jäi keset tuba seisma, keha vähe ette kummardatud ja kannad sõdurlikult koos.

Oli vaikne, täiesti vaikne. Päikese vari põrandal värises, sirelioks riivas akent ja üks kärbes, kes oli jäänud kinni ämbliku ülesseatud püünisesse, tegi

asjatuid pääsmiskatseid. Kui ta aga veel ainult rabelda suutis, hakkas võrgu keskkohast minema ta poole suur, pikakoivaline varitseja, aeglaselt, mitte rutates...

Ridle vaatas vidusilmil, kuis hakkas ämblik imema oma saagi elumahla, naeratades kuidagi ilmetult. Iga pisemgi häälitsus naabritoas oli selgesti kuulda. Kõik see aeg ei lahkunud alasti naine silmapilgukski ta meelest. Ta heitis uuesti voodile, kargas aga kohe jälle üles, käis pikkade sammudega paar tiiru üle toa, kuulas midagi ja mõtles, et peaks kohe kuhugi minema. Kui ta minut hiljemini läbi köögi läks ja tugevasti naabritoa uksele koputas, pidi ta end tõesti tagasi hoidma, et mitte ust pärani paisata ja tuppa tormata, nagu tormab janune loom kaevule...

Toast hüüti kõlava häälega:

„Jah, sisse!"

„Tere hommikut!" ütles Ridle, sulgedes hoolikalt ukse.

„Tere, tere," vastas naine voodist. Ta oli pikali heitnud ja luges mingit määrdinud raamatunäru, millel puudusid kaaned.

„Kas ehk jõudu ka tarvis on?" küsis Ridle, püüdes maskeerida end naeratusega ja mõõtis lamajat himuka isase pilguga.

„Ei tea... Võiks vahest ennem jätku anda... Näe, kipubki juba lõppema..." vastas naine ja naeris edvistades.

„Mis sa sääl's loed?"

‚Ikka vürst Gabriel'i."

„Noh, kas meeldib küll?"

„Oi, ära räägigi, Alleks! Istu kah, muidu viid mu une viimaks ära... No küll see on aga ilus raamat,

kas või nuta, kui tahad... Ossil on ikka teisi ilusaid raamatuid kah, aga see on ikka kõige ilusam!... Tead, terve küla on ta juba läbi lugenud ja kõik kiidavad..."

„Kelle see on, Petersoni Ossi või?"

„Tema jah. Oi, tal on palju raamatuid! Igas keeles ja igas suuruses, võta aga missugust soovid... Ma olen suurema jao eestikeelsetest kaanest kaaneni läbi lugenud, aga niisugust ma veel leidnud ei ole, nagu see siin... No küll on aga i-i-lu-us!

„Ega tal viga ole... Ma olen kah kunagi teda lugenud," tähendas Ridle. „Kuidas sa siin's oma vanamehega elad kah?"

„Mis ma siin ikka elan, ju väikest viisi läheb kah... Läks teine alles mõni minut tagasi välja... Kaks töömeest läksid kevadel kiskuma, nüüd on kohtus... Annud teised, põrgulised, Iivani kah tunnistajaks sisse... Eks pajata oma päälinna elust ka midagi..."

„Tühja sääl ikka pajatada on..."

„No aga sina saad siin sääraseid asju kuulda, et imesta aina!" hakkas naine kohe keelt peksma. „Oi, küll sa saad aga siin uudist kuulda!... Ma räägiksin sulle, aga ei taha patrama just hakata... Näe, Matveide tüdrukud on omaga juba nii läbi, et... Hi, hi, hi, jumal hoidku, mida nad küll ei tee! Päris hoorad kohe... Rääkides juba hakkab häbi... Mõtle ometi: Aliide, see 17-aastane tüdrukulita võttis kord kätte, jõi enda kõrini täis ja sõitis ühes poistega Viljandi... sääl kaaberdanud teine kaks päeva ümber ja tuli koju alles kolmandal, nina terav nagu noa ots... No aga siis sai kah eide käest nii et suled lendasid!... Nii kui autost välja astus, nii tõmmati kohe patarei paljaks ja muudkui — Бог на помощь!... Hi, hi, hi! Aga just

samasugune on ka see Hilda, see vanem... Ühe sõnaga — hoorad... Näe, nüüd ei seisa enam mujal kui Ojakülas..."

„Noor veri... mängib..." naeris Ridle kähinal.

„Mis noor veri! Hoora veri, aga mitte noor veri! Eks tehku sarnaseid tükka mõni teine kah!" seletas naine ägedalt ja vaatas Ridlele üle raamatu otsa. Samal silmapilgul nägi ta selle õhetavaid põski ning punastus kõrvuni.

„Anna, ma vaatan ka seda raamatut," ütles Ridle, püüdes maha suruda liigset ärritust.

„Ei saa!" naeris naine ja tõmbus kerra. Kuid seejuures libises lühike sitsikleit, mis ulatus vaevalt põlvedeni ning oli päälegi õige kitsas, üles, ja riiete alt tuli nähtavale ta lumivalge reis. Mees kordas lõõtsutades:

„No anna noh... no anna noh... ma vaatan... no anna noh..."

„Ei saa... Hi, hi, hi, võta, kui ei saa!..."

Ridle hakkas raamatut püüdma, libistades käe kord-korralt kõrgemale. Naine lõkendas ja lõõtsutas. Kui nad nii lähestikku olid, et näod peaaegu kokku puutusid, surus Ridle oma kuivad huuled ta suule ning suudles teda kaua ja imevalt.

Äkki käis hooviärav. Nad kargasid mõlemad istuli, punased nagu moonid. Nüüd avati eeskoja uks ning selle valju kägina saatel astus keegi raskete sammudega kööki.

Naine kohendas riided kähku paljale ihule ja võttis raamatu, mis oli põrandale langenud, uuesti pihku.

„Ma ütlesin, et ära mängi!... Istu sinna!..." ütles ta, näidates Ridlele võimalikult voodist kaugemal asuvat tooli. „Viimaks on Iivan..." — Ja ta libistas

paar korda käeseljaga üle õhetavate põskede, otsekui püüdes niiviisi vaigistada oma lõkkele löönud verd.

„Mu mees arvas jah, et ta alles kella ühe paiku koju saab... Mis sa ta'st tahad?" ütles ta natukese aja pärast valju häälega.

Ridle tahtis juba midagi vastata, kuid kuulis, et sammud lähevad Vitjaginite uksest mööda, ning vaikis. Naine ütles vihaselt:

„Vaata, kes see kurat on!... No nüüd saadakse jälle juttu, see on kindel..."

Ridle tõukas köögiukse lahti. Nende toast tuli parajasti välja suurekasvuline, kõhnavõitu mees ja teretas teda hambaid paljastades.

„Noh, kas tahad's ikka tööle tulla või?" küsis ta kohe.

„Miks ei!" ütles Ridle. „Aga kuhu?"

„Rabasse."

„Ah artelli?" venitas Ridle vähe pettunult, sest rabatöö oli üldiselt tuttav kui sunnitöö.

„Artelli jah," vastas mees, pühkides näolt higi.

— Ja nii läkski Ridle oma teisel kodus viibimise päeval rabasse tööle, ohvitseri vorm seljas ja punane leivarätt kaenlas. Puudusid ainult mütsimärk, õlalapid ja rihm.

„Veider mees, see Lüüne Andrese „maiur", jumala eest veider mees," väärutasid külainimesed päid. „Alles eila hommikul sõitis koju, täna aga põrutab juba tööle!... Ise suur ohvitser veel... Oleks-võiks teine omale ju mõne parema ameti otsida..."

13.

Ilm oli palav, peaaegu lämmatav, taevas aga sügavsinine, kõrge ja ilma ühegi pilveta nagu klaaskuppel. Tee ääres teritasid varased heinaniitjad vikateid, ümbrus kajas heledast plaginast, üks karjane, kes ajas loomi lõunale, tuututas lepakoorest pasunaga. Selges õhus lendasid pikad härmalõngad. Et ilm peaaegu täiesti vaikne oli, võis õhu liikumise suunda aimata ainult nende lennu sihi järgi.

Natuke maad jooksis tee mööda kitsast põllupeenart, jätkus siis aga kaudu metsavahelist seljandikku. Tõsistena ja tugevatena seisid kõrged männid. Ühel pool küla, teisel pool ääretu raba, kus kasvavad ainult jändrikud puuviitsakad, ruske sammal ja tumedalehelised joovikad, nii kujutas too kitsas, ainult vakamaa laiune metsariba endast otsekui tumedat linti, mille lükanud tuul sirgu kesk põldude haljendust. Kuid hoolimata oma vähesest arvust andsid männid siiski niivõrt teravat vaigulõhna, et isegi pää võis muutuda uimaseks ta rohkusest.

Mindi üle tunni. Vaheldus mets lepikuga, lepik kuusikuga, kuusik tiheda padrikuga, millest läbi viis ainult kitsas jalgrada nagu ahtake pragu. Tuli raiesmaa, siis heinamaa, siis mätlik, otsekui pääluudega ülekülvatud karjamaa. Maapind läks madalaks ja vesiseks, nii et tuli tihtipääle käia ümber lompide. Kui jälle kõrgemale ribale jõuti, hakkas paistma üle vaevalt süllapikkuste männikiderikkude tööks tarvisminevat energiat andva katlamaja kössitav kogu, mõlemal pool õige pisukeste majakestega sarnanevad turbapressid.

Karjamaal seltsis minejatega veel teisigi rabasse ruttavaid töölisi. Need olid enamalt jaolt ümberkaudsete külade elanikud. Küürus, tüdinud ilme nägudel, astusid nad mööda lompide vahel vingerdavat rada, nagu väsinud veoloomad, keda sunnib peremehe piits. Polnud neis ei elujõudu ega energiat. Udune ümbrus ja raske töö oli nad ammu juba tühjaks imenud, muutes nad tuimadeks, ükskõikseteks ja kurvameelseteks, kellede tarvis on elu ainult harjumus. Ja olgugi, et neist polnud ükski veel üle neljakümne, näisid nad siiski väga vanad, nagu raugad.

Ainult nooremad avaldasid veel lõkkele löövat elujõudu ja lustilikkust. Nad olid ümber piiranud naistesalga, kes läks juba kuivavat turvast pöörama, ning naljatasid nüüd viimastega iga viisi. Nad olid toored, häbematud ja julged nagu noored isased. Üks kongis ninaga noormees, kes tuletas meelde näojoonte poolest juuti, katsus naerdes umbes kuueteistkümne-aastase plikakese arenema hakkavaid rindu ja hõikas teistele, et asi edenevat kaunis jõudsasti. Tibud olevat kasvanud öö jooksul üsna kenakesteks nisadeks. Aga poistega ühes hirnus naeru ka katsutav ise, seletades heleda häälega, et arvatavasti tulevat see sellest, et tal olevat läinud vastu hommikut, nii umbes kella kolme paiku, õige suurepäraselt.

„Kas ta enne kella kolme ei tulnud?" küsis keegi suure suuga poisinolk.

„Ei, kella kolme ajal tuli teine veel," seletas tüdruk hirnudes.

„Noo? Siis sul oli ju koguni kaks?" imestas juudi näoga noormees.

„No muidugi kaks!"

Keegi ripneva ninaga vanamoor põlastas aga jämeda häälega:

„Oh sa Jeesuke, või kaks korraga!... Või päris korraga!... Oh sa Jeesuke küll ä'ä!..."

„Öö läbi ei saanud silmi kinni, muudkui voorisid aina!" seletas umbes viieteistkümne-aastane pisuke, nirginäoga tütarlaps, pilutades vesiseid silmi ja vaadates, kas keegi ta sõnade üle ka naerab.

„Või päris voorisid?" küsis juudi näoga poiss. „Või sinul kah juba päris voorisid?"

„Kuidas minul?... Ega's minul... Need olid ju Helmil..." ruttas tüdruk kohe õiendama.

Kuid kõik hakkasid teda pilkama ning poiss püüdis teda piha ümbert kinni haarata. Keegi hüüdis teiste selja tagant:

„Noh, tema ju kah varsti sadulakandja tips!"

Üle karjamaa viiv tee lõppes katlamaja ees, mille jäme korsten ajas välja süsimusta, vastikulõhnalist suitsu, sest just praegu oli kütja ahju täis ajanud niisket turvast. Hoorattad tegid kõrvuväsitavat lärmi, läbi lahtiste uste tõmbas tuul põletavat palavust. Masinist seisis kooritud käistega katla ees ja vestles kahe vormimütse kandva poisiga, kes püüdsid nähtavasti näidata vanamehele oma teadmisi. Nii mehe kui ka noorukeste näod olid pilkavad ja et nad, et üksteist kuulda, peaaegu kisendasid, kostis nende vaidlus tulijatele juba karjamaale vastu.

Katlamaja juurest viis kitsas poriseks tallatud rada pressi juurde, mis kandis küljel punast märki. See oli kõige suurem ja korralikum masin, millega võis teenida enam kui ühegi teisega siin rabas. Juba eemalt võis näha, kuis jooksid põllule vimmas mehed, kes aja-

sid endi ees kõrgeid kärusid, milledele olid laotud lauad värske turbaga. Neli poolalasti meest saalisid siia-sinna, käed küünarnukkideni paljad. Mootor häälitses tagasihoidlikult ja korrapäraselt, sest auk, millest kaevati, oli juba lõpukorral ja masin jooksis peaaegu tühjalt.

Parajasti, kui Ridle ja Jaan pressi juurde jõudsid, anti katlamajast vile. Seega oli lõuna käes ja esimene artell lõpetas töö. Porised mehed ronisid august välja ning jooksid nagu janused loomad veetoobri juurde, mille oli tuul vahepääl täis kannud kuiva turbapuru. Nad jõid suurte sõõmudega, võtsid siis suud vett täis ning pesid ka nägu, aeg-ajalt ilaga ja süljega segunenud sooja vedelikku tagasi kätele pursates. Nad olid üleni porised, peaaegu mustjaspruunid, ja kui nad kummardusid, nägi Ridle, et nende särkidel polnud ainustki kohta, mis poleks olnud läbi imbunud higist. Nüüd, mil polnud enam vaja jõudu pingutada, tundsid nad kuidagi äkki koledat väsimust ja seisid vaevalt veel jalul.

„Ei tea, palju täna välja saime kah?" küsis punase habemega keskealine mees ning pühkis porise käeseljaga üle näo.

„Ei tea, ju 23—24 tuhat ikka pidi venima," vastas koguni poisikese-ohtu noormees, laskis suus venivaks muutuva vee enne pihkudele ja hakkas seda venivat segu siis hoolega näole ja kaelale nühkima. „Täna sai ikka uhetud kah... Näe, mahavõtjad tulevadki, eks võime ju küsida."

— Neli noormeest lähenesid pressile, käed taskus.

„Kas võtsite kokku?" küsis punase habemega juba kaugelt.

„Jah."
„Noh, kui palju on?"
„Üheksateist."
„Ü-he-ksa-teist..." ajas küsija silmad pärani. „Tule jumal appi, asi läheb ju aina tagurpidi... Palju see's mehe pääle teeb?... Ants, kuule, arva välja, sa nagu kirjamees ikka..."

Ants, kortsus näoga vanamees, võttis taskust tüki paberit ning hakkas arvama.

„Oota..." ütles ta ning tegi mõtliku näo. „Kuusteist meest ja üheksateist tuhat..." Läks mõni minut, enne kui ta ütles: „275 marka."

„Mis! 275 marka!" karjuti ümberringi. „Ära lora!"

„Kuidas ma's loran!... Kas teil's enam meeles pole: eila oli tuhat rohkem ja saime 290 marka."

„Ei, arva veel kord!"

Mees arvas jälle pominal.

„Noh?"

„Ikka niisama."

„Aga see pole ju päevarahagi!" hüüti.

„No muidugi pole see päevarahagi!" vastati vähe kaugemalt.

„Kus sa sellega! No nüüd on küll nali! He, he, he! Säärase higistamise eest 275 marka."

Ja veelgi tuntavamaks muutus väsimus nende kontides. Nagu salk töölt vabanenud veoloomi lahkusid nad loivides rabast, tuimad, ükskõiksed end ümbritseva looduse vastu, kes nõudis iga tükikese leiva eest säärast verehinda, ja õnnetud, koguni õnnetud. Oli ju läinud jälle üks piinarikas päev, mis jättis palju soovida.

„Kurat teab, kuidas eesoleva talvega hakkama

peaks saama!" vandus salga lõpus keegi vanamees. „Vili on kehv, siit ei teeni ka midagi... Jumal seda teab, mille eest leiba tuleb osta..."

Üks teine, sama väsinud hääl vastas:

„Ju on... Mul alles maksud kah puha õiendamata... Saab näha, millal politsei järele tuleb..."

Aga ümberringi õitsis loodus, mängis tasane tuul ning hergas suvine päike. Salk valgeis rõivais suvitajaid, kes veetsid oma päevi naabruses asuvas mõisas, tuli lärmates ja naerdes vastu, peatus tee veerel ning vaatas uudishimulikult edasilonkivaid mehi. Kui töölised üsna nende kohale jõudsid, pahvatas noore ema käekõrval kepslev lapsuke kiljuvalt naerma:

„Mamma, mamma, vaata, kui mustad nad on..."

Terve seltskond muigas tagasihoidlikult, sest nad olid tõesti mustad, need higist lehkavad tööloomad. —

Õhtune artell hakkas end kiirelt korraldama. Kuued võeti ära, särgikäised kooriti üles ning need, kellede kord oli minna auku, võtsid jalad paljaks. Kõige päält asuti aga pressi edasilükkamisele. Samal ajal märgati aga ka Ridlet ning Jaani ja keegi uhke välimusega, tätoveeritud kätega noormees hõikas neile eemalt:

„Noh vana, kas hakkad siis tööle või?"

„Ju sedasi räägitud sai..." vastas Jaan.

„Kaaslase kah leidsid või?"

„Ju ikka leidsin... Teab, kas lööme's käed külge või?"

„Noh, arusaadav!... Aga kus see kaaslane sul's on?"

„Eks ikka siin mu kõrval..."

Noormees vaatas vaenuliselt Ridle ohvitserivormi ning ütles pilkavalt:

„Kas see mees tuleb sulle kupjaks või?... Meil läheb ikka töölist tarvis..." Kuid kui Ridle talle rahulikult otsa vaatas, hakkas ta valju häälega kisendama: „Üks, kaks... ja ... kor-ra-ga!... Üks, kaks... ja... kor-ra-ga-ah!"

Kaks töölist kandsid umbes paari sülla pikkust raudrööbast. Minnes seisjatest mööda tõukas teine neist Ridlet õlaga ning urises kuuldavalt:

„Ena ikka mul härrat!... Juba nüüd jalus..."

Nad läksid tuikudes ja ähkides pressi otsa juurde ja asetasid rööpa maha. Kohe kandsid nad kohale ka teise. Varsti veereski masin, tõugatud neljateistkümnest tugevast kätepaarist, oma endiselt seisukohalt sülla võrra edasi. Et veel ligi pool tundi aega oli, istuti kärudele suitsetama.

Kohe hakati kiruma madalaid tööpalku. See on ju ainult sandikopik, mis siin makstakse. Juba kohe, nii kui vabastati päevatöölised, kellede hooleks oli olnud seni kändude juurimine, ei teeni selle tööga õiget raha. Kaheksa tundi jookse ja lõhu nii et silm sinine, ei saa isegi hinge tagasi tõmmata, ja hää, kui saad kätte hariliku päevaraha. Nagu eilanegi asi: kas ei saanud küll higistada, kuid kui palju selle higistamisega teeniti?! Ainult kolmsada kärnast marka!... Tusti nagu mutt hommikust lõunani või lõunast poole ööni ja vaevalt, et teenid kolmkümmend marka tunnis! See on ju tõesti juba natuke liig!

Mehed kirusid, sülitasid ja neelasid vihaselt suitsu. Juudi näoga poiss, kes oli kõige ägedam, vaatas altkulmu tätoveeritud kätega seltsilisele. See seisis vähe

kaugemal, müts kuklas. Olgugi, et nad kõik teadsid, et ta juba täna õhtul iga nende sõna kupjale edasi annab, ei hoolitud tast siiski. Kui ta aga vilistades pressi ronis, ütles keegi poolkuuldavalt:

„Noh, eks mõni lurjus lõika jälle kahekordset saaki..."

„Kus sa sellega!"

„Just nagu me ei teaks, kelle tasku need summad lähevad, mida said enne kännujuurijad!"

„Oi, see on lugemata, mis nad siin vahelt teevad!" sosistas keskealine, kõvera põlvega mees. „Kas ma pole's näinud või, kuidas nad ühes lakuvad! Alles eila oli mul vana Schroederi korteri vähe asja ja siis ma just nägin, kuidas härrad purjutasid... Laud aina ujus kallistest viinadest! Saksa-toidud olid laiali mööda toole ja põrandat ja koer aina lõmpsis koogitaldrikut... Ja sohval oli... Kas te võite arvata, mis oli veel sohval?"

„Noh?"

„Üks vana libu linnast! Just nii tõsi, nagu see, et ma praegu siin seisan!..."

„Aga vaat' meile antakse ainult silgu raha!"

„Noh, mis sääl's rääkida!... Meie oleme ju töölised!"

„Kust siis saksad saavad, kui meile kah nagu kord ja kohus makstakse..."

Kõigi nägudele ilmus pikkamisi mingi nüri, kaua varjul püsinud viha, mis pani isegi nende silmad viivuks sädelema. Ent vaevalt nähti katlamaja poolt tulevat Schroederit, sedasama tööjuhatajat Schroederit, kellest just räägiti, juhiti jutt otsekohe teistele asjadele.

„Noh, kas ootama vilet või?" küsis Schroeder, pea-

tudes silmapilguks pressi ees ning pööras oma paksu, verest pakatava näo, mida ehtis murujas habemetüügas, tööliste poole. „Küll ta tulema kah, see vile."

„Ju ta muidugi tuleb," vastas juudi näoga noormees üle õla.

„Jah, tuleb, tuleb..."

Keegi ei lausunud sõna, ainult mõni üksik köhatas aukartlikult. Ja äsja lõkkele löönud viha asemele asus ainult eesti töölisele omane roomav orjameelsus, mis julgeb hambaid näidata ainult nurga tagant. Selg tõmbus instinktiivselt küüru, otsekui oodates juba õhusvuhisevat piitsahoopi.

„Noh, poisid, asume aga kohtadele, kell saab juba varsti üks," ütles toosama vigane vanamees, kes oli rääkinud juhtumisest Schroederi toas. „Teab, kuhu mina täna minema peaksin?"

„Kas sul augus juba aeg täis on?"

„Ju on."

„Mitu päeva sa olid?"

„Eks kaks ikka."

„Noh, eks käi siis kas maha võtma või jälle otsa alla!" juhtis tüse noormees, kelle nägu sarnanes täiskuuga. See oli endine madrus, nimega Leinart, kelle sõna kaalus artellis enam kui ühelgi teisel, sest tal olid tugevad rusikad. „Kas sa's ei tea, kus augumeeste koht on!"

„Aga kuidas siis meiega?..." küsis Jaan pääd sügades.

„Ah teie? Noh, esimest päeva ikka kärutama! See on see kondiproov!"

„Mõlemad või?"

„Noh ikka mõlemad! Mis sa, vana's, mõtled! Või

kardad, et su noorhärrake kalifeed ära määrib? Noh, pole viga! Hä, hä, hä!" naeris ta täie lõuaga ja vaatas oma vähe piiluvate silmadega Ridlest mööda. „Ega's sinulegi, noorhärra, säärane eksam paha tee!... Eks näeme siis, mihuke lind sa mul oled!..." Ja ilma mingi nähtava põhjuseta vihaseks saades: „Seda aga ära sa looda, et sa siin ilma tööta raha saad, sa kehkenpüks!" Ta oli väga toores inimene ja püüdis end iga uue juurdetulija silmis maksma panna. Vähe oli artellis neid, kes poleks ta poolt ükskõik mil viisil kannatanud.

„Kuidas — sa — ütlesid?" küsis Ridle, teda samuti sinatades, ja kahvatas valgeks. Ta tõmbus vähe küüru, surus käed rusikaks ja oli valmis kallale kargama. Leinart, kes haistis riidu, pistis käe tasku.

Kuid neid segas kokku minemast läbilõikav vile, mis huikas pikalt ja kaebavalt üle lageda raba, kostudes metsast tagasi sama valjuna. Ainult silmapilgu mõõtsid nad teineteist vihaste pilkudega.

14.

Neli tundi töötati vahet pidamata. Kella viiest kuueni oli lõuna. Ridle, kes tuli viimasena põllult, asus sõnalausumata leivarätiku kallale, kondid peaaegu kanged. Parajasti, kui ta ahnelt leiba hammustas, küsis juudi näoga poiss, kes istus ta kõrval:

„Noh, sõber, kuidas esimene poolpäeva läks kah?"

„Kiita just ei või," vastas Ridle.

„Annab ikka suruda, mis?"

„Ilma naljata annab."

„Noh, sina pead vastu!" naeris poiss.

„Aga millest sa seda arvad?" küsis Ridle, sinatades samuti kaasvestlejat.

„Mis sääl arvata on! Ju me oleme näinud siin igasuguseid mehi. See, kes suudab korralikult töötada esimesed neli tundi, suudab töötada ka terve suve. Muidugi, ega see töö siin just nalja-asi ole, seda ei või öelda, aga kui teda mõistlikult teha oskad, siis pole tal suuremat viga ka. Kas sa võid arvata, kui palju kaalub üks käru koorem?"

„Ega ta just kerge ole..."

„Seda ikka küll, et ta kerge ei ole..." naeris poiss. „Tervelt kolmkümmend puuda ikka."

Ning silmapilk hiljemini mõtlikult nokutades:

„Jah hobuse koorem on see ikka küll, eks ole! Sada pätsi korraga pääl, iga päts kaalub oma 10—15 naela. Muidugi, mööda siine pole asi nii hull, kui arvata võiks, aga kas need siinidki's siin jumal teab kui korralikud on. Kellel nendega nii kaua aega mängida on! Pääasi see, kui nad aga kuidagi viisi maha saadakse. Ma pidin sind juba enne vähe juhatama, aga unus ikka suure kiirusega ära. Kõige päält — kui sa käru lükkad, siis ära kunagi teda rinnaga lükka! Olgu küll, et sa oma teada tugev oled, aga niiviisi on siiski raske vastu pidada. Kui sa lükkad, lükka ikka kätega! Teie asi on see, et mõnes kohas kipub käru tihti maha minema. Ma vaatasin juba paar korda, kuidas sa üksi ennast katkestasid. Rumal! Nii kui säärane õnnetus juhtub, kutsu kohe mahavõtjad või teised kärutajad abiks. Sihuke lugu võib ette tulla igale vanemale töölisele gi. Mis see Leinart su kallal sääl praksus, kui sul esimest korda välja jooksis?"

„Karjus, et ma niiviisi tööd takistan," vastas Ridle.

„No vaat', kus mul siga pole! Oleks ise õige mõni töömees! Viimane looder teine! Ära pane tast tähele midagi, kui ta aga liiga julgeks läheb, küta lihtsalt vastu vahtimist. Ega see lojus muud keelt ei oska."

„Kes ta niisugune õieti on?"

„Üks suur toius, muud midagi. Arvab, et ta oma rusikatega kõik teha võib, mis aga iganes tahab."

Noormees hakkas õhinal iseloomustama oma töökaaslasi; segas pressivanem, kes tuli teatama, et Schroeder soovivat eilast tööd vastu võtta. Mingu keegi ta'ga ühes, sest öösine vihm on märgid märjast turbast välja uhtnud. Et Võsal (nii oli tolle juudi näoga poisi nimi), kellele toit alles kodunt järgi toomata oli, midagi teha polnud, läks ta kutsujaga ühes.

Ridle jätkas söömist. Olgugi, et ta polnud just kõige nõrgem, rõhus esimene poolpäeva teda siiski raskelt. Ristluud valutasid. Kui ta paremat kätt liigutas, tundis ta kontides säherdusi torkeid, nagu oleksid need täis taotud pikki, kidalisi pindu, mis sünnitavad valu iga pisemagi liigutuse juures. Ka jalad olid nõrgad ja valutasid tasase, tuima valuga.

Mõne minuti pärast jõudis Võsa tagasi. Juba kaugelt hakkas ta vihaselt vanduma ja sõimama. Ta ähvardas kellelgi kihvad sisse lüüa, karjus, et ses artellis on tõesti veel hää hulgake sääraseid mehi, keda tuleks saata metsa marjule, ja lubas juba homme-päev siit sääred teha. Mehed? Hee! Need tahavad ka kellegi mehed olla! Kas on siis eilane töö kellegi töö! Ühes reas viiskümmend lauda, teises nelikümmend, kolmandas koguni kakskümmend. Nüüd võtnud Schroe-

der keskmise arvu ja — viis-teist-küm-mend tu-hat!... See ei tee kahtsada markagi päevas!"

„Kes olid eila maha võtmas?" karjuti ümberringi.

„Ju meie olime," vastasid kolm poisikeseohtu noormeest, samad, kes olid sel tööl tänagi, ning piilusid hirmunult vihaseksmuutuvaid seltsimehi.

„Soo! Kas te olite eila esimest päeva tööl või?" küsis Võsa rusikaid raputades ja ajas oma vihast väriseva lõua ähvardades ette. „Mitu korda teile santlaagritele peab's ütlema, et te äärmised read korralikult täis lööte. Ah?! Viis-teist-küm-mend tuhat! See on ju vaevalt tuhat pätsi mehe pääle! He, he! Palju oli, veel rohkem saime!"

Poisid püüdsid end vabandada. See polevat nende süü. Nad teavad kindlasti, et eilane töö tehti täiesti korralikult. Sakslase lollus, muud midagi!

„Lõuad! Küll ma teile teen, kus sakslase lollus!"

Kuid juba järgmisel silmapilgul pööras ta poistele vihaselt selja ja hakkas teistele seltsimeestele asjaolu lähemalt seletama, milles segas teda aga lähemale ruttav noor neiu, kes tuli talle süüa tooma.

„Ometi kord said siia! Kas sa vilet ei kuulnud või?

„Eit jäi haiglaseks, ei saanud enne," vastas tüdruk, ulatades ootajale toidunõud. „Kell oli kah natuke taha jäänud."

Kohe muutus tuju palju paremaks. Äsjane arutelu eilasest äpardunud tööst piirdus ainult vanemate meestega. Poisid olid suuremalt jaolt söömise juba lõpetanud ning valgusid nüüd tüdruku ümber kokku, et heita selle kulul oma alatist roppu nalja.

See oli umbes paarikümne-aastane tüdruk, sirge

ja ilus. Tal puudus too tavaline lopsakus, mis iseloomustab harilikult pea kõiki taluplikasid. Tal oli sale keha, pikad, kollased juuksed, kumerad kulmud ja vähe kongis nina, mis aga ei rikkunud põrmugi ta näo suurepärast sümmeetriat. Kael ja lõug olid õrnad ja ilusasti vormitud, kuna ta suu, pisut suur ja paksuhuuleline, andis ta näole isegi nagu liiga kirgliku ilme.

„No täna on Ilse küll vist magama jäänud!" tähendas keegi ümberseisjaist poistest silmi pilgutades, „öösi oli kallim või?"

„Mis see's sinu asi on?" vastas tüdruk naerdes.

„Minu asi? Aga mu sõber pidi ju tühja kõhtu kannatama."

„Ah, ära padista!"

Poiss püüdis teda haarata, kuid ta põikles kõrvale, tõugates aga seejuures tugevasti vastu Ridlet, kes istus kohe siin lähedal, piip suus.

„Sina kah veel siin ees tolgendamas!" hüüdis tüdruk, pidades teda nähtavasti kellekski teiseks, kuid märkas kohe eksitust ning punastus kõrvuni. „Ah vabandust, ma arvasin et..."

‚Pole viga!" ütles Ridle flegmaatiliselt ja mõõtis tüdrukut ükskõikse pilguga.

„Sa vaata ikka ette kah!" tähendas Võsa naeratades. „Tallad võõrad inimesed ka veel ära!"

„Ma ju ei näinud," ütles tüdruk ja heitis veel kord Ridlele uuriva pilgu.

„Ah, tema nüüd küsibki sellest," hüüdis sama noormees, kes oli juttu alustanud. „Kui ta aga Paul ei ole!... Kiisk! He, hei! Kiisk!"

Hüüu pääle ilmus motorist. Ka tema oli olnud ametis söömisega, sest ta näris alles täie suuga. Nähes

tüdrukut poiste sööris läks ta nägu mossi, kuid ta astus siiski lähemale. Ta oli lühikese kasvuga ja nõrk, kuid see-eest väga ilus. Ümberringi tunti teda kui naiste suhtes õige saamatut poissi.

„Noh, mis on?" küsis ta ja vaatas oma suurte, kurbade silmadega hüüdjast mööda.

„Ilse tahab juba teisi inimesi ära tallata... Oli praegu Alleksil kahteratsa turjal... He, he, he!"

Motorist punastus nõrgalt ja pöördus sõnalausumata pressi poole tagasi. Tüdruk ütles pahaselt:

„No mis sa nüüd jahvatad!

„Ta tahab sellele tatise ninaga ohvitserile meeldida," ütles äkki Leinart teiste selja tagant ja pahvatas tigedalt naerma. „Vaata, sellele tatise ninaga ohvitserile!" kordas ta.

Ridle kahvatas äkki peaaegu roheliseks. Silmad piluli, käed metsikult rusikaks tõmbunud, astus ta pikkade sammudega õrritaja ette. Kui viimane oma tüseda keha ähvardavalt püsti ajas, küsis ta läbi hammaste:

„Ütle, mis sul tarvis on!"

„Minul sinult? Mitte midagi!"

„Kellele sa säärase märkuse tegid?"

„Sinule! Saad aru, molkus!"

Ta hakkas midagi peaaegu uluvalt Ridlele näkku karjuma, sai aga sellelt järsku säärase hoobi rindu, et ta tuikuma hakkas ning langes tagurpidi vastu turbariita. Ja enne kui ta suutis end uuesti üles upitada, kargas Ridle ta juurde ning lõi talle kaks korda rusikaga vastu pääd. Alles siis, kui teised ta kätest kinni haarasid, jättis ta uimaselt lamava mehe rahule.

„Kas sa nüüd said?" küsis Võsa Leinartilt, kui see tast mööda tuikus. „Igaühega on sul tegemist!"

Riiuhimuline mees, kes kannatas rohkem häbi kui valu pärast, ei vastanud sõnagi.

Vahepääl lõpetas Võsa söömise. Ta pani toidunõud hoolikalt kokku ja ulatas neiule, kes oli tüli ajal kohkunult ta selja taha joosnud. See asus kohe minekule. Möödudes Ridlest, kes seisis seljaga vastu turbaauna, vaatas ta viimasele kohmetult näkku. Kui ta vaade mehe omaga kokku puutus, lõi ta pilgu maha. Ridle, ikka veel kahvatu, nägi järsku kuidagi selgesti ta saledat keha, ta noori, vähe-vähe jakki pingutavaid rindu ning ilusaid, mitte just jämedaid sääri. Kui tüdruk juba mööda heinamaa-teed küla poole ruttas, tundis ta veel kord vajadust vaadata talle järgi. Ja ta seiras teda seni silmadega, kuni ta viimaks puude vahele kadus.

See rumal tüli tegi terve artelli Ridle sõbraks. Tas nähti tugevat, julget meest, kes ei lase end kellegi poolt pilgata, olgu see keegi kas või Leinarti taoline jõumees. Ta väärtus kasvas seda enam, kui nähti, et viimane ei mõtlegi tasumise pääle, vaid püüab vastasest lihtsalt eemale hoiduda.

Vastu õhtut muutus töötamine vähe kergemaks, sest taevas läks pilve ning tõusis tuul. Ent säärane rahuldav olukord ei kestnud kuigi kaua. Juba varsti hakkas ähvardama vihmaga. Rabast tõusis udu, pilved muutusid kord-korralt mustemaks ning vaevalt pool tundi hiljemini langesid juba esimesed harvad piisad tööliste paljale ihule. Silmapiir uppus uttu, õhk tundus külmana, tuul paisus äkki maruks. Ja juba

kella kaheksa paiku hakkaski sadama tihedat, otsekui oavarrest voolavat vihma.

Ligi pool tundi töötati sajugagi veel. See oli aga koguni raskem kui päeval valitseva kuumusega. Raba muutus kohe pehmeks, liipritele asetatud lauad, mida mööda joosti, libedaks, ning rööpad tihkeks. Sagedasti kaldusid kärud rööbastest välja. Kui neid aga püüti teele tagasi tõsta, oli see otse nutmapanevalt raske, sest polnud enam ainustki kohta ega nukki, mis poleks libisenud peost; veel sagedamini prantsatas aga tõstja pikali, vigastades tihti käsi või jalgu. Lõpuks otsustati töö katkestada. Oli ka viimane aeg. Vaevalt jõudsid mehed pressi juurde, kui kärgatas kõrvulukustavalt. Kohe täitis lagedat rabarinda sinakasvalge leek, millele järgnes silmapilkselt teine, veel lähem kärgatus. Vihm muutus korraga nii jämedaks, et teda otsekui kallas maha.

„Kurat, ei saa katlamajasse kah!" urises Võsa ning ronis pressi. „Ja nii ootamata, et..."

„Mis ootamata see oli..." naeris kõvera jalaga vanamees lustilikult. „Vaat' see välk oli ootamata, mis Leinarti lõuna ajal pikali lõi... Hä, hä, hä!"

„Kuule, ära urise!" ütles poiss läbi hammaste, „muidugi, kui iga tühise asja pärast kohe..." Ta riivas Ridlet kõõrdi pilguga, ronis Võsale järgi ja kadus silmapilguks suitsupilve taha, mida laotas ta närviliselt enda ümber. Natukese aja pärast lisas ta juurde: „Kas inimene 's sugugi nalja ei oska..."

Kui mahavõtjad joostes pressi tormasid, küsis Võsa :

„Noh, kas saite üle lugeda?"

„Ju ikka umbkaudu sai..." vastasid mehed.

„Noh, palju on?"

„Neliteist."

„Alla paarisaja ikka saab..." arvas kitsa näoga, umbes neljakümne-aastane mehike, kes oli täna töötanud augus. „Oleks täie päeva saanud, siis oleks ehk kuidagi paarikümne tuhandeni ajanud."

„Kust sa niipalju oleksid jõudnud," lõi Võsa käega. „Ega's ometi kahe tunniga oleks kuut tuhandet välja vihtunud. Ei, näha on, et see töö siin enam ei toida."

„Kui ilma kändudeta auk juhtub, ega siis just karjuda ei või," tähendas vigase jalaga vanamees piipu popsides. „See oli küll patu asi, et päevatöölised ära võeti."

„Ei noh, miks see's patu asi ei olnud," kinnitas keegi pimedast nurgast. „Mõtle kui palju meil aega nende neetud sokusarvede kallal raisku läheb!"

„Oma paar tundi kindlasti..." arvati ümberringi.

„Oi, paar tundi on väike asi!..." kinnitati jälle pimedast nurgast.

Ning kui vanad mehed silmapilguks vaikisid, hõikas jälle keegi Leinarti poole:

„Hei, kuule, kameraad, kas su pää valutab kah veel?"

„No mis sa nüüd põrised sääl?" karjus narritav vihaselt, „vaata, et ma su molu kukla taha ei löö!"

„Kas sul omal juba kukla taga on?" irvitas keegi teine.

„Lõu-ad pea, tatikas!" karjus vihane poiss püsti karates.

Silmapilguks vaikiski naerulärm, siis aga ütles Võsa ükskõikselt:

„Kuule, ä'ä töllerda siin jalge otsas! Vaata ma

käänan sulle saapaninaga kubemesse, nii et sa uksest välja lendad!"

Uuesti täitis pressi metsik hirnumine, mille kestel aimas vihast värisev Leinart kuidagi koleselgelt, et aeg, mil maksis artellis tema sõna, on jäädavalt möödas. Ta saatis rahulikult suitsetavale Ridlele paljuütleva pilgu, kuid ei lausunud sõnagi.

Ühetasane jäme sadu kestis ligi poolteist tundi. Ilm muutus ikka pimedamaks ja pimedamaks. Taevas oli täiesti must, karjamaal kasvavaid puid võis vaevalt veel aimata, katlamaja lai kogu sarnanes hiiglasuure konnaga. Kõik pladises ja rabises ümberringi ja kui kahvatu välguvalgus maad ja taevast ühendas, võis silmapilguks näha isegi langevaid vihmapiisku: need olid nagu hallid niidid, mis venisid lõpmata-aeglaselt kuskilt õudsest, ääretust pimedusest.

Ent sama äkki, kui sadu algas, sama äkki ta ka lõppes.

Mõni minut enne kümmet hakkasid pilved lahkuma. Ilm muutus jälle ilusaks, tuulituks ja poolvalgeks, nagu oli nüüd harilikult öösiti. Tähed särasid pää kohal, kuu tõusis suurena ja punasena metsa tagant, terve raba oli sinakaskollases valguskumas selgesti nähtav. Mets ei kohisenud, kõikjal valitses vaikus. Ja läbi selle vaikuse hakkasid väsinud turbatöölised astuma kodu poole, ükshaaval, loivides, jalus nagu tina ja liikmetes tuikuma panev roidumus.

„Sul on pagana pikk tee," tähendas Võsa Ridlele. „Mis ajaks sa niiviisi koju jõuad!"

„Jah, ega ta just lühike ole..." vastas viimane.

„Ja porine pääle vihma!..."

„Jah, seda kah."

„Kuule, sa ära minegi koju! Ütle oma seltsilisele kah ja jääge siia!”

„Kes meid öömajale võtab?” kahtles Ridle.

„Kes teid võtab! Noh, see on väike asi! Siit inimesed on öömajalistega juba harjunud, sest ega rabatöö pole tänavu üksi. Mineval aastal, kui ülerabal ka pressid hüüdsid, oli peaaegu igas majas paar tükki. Te võite meilegi tulla.”

Ridle pöördus Jaani poole.

„Mis sa arvad?”

„Mis sääl ikka arvata on... Eks sa või ju jääda... Iga päev seitse-kaheksa versta maha käia, ega see ole ju nalja-asi... Eks jää päälegi...”

„Aga sina?”

„Ma täna lähen ikka koju... Kargan kord hommikul sadamasse, ehk õnnestub sääl midagi kergemat leida... See siin on ju orja töö!”

„Ega ta just kiita ole,” kinnitas Ridle, „aga nii ruttu ma end siiski pankrotti ei tunnista...” Samal silmapilgul kerkis pimeduses ta ette sale, sihvakas neiukogu, kaks noort rinda jakki pingutamas ning tasane, kohmetu naeratus ümber vähe suure suu. Ta ütles otsustavalt:

„Olgu mis on, kuid seda narra ma omale, jah, küll ei tee, et ma juba homme uut tööd lähen otsima. Kas ma's mees polegi või, he, he, he!”

Jaan pomises midagi talle vastuseks, pöördus mööda jalgrada metsa ning kadus puude vahele. Ridle ja Võsa läksid põiki üle heinamaa.

15.

Järgmisel hommikul ärgates oli Ridle keha otsekui tina täis. Kondid valutasid tasase, tuima valuga, lihased tundusid õrnadena, liikmed olid nii kanged, et ta suutis neid vaevalt liigutada.

Ta magas rehetoas õlgedel. Kui ta silmad avas, oli juba täiesti valge, kuid siiski veel küllalt vara. Vaadates roidunult ringi, nägi ta, et tuba, kus ta viibis, oli äärmiselt must ja kasimata, täis igasugust risu ja rämpsu. Tumehallil savipõrandal vedelesid höövlilaastud ja paberossiotsad, seintel tolgendasid tööriivad, partelt ripnesid alla niisked kotid ja nööriotsad. See kõik torkas Ridlele silmi juba esimesel pilgul, sest terasemalt vaatlemast takistas teda nälg, mis näpistas kõhus.

Ta tõusis istuli ja võttis müüriservalt sokid. Need olid küll kuivad, kuid kontkõvad ja täis prussakaid. Kui ta neid vastu põrandat kloppima hakkas, kuuldus äkki ahju päält tasane kobin ning sügav, unine hääl küsis:

„Kes kurat sääl müristab? Öömajaline juba ülal või?"

„Öömajaline jah," vastas Ridle.

„Mis kell on?"

„Ei tea."

„Ole na'a hää r[illegible]es, vaata kord üle ukse kambri!"

Ridle täitis me[illegible] soovi. Kui ta vaheukse poikvile lükkas, sattus ta jä[illegible] vastamisi eilase neiuga, kes istus keset tuba ja kängitses jalgu. Ta oli paljaste käsivartega ning ta pikad, kollakas-kullakarva juuksed ripnesid mööda kaela alla. Kui ta pilk Ridle omaga kokku

puutus, punastas ta sügavasti ja ruttas varjama kleidi servaga oma paljaid põlvi. Ta oli alles jakita. Ta selja taga valendas ülestehtud voodi, oma korralikkuse ja puhtusega teravas vastolus rehetoas valitseva mustusega.

„Palun vabandust, preili," ütles Ridle, „kas te teate, kui palju tunniaeg praegu on?"

„Pool kuus," vastas tüdruk ja punastas veel enam.

Ridle sulges vaheukse ja hõikas ahju pääle:

„Pool kuus," mõeldes ise samal ajal tagatoas istuvast tüdrukust.

„Mh-äh," vastas hääl laisalt.

Kui Ridle uuesti sokke puhastama hakkas, ilmus rihaaluse uksele ta tööseltsiline. Nii, unisena ja roiduna näis ta palju pisem ja kõhetum kui eila. Tal olid küll tugevad lihased, kuid ta pikkus ei ulatanud vististi kuue jalanigi.

„Noh, jõudu, Alleks!" hüüdis ta kohe elavalt, „kas juba ülal või?"

„Jah, tõusin praegu," vastas Ridle.

„Keha on kange küll, mis?"

„Ikka on."

„Noh see on arusaadav, teisiti ei võigi olla," naeris Võsa ja istus kolmejalgsele pingikesele. „Aga täna läheb sul kindlasti paremini... Ega ta nii raske olegi, see rabatöö, ainult vähe liiga kiire."

„Liiga kiire jah," kinnitas Ridle.

Võsa hakkas kohe pikalt ja laialt seletama rabatööst. Olgugi, et teda ei või nimetada kõige rängemaks, pole ta siiski kuigi kiiduväärt. Üks kahju, mida valmistab ta aja jooksul kindlasti töölise tervisele, on juba see, et ta rikub pikapääle jalad. Alatine vastumäge

surumine ja külm muda mõjuvad paratamata. Harilikult avalduvad tagajärjed nooremate juures jalgade kõveraks muutumises, missugune viga esineb pea kõigi külameeste juures, sama harilik on aga ka sääresoonte väljavenimine ja lubjastumine, vanematel meestel aga jooksvahaigus, mis piinab neid alalõpmata. Mis aga puutub sellesse, et mõned rabatööd välja ei kannata, siis arvab ta, et säärane nähtus tuleb lihtsalt püsimatusest: inimene lahkub töölt enne, kui suudab keha harjuda selle kiirusega. On ju tõsi, et esimene ja teine, sagedasti ka kolmas päev väsitavad rohkem kui vaja, kuid oldagu tööl vähemalt nädalgi, ja ta on kindel, et siis enam keegi niiviisi ei kiru, nagu oleks siin raskem kui kuskil mujal.

„Nagu see sinu tuttavgi eila! Iga kergemgi töö tahab ju harjumist!"

„Ta oli säärase jooksmise jaoks juba vana kah," arvas Ridle.

„Ei kedagi, siin töötab vahel palju vanemaid veel."

Kui noormehed niiviisi vestlesid, tuli perenaine koju. Kädiseva häälega seletas ta, et ta käinud vaatamas, kas eilane vihm on karjamaa ka palju poriseks löönud. Kuid jumal tänatud, asi pole kaugeltki nii hull, kui ta esmalt kartis. Ainult kopli kõige rabaveersemas nurgas tundub vähe mädavõitu.

See oli pisuke, äärmiselt kõhn, langetõbine naisterahvas, suure ninaga ja sisselangenud põskedega. Ta vesihallides, vähe korratult asetatud silmades peegeldus mingi hüplev, hirmusarnane põgusus, kuna ta hambuta suu, mille ümber kõverdus alalõpmata vaimuhaige seletamatu naeratus, täitis peaaegu pool nägu. Rääkis

ta aga kuidagi läbi nina ja sosistades, otsekui avaldaks ta iga sõnaga mingi suure saladuse.

„Kuule, vanamoor, too mulle õige juua!" hõikas äkki ahju päält toosama unine hääl, mis oli alles mõni minut tagasi rääkinud Ridlega.

Eit kargas kohe pliidist eemale, laskis toobi väledasti kalja täis ning ronis mööda kartsast üles. Kuid vaevalt sai ta ulatada jooginõu küsijale, kui algas järsku hirmus vandumine ja sajatamine.

„Oh sa kuradi kurat! Oh sa igavene kuradi kurat! Näe nüüd, mihukest solki ta mulle veab! Kas ma su siga olen, mäh?! Kuule, kas ma su siga olen, mäh?! Toop just nagu solgipang! Tee, et sa selle nõu ilusti puhtaks pesed, ropp inimene! Muudkui võta kätte ja roni ise alla!"

Silmapilk hiljemini ilmus kartsale veider elukas. Poleks see elukas mitte rääkinud, oleks teda kindlasti võinud pidada ahviks. Lai tahmane nägu, punased harjasjuuksed ja rinnuni ulatuv pruun habe, nii kujutas vana Võsa tõesti midagi rääkiva looma taolist. Aluspüksid puudusid tal sootuks, kuna särk, mis ulatus ligi säärteni, sarnases lehmalüpsja virtsase rüüga.

Tollest mehest teati rääkida väga veidraid asju. Sesse rabaveersesse külakesse oli ta asunud üsna hiljuti, umbes ilmasõja alupäevil. Varemini elas ta linnas, töötades kord sadamas, siis uulitsapühkijana, lõpuks linna mustusevedajana. Abiellu heitis ta aastasaja alul, olles tol korral juba üle kolmekümne-aastane mees. Kosis ta aga üsna noorukese langetõbise naisterahva, kelle oli ta vägistanud kord purjus pääga. Nende ainus laps, poeg Jakob, sündis juba abielu teisel kuul ja, mis kõige imelikum, — täiesti normaalsena.

Perekonna inimesena ei elanud Võsa linnas kuigi kaua. Nimelt suri tol ajal ta Rabakülas elutsev vanapoisist-vend, pärandades talle, kui ainsale sugulasele, keskmises suuruses talukoha. Siia asutigi nüüd elama. Oli longanud koht esimese peremehe ajal, jäi ta veel enam lonkama teise ajal. Tööd tehti ainult niipalju, kui palju nõudis kõige kitsam läbiajamine. Suurem jagu põllust seisis kesas, loomadest peeti ainult üht hobust ja üht lehma. Mõni aasta tagasi rentis lohakas peremees koha koguni naabritalunikule välja, jättes enda tarvitada ainult kolm, neli vakamaad. Ja siis kujunes Võsal omapärane, ainult korratuse poolest eeskujulik elu.

Asi, mida tegi toores vanamees täie andumusega, oli — joomine. Sel alal oli ta otse meister. Mõnisada marka taskus, läks ta kohe kõrtsi. Mis vähegi müüa andis, rändas turule, raha aga otseteed kõrist alla. Ta oli linnas tuntud kui naljakas idioot ja kui tal vahest polnudki raha, sai ta juua lihtsalt muidu, hääsüdameliste topsivendade käest. Ka keetis ta viina sagedasti ise, muidugi mõisa põllult varastatud viljast.

Purjus pääga oli Võsa läbi ja läbi naljamees. Nõuti talt klaasitäie viina eest mistahes tempu, kõik tegi ta nurisemata. Ta näitas kordnikule keelt, jooksis säärteni allalastud pükstega ühest kõrtsist teise, ajas uulitsarennis kukerpalli, karjus lõhestava häälega appi jne. Kord käis ta majast majja ning kuulutas peatset ilmalõppu, kord jutlustas turuplatsil suurtest sõdadest, mis lähenemas hommiku poolt. Ei toonud kõik need ettevõtted niipalju raha, et saada korralikku päätäit, oskas ta lõbustada rahvast muulgi viisil: ühel

pühapäeval juhtus kordnik jaole just siis, kui kugistas ta uulitsapoiste müriseva naeru saatel elusat konna...

Ent säärane „naljamees" oli Võsa ainult väljas, võõraste seltsis, kuna kodus seevastu avaldus tas rohkem tige elajas, eriti aga just ümberkäimises oma langetõbise naisega. Vaesekese elu oli täieline põrgu. Ütles ta midagi, sai ta purjus koletiselt peksa see-eest, et ta ei oskavat pidada suud, vaikis ta aga, langes talle osaks sama saatus sellepärast, et ta ei viitsivat suud lahti teha. „Küll ma su kuradi kaunakoti lõuad taltsaks teen!" „Ah sul polegi vist keelt suus, mäh?!" — Need olid kaks kurjakuulutavat lauset, milledele järgnes alati hoopide sadu.

Kuid vist arvas metsik vanamees, et ainult hoopidest veel ei jätku, sest koguni vanas-eas mõtles ta välja teisigi piinamisviise.

Kord, tulles joobnud pääga linnast, viskas ta naise ette toore kapsapää ning sõnas tõsiselt:

„Noh, hakka pääle!"

„Mis asjaga?" ei saanud eit kohe aru.

„Söömisega, kurat!"

„Tohoo, ega ma 's mõni lehm pole!"

Ent äkki oligi tõsi taga.

„Ah sa ei söö või?" karjus tige vanamees ja jooksis naise kallale. „Kus rihm on?! Hei, kus rihm on?!"

„Ma ei tea..." kogeles naine.

„Kas sa's ei tea, et sa pead üles otsima! Ruttu-u!!"

„Ma põle ju sulle midagi teinud..." nuuksus eit.

„Või põle midagi teinud! Ah sa kaunakott! Söö!"

„Kas sa's ikka tõesti?... Juhan..."

„Ah sa saadan ei kuulegi, mis ma sulle räägin! Ah ei kuule või? Oota aga, küll ma sind õpetada oskan!"

Ja haarates nurgas vedeleva luuavarre, hakkas ta sellega peksma haiget eidekest kuhu juhtus, selga, rindadele, vastu sääri, kõhtu. Ning et pääseda piinast, sõigi õnnetu toorest kapsapäädst ligi poole.

Teisest, veel metsikumast juhtumusest teadis terve küla. Kord, tonderdades üle heinamaa kodu poole, kukkus vanamees sügavasse sihikraavi, mida just kaevati, ja ei pääsnud säält enne välja, kui umbes pool versta Rabakülast eemal, kohal, kust käis üle kraavi sillatrump. See õnnetus vihastas teda nii, et ta otsustas jälle naise kallal meelt lahutada. Ta tõi kuuri alt kivivedamis-puka, asetas selle nurka, näitas seinal rippuvatele pastaldele ning sõnas eidele, kes tahtis talle parajasti lauda katta:

„Noh, niuksu!"

„Sa jumal, Juhan, heida'nd magama..." kiunus eit, aimates juba ette, et ta täna mehe käest nii kergesti ei pääse. „Ei tea, mis siin enam praalid... Heida'nd magama parem..."

„Niuksu!"

Eit niuksus.

„Ei, mitte sedasi! Nii ikka nagu koer, kui ta leiba näeb!"

Eit niuksus jälle.

„Lase neljakäpakile!"

Eit tegi kuis kästi.

„Soo! Nüüd jookse ja niuksu!"

Eit jooksis neljatöllakil, nuttis ja niuksus.

„Valjemini, kuradi Jolla, noh, valjemini!"

Kui aga naine enam ei suutnud, asetas vanamees ta nurka seisma, sidus talle kivipuka rihmaga selga, tõstis sellele vakase kartulikoti ning karjus jälle:

„Niuksu, noh, niuksu!"

Ja nii piinas ta naist seni, kuni langes see meelemärkuseta põrandale, tabatud raskest tõvehoost. —

Kuid võõraste vastu oli elajas väga lahke ja teretas kõiki kättpidi.

„Kust sa oled," küsis ta Ridlelt, „linnast või?"

„Ei, alevilt."

„Ahah, või alevilt... Kust sa säält oled?"

„Kolgata külast."

„Ahah, või Kolgata külast... Mis su nimi on?"

„Lüüne." (Igapäevases elus hüüti Ridlet kasuisa järgi Lüüneks.)

„Ahah, või Lüüne... Mis isa kah teeb?"

„Tööl käib."

„Ahah, või tööl käib... Kus kohal ta just käib?"

„Rauavabrikus."

„Ahah, või rauavabrikus... Aga kus siis sina siiamaale töötasid?"

„Kroonus olin."

„Ahah, või kroonus olid... Ja nüüd oled's vaba?"

„Jah."

„Ahah, või vaba."

Ja ta ronis ahjule tagasi, näidates toasolijaile oma pikki, karvaseid reisi. Mis neist reitest kohe silmi torkas, oli neid kattev mustus, sest mehe ihu polnud näinud vett vist mitmel aastal. Päälegi oli ta alles eila vedanud sõnnikut ja tolle viimasegi töö jälgi võis näha ta õndlakarvadel.

„Nii haigevõitu täna et..." ütles ta veel ahjulaelt.

Ka Ilse tuli rehetuppa. Nüüd oli ta juba täiesti riides. Möödudes Ridlest püüdis ta teha, nagu ei paneks ta viimast tähelegi ja kadus lauluümina saatel

rihaalla. Täna oli tal seljas õhuke sitsikleit, mis näis pisut laiana ja mattis endasse kõik ta saleduse. Nähtavad sellest saledusest olid ainult ta pikad, sirged sääred ja ilus kael.

„Kas see on su õde või?" küsis Ridle, jälgides silmadega tüdrukut, kes mängis õuel noore kassiga.

„Ei ole, kasuõde," vastas noormees. „Ema võttis ta uulitsalt. Seekord oli ta alles kaheteist-aastane... Aga kas pole ilus tips, mis?"

„Jah, ikka on."

„No küll ta vaeneke värises ikka, kui sa eila Leinartit pookisid!... He, he, he... Ta kardab koledasti kisklemisi."

„Tõesti?"

„Jah; nii kui näeb, et õhk paksuks läheb, nii kohe laseb jalga... Aga tead, see oli ikka pagana mehine nahatäis, mis sa sellele pooltogule madrusele andsid! Tuikus päris jalge pääl... Näha oli kohe, et mees kartma lõi, nägid ju, kuidas kõik see aeg sust eemale hoidis."

„Ei mina pannud teda tähele," lõi Ridle käega. „Kes teda käskis nii jämedaks minna."

„No muidugi! Ta arvas, et sina teda samuti kardad, nagu teised külapoisid. He, he, he! Aga niikui võeti kohe jalge päält maha!... Ei, osav käsi on sul ikka küll, seda peab ütlema!"

Sarnastes tühistes vestlustes kadus terve hommikupoolik. Kella kümne paiku nägi Ridle majale lähenevat meesterahvast, punane leivarätt kaenlas. See oli motorist, Paul Kiisk. Ta tuli alati mitu tundi varemini Võsale, istus siin vaikides õige mineku ajani, ehk

vahetas Jakobiga mõne tühise sõna. Ta oli kurvameelne ja tagasihoidliku iseloomuga, kuid sõbralik kõigi vastu. Juba ammu armastas ta Ilset oma ainult saamatule meesterahvale omase kirega, kuid et see armastus oleks annud talle mõnesuguseid reaalseid tagajärgi, seda ei uskunud keegi, sest tunti ju Paul Kiiska, seda läbikukkunud „tudengit" kui armastuseasjades kõige saamatumat külas.

„Näe, see, kes sääl tuleb, on kah mõistlik poiss," tähendas Võsa.

„Jah, päält näha juba."

„Saaks teise kergesti sugulasekski, kui tal ainult julgust vähe rohkem oleks."

„Mida moodi's sugulaseks?"

„Noh, ajas ju see plika teisel pää kihama," heitis Jakob käega kasuõe suunas.

„Padista aga jälle!" punastas tüdruk kõrvuni, riivas jälle Ridlet kiire pilguga, tõusis ning lahkus toast.

„Noh, ega's poisil viga ole, üsna kena näoga ja..." tähendas Ridle ja tundis äkki südame ümber imelist pitsitust. See oli nagu armukadedus, mis teda valdas. Kuidagi äkki kerkis ta ette tüdruku kumer, nagu voolitud rind, ta saledad sääred ja valged põlved, mida oli ta näinud hommikul. Pitsitus südame ümber lagunes järsku laiali üle terve keha ning tal oli nagu millestki kahju. Ta kordas hajameelselt: „...üsna kena näoga ja..."

„Jah, näo poolest on ikka täiesti ilus," kinnitas Võsa. „Ega's tüdrukulgi ta vastu jumal teab mis oleks... Aga ta on ju liiga poisikse olekuga."

„Kuidas nii? Ma arvan ikka, et ta sinust aastate poolest vanem on."

„Noh, aastate poolest! Aastate poolest on ta must küll vanem aga... Üle kahekümne viie juba ... Aga see koolist ärakukkumine tegi ta natuke imelikuks."

„Kust koolist ta ära kukkus?"

„Ülikoolist. Pidi inseneriks õppima, aga rahapuudus ei lubanud... Küll laenas ja rügas suved läbi, kuid midagi ei aidanud... Oi, sellest semust tuleks ikka midagi välja, kui tal ainult seda va' krabisevat oleks!... Näe, lõi omale kevadel suure kaugelekuulataja sisse, nagu poleks asigi."

„Mis kaugelekuulataja?"

„Või mina ta'st aru saan! Õige pisuke nagu kast, aga kuuleb teisega kas või Ameerikast. Kutsus meidki kord Ilsega oma juurde, andis suured piibumoodi riistapuud kätte ja muudkui ole lahke: kas tahad Venemaalt või Inglismaalt... Kuradi imelik värk, jumala eest, kuradi imelik värk!... Kas sa kah sühukest vigurit oled näinud?"

„Olen küll, nüüd on see harilik asi."

„Ju Paulgi ütles, et harilik asi... Aga näe, pööriski teine juba õue..."

Silmapilk hiljemini astus motorist tuppa. Ta teretas vaikselt, asetas leivaräti riiulile ning istus lauaveerde. Kui Ilse uksele ilmus, riivas ta seda sooja pilguga, pilutades seejuures oma helesiniseid silmi. Minut hiljemini, jäädes Ridlega üksi, küsis ta flegmaatiliselt:

„Vabandust, kas te olete Ridle?"

„Jah, olen küll."

„Aga minule paistis, nagu oleksite te pressivanemale üles annud koguni teise nime..."

„Seda küll; harilikult kutsutakse mind kasuisa järgi Lüüneks."

„Nojah, sellepärast ma kahtlesingi... Teie nägu tuli mulle kohe tuttav ette... kooliajast, tähendab... No see oli igatahes skandaal... Ma olin siis alles esimest aastat."

„Ah nii... Milial te lõpetasite?"

„Kolm aastat tagasi. Aga oleks olnud vist küll parem, poleks ma mitte lõpetanud..."

„Kuidas nii?"

„Üsna lihtsalt... Siis poleks enam kuhugi edasi püüda olnud... Nüüd aga virise nagu tuli toores puus..."

„Te käisite ülikoolis ka?"

„Ei, tehnikumis... Ainult kaks aastat... Aga needki aastad just nagu varastasin... Mis sa ilma rahata ikka jõuad... Suvevaheajad on ka lühikesed, palju säältki üle jääb!..."

Ta pööras pilgu aknale, langes vähe ette küüru ning vaikis, käed ümber põlvede. Ridle silmitses teda tõsiselt. Näis, nagu piinaks seda inimest mingi ränk, kiviraske mõte, mida ei suuda ta kunagi mõelda lõpuni. Allatõmmatud suunurgad ja tugevasti kinnipigistatud huuled rääkisid pikaldasest kannatusest. Kõik ta unistused olid purunenud, elu igapäevsus oli ta vigaseks tallanud, ta oli kindel, et tast enam midagi ei saa. Talle oli langenud osaks idealistlik kasvatus, mille järeldusel pooldas ta alateadvuslikult arvamist, et igal inimesel on valida ainult kaks teed: kas saavutab ta sihi, mille poole on kord hakanud püüdma, või läheb jäädavalt hukka. — Kui Ridle talt paar päeva hiljemini küsis, miks ta oma tehnilistele teadmistele enam-vähem vasta-

vamat kohta ei otsi, lõi ta ainult käega: milleks sedagi veel!

Nii asuski Ridle elama Võsale. Olgugi, et need inimesed oma harjumustega ja iseärasustega talle ei meeldinud, suutis ta nendega siiski sõbralikult läbi saada. Iseäranis lähedaseks kujunes ta läbikäimine Jakobiga. See oli koguni hääsüdameline ja vastutulelik poiss, kes armastas aga miskipärast näidata alati tigedat nägu. Ta ei keelanud Ridlele isegi rahalist laenu, mida vajas viimane leiva ostmiseks, sest toidukraami polnud siin majas oma inimestegi tarvis.

Kuid Ilsega püsis siiski lihtne juhuslikkude tuttavate vahekord. Tüdruk otsekui häbenes teda pisut. Iga kord, kui nad õuel või aias kogemata vastamisi sattusid, tegi ta näo, nagu oleks tal kuhugi suur rutt. Söögilauas oli ta aga äärmiselt tagasihoidlik ja kohmetu ning punastas iga sõna juures plikana. — Ja Ridlet ei huvitanud mitte vähe, kas oli säärane häbelikkus tingitud tüdruku loomupärasest tagasihoidlikkusest, või oli selleks tõesti mingi muu põhjus.

Nii saabus laupäeva-õhtu. Töö algas juba kümnest, kestis vahet pidamata kuus tundi ja lõppes nelja ajal. Nagu Jakob ennustas, harjus Ridle tööga juba üsna ruttu. Ja kui ta õhtul ühes teistega külla ruttas, raha lahtise ümbrikuga taskus, muutus ta tuju järsku äärmiselt hääks, mis ei juhtunud ta'ga mitte just sagedasti. Valmistudes pool tundi hiljemini koju minekuks, ütles ta Jakobile:

„Tead mis, sõber: tule täna meie külasse, sääl saab tantsu."

„Tõesti? Aga kas ilma kutsumata võib?"

„Tule aga!"

Ning Ilsele, kes astus parajasti tuppa:
„Teie kah, preili!"
„Ei — tea..." vastas tüdruk punastades.

16.

See pidulik tunne, mis iseloomustas iga alevielaniku laupäeva õhtupoolikut, kippus täna Lüünede juures vägisi kaotsi minema. Juba töölt tulles oli isa väga vihane ja pahur. Tööstuslik kriis, mille teravat lõhna võis tunda juba ammu õhus hõljumas, näitas esimest korda oma tõsist nägu. Neile mõlematele, temale ja Arnule, oli öeldud kaks nädalat ette ja teda kohutas ainus mõte võimalusele, et ta ei leiagi viimaks tööd. Sest kellele on teda, vana, elatanud mehikest, enam vaja? Vabrikutes vähendatakse ühtelugu tööliste arvu, saeveskite tarvis on aga ta jõud juba napivõitu. Muidugi, selles ta ei kahtle, et poiss uue koha leiab, kuid on ju kindel, et kui pole teda end rahasaamise päeval juures, siis annab see kaabakas vaevalt veel mõne marga. Ära joob puha, see seisab tal juba näos, tollel viinahimulisel poisimolkusel...

Lüüne viskus väsinult voodile, pani piibu suitsema ning hakkas visa järjekindlusega kaaluma ja mõtlema, mida oleks nüüd ette võtta kõige kohasem. Kuid kui palju ta ka ei arutanud, pääsutee jäi ikkagi leidmata. Lõpuks sai ta vihaseks ja sülgas, sest ta nägi selgesti oma ees möödapääsmatut puudust. Ja jah, nii ta tulebki, see nälg, nii ta tuleb... Teenivad küll pea kõik lapsed, üks vähem, teine rohkem, kuid mine neile ütlema, et nad annaksid kas või ainult veerand oma pal-

gast toidu ja päävarju eest. He, he! Hää, kui sulle sada markagi nädalas kingitakse... Nagu see tüdruk on: viimnegi penn läheb kleitideks ja kõrvarõngasteks. Lubas teine küll anda kaheksasada marka kuus, aga mine küsima, siis on ikka üks ja sama laul: pole! Ostsin seda ja ostsin teist!... Järgmine kord maksan... Ja nii nihkub see järgmine kord päev-päevalt edasi, kuni viimaks unubki. Või nagu see Arnugi: nüüd, mil ise rahasaamise päeval sabas oled, suudad veel mõnegi marga päästa, libiseb ta su käe alt aga välja, läheb kõik kõrtsi. Võta siis veel!... — Lüüne sülitas läbi hammaste, jälgis ükskõikse pilguga suitsurõngast, mis tõusis aeglaselt lae poole ning kratsis hoolega kõrvatagust. Kuid samal silmapilgul segas ta mõtteid naine, kes hüüdis köögist:

„Kuule, tule loputa end nüüd puhtaks, mis sa sääl veel pikutad... Jääd muidu jälle laste ette, neil on täna niikuinii juba rutt..."

„Eh, las olla päälegi," vastas vanamees. „Ei hooli täna suuremat... Anna puhas pesu ja..."

„Ä'ä räägi, tule ikka!" sundis naine. „Kas sa's ise ei tea, kui must sa oled! Juba mineval laupäeval jäid ilma vannita... Voodilinad nagu nuustikud veel!... Tule, tule!"

„Mh, kurrat!" urises vanamees ja ronis voodist välja. „Mis sa siin veel pesed või oled... Küll tuleb aeg, kus ei tohi säärase lõbu pääle enam mõeldagi... Võta veel seepi, kui sul raha pole..."

„Noh, sühukse ajani on veel aega," naeratas eit.

„Aega! Küll sa siis näed, kui plaks juba käes on!"

„Noh, noh! Mis sa nüüd säärast lori ajad! Annaks jumal, et sühukest aega ei tulekski."

Ning Ilsele, kes astus parajasti tuppa:
„Teie kah, preili!"
„Ei — tea..." vastas tüdruk punastades.

16.

See pidulik tunne, mis iseloomustas iga alevielaniku laupäeva õhtupoolikut, kippus täna Lüünede juures vägisi kaotsi minema. Juba töölt tulles oli isa väga vihane ja pahur. Tööstuslik kriis, mille teravat lõhna võis tunda juba ammu õhus hõljumas, näitas esimest korda oma tõsist nägu. Neile mõlematele, temale ja Arnule, oli öeldud kaks nädalat ette ja teda kohutas ainus mõte võimalusele, et ta ei leiagi viimaks tööd. Sest kellele on teda, vana, elatanud mehikest, enam vaja? Vabrikutes vähendatakse ühtelugu tööliste arvu, saeveskite tarvis on aga ta jõud juba napivõitu. Muidugi, selles ta ei kahtle, et poiss uue koha leiab, kuid on ju kindel, et kui pole teda end rahasaamise päeval juures, siis annab see kaabakas vaevalt veel mõne marga. Ära joob puha, see seisab tal juba näos, tollel viinahimulisel poisimolkusel...

Lüüne viskus väsinult voodile, pani piibu suitsema ning hakkas visa järjekindlusega kaaluma ja mõtlema, mida oleks nüüd ette võtta kõige kohasem. Kuid kui palju ta ka ei arutanud, pääsutee jäi ikkagi leidmata. Lõpuks sai ta vihaseks ja sülgas, sest ta nägi selgesti oma ees möödapääsmatut puudust. Ja jah, nii ta tulebki, see nälg, nii ta tuleb... Teenivad küll pea kõik lapsed, üks vähem, teine rohkem, kuid mine neile ütlema, et nad annaksid kas või ainult veerand oma pal-

gast toidu ja päävarju eest. He, he! Hää, kui sulle sada markagi nädalas kingitakse... Nagu see tüdruk on: viimnegi penn läheb kleitideks ja kõrvarõngasteks. Lubas teine küll anda kaheksasada marka kuus, aga mine küsima, siis on ikka üks ja sama laul: pole! Ostsin seda ja ostsin teist!... Järgmine kord maksan... Ja nii nihkub see järgmine kord päev-päevalt edasi, kuni viimaks unubki. Või nagu see Arnugi: nüüd, mil ise rahasaamise päeval sabas oled, suudad veel mõnegi marga päästa, libiseb ta su käe alt aga välja, läheb kõik kõrtsi. Võta siis veel!... — Lüüne sülitas läbi hammaste, jälgis ükskõikse pilguga suitsurõngast, mis tõusis aeglaselt lae poole ning kratsis hoolega kõrvatagust. Kuid samal silmapilgul segas ta mõtteid naine, kes hüüdis köögist:

„Kuule, tule loputa end nüüd puhtaks, mis sa sääl veel pikutad... Jääd muidu jälle laste ette, neil on täna niikuinii juba rutt..."

„Eh, las olla päälegi," vastas vanamees. „Ei hooli täna suuremat... Anna puhas pesu ja..."

„Ä'ä räägi, tule ikka!" sundis naine. „Kas sa's ise ei tea, kui must sa oled! Juba mineval laupäeval jäid ilma vannita... Voodilinad nagu nuustikud veel!... Tule, tule!"

„Mh, kurrat!" urises vanamees ja ronis voodist välja. „Mis sa siin veel pesed või oled... Küll tuleb aeg, kus ei tohi säärase lõbu pääle enam mõeldagi... Võta veel seepi, kui sul raha pole..."

„Noh, sühukse ajani on veel aega," naeratas eit.

„Aega! Küll sa siis näed, kui plaks juba käes on!"

„Noh, noh! Mis sa nüüd säärast lori ajad! Annaks jumal, et sühukest aega ei tulekski."

„Palu aga palu jah! Küll ta aitab, see Jumal! He, he! Ta aitab sind nii, et juba kahe nädala pärast omaga rabas oled!"

„Kuule, ä'ä aja hirmu pääle! Kahe nädala pärast...?"

„Ju meile täna ette öeldi!"

„Sa ikka päris tõesti või?..."

„No millal ma sarnaste asjadega naljatanud olen! Kas sa usud või ei usu, see on juba su oma asi!"

„Sa püha taevas, mis me siis sööma hakkame! See on ju lausa ülekohus! Kas sa's öelda ei võinud, et sul suur pere on!... Kaks pisukest last kodus, mina, sa ise... Kõik me oleme ju ainult selle neljasaja marga kaelas, mis te säält saate... Kas siis Lillist ja Alleksist midagi... Issand jumal, mis me nüüd küll tegema hakkame, kui seda raha ka enam ei ole!... Kuule, sa oleks pidanud ju kohe ütlema, et see meie hukatus on!..."

„Ma oleks pidanud ütlema!..." urises vanamees pahuralt. „Mis siis see oleks avitanud? Kui togu sa oled, eit! He, he! Nad oleksid mulle ju vastanud, et ega sellepärast mujalt töö otsas ole... ‚Vaata uus koht!'..."

Ta vabastas enda aeglaste liigutustega riietest, varjas käega niuded ning ronis vanni, piip ikka veel suus. Vesi ulatas talle vaevalt säärteni. Kuid täna oli ta nii ärritatud ja vihane, et ta isegi ei istunud, vaid hakkas end pesema lihtsalt püsti olles. Ta oli pikk, kuid äärmiselt luine ja kõhetu. Alasti-olu paljastas kõik ta kehalised nõrkused. Ta reied olid peened nagu horgid, ribisid võis lugeda juba kauge maa tagant, pää ja kõhn kael seisid otsekui puust välja lõigatud õlga-

del. Tervet ta keha katsid pikad, mustad karvad, mis sarnanesid märgadena õrna villakorraga. — Muidugi tuleb nüüd paljust lahti öelda, arutas ta, määrides klaasköva seebilõiguga mööda sääri ja vanniveerele tõstetud labajalga. Seni polnud nende elu küll kuigi hiilgav, siiski aga koguni rahuloldav, mida võib aga vaevalt loota tulevikus. Vaesust, palju vaesust ja puudust saavad nad näha, see on enam kui kindel.

„Aga mis me's tegema hakkame?" küsis naine, kes ei suutnud kuidagi kohaneda ebasoodsa mõttega.

„Ju siis näeb... Ai, kurat, pind läks vist sääresse!... Ja ega mind üksi ei lastud, tervelt viis teist töölist lasti kah veel..."

„No mis põrgu pärast nad's niiviisi teevad?"

„Eks küsi!"

„Ja Arnu kah?"

„Tema ka jah."

„Kuhu ta enda's nüüd vidas, see Arnu?"

„Matveile vist... Kas sääl täna pidu on või?"

„Ju sedasi kuulda oli... Peaks see Allekski vähe kindlamale järjele saama... Aga see on kah sühuke imelik mees, et... Näe, viskas rumalast pääst hää koha ära ja kipub nüüd asja ees teist taga päevatöösse... Läks küll sinna rabassegi, aga küsitav on, kui kauaks ta säälgi püsib... Jaan vandus jumala nimel, et ta enam eluilmas jalgu säärasesse põrgu ei vii!..."

„Kas sa oled paremini kuulnud, kuidas tal see tüliasi õieti oli olnud?"

„Ju ma Jaani käest küsisin."

„Noh?"

„Ütleb, et tema põle õieti arugi saanud."

„Põle see kroonu teda targemaks teinud midagi," arvas Lüüne.

„Ei, mina kah aru ei saa, kuidas inimene sühuke võib olla. Aga just kui püss kohe! Ütle ainult üks sõna ja kohe saad!"

„Jah, äkiline on ta ikka küll, kole äkiline," kinnitas vanamees. „Ma põle nii äkilist inimest enne näinudki... Läksin kah teisele ütlema, et nii ja nii, et mis sa säärast rumalust teed, ise suur ohvitser ja asi ja komme ja lähed kuskile vabrikusse lihtsat musta tööd tegema... külainimesed ju naeravadki... No sa Jessuke, kus kargas teisel hing järsku täis!... Mina muudkui katsusin, et toast välja sain... Või nagu selle Matvei vanaga oli... Põle meeleski enam, mis ta talle ütles, kui kukkusid teisel silmad kohe suureks... Ei, on need teised lapsed mis nad on, aga nii tirtsakad põle nad ükski... Ega muud, kui teeb viimaks omale selle liiga suure ägedusega kahju..."

„Mis asja's minagi... ju minagi seda kardan... Ega põle ju vähe sühukseid asju juhtunud... Suure vihaga on ju teist kerge maha virutada..."

„Oi, ära räägigi!... Inimene siis just nagu ei näegi, mis teeb. Alles pärast tuleb mõistus tagasi..."

„Ta on just mu isa moodi. See oli kah nagu tulesäde... Juhtusid kogemata sõna pääl vääratama ja ütlesid midagi sühukest, mis talle vastumeelt oli, kohe said. Ja ega vanamehel kergem käsi olnud kui Alleksil... Kui ikka sulle ühe ära sirutas, siis olid ikka paar päeva takka järgi lombakas... Kui ta enam niipalju ei jooks ometi..."

„Noh, seda oota veel! Mees saab kümne tuhande ümber kuus palka, aga koju tuleb nii ilma krossita, et

hale päris vaadata! Ei, olgu küll rääkida, aga mina küll ei usu, et ta säält vabatahtlikult ära tuli... Põlnud sääl muud midagi, kui seoti sulg tahaotsa ja mine! Nüüd on ohvitserisid küll, mistarvis sühukseid joodikuid enam peetakse."

„Ega tea, jah..." ohkas eit. „Kuule, kas vesi liiga külm ehk ei ole?"

„Põle just viga... Aga ju võid natuke palavamat juurde valada... Jah, nüüd tulevad meil ikka küll kitsad ajad..."

„Jumal hoiaks!... Oleks seda tagavaragi natuke..."

„Ega ole vist krossigi?"

„Ju paar, kolm tuhat on... aga kaugele sa sellega jõuad... Paar nädalat ja rohkem ühti..."

„Jah, kaugele sa selle paari, kolme tuhandega jõuad..."

Keegi jooksis lõõtsutades eeskotta ja viskas ukse prantsatades lahti. See oli Arnu. Ta kargas töölt tulles Matveile sisse, et vaadata, kaugel sääl pidu korraldusega ollakse juba, ning oli nüüd kõige paremas tujus.

„Lõhu aga seda ust kah veel!" tõreles ema. „Kus sa nii kaua vedelesid?"

„Matveil käisin."

„Noh, kas hakkab varsti ürgama või? Vaata, et sa ennast jälle liiga täis ei vea!... Nüüd aga ruttu riidest lahti ja kohe vanni!..."

„Vanamees ju alles sees..."

„Selleks ajaks, kui sa oma paljaks saad, on ta ammu juba väljas."

„Ei, täna ma küll ennast kastma ei hakka!" riid-

les poiss vastu. „Ei mõtlegi!... Homme lähen niikuinii jõkke..."

„Põle siin vastu ajada midagi! Sisse ja asi sellega! Jumal teab, mitmel kuul pole sa enam vett näinud! Homme?! Teab keegi, kuhu sa homme oma kondid vead!... Aga poiss, kuule, sa oled juba vindis?"

„Mina? Oleksin ma nuusutanudki!" vaidles Arnu, püüdes hoiduda emast võimalikult kaugemale. „Ma ei tea, kust ma's praegu pidin saama?"

„Tule, ma nuusutan!"

Ja enne, kui suutis poiss kõrvale põigata, haaras ema ta oma tugevate kätega kraest kinni ning nuusutas ta suud. — No muidugi, seda ta juba arvaski!... Ta haiseb ju nagu sokk, see tattnina! Jah, niiviisi see rahakopik kinni juuaksegi..."

„Raha siia!"

„Säh, rohkem täna ei saa!" ulatas poiss talle mõne sajamargalise.

„Soo! Või rohkem ei saa? Kõigest viissada marka? Anna aga nelisada kah ilusti siia!"

„Ei saa, omale jätan!"

„O-ma-le?"

„Nojah, kas ma's ei taha kah teistega ühes olla..." kiunus poiss ja muutis oma punased silmanurgad niiskeks, sest seda, et temasugune mees veel töinama hakkab, siin majas ei sallitud.

Kuid täna ei avitanud seegi. Ema oli vihane nagu hunt. Neli-sa-da mar-ka?! Püha jumal, selle raha eest võib juba vaka kartulaid saada! Nüüd, mil kindlasti teada on, et kahe nädala pärast pole enam kuskilt kopikat võtta, oleks see püsti jumala vallatus, kui ta

laseks sellel nadikaelal ühe õhtuga maha juua tervelt nelisada marka...

„Anna aga siia! Kas sa kuuled või?"

„No jäta's natukegi!" nurus poiss ja ulatas emale nõutava summa, sest ta nägi väga selgesti, kuis pilgutas vannis solistav isa talle silmi.

„Olgu's pääle... Sada marka saad!"

Isa tuli vannist välja. Läbi mustade karvade paistev ihunahk oli nüüd punakas-roosa ja tursunud. Ta astus pikkade sammudega, et mitte tallaaluseid mustaks määrida, tahatuppa ning hakkas end sääl linaga tugevasti nühkima, nohisedes seejuures kuuldavalt.

Arnu järgnes talle. Ta tegi siit-säält juttu, mängis pillil paar lühikest lugu ja ootas kannatlikult. Olgugi, et tal oli rutt, ei tahtnud ta siiski olla pääletükkiv.

„Kas sulle jäi kah midagi või?" küsis isa viimaks, lõpetades kuivatamise.

„Ei jäänud..."

„Ega sa ei valeta?"

„Kus ma's valetan!..."

„Aga see sada marka, mis eit andis?" vaatas isa teda kõõrdi pilgul.

„Ah nojah, see küll."

„Arvad, et sajaga läbi ei tule?"

Poiss hakkas end ägedasti kaitsma. Jumaluke, see sada marka on sama hää, kui poleks tal üldsegi penni taskus. Mineval pühapäeval lõppes tal omal viimse krossini otsa ja siis oli ta sunnitud laenama Petersoni Ossilt viiskümmend marka. Kui ta kellelegi teisele veel ühe varemini võetud summa ära tasub, läheb see sada marka nagu vihmapiisk pliidiraudale.

„Too mu kuub köögist ära, ma annan's sulle natuke," ütles vanamees, ehk ta küll teadis, et poiss valetab. Kuid jätta ilma seda hoolast töömeest, kelle töövaev läheb pea tervena perekonna ülevalpidamiseks, — ei, seda ta siiski ei tihka...

Samal ajal tuli ka Lilli. Temagi oli käinud Matveil ning kiitis nüüd õhinal, kui suurepäraselt on Aliide kõik korraldanud. Nüüd on sääl tantsuruumi enam kui vaja. Kummut seisab just kella all, kus ei jää ta enam kellelegi jalgu, laud viidi sootuks välja, voodidki tassitakse rehetuppa. Kui ta säält tulema hakkas, oli Hilda ametis küünla lõikamisega põrandale. Mõisa inimesed on kutsutud kella kaheksaks ja selleks ajaks on kindlasti kõik korras.

„Ma ei tea, mis laaberdamise himu see sul on," ütles ema, kuid rohkem nalja pärast kui tõsiselt, sest tõepoolest meeldis talle tütre „kuraasikus" väga. „Nüüd enam nagu muud ei oskagi, kui ikka tantsida ja tantsida. Et te ka kord oma himu ära ei saa!"

„Aga mis ma's tegema pean, kui ma tantsida kah ei saa?" küsis Lilli naeratades. „Sinu selja taga vist munema?"

Vahepääl oli Arnu saanud isalt veel sada marka. Nüüd tahtis ta ruttu linna kihutada, et tuua säält õhtuks „vähe" viina. Ta oli ärev ja pisut hirmulgi, sest kui kergesti võib vanaeit kõik ta kavatsused luhta ajada. Kuid ometi õnnestus tal viimasest mööda pääseda ning kohe lidus ta minema, süda rõõmust puperdamas.

„Kas täna vanni kah saab?" küsis Lilli.

„Miks ei saa... Aga pead niikaua ootama, kuni Arnu kah oma puhtaks nühib."

„Noh, seda puhtaks nühkimist oota veel," naeris Lilli ja istus pliidi ette põrandale.

„Kaua ta's ikka..."

„Kaua! Ta läks ju välja praegu!"

„Millal ta välja läks?"

„Kolm, neli minutit tagasi. Uued riided olid juba sellas."

„Noh muidugi," lõi ema käega. „Nüüd on teada, kuhu see sada marka läheb! Eh, joob kah, tõbras, juba liiga palju... Eks kisu's end riidest lahti ja käi vanni!"

„Kuid tüdruk prunditas halvakspanevalt huuli ja ütles:

„Selle solgi sisse?"

„Eks vea välja, kui ei taha!" vastas ema. „Aga tee ruttu, kuuled!"

„No ma ei saa aru, mistarvis sa minu pääle vihastad," ütles Lilli ja läks samuti pahuraks. „Kui ei taha, et ma ennast pesen, ma võin ju siis jätta kah!"

Kuid ta hakkas siiski vanni tühjaks vedama, käsivarred õlgadeni paljad.

Mõne minuti pärast oli ta selle toiminguga valmis. Ta sidus kördi paelad lahti ja laskis selle vabalt põrandale langeda, nagu mardik kesta. Kui ta ka jaki ja „talje" ära võttis, vajus ta keha nagu pisut laiemaks ja vormitumaks. Lõpuks viskas ta ka särgi eemale ning seisis oma täies, tüsedas ilus keset tuba, pliidi all lõkendava tule punakas kuma vähe jämedatel säärtel. Ta oli meeldiv, see alevineiu. Ta õlad, kael, käsivarred, selg, iga liige tas rääkis noorest tervisest, mida polnud suutnud veel rikkuda vabrikusaali tolmune õhk. Ainult ta reied paistsid pisut liiga vereküllased ja tõm-

mud, kuid kui ta nagu loomusunnil neid paaril korral käega silitas, valgus veri laiali ning ihu muutus kohe õrnaks ja vähe roosakaks.

„Kas lõhnaseepi enam ei ole?" küsis tüdruk ja pistis vasema jala varbaidpidi vette. „Too natuke külma juurde, liiga kuum..."

„Ei tea, kui keha ära harjub..." arvas ema. „Minu teada pidi ta küll paras saama."

„Olgu's pääle, ma katsun kord nii..."

Ta laskis labajala sulpsatades põhja, tõmbas aga kohe tagasi, veider ahastus ümber huulte. Ei, see on siiski pisut kuum!... Natuke võiks ikka juurde lisada... Aga õige natuke... Kui vesi liiga vilu on, siis ei meeldi see talle jälle...

Ent vaevalt sai ta vanni, kui kolistas keegi eeskojas.

„Küsi, kes on!" käskis tüdruk ja oli juba valmis kaduma tahatuppa.

„Mina olen," vastas Ridle köhatades. „Pesed või?"

„Tule aga pääle... Ma olen juba vannis... me mõtlesime, et ehk on Oskar viimati..."

Ridle viskas tühja leivaräti toolile ja istus ise laua veerde, nägu kiirest käigust higine. Siin polnud kombeks häbeneda teisi perekonna liikmeid ning tüdruk ei pannud ta köögis olekut mikski. Rahulikult pesi ta end edasi, tõusis siis koguni püsti ja nühkis ka reisi, tõstis vanniservale kord ühe, kord teise jala. Ja nagu oleks ta alasti-olu täiesti kõrvaline asi, tähendas ta, mõõtes kasuvenda kõõrdi pilguga:

„Noh, oled's tööl jälle või?"

Ridle jaatas.

„Miks sa nii järsku sääred tegid?" küsis õde, „ma

mõtlesin ikka, et sa vähemalt paar nädalatki härrat mängid."

Ning kui kasuvend kohe ei vastanud:

„Kuule, sa oled vist purjus kah? Nägu sätendab nii kahtlast moodi... Arnu läks omale vist otsima."

„Kas Matveidel on ikka pidu?" küsis Ridle.

„Ikka, ikka! Juba varsti hakkab... Ma käisin ennist sääl; tüdrukud seadsid parajasti..." Ja jalgu raputades vannist välja astudes ning soojusest õhetavat alasti keha linasse mässides: „Kas sina juba puhas oled?"

„Ju jões kord käisin," vastas Ridle, astudes õe järgi tahatuppa.

„Pidule tuled muidugi kah?"

„Saab näha."

Isa Lüüne istus seljakil vastu pliidimüüri ja soendas oma vanu liikmeid. Alati, kui ta vannist tuli, tundis ta külmavärinaid. Vist oli see vanadus, mis muutis ta keha viimasel ajal koguni õrnakeseks. Öösiti pidi ta pugema mitme-setme kasuka alla, hommikuti kujunes soojast pesast välja tulemine raskeks ülesandeks, iga väiksemgi tuulepuhang pani ihu lõdisema. Mõni nädal tagasi katsus ta endiste aegade eeskujul magada pööningul, kuid vaevalt suutis ta sääl välja kannatada nüüd poole ööni: kui palju ta ka riideid kokku ei vedanud, ikka oli tal vilu.

„Sa kipud õige saksaks minema," ütles ta tuppa astuvale kasupojale, „lähed ja ei tulegi enam enne laupäeva tagasi."

„Arvad, et see viis, kuus versta nalja-asi on... Väsinud kah veel..." vastas Ridle koguni sõbralikult.

„Kelle juurde sa öömajale said?"

„Võsale."

„Ah selle vana ahvi juurde? Selle juurde, kes naist pastalde pääle niuksuda laseb?"

Ridle jaatas.

„Aga kuidas sääl teenib kah, sääl rabas?" küsis isa edasi.

„Nii, kuidas juhtub. Vahel saab üle viie-, kuuesaja, teinekord ei tule aga paarisadagi välja."

„Noh, see on see tükitöö asi ikka... Miks Jaan ära tuli?"

„Ei tea, ju ta's arvas, et mõne parema koha leiab."

Kui õhtusöögiga viimaks ometi lõpule jõuti, oli kell juba kaheksa. Nüüd valdas kõiki rutt. Isa oli endiselt pahuras tujus, rääkis ainult üksikute sõnade haaval ning kadus kohe, isu enam-vähem kustutatud, toast. Arnu, kes mõni minut hiljemini taarudes ja vaarudes tuppa manööverdas, rääkis, et vana olevat tulnud talle vastu: — läinud „Jakobi juurde."

„Seda ma juba arvasin, mõni mark ju veel taskus," ütles ema vihaselt.

Ka Ridle hakkas end kiiresti korraldama. Ta ajas habeme, tõmbas selga halli suveülikonna, jalga tuliuued lakk-kingad ning — oligi mõne minutiga valmis. Et aga aeg tema arvates veel küllalt varane oli, istus ta voodiveerele, et suitsetada. Arnu, kes seisis vaevalt veel jalul, tonderdas mööda tuba, lõõtsapill kõhul.

Sel ajal ehtis Lilli end hoolikalt. Tal kulus selleks koguni rohkem aega kui Alleksil, sest tahtis ju ta täna esineda oma täies hiilguses. Juuksed tulid kindlasti võtta põhjaliku ümbertöötamise alla. Ta süütas lambi, asetas lokikäärid klaasi ülemisse otsa ning jäi ootama, kuni kuumenevad need tarviliku määrani. Et aega

kaotsi ei läheks, mõtles ta ise samal ajal kingad veel kord üle viksida. Ent kui ta määrekarbi lahti kangutas, hakkas ta südametäiega vanduma, sest — karp oli tühi.

„See on sinu töö!" karjus ta Arnule. „Ise sa ilmaski omale ei saa, muudkui pintseldab aga kõik minu viksi oma va' loivadele! Ma ei tea, kuhu ma nüüd nende määrimata kingadega lähen!"

„Kas sa minuga räägid või?" küsis poiss, jätkates pillimängu. „Kui sa minuga räägid, siis tõuse püsti."

„Kuule, ära urise enam! Vaata, omal kõrvatagused alles märjad, aga nina juba täis!"

„Lõu-ad!" kähvatas poiss ja viskas pilli prantsatades voodile, sest ta ei kannatanud, et talle meelde tuletati ta noorust.

„Küll ma sulle ehitan, kus ‚lõuad'!" ütles tüdruk ja algas ruttu juustekähardamist, sest just praegu vilksatas Matvei Aliide aknast mööda. „Hiljaks jääme veel!"

„Ära karda, mis sääl's nii vara teha on," vaigistas Ridle, „Rabaküla inimesed tulevad kah."

„Noo! Mõtle, Aliide, kui tore!" pöördus Lilli sisseastuva neiu poole. See oli inetuvõitu, mustaverd tüdruk, suure suuga ja liiga paksude huultega. Keha oli tal pikk ja kõhn, kuid siiski küllalt ligitõmbav.

„Mis asi on tore?" küsis ta.

„Alleks ütles, et Rabaküla inimesed tulevad kah."

„Mis siis, las' aga tulevad! Mida rohkem, seda mõnusam! Aga te tehke natuke rutemini... Ma kargan Manni poole kah sisse."

Kuid see juba Lillile ei meeldinud. Ta küsis:

„Kas see's ka tuleb?"

„Noh ikka!... Ega mul teile polnudki just asja," vastas tüdruk ukselt. „Aga tulge's ikka üsna pea!"

„Küll me tuleme kah... Natuke aega veel läheb..."

Juuste kähardamine edenes kiiresti. Käärid aina liuglesid näppude vahel. Tuppa tekkis nõrk kõrvelehk, lamp suitses laialt, hoogu sattunud tüdruk ei pannud seda aga mikski. Kui ka kleit juba seljas oli, värvis ta huuled ettevaatlikult herepunaseks, põsed ja otsaesise õrnroosaks, silmaalused aga pisut-pisut mustaks. Ja juba ta oligi valmis, — lopsakas ja ihaldusväärne nagu kõik algajad lõbutüdrukud.

„Millal sa ennast võõpama oled hakanud?" küsis Ridle naeratades.

„Siis kui teisedki," vastas Lilli, ning lisas kohe juurde: „see on ju nüüd moes..."

17.

Matveid olid Lüünede üleaedsed. Neil oli uus, alles mõni aasta tagasi ehitatud maja. Kaunis suur aed ja ligi kümme vakamaad linnalt renditud põldu. Vanad, isa ja ema, elasid rehetoas, Hilda tagumises, pisut suuremas kambris, Aliide õuepoolses, vähemas. Teisi lapsi, pääle nende kahe, polnud, sest vanemate ühiseks rõõmuks oli ema Matvei, madal, kuid äärmiselt priske naisterahvas, kaotanud mingi lõikuse tagajärjel viljakuse. Oli neil küll kunagi üks poegki, kelle võttis aga tiisikus juba ammu, vist ilmasõja päevil.

Hoolimata kaunis hilisest ajast polnud veel kohal ühtki pidulist. Säärane asjaolu tegi õdedele pisut pahameelt. Mis siis, kui nende pidu järsku äpardub?!

Nüüd, mil kõik juba korras on, kui terve küla sellest teab?! Ei, see oleks igatahes häbiasi, rohkem veel kui häbiasi!... Ja mis pääasi — terve laupäeva-õhtu on kohe mokas, sest kuhu sa nii hilja veel lähed.

„Istuge, kuhu keegi saab... meil on täna sühuke kodune värk..." ütles Hilda ja andis Ridlele, keda nägi ta selle kodusviibimise ajal alles esimest korda, kätt. „Oled's sina kah jälle väljas..."

„Ju olen jah," vastas Ridle ja mõõtis tüdruku sirget keha asjatundliku pilguga. „Kahe aastaga nii viksiks lapseks kasvanud, et..."

„Noh ikka," naeris Hilda. — Ta oli nagu õdegi: inetuvõitu, kuid ligitõmbav. Praegu kandis ta põikitriipu kleiti, mis oli nii pinevil ümber keha, et isegi rinna pääd silma paistsid. Ka märkas Ridle, et tüdrukul puudus ka pesu, sest läbi õhukese riide vilksatas pahatihti koguni alasti ihu... Aga ta oli ärritav, see ihu, tõesti ärritav.

„Noh, poiss, lase lugu käia!" ütles Ridle poolkinnise suuga, mäletas aga järsku Ilset ning rebis pilgu Hilda põlvedelt. Õieti oligi ta siin ju ainult tolle Rabaküla plika pärast. Alles praegu mõistis ta, kui sügavale oli suutnud tungida tasse see häbelik neiu. Ta tundis kuidagi sisemiselt, et puudugu ainult Ilse ja temagi pidutuju on lõplikult läinud.

Arnu mängis polkat. Kuid kui ta silmapilguks peatus, et süüdata paberossi, kuulsid toasviibijad, et lõõts kiunus veel kuskil. Aliide, kes oli läinud vahepääl välja, jooksis tuppa ning hõikas rõõmsalt.

„Tulevad, tulevad!"

„Kes? Mõisa inimesed või?"

„Jah, jah, kopli kohal juba!"

Tormati välja. Mäng lähenes iga silmapilguga. Alguses mängiti marssi, siis polkat, siis jälle marssi. Vaikne õhtu kõlises ja helises, mets kajas vastu, tuul viis rõõmsad hääled üle põldude. Kuidagi harmooniliselt ühines lõõtsa rõkkamisega tetrede ühetasane kudrutamine ja kurgedegi kisa kõrgel rabal.

„Tea, kui palju neid on?" küsis Hilda.

„Oi, igavene salk ikka!" vastas Aliide uulitsalt.

„Kas tüdrukuid kah on?"

„Ikka, ikka!... Sääl on kõiki... Oota, ma loen ära... Üks, kaks, kolm... neli... viis... näe, ei jõuagi, segi läheb!... Üle kümne vist ikka..."

Arnu vastas tulijaile sama looga. Nüüd rõkkas terve küla tugevas marsitaktis. Et ilm vaiksemaks jäi, paiskas mets mänguhelid kümnest kohast tagasi. Ja siis võis arvata, nagu ei mängiks mitte üksi Arnu ja too tulija, vaid nagu oleks mets neid mängijaid täis. Istuvad vaikselt, üks siin, teine sääl, venitavad lõõtsa ja tunnevad rõõmu. Ja põllud ja väljad, kõrge raba ja liivane Kolgata, — kõik, kõik ümbruses kordavad nende vaimustavaid lugusid.

Varsti jõudsid tulijad Matveile. Kuid neid polnud kümme, vaid ainult kuus. Kõik nad olid tüsedad, tugevate kehadega ja — purjus. Kõige ees astus pillimees, selle järgi kaks tüdrukut, üsna rea lõpus aga kaks poissi ja veel üks tüdruk. Et mõis, kus nad elasid, linna läheduses asus, kandsid nad kõik viimse moe järgi õmmeldud rõivaid.

„Te-re-e!" hõikas palja lagipääga vanapoiss, keda kutsuti ta suure jõu pärast Karuks. „Näete, et oleme väljas, nagu vanad viielised! Aa! Kas me ei pidanud sõna, mis? Aa?!"

Hoovilseisjad teretasid vastu.

„Jah, oled ikka vägev mees küll oma sõnapidamisega!" naeris Aliide.

„Kas põle tõsi mis? Aa?!"

„Tõsi, tõsi!"

„Noh, ega põleks me kah enam oma konta sinna viinud," ütles Arnu tõsiselt.

„Aa! Või poleks enam oma kotta kah mõisa toonud!"

„Konta aga mitte kotta! Kuuled mis, mesikäpp!"

„Saan aru, saan aru! Aa! Kas suitsu kah tahad?"

„Sul on või?"

„Jürile oleks kah veskit teinud," tähendas Lilli, pöördudes edvistades oma kavaleri, ilusa, sirge poisi poole, kes kandis viimse moe järgi õmmeldud rõivaid ja helesinist, vaevalt küünesuurust „Spordiseltsi" märki. „Vaat, siis poleks su jõud midagi aidanud!"

„Ohoo!" ütles poiss ja tõmbas käsivarre kõveraks. „Tule ikka siia turnima!" Temagi oli tugev nagu Karu, kuid viimasest palju kõhnem. Et ta pääs kõik korras polnud, esines sport ta juures peaaegu haigusena. Igal vähegi sündsamal juhusel rääkis ta kergejõustiku uutest rekordidest, käis korralikult võistlustel ja tuli mõnigi kord kolmandale kohale. Mõisa inimesed ei pidanud tast lugu, sest teati rääkida, et ta käivat õige toorelt ümber oma vana, kuuekümne-aastase emaga.

„Aga Märt, millal sa oma pilli välja loosid?" küsis Aliide, peatudes keskmisekasvulise, ilma hammasteta noormehe ees. „Juba ammu lubad ikka..."

„Ju ma luban ikka küll aga... Mõni loos on veel välja ajamata."

„Eks aja's vahel välja!"

„Kannatust, kannatust, kes siis nii ruttu saab!... He, he! Iga asi tahab ju seadimist! Näe, tänagi seadisime... tõime ikka viina välja ja..." Ning ta tõmbas valju häälega hirnudes põuest pooleni täis viinapudeli, pakkudes seda tüdrukule.

Viimane võttis hää lonksu ja kiitis läkatades:

„Oi, küll on ikka magus ja kange... Oi, küll on ikka magus ja kange... Päris naba juurde läheb välja kohe..."

„Või päris naba juurde välja? He, he, he!"

„Naba juurde jah..."

Samal ajal nähti lähenevat mööda uulitsat õige joobnud meest. See oli Oskar Peterson. Ta tuikus siia-sinna, surus käed küünarnukkideni tasku ning käis edasi vimmas, pää õlgade vahel. Aeg-ajalt proovis ta laulda, kuid lõpetas kohe, sest ta hääl körises ja ei pidanud viit.

„Aa! Advokaadihärra! Tule siia!" hüüdis Karu, asetades lõõtsa seina veerde murule. „Ega su mõõt veel täis põle?"

„E-ei..." lallutas Peterson pehme keelega, „anna aga siia!"

„Paku sõbrale kah!"

„Tänan," ütles Ridle ja võttis pudeli vastu. Olgugi, et tal oli täna otse pöörane viinahimu, rüüpas ta siiski ainult suutäie.

„Näe, see on ju minu eit!" hüüdis Peterson ja haaras üht tüdrukut rindadest, „noh, kuidas elad kah?"

„Millal sa mu oma eideks tegid," vastas katsutav lameda häälega. See oli Marta Mell, elukutseline lõbunaine. Seni oli ta elanud linnas ja teenis mõisas alles

esimest aastat. Tal olid lihavad paled, õige pisuke nina ja väga kõrge otsaesine. Esimestest hammastest puudusid tal kaks päälmist, mis andis talle koguni vana välimuse, ehkki ta oli alles kahekümne-aastane. Juuksed olid tal lõigatud uuema moe järgi, kirju sitsikleit ei ulatunud põlvedenigi. Rääkides pilgutas ta alalõpmata silmi, otsekui langeks neile pimestav valgus.

„Ah siis sa põlegi minu eit?" küsis Peterson ja tegi veidralt-kurva näo.

„No muidugi ei ole, jah!"

„Oh ma vaene! Kuhu ma siis pean minema?!"

„Hüppa jõkke!" naeris tüdruk ja tõmbas päälmise huule alla, et varjata hammaste puudumist. Sel silmapilgul sarnanes ta väga oma kolmeaastase lapsega, inetu, vigase tüdrukukesega, kelle oli ta sünnitanud juba kuueteistkümnendal eluaastal kellegi samavanuse poisikesega kokkuelamise tagajärjel. Viimasel ajal sõbrustas Martaga Oskar Peterson ja tüdruk oli kindel, et poisil pole ta lapsest aimugi.

„Nüüd, palun, astuge tuppa kah," ütles Aliide ja tegi paar sammu ukse poole, „väljas kipub juba viluks minema."

„Ju's võib kah, kui kutsutakse," vastas Karu.

Mindigi. Et juba videvaks läks, süüdati kohe lamp. Arnu tõmbas pillilõõtsa sirgu, nokutas korraks pääd ning algas pikaldast, kurvatoonilist valssi. Kui Jüri ta õe tantsima viis, katkestas ta mängu ning ütles vähe kähiseva häälega, milles tundus juba too karune kõla, mis on omane ainult valmivale poisikõrile:

„Ei, see on naistele."

„Noh, eks siis palun mina," naeris Lilli.

Umbes viieteist-aastane, kõhetu plika kutsus Ridle

tantsima. See oli Karu õde. Ta oli alles koguni nooruke, kuid Marta poolt juba põhjalikult välja õpetatud. Juba neljateist-aastasena võttis ta vastu poisse ja ei lubanud viimastele ainult süütut lõbu, sest umbes aasta tagasi tegi ta esimese abordi. Ta esimene „armuke" oli talle peaaegu võõras, ja nagu polnud nad näinud teineteist enne „seda" ööd, samuti ei juhtunud nad kokku pärastpoolegi.

Kolmas mõisatüdruk tantsis Karuga. See oli oma kaaslastest palju ilusam. Mustad kulmud, pisuke, kuid priske nägu ja väike suu sarnastasid ta ilusa maaliga. Kaks jämedat patsi ulatusid peaaegu poole seljani. Ridle, kes tantsis kohe ta järel, märkas, et ka temal puudus aluspesu. Kui ta tulest möödus, paistis kleit selgesti läbi. Tal olid suured rinnad, tugevate kontuuridega reied ja jämedad ning lihavad sääred, mis värisesid silmanähtavalt iga astumise juures. Et ta enda tantsides poisile võimalikult lähemale litsus, näis, nagu oleks ta sellega ühte kasvanud.

Parajasti, kui oli tants kõige pöörasemas hoos, kostis äkki akna tagant kriiskav laulmine. Arnu viskas pilli voodile ja jooksis vaatama. Häälte järgi arvati, et lauljad on tüdrukud, kui aga valguses harjunud silmad nad pimeduses kätte leidsid, nähti, et need olid poisid. Hoides üksteist käest seisid nad aias, mütsid lohakalt nägudel, suud laulmisest ammuli.

„Lähme vaatame, kes need on," ütles Aliide.

Kuid kui kõik korraga välja tormasid, olid kolm juurdetulijat uksel ees ning surusid täie rinnaga vastu.

Tekkis rüselus. Peterson ja Marta rõhusid kokkukuhjunud inimesi selja tagant. Keegi karjus, et ta ja-

lad tallatakse just praegu lömaks, keegi sai koleviha-seks, keegi lubas „mõnel mehel" hambad kurku viru-tada. Kuid kui Arnu pilli uuesti ürgama pani, valgusid kõik tuppa tagasi, kolm juurdetulijat itsitades järele.

Järsku pahvatati naerma. Need polnud siiski poi-sid, vaid tüdrukud. Seda võis näha kohe, olgugi, et nad olid püüdnud teha võimalikult nägematuks oma rindu. Kui neid aga veelgi terasemalt silmitseti, tunti neis ära õeksed Petersonid.

„Ja meie mõtlesime, et jumal teab kes," naeris Lilli, vabastades silmapilguks kavaleri käsivarre.

„Olete ikka lollid küll!" hirnusid tüdrukud.

Algas uuesti tants. Kuid nüüd tuli poistel meelde, et nad polnud veel viina võtnudki. Kohe läksid nad rehetuppa. Rüübati suurte suutäitega, ähkides. Kan-natlikult oodati järjekorda, kui aga pudel kord käes oli, siis püüti kugistada võimalikult rohkem. Oli, nagu ei vulksuks pudelis kibe viin, vaid midagi muud, midagi hoopis magusamat ja tarvilikumat.

Vahepääl tuli veelgi inimesi. Kui Ridle ühes Pe-tersoniga kambri astus, alustas Põllu Marie oma kava-leriga parajasti polkat. Haige tüdruk peaaegu rippus lühikesekasvulise, kuid tüseda alevipoisi kaenlas ja va-hete-vahel näis, nagu ei puutukski ta jalad põrandat. Ent sääl hakkas ta puksuvalt köhima, surus taskurä-tiku suule ja sülitas sellesse helepunast, vähe vahuta-vat verd.

„Marie, sa ära sühukest käredat tantsi," ütles Pe-tersoni Senta ja istus Marie kõrvale, kes oli vahepääl tantsu katkestanud. „Sa näed küll, et see sulle kahju-lik on." — Ta oli pea ainuke inimene külas, kes ei viha-

nud seda pisukest, surmale sammuvat tütarlast tema pahede pärast.

Olid tulnud ka Rabaküla omad, neli poissi ja Ilse. Kohe, kui järgmine tants algas, kutsus Ridle tüdruku tantsima. See oli painduv, sale ja ärritav. Ta tantsis kergelt, otsekui libedal jääl. Et ta mehest palju lühem oli, pidi viimane iga kord, kui nad rääkisid, vaatama ülevalt alla. Ja viin, tüdruku keha soe lähedus ning pilli aeglane, kurb viis panid Ridle vere kihama kuidagi väsitavalt, kuid magusalt.

„Kas tee oli pikk küll?" küsis Ridle järgmise tantsu ajal ja vaatas jälle ülevalt alla.

„Oi, oli küll pikk... päris ära väsitas..." vastas Ilse naeratades.

„Tõesti? No seda ma küll ei usu, et see mõni verst teid juba ära väsitas... Kas te's nii halb käija olete?"

„Oi jah, täiesti halb."

„Ei usu!"

Õige! Mõtelge, ma pole ju mitme aasta jooksul oma linnast kaugemale saanudki! Aga kui ma väike olin, siis sai küll hulgutud..."

„Ah siis, kui väike olite?..." — Ja kui ta jälle naeratades ülevalt alla vaatas, nägi ta äkki tüdruku väikesi, valgeid rindu, mis värisesid tasakesi aeglases tantsurütmis, puudutades kergelt oma tumedate, marjasarnaste päädega valget taljet.

Kuid samal silmapilgul märkas Ilse ta vaate suuna. Ta punastas kõrvuni ning katsus jakiesist pinevile tõmmata. Ridle surus ta hellalt oma tugevasti tuikava rinna vastu. Neile mõlemaile näis, nagu oleksid nad tuttavad juba ammust ajast. Tüdruku käsi värises, läks soojaks ja niiskeks ning vastas tahtmata mehe

pigistusele. Oli kuidagi kodune, hää ja kerge. Jalad muutusid järsku poole väledamaks, kõrvus hakkas tasakesi kohisema, lõõtsapilli röökivate helide taga kostis äkki otsekui habras naer. Öö vaatas oma pehme pilguga aknast sisse, tuuleõhk pani tule värisema, kuu vilksatas silme eest läbi nagu suur, ülehõbetatud ketas. Ja siis tuli äkki säärane veider-veider unenäoline tunne, et nüüd polegi vaja enam varjata oma rindu, et nüüd võiks näidata end oma täies suuruses, nii, nagu on jumal ta loonud, valgena ja saledana.

„Metsas oli vist juba õige pime?" küsis Ridle vähe väriseva häälega.

„Jah, päris pime... ja vilets oli käia... muudkui käbid ja juured... Ma kartsin, et kriimustab viimaks kingad ära ja võtsin... jalad päris paljaks..." Ta vaatas poisile kohmetult naeratades otsa, lõtv joon ümber suu. „Sääred tegi päris kibedaks... Aga ikka tulin..." lisas ta juurde.

„Ah tulid päris paljajalu..." ütles Ridle sosinal ja sinatas teda. „Ma ootasin sind kõik see aeg..."

„Ah ootasid?..."

„Ootasin jah. Mõtlesin, et ega sa ikka ei tule..."

„Miks sa's seda mõtlesid, et ma ei tule?..."

„Ma ei tea isegi... Aga paistis nii... Kas sul paljajalu valus käia polnud kah?..."

„Ikka oli valus... oli jah valus... Aga mis see ikka tegi... Päris valu oli kodus istuda... Ikka ootasin ja ootasin, millal tulema saame..." — Ja äkki oma kord-korralt soojemaks muutuvat keha täies ulatuses vastu poissi surudes: „Kui suur sa oled!..."

„Ah mina või?... He, he, he... On veelgi suuremaid..."

„Ei, ma ei usu! Nii, kui ma sind esimest korda nägin, nii kohe torkas see silmi... Ja tugev vist!... Ega uksest ju valgust ei paista, kui sa säält parajasti läbi lähed... Aga näe, kui väike mina olen!..."

„Ei sa olegi nii väike, nagu arvad," surus Ridle ta jälle hellalt ennast vastu. „Sinagi oled naisterahva kohta küllalt suur... Või tahad sa säärane olla nagu mina? Ah? Kas tahad säärane olla kui mina?"

— Tüdruk naeris vaikselt. —

Öö aga edenes, ikka edenes. Läbi lahtiste akende paistis tuppa tume taevas lugematute tähtedega. Tasane tuul liigutas nõrgalt lillelehti, kerge udu hõljus laineliselt mööda, pillimängust ärritatud koerte käre haukumine segas vaikust. Kuu vaatas liikumatul pilgul üle põldude, silmapiiril tukkus nurgeline pilvemürakas.

Äkki muutus pidutsejate tuju palavaks, koduseks ja väga intiimseks. Üksteiste kehade lähedus, tantsust tekkiv soojus ja madala toa tihe õhk imbusid kõigile verre. Peterson istus kummuti kõrval, nägu higine, ja hoidis piha ümbert kinni oma sõbrannat, kes peaaegu lamas ta kõrval. Nende paremal käel vestlesid tasakesi Marie ja selle kallim. Haige põsenukid õhetasid ja ta sisselangenud rind tõusis ja vajus otse kahekordse kiirusega. Ukse kõrval, kapiga teiste silme eest varjatud nurgas istusid Lilli ja Jüri. Poiss oli väga ärritatud näoga ja kinnitas alalõpmata, et see toaõhk olevat nii kuum ja tolmune, et ta ei saavat enam lihtsalt hingatagi.

„Kuule, lähme hulgume natuke!" nurus ta juba mitmendat korda ja pühkis kirju taskurätiga üle higise otsaesise. „Kas jah, Lilli?"

„Ei," ütles tüdruk kindlasti, olgugi, et ta enda mõtted olid samuti väljas.

„Aga miks?" päris poiss.

„Miks? Lihtsalt ei taha ja muud midagi!"

„Tule ikka!"

„No mitu korda ma sulle ütlema pean! Ei!"

Ja järsku sai ta poisile vihaseks, sest kui poleks see nurunud nii pääletikkuvalt, oleks ta ise kindlasti läinud esimesena.

„Lam-ba-pää!" ütles ta südametäiega.

Mõisapoiss Märt sõbrustas samas nurgas Matvei Hildaga, söötes seda ponksidega. Ta vasem käsi oli ümber tüdruku kaela, vabastas ponksi paberist parema käe ja hammaste abil, ütles: „noh, musi lahti!" ning pistis maiustuse tüdrukule suhu, puudutades iga kord oma suure, määrdinud sõrmega selle igemeid ja keelt. Hilda lamas aga poolküliti ta süles ja kordas ikka neidsamu sõnu:

„Märt, kurat, ära mind ära kugista... Märt, kurat, ära mind ära kugista..."

Pole sul midagi, söö aga!" vastas poiss ja tõmbas oma inetu näo kõveraks. „Siis oled ehk pärast minu vastu ka natuke lahkem..."

„Aga tola, sa küll muud nagu ei tahakski..." tegi tüdruk pahase näo. Järsku kargas ta aga punastades püsti, näpistas kõigi nähes poisi põlve ning jooksis välja. Minut hiljemini loivis see talle järgi, ilmetu naeratus ümber ahtakeste huulte.

Karu ümber istus salgake vähemaid poisse. Ta oli joonud täna võrdlemisi vähe ja seepärast oli ta tuju veel väga hää.

„Karu? Aa! Karu oli omal ajal kõige etem mees

terves alevis," hüüdis ta kiitlevalt. „Aga nüüd... nüüd on ta sama hää, kui üks juss hagu... Näe, katsu, Aliide, päägi läheb kord-korralt paljamaks!..."

„Läheb jah," ütles Aliide tõsiselt ja libistas üle vanapoisi juustest lageda lagipää. „Sul on vist liiga lühiksed voodid, mis?"

„Lühiksed voodid? Aa! Vale! Vanadus kipub Karut maha murdma, see on see viga... Vanadus, vanadus, jah, noormehed!... Ei see kurat jäta ühtki inimest puutumata... Kaua sellest's õige tagasi on, kui mu vend Toomas alles elas... Oi, noormehed, siis me alles näitasime, mida alevipoisid võisid! Kes aga jala üle Ruuna oja pistis, sellel käis kohe puss makku!... Ja-ah! Aga nüüd? Aa! Nüüd on need ajad möödas... Vend Toomas magab Kolgatal või kuskil männikus, Karu põlved jäävad päev-päevalt nõrgemaks ja — alevipoissa ei karda enam keegi... Eeh, noormehed, noormehed... Kasvatage teie turja ja näidake kord, mis te võite!... Ikka puss makku, muud midagi!... Aga nüüd laske üks hästi käre polka, ma tahan teile veel seda lugu tantsida, mis mu vend Toomas alati purjus pääga lõhkus..."

Ning kui Arnu ta soovi täitis, tantsis ta kaua ja andumusega kiiret venetantsu. Läbi tolmust ja suitsust halliks muutuva õhu kargles ta paljas päälagi nagu punane pall.

„Palav..." ütles Ridle. „Mis sa arvad, kui läheksime mõneks minutiks lahutama.

„Lähme," oli Ilse nõus.

18.

Oli vaikne, ilus öö. Taevas oli rohekas ja näis seisvat väga madalal. Tähed vilkusid tumedalt nagu kirglikud silmad. Kuud kattis õige õrn uduvina, mille läbi langes ta kollakaskahvatu helk põldudele ja väljadele. Kuskil alevi pool mängiti keelpille, roheline rakett lasti üles ning kohe seepääle algasid selged, peaaegu meeldivad hääled nukrat viit.

„Kus sina elad?" küsis Ilse, kui nad jõudsid juba uulitsale.

„Kohe siin kõrval," vastas Ridle ja võttis ta piha ümbert kinni. „Tahad, ma näitan?"

„Lähme..." ütles tüdruk, surudes end hellalt mehe kaenlasse. „Toast tulles natuke vilu..." — Ja kohe häbelikult: „Ega keegi ei näe...?"

„Kes siin ikka näeb..."

Nad läksid sõnalausumata mööda uulitsat edasi. Pillimäng alevi pool lakkas koguni järsku. Mets mustas ees nagu kõrge müür, raba poolt venis õrna udu. Vaikne, soe tuul libistas üle näo, otsekui hõljuks õhus nägematu linik.

„Teil on ju lilli kah..." ütles tüdruk.

„On küll," vastas Ridle.

„Oi, too mulle paar õit!" Ta vabastas enda hellalt noormehe kaenlast, viimane aga kadus kähku pimedasse aeda. Kui ta mõne minuti pärast tagasi uulitsale ilmus, olid ta peod täis suuri, lõhnavaid õisi.

„Mis värvi nad on?" küsis Ilse ja tõstis korratu kimbukese üsna näo ette. Tuul liigutas lillelehti, kuuvalge öö oli selge ja läbipaistev nagu klaas. „Ainult punased?"

„Jah, ainult punased."

Silmapilk vaikust.

„Kas sa lillede keelt oskad?"

„Ei... Aga seda tean küll, mis punased tähendavad."

„Noh?"

„Armastust..."

Ta võttis tüdruku piha ümbert kinni ja püüdis teda suudelda, viimane põikles aga nõrgalt kõrvale, sosistades:

„Ei, jäta..."

Vähe aega seisid nad vaikselt.

„Mis õde ütleb, kui ta homme näeb?" naeratas tüdruk.

„Mida ta ikka näeb," naeris Ridle.

„Noh, et sa nii palju lilli üles kitkusid."

„Ei tea."

„Saad ehk riielda?"

„Eks ma riidlen's pärast sinuga."

Tüdruk askeldas õitega ja naeris kuuldavalt.

„Arvad, et ma ei tihka suga riielda või?"

„Võib olla, et tihkad kah. Aga vaata, kui tore öö täna on..."

„Jah, üsna kena. Ega sul vilu ei hakka?"

„Ei... Aga seistes siiski natuke nagu oleks... Liigume vähe, kuule!"

„Liigume päälegi..."

Nad astusid aeglaselt mööda uulitsat edasi. Kui nad just Lüüne maja kohta jõudsid, lükati pööningu uks ettevaatlikult lahti ja keegi vaatas alla. See oli Anna. Ta selja taga, pimeduses, mustasid meesterahva

tugevad kontuurid. Kui nad kaht jalutajat silmasid, tõmbasid nad luugi uuesti kinni ning kõik jäi vaikseks.

„Kuule, ära nii kõvasti pigista... valus päris...” sosistas Ilse. „Mõtle ikka, et ma sarnase pigistamise tarvis liiga habras olen...”

„Kas ma's tõesti liiga kõvasti?... No aga nii?...”

„Nii jah, nii on juba parem... Nägid, üks täht kukkus?”

„Kus?”

„Sääl, raba kohal...”

„Mida sa soovisid?... Kui täht kukub, siis peab ikka midagi soovima...”

„Peab küll, aga minul unub iga kord ära... Enne mõtlen küll, et kui nüüd järsku kukub, et siis soovin seda ja seda, aga kui kukub, siis ei soovi ikka midagi... Lihtsalt ei saa nii kiiresti...”

„Ka mina ei saa...”

Uulits lõppes ja tulid põllud. Siit viis kitsas jalgrada otse metsa poole. Tee kõrval lokkas noor rukis nagu tumeroheline kalev. Rohi oli kastes, selja taha jäid mustad jäljed. Üks rääk kisendas vahet pidamata, pidumajast kostis kõrvutorkav lõõtsamäng, alevi pool lauldi ikka sama kurba viit.

„Kuhu me nüüd läheme?” küsis Ilse sosinal.

„Veel natuke...” vastas Ridle.

„Seda teed mööda me tulimegi...”

„Ah sedasama teed mööda?...”

Nad lähenesid metsale. Nüüd seisis see üsna nende ees. Tuult ei olnud ja puude oksad püsisid liikumatuina. Kui nad jalgadega müdistades üle kraavi hüppasid, lendas kolm varest lobinal üles. Raba poolt tuli jälle udulaine, mis muutis õhu vähe külmemaks. Kui

ta nägusid puudutas, sarnanes ta kerge tuulega. Põõsastes hiilgasid jaaniussid, üks oks langes kerge kahinaga maha ja öökull hakkas Kolgata kohal ketrama. Ning jälle tõusis alevi kohale rakett, punane nagu puhkev õis.

„Kas sulle meeldib mets öö ajal?" küsis tüdruk.

„Ei tea... Ma pole säärasel tunniajal veel kunagi siia saanud..."

„Ka mina ei ole... Vahel on küll himu minna, kuid ei julge..."

„Ei julge?"

„Ei julge jah... Ma ei tea miks, aga päris tõesti ei julge... Siis on puude vahel nii kole vaikne et... Kord jäin kauaks linna ja kui koju minema hakkasin, läks ilm pimedaks... Aga mul oli siis hirm... jooksin päris..."

„Ah jooksid päris..."

„Jooksin päris, jah..."

„Kas sul nüüd kah hirm on?"

„Ei, nüüd ei ole... Jah, imelik, nüüd küll ei ole..."

„Sellepärast, et nüüd oleme kahekesi."

„Sellepärast vist jah... Kahekesi on ikka koguni julgem... just nagu ei tulegi meelde karta... Aga meil Jakob on julge!"

„Ah tema on julge?..."

„Jah, tema on nii julge et... Mitte midagi ei karda... Kui kasuisa vahel kauaks tulema jääb, siis käib ikka metsas otsimas... Sellel on sühuke rumal mood, et ta end purjus pääga tahab kohe üles puua..." Ning minutilise vaikimise järgi edasi: „Jah, targa pääga ei taha, aga joobnud pääga tahab kohe... Muud-

kui võtab pükstelt rihma ja paneb kaela... Kuule, kas sa oled sühukest inimest näinud, kes vahest kuradisi taga ajab?"

Olen küll... See tuleb joomisest..." vastas Ridle.

„See tuleb joomisest jah... Kasuisal on kah sedasi... Nii kui pää tugevasti purju võtab, nii kohe hakkab taga ajama. Ise kirub ja vannub et kole kuulatada... Aga hirmu tal siis ei ole..."

„Ah hirmu ei ole?..."

„Ei ole jah... hirmu tal siis küll ei ole, jah... Võtab teiba kätte ja hakkab taga kihutama... Aga kas sul ei ole vahest sedasi juhtunud, et pead öösi metsast läbi minema?"

„On küll."

„Ja ei karda midagi?..."

„Ei tea... küllap ehk kardangi..."

Silmapilk vaikust.

„Kas sa sõjas kah olid?" küsis neiu.

„Ju sai ikka oldud," vastas Ridle.

Ilse vaikis jälle vähe aega ning ütles siis:

„Meil Jakob oli kah... risti sai ja..."

Nad läksid ikka sügavamale ja sügavamale metsa. Valkjaskollane suveöö pani nende vere lõõmama, nad tundsid teineteise keha soojust, madal taevas otsekui litsus nende suudele. Nad jõudsid oja kaldale. Vaikselt, otsekui kuskilt alla tilkudes sulises vesi. Kõrge kallas oli maetud tumeroheliste kasvude alla. Kui nad jalgadega neis kasvudes tammudes alla läksid, läigatas vesi äkki üsna nende ees. Paar tähte peegeldus lainetes piklikkudena ribadena, taeva tume helk oli selgesti sügavuses näha.

„Il-se...” ütles Ridle väriseva häälega ja surus oma õhetava käe mööda laia jakikäist üles, kuni tüdruku rindadeni. Kui ta nende õrna siledust oma sõrmede all õhkuvat tundis ja kui teine rinnapää kergelt ta peopesa puudutas, ütles ta sosinal:

„Aga kui ma nüüd lükkan...”

„Ei tohi,” vastas Ilse hingeldades.

„Aga mis sa mulle ikka teed?...”

„Saan kurjaks...”

„Kas sa’s kurjustada ka oskad?...”

„Ära karda, et ei oska, küll oskan!...”

„Ja mis siis, kui oskadki?... Ega sa mind lööma ikka hakka...”

„Arvad? Aga kuule, Alleks, mis teised nüüd mõtlevad?...”

„Missugused teised?”

„Noh, kõik... Jakob ja...”

„Mis nad’s ikka mõtlevad!”

„Aga kui nad järsku rumalasti?...”

„Mis rumalasti nad ikka... Aga sääl toas on ju kole tolmune!...”

„Tolmune jah...”

Äkki pidi tüdruk langema. Ridle ruttas teda toetama. Nende põsed sattusid vastamisi, nad nägid teineteise silmi läbi nõrga hämaruse. Ridle haaras ta piha ümbert kinni ja hakkas teda himukalt, peaaegu hammustades suudlema.

„Lase lahti, kuule!...” pööras tüdruk pää kõrvale.

„Ei — lase...”

„Sa pigistad mu niiviisi pooleks päris...”

„Ei — pigista...”

Järsku tõstis ta neiu kätele ja jooksis mööda kal-

last üles, lõplikult hullunud. Ta pani tema niiskele samblale ja hakkas teda jälle suudlema. Nüüd vastas Ilse samaga. Kui nad vähe küllakile kaldusid, kärises õhuke riie õlani lõhki, paljastades tüdruku lumivalge ihu. Ridle tõmbas veel ja veel, kuni rebenes kõik. Ning äkki, üsna ootamata lamas ta käte vahel koguni alasti keha, pikk, sale ja valge, nagu kriidist voolitud.

Kui nad tõusid, hakkas tüdruk luksuvalt nutma.

„Mis sa tegid, kuule..." sosistas ta läbi pisarate. Kõik oli äkki muutunud. Taevas oli külm, tähed torkisid nagu nõelad, mingi vastik, sõnul seletamatu ronis ägisedes üle väljade. Kevadsuvise öö võluvus hääbus äkki nagu nõiakepi puudutusel, iga silmapilguga rahulikumaks jääv veri protesteeris halastamatu valjusega selle vastu, mis oli sündinud. Kõikjal, iga puu ja põõsa tagant pilgutas oma irvitavaid silmi ränk tõelisus.

„Kuule, mis sa tegid, Alleks, mis sa tegid..." luksus tüdruk käsi ringutades. „Mis nüüd saab!... Kuhu ma nüüd lähen?... Nagu näru kimp... Ah, kui rumal, kui rumal... Kes mind ajas siia... Kas ma poleks parem kodus magada võinud..." Ta tõmbas kampsuni selga, istus künkale ja hakkas ühtelugu nuuksudes silmitsema valgeid riideräbalaid, mis olid veel järele jäänud jakist.

„Ilse, ära nuta..." sosistas Ridle ja püüdis võtta ta kätt. „Ära nuta, kuule!"

„Ah jäta!... Mine ära!... Mis sa veel siin ootad!..."

„Ära nuta, ära nuta, Ilse!... Ma palun, kuule!..."

„Kuhu ma nüüd lähen veel!... Ah kui rumal, kui rumal see kõik on... kui rumal, kui rumal..."

Järsku tõusis ta, vaatas Ridlele tungivalt otsa ja küsis valust ja vihast kähiseva häälega:

„Ja mida me siin 's veel ootame?"

„Eks lähme's kuhugi . . ."

„No lähme's!"

„Aga kuhu?"

„Kuhu? Tantsima külasse! Sinna, kust me vähe aega tagasi tulime!. . . Ega's pidu veel lõppenud ole!"

„Il-se!"

„Noh? Kas ei taha tulla või? Tahad veel siin kükitada?"

„Ei, aga . . ."

„Mis aga? . . ."

„Niiviisi 's pidule! . . ."

„Ja mis siis?! Ju sa 's paremini mind näed!" Kuid äkki Ridle õlgadest kinni haarates ja läbi pisarate naeratades: „Tead, kuidas ma sind praegu lüüa tahaks. . . Nii tugevasti, et sa kohe pikali kukuks. . . Mõtle ise järgi: kui suur ja tugev mees sa oled ja võid minusugusele pisutillukesele inimesele niiviisi. . . haiget teha! Ma ei saa ju nüüd kojugi enam . . ."

„Ma annan oma kuue," ütles Ridle.

„Soo? Ja ise?"

„Tulen ilma kuueta."

„Taga paremaks! Aga mis siis, kui keegi näeb? Ei aita muud midagi, kui pead ööseks oma juurde võtma." Ta naeratas jälle läbi pisarate ning lisas juurde: „Oled ikka lontrus küll!"

„Tead, Ilse, oota mind mõni minut," tuli Ridlel järsku mingi mõte.

„Kuhu sa 's lähed?"

„Koju, toon sulle palitu."

„Aga kui ma kartma hakkan!..."

„Mis sa ikka kardad... Ma tulen kohe."

„Aga käi ruttu!"

Ridle kadus pimedusse. Kui ta mõni minut hiljemini uuesti nähtavale tuli, kandis ta kaenlas Lilli palitut.

„No vähemalt seegi ometi..." naeratas Ilse ja võttis ta käe alt kinni.

Ligi pool tundi sammusid nad vaikides. Kõrged puud seisid tummadena, lehed liikusid vaevalt, pillimäng külas lakkas kuidagi järsku. Taevas muutus ikka sügavamaks ja sügavamaks, otsekui tõuseks ta iga silmapilguga kõrgemale. Pääkohal oli ta täiesti tume, peaaegu must, läänekaarel virvendas vaevalt-märgatav sinetus, ida poolt tõusvad pilved olid juba pisut-pisut roosakad. Kevadsuvine öö oli lühike ja vaevalt sai kustuda eha, kui algas juba koit.

Et mitte jalgu kasteses rohus märjaks leotada, võttis Ridle suuna turbavedamise raudteele, mis jooksis Kolgata tagant ümber raba nurga, külast umbes versta kaugusel. Varsti jõudsid nad sellele välja. Ahta ribana läks raudtee läbi metsa, nagu kitsas pragu kahe müüri vahel. Taeva rohekas helk langes rööbastele, pannes need vaevalt-märgatavalt sädelema. Kui tee käänu tegi, tuli minejaile vastu tihe, valge udulaine, mis näis eemalt vaadatuna peaaegu massiivsena, mis muutus aga, mida lähemale talle jõuti, ikka hõredamaks ja hõredamaks. Ja kui ta Ridlet ja Ilset juba täiesti ümbritses, oli ta koguni hõre, otsekui hiigla katla keemisest tekkiv aur. — Aga külm oli ta siiski, see aurusarnane udu, sest ta tuli otsejoones rabast, mis asus ainult mõnikümmend sammu raudteest eemal.

„Alleks, kuule, miks sa oled nii... nii metsik?" küsis tüdruk sosinal ja vaatas Ridlele kohmetult naeratades otsa..

„Olen juba kord niisugune," vastas mees.

„Jumal, kuidas sa mind pigistasid ja muljusid... Hing kippus päris kinni jääma..."

Nüüd läks raudtee päris raba veert mööda. Olgugi, et udu teda varjas, võis siiski seigesti tunda ta lähedust. Sügavate sõõmudega hingas ta, ajades oma korisevast rinnast välja mürgiseid aure. Ta oli vägev, see mitmekümne versta laiune raba, sest kõik inimesed ta läheduses nõrkesid ja surid ruttu ta hingeõhus. Ja kui nad püüdsidki teda teha aja jooksul kahjutuks, siis ta ainult naeris, naeris nii, et kõik uttu kadus, uttu hääbus, veel rutemini suri.

„Vilu," ütles Ilse ja tõmbas palituhõlmad koomale. „Kust ma nüüd kõige otsemalt koju peaksin saama?"

„Küll me saame kah... Tõsta ka krae üles... Sedasi... Vaata, kui valge laine säält tuleb. Siin võib küll halb elada olla..."

„On ikka küll halb jah... Minul vähemalt olid esimesed päevad nii rasked et..."

„Sa elasid varemini linnas või?"

„Jah, tädi juures."

„Kas sul 's vanemaid polnudki?"

„Ikka olid... Kuidas siis minagi ilma vanemateta oleksin ilmale tulnud... Ma olin juba kümneaastane, kui ema suri... Siis me Eestisse tulimegi... Venemaalt, tähendab..."

„Kus su isa on? Või on ka surnud?"

„Ei ole, hakkas jooma. Jumal teda teab, kus

vaestemajas ta nüüd hinge vaagub. Sellepärast tädi mu oma juurde võttiski."

Ta köhis udu pärast ja vaatas jälle nukralt naeratades Ridlele näkku. Saabuvas hommikus näis ta liiga kõhnana, kuid ilusana.

„Jah see elu, see elu..." ütles ta aeglaselt pääd nokutades. „Jumaluke, kui rumal ja inetu on ta küll, see elu..."

„Mina küll sellest aru ei saa, et ta liiga rumal oleks."

„Võib ju olla... aga minul on ta küll rumal... Kui ainult ema veel elaks... Sa ei tea, kui raske on mõelda, et sa just nagu selleks loodud oledki, et igaüks suga mistahes teha võib... Maast madalast — ikka tõugata ja lükata... Tädi oli tige, ihne inimene, ajas koguni kerjama... Oi, kui kole see on, kätt armuanni järgi välja sirutada... Süda tahtis lõhkeda... Kord mõtlesin küll, et täna ma enam koju ei lähe, et parem jõkke või auto alla kui koju... aga ei kedagi... elu on sees, muudkui kannata... Ja nii imeb mind igaüks, kellel aga vähegi suurem jõud on kui minul... Nagu sinagi täna..."

„Ilse!"

„Mis siis? Kas see pole siis õige, mis? Nägid, et ma minutiks enda unustasin, viisid metsa ja tarvitasid... nii, mööda minnes... nagu naljatades..." Ta naeratas kurvalt ja pigistas tugevasti mehe käsivart. „Ütle päris puhtast südamest, ega sa mind ju ei... ei... armasta? Eks ole?"

„Ilse!"

„Või armastad siiski natuke... õige natuke... ütle, kuule!"

Ja Ridle, see toores, haiglaste kalduvustega mees tundis tõesti imelist pehmust südame ümber, kui ta ütles:

„Kal-lis . . ."

Äkki tuli tal aga meelde motorist.

„Aga sul on ju armsam!" ütles ta tumeda häälega.

„Minul? Kes?"

„Paul. . . Kiisa Paul."

„Ah tema?. . . Tema on küll mu vastu hää, aga..."

„Noh?"

„Ma ei tea. . . ta ei meeldi mulle. . . Nagu vend ehk jah. . . Alati, kui ta räägibki midagi, siis ikka oma saatusest, ikka sellest, kui halvasti ta elu on läinud. Aga seda pole ju vaja. . . Millal mina olen niiviisi ahastanud?. . . Ja ma arvan, et minu elu on ikka kümme korda raskem kui temal. Minust mõtleb aga, nagu oleksin ma jumal teab missugune süütu ingel. . . Aga mis ingel ma õige olen. . . Nüüd veel . . ."

„Sa polnud seda ju enne tänastki ööd!"

„Ei — olnud. . ."

„Sul oli juba varemini armuke?!"

„Ah, ära päri, ära päri, kuule! Mis oli, see oli!. . . Võib olla, et ma kord ehk. . . pärastpoole. . . räägin sulle. . ." ning järsku hirmunult, peaaegu hingeldades: „Või ei taha sa mind sellepärast enam, kuule? Ütle!!"

„Rumalake!" naeratas Ridle.

Nad jõudsid põikteele, mis lõikas raudteed ja viis külla. Kui nad tammilt ära püörasid, sattusid nad madalale karjamaale, mis oli samuti udu hõlmas. Ainult siin-sääl paistsid üksikud kadakapõõsad, mõni kohmakas suur mänd, või jälle ripnevate oksadega leinakask. Hommik lähenes iga minutiga ja kui nad veerand tundi

hiljemini külla jõudsid, lõi idaserv juba täiesti valgeks. Äkki hakkas alevi poolt puhuma tasane tuul ja minejad kuulsid selgesti, kuis laulsid Matvei pidulised:

„Üks paigake siin ilmas on,
Kus varjul truudus, arm ja õnn...
Kõik, mis nii õrn siin ilma pääl,
On pelgupaika leidnud sääl..."

Ja Ilse laulis tasase, mitte just tugeva häälega neile kaasa:

„Kas ema südant tunned sa?
Nii õrn, nii kindel, muutmata...
Ta sinu rõõmust rõõmu näeb,
Su õnnetustest osa saab..."

Tuul paiskas ta hääle mööda kitsast tänavat laiali, segas uttu ja kandis üle vesise karjamaa. Ja näis, nagu viiks ta need kurvad sõnad ikka kaugemale ja kaugemale, läbi võsastiku, läbi metsa, üle uduse raba, vastu tärkavale päevale.

19.

Nagu võis Vaeste-Patuste alevis saada lõpmatute tülide ja riidude põhjuseks iga süütumgi asi, nii oli tolle täiesti hariliku tantsupeokesegagi: vaevalt sai ta lõppeda, kui algasid juba nääklemised, mida kutsus ta esile.

See juhtus esmaspäeval, umbes lõuna paiku. Lüüne Kati lõhkus köögis puid, Anna oli Matveile läinud, lapsed jooksid lällutades mööda hoovi. Äkki tõusis väljas hirmus lärm. Eidel tulid kohe meelde Marta ja Volli ning ta kargas kiiresti uksele, kirves kaenlas. Kuid

tal tuli päält vaadata õige isevärki etendust. Matvei õuel seisid vastamisi kaks inimest ja sõimasid teineteist toorelt. Need olid Matvei Liisu ja Anna. Mõlemad naised olid äärmiselt ärritatud ja ei valinud enam sõnu. Noorikul olid käed puusas, juuksed korratult õlgadel ja keha ettepoole loogas, Liisu seisis ta ees ja põrnitses talle üksisilmi näkku.

„Kuule, mine mu silmi eest ära, rajakas!" karjus eit ja näitas käega värava poole. „Et sa kohe siit kadunud oled! Va' tühja jutu kelk! Tema läheb mööda küla lõgistama ja kellama! Oh sina igavene rajakas!"

„Pane tähele, pane tähele, vanamoor! Taltsuta natuke oma suuvärki, ütlen ma sulle! Rajakas? Kes on su rajakas? Mis? Või tema ütleb mulle rajakas?! Kas sa tead, räbal, terve su pere on rajakad, terve su pere, jah! Sa ise, su vanamehe-näss ja su mõlemad tütred!... Need kah mõned inimesed, need su tütred! Ja ma tahaksin teada, kes on suurem tühja jutu kelk, kas sina või mina?! Sa tuled ka veel rääkima! Sina molu! Kes luterdas mööda küla, et mul olla laupäeva öösel täkk käinud? Kas sa seda kah tead, et ma võin su sühukste juttude eest kohtusse veel kaebada, kui ma just hääks arvan! Omal mõlemad tütred litsid, aga läheb veel teisi rääkima!"

„Mis?" karjus eit ja kargas sammu tagasi. „Kelle tütred on litsid? Kelle tütred? Ütle veel kord, sa rajakas!"

„Ikka ütlen, jah! Arvad, et kardan öelda või?! On litsid, jah! Ikka litsid, jah! Päris litsid, jah! Sa ise oled ka lits, jah!"

„Kuule!"

„Mis „kuule"? Küll ma sulle ehitan su „kuule"!

Kas te kah mõned inimesed olete! Arvad, et ma ei tea või, mis su Hilda laupäeva öösi jälle valmis tegi?! Küll tean, jah! Ta kuradi reo ei viitsi oma sõnni kaugemale viia kui just mu akna alla! Oh sina vana jätis, jah! Tahab ise veel noor tüdruk olla kah, jah! Siis räägivad pärast, et see olla Alleks olnud! Ä'ä mitte lorage! Küll ma juba tean, mihuke Alleks ta oli! See oli Karu, aga mitte Alleks! Karu ja Hilda... ei, näh, Karu ja Aliide, jah! Seisavad õige keset uulitsat ja musutavad!...Jah kus mu lilled nüüd on, jah?! Need katkus ka Karu üles, jah! Just teie poolt tulid ja metsa poole läksid... Mis sa veel punnid, jah!"

„Anna, katsu lõugi pidada!"

„Ei pea! Pea sina, reo, omal enne! Kõigiga on sul kuradil tegemist! Küll lõksutad sa Alleksist, küll minust! Aga oma tüdrukud on ikka viimased litsid, jah! On jah, on jah litsid! Ikka on jah!"

„Ma ütlesin sulle juba, et käi siit õuest välja, rajakas!" trampis eit jalgu. „Terve kisa... näh, terve küla kisa täis! Just nagu vigane kukk katusel! Ruttu mine ära!"

„Vaata, näe, see on sulle äraajamise eest!" karjus Anna, pöördus seljaga eide poole, tõstis rõivad kaenaldeni üles ja kummardas pää alla. „Näe, aja veel ära, jah! See on äraajamise eest, see lõksutamise eest, see pääle kauba, jah!"

Matvei eit vaikis äkki, kargas nurga taha ja haaras midagi pihku. Ning enne kui suutis Anna enda uuesti sirgeks ajada, läigatas ta paljale turjale kapatäis vett.

„Kas sa said nüüd, mis?! Kas sa said nüüd, jah!" karjus vihane eit parastades. „Vaata sedasi, vaata

nüüd! Või tema tuleb mulle, vanale inimesele, oma musta tagumist näitama! Häbi, häbi, ise noor inimene, oi kui häbi!... Aga nüüd sa said kah, kuivata nüüd, kuradi rajakas!"

„Ah sedasi, Liisu, sa viskasid mulle vett?!"

„Ei visand vett, päris solki viskasin!... Solki, solki jah... Ju nüüd siga peab küll hiljemini oma portsu saama! Paras, paras!"

„Ah sa viskasid mulle solki või?!"

„Viskasin jah!"

„Aga sa pead nüüd saama kah! Ma kisun sul kuradil karvad pääst ära!" kriiskas Anna ja vaatas otsides ringi.

„No tule, tule ikka!" hoidis eit kätt selja taga.

„Ikka tulen, jah! Va' hoorade ema!"

„Sa ise oled hoor, aga mitte minu tütred!"

„Ah mina või?"

„Sina jah!"

Silmapilguks liitusid kaks kisklejat üheks puntraks. Lüüne jooksis lähemale, et paremini näha. Matvei eit hoidis Annat kõrist kinni, surus selle oma paksu keha jõuga vastu seina ja püüdis ühtelugu teist kätt pääkohale tõsta. Ja kui Anna teda enam takistada ei suutnud, vuhises läbi õhu pikk löögiriist, langedes matsatades nooriku kõrva taha.

„Kuule, sa lõid mind!" karjus Anna ja lükkas eide täie jõuga eemale. „Liisu, sa lõid mind?!"

„Lõin jah, lõin jah! Tule mulle veel mu omal õuel silmi kinni jooksma! Said jah kulbiga, said jah kulbiga!"

„Aga nüüd sa pead kohtusse ka minema!"

„Mina? Noh, seda sa juba näha ei saa! Kas tulid

sina minu kallale, või mina sinu kallale?" Kuule, ära aja ennast enam ligi, käi minema! Nii kui tuled, nii saad jälle!"

„Anna ikka enne!"

„Arvad, et kardan või anda?!"

„Muidugi kardad!"

„Mis sa veel kilkad, juba sa saidki! Käi minema, kuule! Näe, kui häbi nüüd omal... sai kulbiga!..."

„Hää küll, hää küll, lähen minema jah!" karjus Anna ja ruttas, käsi otsaesisel, uulitsale. „Aga vaat', seda sa pead veel kord näha saama!"

Ning jälle pööras ta selja vastase poole, kummardus ning tõstis rõivad üles. Eit karjus vihaselt:

„Oh sa jätis, näe kui näitab jälle! Oh sa jätis küll!... Oh oleks mul nüüd natukegi veel solki olnud!... Aga ma valaksin su sabaaluse nii täis et..."

„Eks vala, va' kiss-silm!"

Lüüne ruttas pooljoostes tagasi tuppa, püüdes hoida selle eest, et kisklejad teda ei näeks. Vaevalt sai ta nurgast halu pihku, kui pahvatas uks pärani ja Anna tormas kaagutades kööki.

„Kas sa näed nüüd, Kati, mihukesed inimesed ilmas elavad!" karjus ta kriiskava häälega ja pööras eide poole oma läbimärja, solgist lehkava selja. „Ta viskas mulle praegu kaela!"

„Kes?"

„Ikka see va' litside ema!"

„Mihuke litside ema?" vidutas Kati silmi.

„Va' Matvei lehm!"

„Tohoo! Kas te läksite's kisklema või?"

„Mis sa sühukse kuradiga kisud või... Ta, siga, rääkind terve küla kisa täis, et ma olla laupäeva öösi

jälle täkku magatanud! No kas sa oskad selle pääle veel midagi öelda?! Omal on kaks mära kodus, kes seda ainult vaatavadki, kust rapsu kätte saaks, nüüd hakkab aga ise koguni teiste pääle rääkima... Ptüi, kurrat! Kas ma's ei näinud või, kui Aliide Karuga metsa läks?! Siin meie kohal musutasid veel ja... Ja kuhu mu lilledki's jäid, jah?! Puha üles katkunud, kurat, jah! Aga näe, ajavad külas nüüd jutu laiali, et see olla Alleks olnud... No mis sa tahad veel ära teha ja ära rääkida?!..."

„Kuidas see tüli teil's nii tuli?"

„Mis sääl ikka tulla oli... Ma läksin õiendama, et mis sa kurat lõksutad sedasi! No aga eks katsu sühuksele tõprale midagi rääkida! Kupatas mu kohe toast välja..."

„Või kupatas kohe toast välja?"

„Toast välja jah! Ja tead, mis ta veel tegi?"

„Noh?"

„Näitas mulle..."

„Mis asja?"

„Näitas mulle perset!"

„Näitas — sulle — perset?!"

„Jah, näitas jah! Kaks korda veel näitas! Tuli pärast koguni uulitsale järele ja näitas sääl kah veel!"

„Oi jessuke!" lõi Kati käed kokku.

„Jah, näed nüüd, kui ropp võib üks vana inimene olla! Kas ma's halva pärast talle rääkisin?! Teeb mulle niiviisi häbi! Ja ega veel sellega ei jäänud: näed, mihuke ma olen!"

„See kah tema töö või?"

„Ikka tema töö! Läksin kah hurjutama, et kuule, Liisu, ä'ä tee sühukest rumalat tükki, et tõmba kohe

saba maha! Aga kus tema! Nii kui nurga taha kargas, nii kohe mulle solki läigutas! Ja ju sellestki vist vähe oli... andis kulbiga kah veel!..."

„Või kulbiga ka veel?"

„Kulbiga ka veel, jah! Vaata, kas pää on katki kah või?"

„Ei, suuremat viga just ei ole... vähe nagu sinine on," naeris Kati ja sõrmitses ta juukseid.

„No jah, seda ma arvasingi, et mis sühuke käkk ikka lüüa jõuab! On ikka üks vana inimene ropp küll! Kurat, lilledest on kahju, mis see Karu üles kitkus! Kuule, üks kolistab! — Ega tea kuradit, ehk tuleb järsku siia kah veel oma kulbiga järgi!"

Tõesti kolistas keegi ukse taga. Anna hoidus hirmunult kaugemale, Kati hakkas rõivaid koorepurust puhastama. Kuid kui uks avanes, nägid nad, et tulija oli Vitjagin.

„Ena ikka, sina juba kodus?" ütles Anna.

„Ju näed, et olen!..."

„Kas tööd ei leidnud?"

„Ei leidnud."

See oli pikk, mustaverd noormees, suur joodik ja ümberkaaberdaja. Juba ammu teadis ta, missugust elu elab ta naine, kuid ei pööranud sellele suuremat tähelepanu, sest tal endalgi oli armuke linnas. Nähtavasti oli talle tänane lugu juba tuttav, sest ta küsis kohe:

„Kuule, mis sa jälle valmis oled teinud?"

„Mina? Mina pole midagi teinud! Aga parem küsi seda, mis minuga tehti!"

„Noh, mis suga's tehti?"

„Läbi pekseti!"

„Kulus ära kah!"

„Soo! Või kulus ära! Õige kena mees ikka, kes laseb oma naise läbi peksa ja tuleb veel parastama!"

„Kui sa sühukse tüki tegid, siis kulus ära kah!"

„Mis tüki ma's tegin?"

„Eks näita veel teistele oma paljast männikut!"

„Mis sa räägid?! Kes sulle sühukest juttu ajas?"

„Ju Liisu ajas. Kas sul, inimeseloom, sugugi häbi ei ole?!"

„Ja et mina olla temale näidanud?"

„Nimelt sedasi."

„Kas sa kuuled nüüd?" pöördus noorik Kati poole. „Ise teeb, kuid ajab kohe teise süüks! No küll on ikka räästik, kurat!"

„Ah, mis sa siin enam õiendad!" lõi mees käega ja kadus tahatuppa. „Oleks ise õige ingel olnud!"

Anna põlastas ja imestas. Jah, nüüd ta alles näeb, mihuke inimene see Liisu on! Seda ta küll poleks uskunud! Jessuke! Vaevalt viis minutit möödas ja juba räägib koguni teisiti, kui oli tõelikult. Oi jumal, oi jumal, mihuke reo ta küll on, see va' Liisu!

„Mis tööd see Iivan sul otsimas käis?" küsis Kati.

„Niisama... Ükskõik mihukest... lihtsalt tööd..."

„Kas ta's enam juudi saeveskis ei ole? Tuli ära või?"

„Mis ta säält tuli või... Lasti lahti..."

„Ah päris lasti lahti?"

„Jah. Plats on laudu täis, raha on kõik materjali all, uut juurde saagida ei maksa... Pidi teine täna mujale koha otsima... Iivan, kuule, Iivan!"

„Mis sa karjud?!"

„Kus sa täna vaatamas käisid kah?"

„Saeveskites, tikuvabrikus, õlivabrikus, linavabrikus... nahavabrikus... sadamas..." vastas mees teisest toast.

„Ja kuhugi ei saanud?"

„Ei saanud."

„Mis sääl's räägiti?"

„Töölisi küll... lastakse lahtigi veel... Igal pool seisavad sabad väravate taga... Linavabrik jääb varsti kolmeks kuuks seisma, nahavabrik vähendab töölisi, tikuvabrik hakkab varsti ainult ühe meenaga (vahetusega) tööle..."

„Tikuvabrik? Millal?" küsis Kati kohkunult.

„Tuleval nädalal."

„Tohoo ime, ja ma põle Lilli käest veel midagi kuulnud! Vaat', kus tükk viimaks! Vana ja Arnu saavad varsti hundipassi, järsku lendab Lilli kah!"

„Ega tea kedagi," arvas Anna ja hakkas solgiseid rõivaid seljast kiskuma. „No on küll inimene, kuidas mu üleni ära rikkus... Võtaks litsi küll!... Ja valetab kah veel!... Pää kipitab kah nii et..." Ta katsus sõrmeotsadega haiget kohta ja kadus kohe tahatuppa. Varsti algas sääl vaevalt kuuldav jutumõmin.

„Õhtul, kui Lilli koju tuli, küsis eit usutledes:

„Kuule, kas see tõsi on, et vabrik varsti töölised lahti laseb?"

„Ega's kõik sellepärast..."

„Aga ikka laseb?"

„Ju pooled ikka laseb..."

„Laupäeval või?" küsis ema hirmuilmega silmis.

„Laupäeval jah," vastas Lilli.

„Noh, kas sa võid ise arvata, kuidas nad's sinuga teevad?"

„Praegu's võib midagi arvata!"

„No siis on küll hull, kui sina kah lahti saad! Jumaluke, siis on ikka küll hull jah..."

„Tühja sääl ikka on!"

„Muidugi! Aga kust me's süüa saame? Arnu ja vana on veel viimast sotti..."

„Noh, ju saab kuhugi mujale jälle..."

„Kuhu sa saad! Näe, Iivan otsis täna terve linna läbi!..."

„Ära karda, küll ma saan!" oli Lilli kindel.

„Ju näeme!"

„Näeme, jah!"

Ja eite valdas järsku säärane mure, et ta unustas jutustamata isegi päevase sündmuse...

20.

See nädal oli eidel raske taluda. Alalõpmata seisis tal meeles, et laupäeval pooled tikuvabriku töölised lahti saavad. Mis siis, kui juhtubki Lilli järsku nende ülearuste hulka? Mis peavad nad siis küll pääle hakkama?! Tagavara ei ole, Arnu ja vanamees on samuti juba ripakil, Alleksistki ei julge jumal teab mida loota... Oleks vähemalt seegi kindel, et nad kohe kuhugi mujale saavad! Aga seegi on ainult õnneasi, see mujale saaminegi... Näe, juba ligi nädalapäevad otsib Iivan tööd, aga ikka tuleb sama targalt tagasi kui läheb hommikul... ‚Omalgi töölisi palju'... ‚laseme iga päev veel lahti'... ‚tellimisi ei ole'... No aga kas peab's ta tõesti ühes oma perega nälga kärvama, või mis?!"

Laupäeva-hommikul tõusis ärevus kõige kõrgema

kraadini. Täna on ju päev, mil osustub Lilli saatus. Kas jääb või saab lahti? Kas on neil kahe nädala pärast veel leiba lauale panna või peavad nad tõesti laenama ja kerjama hakkama?! Oleks-jääks vähemalt ükski neist kolmest kohale, oleks veel natukegi loota...

Pikkamisi venis päev. Tund läks tunni kannul. Kell lõi üks, lõi kaks, lõi kolm, lõi neli ja viiski. Nüüd, just praegu saab Lilli vabaks... Oota, kas on vabrik juba vilistanud või töötab ta alles?... Ei, vist töötab ikka alles... jah, vist töötab ikka alles... Aga pea, kas see vile, mis praegu huugab, on õlivabriku või tikuvabriku oma?... Tikuvabriku? Ei, vist ikka õlivabriku!... Õlivabriku? Ei, vist ikka tikuvabriku!... Nüüd nad vist juba tulevadki, kõik salgas ja lärmates, need, kes jäid, ja need, kes ei jäänud... Tulevad, kargavad paati, kilkavad, laulavad, vallatavad... Siinpool kaldal ronivad aga rutates välja, jooksevad, jätavad üksteist jumalaga ja tulevad, need, kes jäid, ja need, kes ei jäänud... Aga kes ei jäänud?... Kas kah Lilli ei jäänud?... Annaks ometi Issand, et see nii poleks!... — Ja teda valdas äkki jalust rabav mõte, et see ähvardav puudus on karistuseks selle eest, et neist pole ükski saanud enam kaua lauakirikusse...

Imelikuks tõotas muutuda tõesti see suvi, jumala eest, imelikuks! Missuguse palavikulise kiirusega ehitati ainult mõni aasta tagasi igasuguseid saeveskeid, laevatehaseid ja vabrikuid, nüüd aga lonkavad kõik need saeveskid, laevatehased ja vabrikud ainult hädavaevalt, kahe-kolme töölisega. Ei nad litsid sure, ei nad litsid ka ela! Kõigil üks ja sama hirmu pääleajav laul: Pole tööd anda! Aga mis kuradi pärast nad neid's nii palju ehitasid, neid vabrikuid, kui nüüd mi-

dagi enam teha pole?! Eks lasku uuesti maha kiskuda, saaks vähemalt niigi tööd!"

Ta tõusis kikivarvule ja vaatas läbi akna linna poole. Jah, säält nad tulevadki, need tikuplikad... Lilli kõige ees, siis va' Jaaksoni Miili ja selle järel Matvei Hilda. Vist on nad kõik jäänud, sest ega nad muidu nii ei kisaks ega laulaks... Annaks jumal, annaks jumal, et nii oleks!...

„Noh, kas vedas hästi või?" küsis ta, kui Lilli uksele ilmus.

„Ikka, ikka hästi!" vastas tüdruk.

„Jäid, jah?"

„Ei jäänd!"

„Mis sa lobised!"

„No tõsi, noh," naeris Lilli muretult.

„Kuule, ä'ä hirmuta mind!"

„Mis sääl ikka hirmutada on! Tühine asi!..."

„Ka sa's ikka päris tõesti või?..."

„Tõesti jah."

„Ja päris lahti kohe?"

„Päris lahti jah."

Eit haaras Volli vandist kinni ja tõukas ta vihaselt tahatuppa. Ega see näru tõesti muud teha ei oska kui ainult tuld torkida! Kas pole talle juba mitu korda öeldud, et ta ei tohi seda teha! Niisuke rajakas! Omal jalad all nagu käia vändad, vaevalt-vaevalt, et seisab püsti, aga nii kui vähegi mahti saab, nii on kohe pliidi ees. Kiusakas, kiusakas on ta hullupööra, see neetud kõverkäpp!

„Ära sa inise sääl midagi!" Ning kohe Lilli poole: „Kuhu sa's nüüd mõtled vaatama minna?"

„Ju näeb."

„No on see küll üks kuradi lugu: kõik kolm korraga! Nüüd peame küll hambad varna lööma!"

„Mis sa kisad, ega's asi veel nii hull põle," vaigistas Lilli. „Ega's tikuvabrik üksi töökoht pole."

„Ega's pole mujal kah suuremat pistmist midagi," tähendas Anna, kes istus pliidi kõrval ja segas suppi. „Näe, mu vana hulgub juba ligi nädal aega, aga ikka kuhugi ei saa... Kuidas Matvei Hildal vedas?" küsis ta vähese vaikimise järele.

„Kah lahti," vastas Lilli.

„Ah ikka päris tõesti või?" tõmbus nooriku nägu äkki laiale naerule.

„Nojah tõesti."

„Ehee! Vaat', seda ma kiidan, et see mära kah lahti visati! Teistest kõigist on kahju, aga temast küll ei ole... Oodaku aga see eit nüüd! Küll ma talle kuradile nüüd ütlen! Kus karjus ja kriiskas teine esmaspäeval nii et... Tulgu nüüd veel oma tagumist näitama!... Jumala eest, ma ei saa aru, kes selle vana rasvamao ometi nii valetama on õpetanud? Näe, rääkind teine siin-sääl, et mina olla tema ees saba selga ajanud... Sa prohvus küll oma jutuga! Ise peksab mu pool-surnuks, külas korrutab aga sühukseid hulla asju et... No see Hilda lahti viskamine läks talle küll nagu kondi otsa, jumala tõsi, see läks talle küll nagu kondi otsa!..."

„Kas Alleks kah täna koju tuleb? küsis Lilli.

„Või minagi teda tean," vastas eit, „ju ta vist muidugi tuleb... Ega sa's täna ometi välja ei lähe?"

„Ikka lähen kord..."

„Kuhu sa's jälle jooksed?"

„Või on sinul seda tarvis teada!"

„Aja, aja aga niikaua ringi jah, kui järsku vasikas käes on!"

„See on niisama mu oma asi!"

Tüdruk vahetas kähku rõivad ja hakkas kugistades sööma. Tal oli täna väga kiire, sest kella kaheksaks lubas Jüri talle vastu tulla. Õhtu veedavad nad arvatavasti supeluspargis, sest sääl on põrgu moodi kena jalutada, iseäranis aga siis, kui mängib kõrtsi ees orkester. Ainult see on paha, et ta täna liiga hiljaks tulema jäi ja kauplused enne suleti, sest sukad on juba mitmest kohast rebenenud, ja vaevalt saab neid veel korralikult nõeluda. Päälegi pole nüüd moes säärased tumepruunid, vaid koguni heledad, üsna ihukarva.

„Anna, kuule, kas sul uusi siidisukki kah on?"

„On küll."

„Kas sa ise täna välja ka lähed või?"

„Ei vist lähe."

Tüdruk käis paar tiiru üle põranda ning küsis siis edasi:

„Mis värvi sukad sul on?"

„Ihukarva ikka."

„Kuule, sa anna tänaseks mu jalga."

„Võid saada küll."

Kuid ema, kes seda jutuajamist kuulis, sai vihaseks.

„Ei, seda ei ole!" karjus ta tütrele rusikat näidates. „Sukki laenama? — Katsu ikka enne!"

„No mis see's sinu asi on!"

„Küll ma sulle ehitan!"

Ta kargas südametäiega püsti ja tahtis kuhugi rutata, sattus aga uksel vastamisi mehega. Kohe ütles ta tusaselt:

„Lilliga on asi kirju."

„Ah ikka lahti?"

„Jah, ikka lahti jah!"

„Noh, ega tea sellepärast kohe meelt heita... ehk veab jälle kuhugi... Aga täna said's ikka soti kätte?"

„Ju sain."

„Teisi sühukseid kah oli veel või?"

„Pooled."

„Oi prits, siis läks teil õige vedelasti!"

Vanamees toetas selja vastu sooja müüri ja popsis piipu.

„Ei, see on ikka päris tõesti imelik asi, kuidas need tööd nüüd nii hullupööra kitsaks jäävad!... Omal ajal oli valida, võisid minna kuhu süda ihkas, nüüd aga pole muud, kui kupatatakse väravast välja. Kohe näha, et Eesti omad mehed äri ajavad... Ei oska lihtsalt ju muud midagi... Jumal teab, kust sõja ajal raha kokku ajasid, lõid kõhe vabrikud üles ja muudkui — hoidke alt, nüüd hakkan puhast tegema! Aga ei ühtigi! Iga asi tahab nupukat meest!... Jessuke, iga vakamaa peale loodi oma paar, kolm saeveskit!... Ju sai kohe öeldud, et ju näeb, kui kaua nad sedasi laastata jõuavad, et ju metsad kah kord üles ütlevad!... Ja näe, ütlesidki! Teab, mis viga sellel tikuvabrikul peaks olema?"

„Pole tööd," vastas Lilli laua juurest. Ta oli ametis juuste kähardamisega ja lootis kodunt minema saada juba poole tunni pärast. Ainult see tegi talle veel muret, kuis saada Annalt sukad nii kätte, et ema seda ei näeks.

„Tohoo! Nii äkki pole tööd?"

„Mis äkki see's ikka on... Siiamaale veeti välja, nüüd aga enam ei veeta..."

„Ah nüüd enam ei veeta?"

„Ei veeta, juba ammu ei veeta."

„Ei tea, miks?"

„Ei tea. Ju's ei taheta."

Isa pomises midagi habemesse, võttis salaja hää suutäie viina ja tähendas:

„No siis, jah, muidugi... Eeh, näha ikka, et mehed ei oska oma kaubale ostjaid leida..." — Tal oli tahtmine täna hulkuma minna, kuid ei julgenud, sest nüüd majas muust enam ei räägitagi ju kui aina rahapuudusest. Eit aina kaagutab ja kaagutab ja kui ta nüüd veel teada saaks, et temal, vanamehel on tahtmine kõrtsi minna, läheks lärm igatahes koguni suureks. — Ja tahes või tahtmata peab ta täna koju jääma, olgugi, et tal pole selleks vähematki himu...

Anna oli vahepääl aeda läinud. Saades teada, et ka Matvei Hilda lahti on, tekkis ta pääs kuri soov Liisut sellega pilgata. Ta tegi, nagu oleks tal peenarde juurde asja, käis laulu ümisedes siia-sinna ja piilus naabriõue. Kui ta üsna planguveerde läks, nägigi ta eite, kes koperdas midagi kuuri ees. Ta hõikas õige maheda häälega:

„Kuule, naabri-Liisu, kuule!"

Eit tegi, nagu ei märkakski ta hüüdjat. —

„Hei, Liisu, kas sa's ei kuulegi, või?"

Eit koperdas vaikides edasi.

Anna läks üsna plangu juurde, tõusis kikivarvule ning ütles heleda häälega:

„Naabri-mutt, ega sa ometi pahane põle?"

„Kuule, ära patra sääl, va' ropp inimene!" karjus

Liisu vihaselt. „Mis sa sääl röögid! Tee, et sa oma kondid mu silma eest koristad!"

„Ä'ä ikka na' tige ole, Liisu!"

„Mis, ‚ä'ä ikka na' tige ole'! Sa va' ropp ja häbemata inimene! Kas sul tõesti häbi ei ole, oma tegusid minu pääle ajada?! Või unustasid sa juba ära, kumb kummalegi tagumist näitas?"

„Ah, noh, mis me nüüd sellest enam arutame!... See on juba vana asi... Kaua me's ikka sühukste tühiste asjade pärast vihased oleme!... Räägime nüüd päris sõbralikult teineteisega, nagu naabrinaised kunagi... Lepime ära, kuule!..."

„Ah, mine nüüd oma leppimisega," naeratas Matvei eit, sest ta oli küll äkiline, kuid ka hääsüdameline ning mõtles, et Annal tõepoolest on soov leppida. „Mis minul su pääle pahandada on või... Ju ta ikka vihase meelega tuli, see riid... Aga põleks ju tarvis olnud külas sedasi rumalasti ümber rääkida, nagu oleksin mina, vana inimene sulle oma saba alust näidanud."

„Noh, oli mis oli, eks võime ju nüüd silmad kinni pigistada. Tead, Liisu, ma tulin sulle nüüd õnne soovima."

„Õnne soovima? Minule? Mis õnne sul mulle ikka soovida on?"

„Eks sel puhul ikka, et su üks lits juba töölt lahti sai."

„Mi-is?!" karjus eit ja ajas silmad pärani. „Kuidas sa, siga, räägid?"

„Nojah, ma ju kuulsin, et su va' Hilda näru olla vabrikust välja visatud. Kas on ikka tõsi või?"

„An-na!"

„Jah, Liisike!"

„Kuule, ma ütlen sulle, korista kähku oma koivad mu silme alt! Oi jumal, mihuke reo! Ja kõik see aeg nuiab leppimist! Ma ütlen, rajakas, mine ära, või muidu lendab sulle jälle see pangetäis solki kaela!"

„Viska ikka enne, viska ikka! Arvad, et ma kardan või?! Va' põksputukas! Paras, paras! Täna sai üks lits lahti, tuleval laupäeval visatakse teine korgivabriku värava taha... Siis pole muud, kui muretse neile kollased passid ja saada uulitsale!... Hi, hi, hi! Va' niru! Või tema mõtleb, et ma ta'ga tõesti leppida tahan! Va' libude-ema!"

„Kas sa saad minema või ei saa!"

„Ei saa!"

„Ma sulle tõprale näitan!"

„Arvad, et ma sul kah sedasi vahtima hakkan, nagu sa mul teinekord vahtisid! Hi, hi, hi! Mis vana emis enam näitab! Aga näe, säält see preilikene ise tulebki!"

„Mis te siin jälle kaagutate?" küsis Hilda, kes oli kuulnud naiste vihaseid hääli ja ruttas neid vaigistama. „Eit, vaata et sa tuppa saad!"

„Ei saa tuppa kedagi! Seda reot ma juba ennast sõimata ei lase! Või tema ütleb mulle litside ema?! Ta ise on lits, aga mitte teie!" karjus eit vihaselt.

„Las ta aga ütleb, ega see ju tükki küljest ära ei võta," lõi Hilda põlglikult käega, „mis sühuke siga kah ütleb?!"

„A-eh, vaata ikka, mis tema leiab!" ütles Anna ja hirnus kriiskava häälega. „Kus sa kurat mu lilled panid?"

„Põle mina su lilla näinud!" vastas tüdruk pisut kahiseval kurguhäälel.

„Ah või põle? Sina just nad ära katkusidki!"

„Sa, Anna, lähed vist ikka pääst natuke tolaks," sisistas Hilda punastades ja haaras pihku pika kaseväätsaka. „Vaata, kui ma sulle sellega keerutan!"

„Nonoh!" venitas ähvardatav.

„Saad kah kergesti! Kord sa räägid, et Aliide su roosinärud üles kitkus, nüüd aga juba, et mina. Näha ikka, et see lihunik on su juba päris lolliks tallanud."

„Kuule, ä'ä kaaguta sääl kedagi oma lihunikuga! Selle lihuniku pärast rändate te kord pokri kah!"

„Ju me näeme!"

„Muidugi näeme! Ai jessuke, nüüd sa põletasid mu silmad ära!..." karjatas ta äkki metsikult ja kargas tagurpidi plangust eemale. „Liisu, nüüd sa põletasid mu silmad ära... Ai, ai, ai, appi-i!"

Sel ajal, kui Anna ja Hilda sõnelesid, lähenes eit külge ees ajades plangule ja läigutas jälle, nagu esmaspäevalgi, midagi vedelat noorikule vastu vahtimist. Kuid nüüd polnud see solk, vaid soolvesi, mis pani silmad koledasti kihelema.

„Ai, ai, ai, ai!... Appi-i!... Appi-i-i-i! Appiiii!" kriiskas Anna, sattus tagurpidi sõstrapõõsasse ja langes seliti. „Ai, ai, ai!"

„Ä'ä röögi ühti, va' lõuapuu... Ei teinud see tilguke soolvett sulle kedagi... Tule veel sõimama ja kaagutama!..."

„Kuule, mis sa tegid sedasi, jääb järsku pimedaks kah," sosistas Hilda hirmunult.

„Ei jää ta pimedaks kedagi!..." vastas eit, kuid kohkus samuti.

Anna kisa pääle jooksid Lüüned välja. Kati, nähes noorikut seliti sõstrapõõsas, pidi juba naerma pah-

vatama, kuid märkas, et lamajal tõesti midagi häda on, ning püüdis teda üles avitada. Lilli ja vanamees vaatasid uudishimulikult väravalt, Marta ja Volli jooksid kilgates siia-sinna, Arnu, kes oli jäänud isast maha, ronis suure kiirusega üle plangu. Et õhtu vaikne oli, kostis Anna appi-karjumine kaugele ja paljud külainimesed tõttasid üle põldude lähemale, et saada teada, mis selle kisendajaga õieti juhtunud on.

„Kas tõmbate jälle või?" hõikas Jaaksoni Miili, uudishimuline eit, juba kaugelt Matvei Liisule. „Kus järsku nii suur kisa et..."

„Ju tuli kaagutama... läigutasin talle kuradile soolvett..."

„Või soolvett kohe?"

„Soolvett jah."

„Hi, hi, hi! Teab, kas sattus silmi või?"

„Silmi vist jah."

„Noh, see on ikka tükk!... Järsku jääb pimedaks..."

„Jäägu kurat!" — Kuid endal süda juba värises, sest kasta saanud noorik karjus ikka endise jõuga.

Kuid häda polnud tal siiski midagi, sel riiuhimulisel noorikul. Kohe, kui Kati ta silmad külma veega soolveest puhtaks pesi, sai tal parem. Pakitsemine muutus tasaseks kihelemiseks, aja jooksul kadus seegi, endal hakkas nagu pisut häbigi äsjase karjumise pärast. Ja et oma teguviisi vähegi vabandada, ütles ta kohmetult naeratades:

„Ega's mina teadnud, et soolvesi... mina mõtlesin ikka, et midagi kangemat... No aga andsin ma talle kah nina pihta, sellele seale!... Hi, hi, hi! Peab teine

ikka mäletama päris! Ah Lilli, kuule, tule natuke mu tuppa, ma tahan sulle rääkida."

Lilli järgnes talle.

„Kas tahad's või?" küsis Anna sosinal.

„Mis asja?" ei taibanud tüdruk kohe ta sõnade mõtet.

„Sukki ikka."

„Tahaks küll... Aga eit hakkab kaagutama..."

„Rumal, mis sa's eidele näitad?"

„Aga kus ma's jalad kinni panen?"

„Noh, kodus ikka. Alguses võid ju omad tõmmata, mu jaod pista tasku... Kui parajasse kohta saad, vaheta ümber."

„Nojah, seda ikka küll."

Esmaspäeva hommikul läks Lilli uut tööd otsima. Ligi lõunani oli ta kadunud, ilmus aga siis lonkides koju ja teatas ootavale emale, et tänane päev on täiesti luhta läinud. Linavabrikus öeldud, et tuleval nädalal vabastatakse oma inimestestki suurem osa, korgivabrikus pole ühtki lootust, saeveskites öeldud igal pool, et pole vaja kõiki neidki, kes praegu on, rääkimata veel uute juurdevõtmisest. Veel olevat käinud ta pulgavabrikus, kuid ka sääl aetud sama juttu. Tõesti ei tea ta praegu, kuhu homme minna.

„Kudumisvabrikus käisid?"

„Ei, sinna küll ei saanud."

„Värvimis- ja uhtmisvabrikus?"

„Kah ei saanud."

„Aga sadamasse, titside juurde?"

„Ei, ka sinna ei saanud."

Kuid ka järgmised päevad olid ühteviisi õnnetud. Nüüd kippus tüdruku endagi tuju kaduma. Ei, siiski

oli eidel õigus, kui ta ütles, et nii kergesti pole enam kuskil loota. Igal pool, kuhu ta läks, oli ikka üks ja sama jutt: pole vaja! Näis, nagu oleksid tööandjad kokku rääkinud, et teda vihastada. Mineval aastal oli asi tõesti koguni teissugune. Võisid minna ja töötada, kus aga meeldis. Igal uulitsanurgal otsiti töölisi, palk oli hää ja karta polnud kunagi, et sind kuskilt lahti visatakse. Jah, ajad lähevad tõesti kitsaks, sukad on aga läbi, teine kõrvarõngaski kadus laupäeva-õhtul supeluspargis. Nagu näha, peab hakkama tõsiselt võtma eide kaagutusigi, sest juba teist päeva ei ilmu lauale pääle leiva, kartulite, soolvee ja keedetud silkude midagi maitsvamat.

Laupäev tuli aga veelgi hirmuäratavam kui eelmine. Juba vara hommikul ei suutnud ema välja kannatada oma raskeid mõtteid, mis kippusid teda otse lämmatama. Eila, tunaeila, täna, — kõik need käesoleva nädala seitse päeva rõhusid teda nagu raske kivikoorem. Kõik vabrikud, iga vähemgi töökoda, sadam, titsiplatsid, lauavabrikud, — viimnegi koht oli Lillil läbi käidud, ilma et ta oleks vähemalt lootustki kuskilt juurde saanud. ‚Pole vaja!' ‚Vaadake mujale!' ‚Pakkujaid käib palju!' — Täna aga saavad lahti ka mõlemad mehed ning on peaaegu kindel, et pole neilgi leida kuskilt uut kohta.

Eit läks turule, hulkus sääl ligi lõunani ja lonkis siis raske südamega tagasi kodu poole. Kui ta tuppa astus, leidis ta jälle eest Lilli, kes istus köögis ja kohmitses midagi teha. Tähendab — jälle asjata raisatud päev!

„Kas sina jätsid ukse lahti või?"

„Ju jätsin... nii palav oli, et..."

„Ma arvasin juba, et lapsed... Ega muud, kui et küla koerad võivad sisse tulla..."

„Mis nad ikka tulevad?... Istun ise ju siinsamas..."

„Nojah, ega nad tule kedagi... Istud ju, jah, ise siinsamas... Kas sa juba ammu kodus oled?"

„Just praegu tulin."

Ema vaikis pisut aega, siis aga küsis märgatava värinaga hääles:

„Noh?"

„Mis ‚noh'? Ah, et kuidas läks või?"

„Ja jah."

„Räbalasti ikka!"

„Ei kedagi paremat?"

„Ei kedagi."

„Mitte kuhugi pole lootust?"

„Sedapuhku küll mitte kuhugi..."

Ema jäi nukramaks veel ning juhtis jutuaine teisale. Ta küsis:

„Kas Anna kah kodus on?"

„On küll!"

„Teab, kas Iivan sai täna kuhugi?"

Noorik vastas toast:

„Ei saanud... Oli küll veel kord kõik kohad läbi käinud, aga ikka ei saanud..."

Eit sõi tükikese leiba, jõi vett pääle ja läks aeda. Ta koperdas sääl ligi õhtuni. Kui kell linnas neli lõi, pöördus ta rõhutult tuppa ja hakkas toitu valmistama. Lilli valmistus jälle väljaminekuks, Anna istus, jalad ristis, ukselävel. Nad puhusid omavahel juttu, kuid kui eit nende selja taha ilmus, vaikisid nad kohkunult.

„Mis asja üle te siin arutasite?"

„Ei kedagi... Niisama oma asju..."

„Kas sa tahad jälle hulkuma minna või?!"

„Ju mõtlesin kord minna..."

„Kelle sukad sul jälle jalas on?!"

„Mis see sinule korda läheb!"

„No muidugi, nüüd pea veel võõra kraam kah ära!"

Parajasti, kui ta tüdrukule teravaid sõimusõnu näkku paiskas, ilmusid uksele isa ja Arnu. Juba pääliskaudsel vaatlemisel võis näha, et nad mõlemad olid vähe purjus.

„Ena, kuidas te's nii vara?..."

„Raha laupäev, mis muud..." vastas vanamees pehme keelega ja naeris.

Minutiline vaikus.

„Kuule, te olete purjus!" ütles eit ja tõmbas kulmud kortsu. „Ja mõlemad veel!"

„Oleme jah."

„Soo! Ja julged rääkida kah veel! Va' viinanina! Jõid nüüd need viimased krossid kah maha või?! Ei sinul küll muud muret vist olegi, kui ainult see, et viina saada!"

„Ä'ä pahanda kedagi, mutter!... Parem küsi, kuidas meil läks..."

„Mis sääl's küsida on... lahti ikka!"

„Aga vale," itsitas vana hääl meelel, „pole jälle ühti lahti!... Sellepärast me poisiga natuke tipsutasimegi..."

„Ei — ole — lahti lastud?!"

„Ei ole jah..."

„Mis sa räägid?!"

„Sula tõsi! Öeldi, et vabrik olla uusi tellimisi saa-

nud... Alles kahe nädala pärast lubati vaadata... He, he..."

„Siis teil on ju terve kuu aega veel?" vidutas eit ärevuse pärast silmi.

„Terve kuu jah," nokutas mees.

Loojenev päike vaatas aknast tuppa, terav valgusjuga jooksis üle põranda, tolmused seinad liikusid nagu vähe laiemale. Oli kuidagi lõbus, hää ja kerge... — Sel õhtul ei tulnud Katariina Lüünele enam kordagi meelde, et ta mees ja poeg on joobnud. —

21.

Teisipäeva õhtul pääle Matvei pidu ei saanud ega saanud Ridle und. Iga pisemgi krabin ärritas teda. Ta suitsetas, püüdis mitte millelegi mõelda, vahtis üksisilmi pimedusse, hakkas mõttes numbreid lugema, — ikka ühesugune piinav unetus. Viimaks pöördus ta küljeli ja jäi liikumata pilguga vahtima vastu akent.

Oli vaikne õhtu. Kandiline lapike rohekat taevast, mis vaatas tuppa, oli kirju vaevalt nähtavatest tähekestest. Tuult ei olnud, mets ei kohisenud. Ainult vahel harva liigutas nõrk õhuliikumine just akna kohal kasvava pihlaka lehti. Kass läks karjudes üle õue, koer juhtus talle vastu, järgmisel silmapilgul tormasid nad madinal põllule. Aga lamaja rahututele ajudele näis, nagu oleksid need kaks looma teinud oma jooksmisega palju enam lärmi, kui oleks sellega suutnud hakkama saada vähemalt kümme uulitsapoissi.

Nõrk, õige nõrk unekirmats langes Ridle laugudele. Kohe, olles alles poolärkvel, hakkas ta nägema

pikka nägemust. Ta nagu läks üle raba. Esmalt kasvasid tee kõrval tihedad männid, siis sihvakad kased, lõpuks aga koguni haavad. Jalge all oli aga põlviniulatuv pori ja ta imestas väga, et kuis võivad küll kasvada säärases poris nii saledad puud ja päälegi veel lepad ja haavad. Kui ta aga alles selles nõtkes poris sumas, nägi ta äkki Ilset, kes tuli sama teed pidi talle vastu. Kuid Ridle imestuseks ei vajunud tüdruk niigi palju porisse, et ta kingad oleksid märjaks saanud.

Ta avas silmad. Talle näis, nagu oleks ta näinud seda und juba väga kaua, kuid tõepoolest oli ta suikunud vist ainult õige lühikest aega, sest kassi jälgiva koera haukumine kostis ikka veel endise käredusega läbi öise vaikuse. Rohekas taevalapp näitas ühteviisi hooletult oma virvendavaid tähekesi.

Ridle tõusis ettevaatlikult, avas käsikaudu kobades ukse ning astus eeskotta, kust viis luuk pööningule. Jah, sääl luugi taga ta magabki, see tüdruk... Kartsas oli pimeduses selgesti nähtav, toas siristasid kilgid kuidagi kole valju, kuskil põldude taga laulsid heledad neiuhääled. Need olid vist küla plikad, kes huikasid mööda lepikut...

Ridle vaatas vidusilmil pimedusse, tõusis ettevaatlikult mööda kartsast üles ja rõhus pääga vastu luuki. See oli kinni. Kuuldus tasane nagin, roostetanud hingede kuiv krigin ning kuidagi ootamata tekkiv heinte sahin. Ja siis küsis keegi sosinal:

„Kes sääl on?"

„Mina," vastas Ridle.

„Kes ‚mina'?"

„Alleks..."

Heinad sahisesid jälle, riiv liikus raginal kõrvale

ja luuk tõusis Ridle pää rõhumisest. Läbi pimeduse paistis mehele silmi pikk, lumivalge kogu, kes sirutas mõlemad käed ette ning tõstis luugi täiesti üles.

„Ah näe, oled päris tõesti ikka sina..."

„Mina jah..." naeris Ridle sosinal.

„Ja mina mõtlesin, et..."

„... et mõni teine või?"

„Ju mõtlesin jah, et mõni teine järsku..."

„Kas sul's teisi ka käib?"

„Ei käi aga... aga võib ju järsku juhtuda, et keegi tahab tulla... Siin on ju sühuke komme..."

Ridle ronis täiesti pööningule ja astus ettevaatlikult heintele. Nüüd seisid nad tüdrukuga vastamisi, mõlemad kohmetud ja vähe häbelikud.

„Kus sa siin magad?" küsis Ridle viimaks sosinal.

„Näe, sääl..." osutas tüdruk heintel valendavat aset.

Pimeduses näis ta keha kuidagi imesirgena ja saledana ning Ridlet valdas palav soov teda kaelustada. Kuid ta surus selle soovi siiski maha ning ütles:

„Ma mõtlesin, et ajad mu kohe alla... et annad kontsaga pähe ja ajad kohe alla... he, he, he..."

„Kus ma sulle kontsaga anda saan, kui ma tahaksingi sulle sedasi teha... Näe, jalad on ju paljad..." naeris tüdruk vastu.

„Ah päris paljad...?"

„Päris paljad jah... Kuidas ma's kinniste jalgadega magan..." ning siis vaevalt kuuldava sosinaga: „Aga astu õige ettevaatlikult... nii et toas ei kuulda... muidu vanamees tuleb ja ajab maha..."

Nad lähenesid magamisasemele. See valendas kutsuvalt ja soojalt.

„Kas mina ka linaservale istuda võin?" küsis mees.

„Ju sa's ikka võid kah, kui sa hää poiss oled..." vastas Ilse ja naeratas.

Ridle istus heintele laotatud linale ning tõmbas ka Ilse kaasa.

Kui nad nii, külg külje vastu istusid, tähendas mees:

„Nüüd on toas kole umbne magada..."

„Oi, jah, on küll!"

„Sa magasid ju kah enne all?"

„Magasin jah... Nüüd ma olen juba teist ööd siin... ei, oota, vist kolmandat ööd koguni..."

„Kolmat või? Siis sa olid pühapäeva öösi ka juba?"

„Pühapäeva öösi ka jah..."

„Tead, ma hakkan kah nüüd siin magamas käima," sosistas Ridle ja surus tugevasti tüdruku pihta.

„Ei, seda sa küll ei või!" raputas see energiliselt pääd.

„Aga miks mitte?"

„Mis teised siis räägivad?!"

„Las räägivad, mis tahavad!"

„Ei, seda küll ei maksa... Meil vanamees ei salli kah sühukest asja... Tema kupatab su kohe alla... Aga tead, Alleks, sa tule parem salaja, nagu tänagi..."

„Salaja ikka... he, he... Kui sa aga vastu võtad... Kas ikka võtad või, kuule?"

„Ju ma's ikka võtan kah..." Ja kui Ridle jälle tugevasti ta pihta surus, kallutas ta pää selle õlale ning lisas naeratades: „Miks ma's ei peaks sind vastu võtma..."

— See oli esimene öö, mil magasid Ridle ja Ilse nagu meest-naist ühe teki all, soojad, noorusest lõken-

davad kehad lähestikku ja käed teineteise ümber. See oli nende järgneva kooselamise tõsine algus. Hommikul ärgates tundis tüdruk küll pisut häbi, kuid kui Ridle talle naeratades siit-säält lugusid vestma hakkas, muutus ta kohe rahulikuks. Tal oli tunne, nagu poleks nende vahekord põrmugi patune, vaid nagu oleksid nad sama, mis mees ja naine, nii nagu mõistetakse neid sõnu kõigi kodanliste seaduste järgi.

Nii möödusid Ridle päevad kaunis korralikult ja rahuldavalt. Kadus nädal, algas teine. Nagu juba öeldud, ei tunnud ta siinsete inimeste vastu vähematki erilist sümpaatiat, kuid et nad talle ka liiga vastikud oleksid, seda ei võinud ta samuti öelda. Päälegi juhtis vahekord Ilsega ta tähelepanu igapäevaseist pisiasjust kõrvale, nii et tal polnud aega tundma õppida põhjalikumalt isegi seda punase habemega koletist, keda iseloomustasid pea kõik külainimesed täielise elajana.

Too armastusvahekord juurdus isegi sügavamale, kui oleks teadnud Ridle alguses arvatagi. Olgugi, et ta püüdis kinnitada nüüd nii endale kui ka oma kallimale, nagu oleks ta tunnud viimase vastu armastust juba nende vahekorra alupäevil, polnud see ometigi nii. Tunne, mis tõukas ta tüdrukule lähemale, oli ikkagi ainult üsna lihtne, tema juures aga haigluseni tõusev sugutung, mis tärkab harilikult igas mehes, kelle lähedusse sattub äkki meeldiva välimusega täiskasvanud tütarlaps. Ta ihaldas teda puhtkehalise tarviduse tõttu, aetud oma isaslikust instinktist. Kuid see kurb lugu, mida jutustas Ilse talle tol laupäeva-õhtul, kui nad kahekesi, aetud toa soojusest, tantsul teineteise vastu surutud kehade tuikamisest ja mõlemate noorest tervisest, läbi elasid oma esimese pattulangemise, lähendas

ta sellele paljukannatanud tütarlapsele enam kui ühelegi teisele naisterahvale minevikus. Tema, inimene, kes eitas igasuguseid hingelisi tundeid, märkas äkki, et need tunded tärkavad nüüd tas endaski. Alguses vihastas see teda, siis aga muutus ta kord-korralt rahulikumaks ja elas ainult oma sisemise tungi järgi, küsimata, kas on see tung loomulik või ebanormaalne, ehk, nagu ta ise väljendas, poisikeslik ja häbistav. Ja siis tuli ette öid, mil rääkis Ridle, see kalk, oma langemises ja päritud pahedes täiesti teadlik inimene, koguni õrnu sõnu, millede üle oleks ta pilkavalt irvitanud alles nädal tagasi. Nagu näha, ei suutnud temagi oma ülinaturalistliku ilmavaatega astuda ükskõikselt üle tollest aastasadu valitsevast eelarvamisest, mis räägib, et on siiski pääle vastastikuse kire mingi sisemine tegur, mis lähendab äkki kaks noort inimest säärase jõuga teineteisele, et nad ei suuda enam paremagi tahtmise juures minna lahku.

Mis puutub Ilsesse, siis õppis Ridle teda tundma täielikult alles nüüd. See oli paljukannatanud naisterahvas, kes suutis oma kannatustest vaikida. Ta oli elanud üle palju pettumusi, tal oli tulnud taluda palju toorusi ja koledusi, kuid ta ei kaevanud oma eluraskuste üle pea kunagi. Ta oli tõsine, sõnaaher, tasane, pisut nagu häbelikki. Peaaegu kunagi ta ei naeratanud, veel vähem sattus ta vaimustusse. Kui talt midagi päriti, vastas ta lühidalt ja asjalikult, kui tal midagi vaja oli, küsis ta seda ühegi sissejuhatuseta. Ridlet armastas ta selle tugeva, põhjalikult siduva armastusega, millega võib armastada ainult see inimene, kes pole elus näinud ei ühtki hellitust ega ühtki lahkemat kohtlemist. Ainult teada, et sa kellelegi kallis

oled, ainult tunda, et keegi su pääle mõtleb, et keegi su järgi igatseb... Mis tuleb pärast, mis saab siis, see on juba kõrvaline küsimus. — Kuid et ta siiski, hoolimata kõigest, mõistust ei kaotanud, et see armastus teda siiski lõplikult rööbastest välja ei tõuganud, seda näitas juhtumus, mis leidis aset Ridle Võsal viibimise teisel kuul.

Kord neljapäeva-hommikul, samal ajal, kui läksid Ridle ja Jakob tööle, sõitis vanamees linna. Oli nimelt noorte kartulite müügi aeg. Peaaegu kõik peremehed ses vaeses külakeses teenisid oma rendiraha just sellest müügist. Ka Võsa Juhan, kes tundis juba ammu viinakirge, laskis naist võtta mõne külimitu kartuleid ja lootis sellest saada vähemalt niipalju raha, et imeda end korralikult täis.

Kella ühe ajal, kui Ridle ja Jakob koju jõudsid, oli ta alles tulemata. Perenaine, kes aimas juba ette, et täna tal hästi ei lähe, oli nukker ja murtud, poeg lõi käega, Ilsegi olekus oli märgata mingi varjatud hirmutaoline põgusus. Kui õhtu saabus ja kedagi teist toas polnud, ütles ta Ridlele:

„Tule täna kohe!"

„Kuidas kohe?"

„Nojah, nii kui eit uinub."

Ridle vaatas teda vidusilmil ning küsis siis:

„Miks nii?"

„Lihtsalt niisama... mis sa sellest küsidki?... ma tahaksin seda ja asi korras..." naeris tüdruk vähe ärevalt. „Kas tuled, jah?"

„Noh, mõistagi, et tulen."

Kohe, nii kui söömine lõppes, kadus Ilse pööningule. Jakob istus veel mõni minut toas, puhudes Rid-

lega siit-säält juttu, kuid läks samuti üsna pea aita, sest algas ju sel nädalal töö juba kell neli hommikul. Ka perenaine, kes mõtles alguses meest ootama jääda, uinus rahulikult.

Ridle läks kikivarvul läbi eeskoja ja tõusis mööda kartsast pööningule. Luuk oli avatud ja ta pääsis kohe üles. Tüdruk ootas teda. Kui Ridle suudlema kippus, põikles ta kõrvale ja ütles paluvalt:

„Jäta, Alleks, ma praegu ei taha!..."

„Miks?..." küsis mees aeglaselt tagasi tõmbudes.

„Niisama... ei taha lihtsalt... pärast küll... Heidame parem kohe magama..."

Ta oli kuidagi sõnaaher, närviline ning värises üle terve keha, otsekui vaevaksid teda tugevad külmahood. Kui nad juba külg-külje vastas teki all lamasid, küsis Ridle, surudes ta sooja keha endale lähemale:

„Kuule, mis sul on, Ilse?"

„Ei midagi."

„Aga sa värised ju?"

„Mina? Ei värise..."

„No mis sa nüüd räägid!... Kuidas sa's ei värise?... Haige oled või?"

„Ei ole."

Nad vaikisid. Mingi kerge loom jooksis küüntega krabistades üle katuse. Tuul tõusis, mets hakkas kohisema, aeglane, kurb vilin segas öist vaikust. Perenaise magamisnorin kostis kuidagi selgesti pööningule, segatud kilkide ühetoonilisest, igavast saagimisest.

Äkki tõusis tüdruk istuli, toetas küünarnukkidega padjale ning küsis väriseva häälega:

„Kuule, ütle mulle, Alleks, kas see on õigus, et ma sulle ainult mängukanniks olen?"

„Mängukanniks?... Kes sulle sühukest juttu ajas?" küsis Ridle vastuseks.

„Rääkis, kes rääkis... see ei puutu asjasse... Aga nii tuleb ju välja..."

„Kuidas nii?"

„Aga kuidas siis mitte nii? Praegu käid sa siin tööl, sul on vaja kuskil korteris olla ja... Aga kui töö läbi saab?"

„Noh, ja mis siis?"

„Siis lähed minema?"

„Loomulikult... Ega's ma ometi siia või jääda..."

„Aga mis minust siis saab?" küsis tüdruk minutilise vaheaja järele.

„Ei tea," kehitas Ridle õlgu ja vaikis.

Ilse naeris närvilise häälega.

„Noh, kas ma pole sulle's niiviisi mängukann?" küsis ta.

„Aga kui ma su naiseks võtaksin?" ütles Ridle ja püüdis pimeduses ta nägu näha.

„Vaevalt sa võtad..."

„Kust sa's seda nii kindlasti tead? Või ei taha sa mulle naiseks tulla?"

„Miks ei taha..." naeratas neiu häbelikult ja surus end hellalt mehele lähemale. „Aga kas see's õigus pole, et sul alevis pruut on?"

„Minul? No kes sulle sühukest juttu ajas?"

„Ma sain kirja."

„Ja selles kirjas seisis, et mul alevis pruut on?... Et ma sind petan?"

„Jah."

„Saatja nimi muidugi puudus?"

„Jah..."

„Noh, seda ma arvasingi," naeris Ridle.

„Sul's ikka on või?" küsis tüdruk.

„Ära rumal ole... No aga mis sa's teinud oleksid, kui järsku olekski nii, et..."

„Ah, et see kirjutaja ei valetaks?"

„Jah."

„Ei tea... Aga ega jõkke hüppama küll vist poleks hakanud..."

Ja otsekui oleks ta oma sõnades täiesti kindel, kordas ta haigutades:

„Jah, tulgu mis tuleb, või mingu elu nii täbaraks, kui läheb, aga oma elu külge ma küll ilmaski kätt ei pista."

Ridle küsis naeratades:

„Kas sa's selles tükis oma pääle nii julge oled?"

„Täiesti julge!" vastas tüdruk märgatava hooplemisega. „Ma olen ilmas oma lühikese elu kestel juba nii palju viletsust näinud ja oma enda nahalgi üht-teist taluma pidanud, ja võin seetõttu kindel olla, et ma iga tühise õnnetuse all nii kergesti ei murdu."

„Vot', vot', sühuke see tüdruk peab olemagi!" naeris Ridle ja patsutas teda naljatades õlale.

Ning tuju, mis näis juba kord koguni raskeks muutuvat, tõusis jälle.

„Aga kuule, ütle mulle, millest see tuleb, et inimesed, kes enne pulmi üsna kenasti läbi saavad, pääle pulmi teineteist enam silmaotsaski sallida ei või? Teab, kuhu see armastus siis jääb?" küsis neiu vähese vaikimise järgi.

„Ei tea... ära aurab vist..."

„Ei, ära naera, päris tõesti... Ega neid ju vähe ole... Viimaks sa teed niisamuti..."

„Ega tea kah."

„Või nagu meie Juhangi... Vaata, kuidas nüüd eidega ümber käib... Teab, miks ta teda üldse võtma läks... Ega's tema ometi armastusest midagi ei teadnud..."

„Nonoh!... Kas ta's meesterahvas ei ole või!"

„Sühuke elajas! Ega's see enam kellegi inimene ole, see on ju päris loom kohe."

„Loom või mitte, see ei puutu asjasse," naeratas Ridle, „aga kas sa 's kindlasti mõtled, et säärane inimene, nagu on seda vana Võsa, pole sugugi mõeldav armastaja osas?"

„Arusaadav!"

„No aga ütle mulle siis lühidalt, mis asi see armastus sinu meelest on?"

„Armastus?... Jah, noh... kust ma's seda... Lihtsalt, üks inimene hakkab sulle meeldima ja... hakkab sulle meeldima ja..."

„No edasi, edasi!..."

„Edasi?... Edasi ma ei tea..." naeris Ilse, „lihtsalt, hakkab meeldima ja muud midagi..."

„Nii, nagu hakkab vahest meeldima mõni ilus asi? Eks ole? Juhtub ju teinekord, et näed vaateaknal kas või toreda lillevaasi, lühtri, kipskuju või midagi muud sellesarnast ja tunned, et sus tõuseb himu seda asja omale saada... Nii või?"

„Ei, nii see just küll ei ole aga..."

„Aga meeldimine ta ikka on, see armastus?"

„Noh, ikka! Kes siis seda armastab, kes talle ei meeldi!... Arusaadav!"

„Noh, ja miks siis sääraselegi elajale, nagu on seda vana Võsa, ei või mõni naisterahvas meeldima hakata?

Miks siis niisuguselegi ei või juhtuda, et näeb, tunneb meeldivust ja hakkab armastama?"

„Jumal, kas see 's mõni armastus on, mida sühuke tunneb!" ütles Ilse põlgavalt.

„Mis see's on, kui mitte armastus?"

„Või mina seda tean!..."

„Või ehk on see üksi armastus, mille pärast pael kaela pannakse või kuul pähe kihutatakse?" kiusas Ridle.

Tüdruk mõtles ja raputas siis tõsiselt pääd.

„Ei, see kah ei ole..." ütles ta miskipärast järelemõtlikuks muutudes. „Inimene, kes niikaugele juba läheb, peab ju haige olema!"

„Sääl sa nüüd oled," naeris Ridle, „no aga mihuke's see armastus just on?"

„Ei tea," raputas Ilse veel kord pääd. „No aga eks seleta's sina, kui sa must targem oled..."

„Ega's minagi tea!"

Tekkis vaikus. Ridle, keda hakkas piinama suitsuhimu, süütas paberossi. Öö oli muutunud vahepääl tormiseks, tuul hundas ümber maja, tihedad vihmapiisad langesid rabinal katusele ja seintele. Kuskil paisati midagi mürtsatades ümber, midagi kolises õues, õige kaugel, otsekui ääretute väljade taga, säälpool tuult ja sadu, hirnus hobune.

„Ei, imelik on see armastus ikka küll..." ütles neiu ja ohkas. „Vaevalt, et keegi seletada oskab, mis ta on... Aga ometi, — kui paljud satuvad ta pärast oma eluga rabasse. Ma tean ise inimesi, kes on armastuse pärast jooma hakanud... Või jälle, nagu nüüd sagedasti lehest lugeda võib, tehakse koguni lühike lõpp... ja kõik armastuse pärast... Minul on tulnud

küll kaunis räbalaid päevi üle elada, kuid siiski pole ma vist enam kui paar korda enesetapmisele mõelnud... Maast madalast olen pidanud kõik ise tegema... Ennast kasvatama ja... toitma ja... katma ja... Esimene suvi alles on, kus ma tööl ei käi... kerjatud on saanud ja... Aga teine võtab ja kargab üle silla käsipuu ainult sellepärast, et mõni kergemeelne poiss ta on maha jätnud... Jumal teab, millest sühuke tuju küll tuleb!..."

„Millest sühuksed tujud ikka tulevad!..." vastas Ridle koguni tõsiselt. „Kui ei katsuta midagi omale selgeks teha mõistuse abil, siis võib üsna tihti kõige harilikumgi asi sind komistama panna. Inimene ei taha ju kunagi näha mingit elunähtust säärasena, nagu see tõelikult on, vaid ikka hästi ilustatuna. Pole tähtis tuum, vaid koor. Keegi ei küsi, mis selle koore sees tegelikult on, igaüks hakkab teda südilt värvima ja kenaks nikerdama. Ja kui see kena asi siis järsku käest ära libiseb, noh, siis pole ju enam muud kui kuul otsaette." Ja mäletades järsku kuidagi selgesti Petersoni targutusi: „Just niisama tehakse armastusegagi. Inimese kujutusvõimest pakatavad ajud pole suutnud leppida ta'ga kui koguni hariliku, möödapääsmatu loodusnähtusega, teda on hakatud ilustama ja taevani ülistama, ja mis siis ime, kui ollakse nüüd väljas niikaugel, et iga poisike, kes tunneb esimest korda iha teise sugupoole vastu, karjub täiest kõrist, et vaadake nüüd kõik, et minagi olen juba seisukorras, kus võin ma enesest öelda, et ma kannan Jumalat oma ihupõues... Et tulge kõik ja imestage mu suuri tundeid ja mu puhast, üliilusat, armastavat hinge!... Aga kui see Jumal siis järsku põuest välja poeb ja

mõne teise mehe vammuse alla ronib, noh, mis siis muud kui — pael kaela ja puu otsa... Ega's sääl armastus süüdi ole, sääl on süüdi inimene ise!... Inimene on kaotanud oma algelise lihtsuse, ja kannatab ainult oma enda loodud varjukuju läbi."

„Siis sa arvad, et armastust üldse ei ole?" küsis Ilse.

„Ju ta sel määral on, mis määral ta looduse poolt mõeldud on," vastas Ridle.

„Ja mis määral ta looduse poolt siis mõeldud on? Kui palju teda siis tõelikult vaja läheb?" naeratas neiu.

„Eks niipalju ikka, et ta suudaks seda ülesannet täita, mis talle pääle pandud on."

„Mis ülesanne talle's pääle pandud on?"

„Ikka see ülesanne, mis kaitseb ilma väljasuremise eest."

Ridle kustutas ettevaatlikult paberossi, ringutas ja sulges silmad. Tekkis jälle vaikus. Tuul kohises hoogude kaupa, mets mühises, vihmarabin näis muutuvat kord-korralt tugevamaks. Läbi vana õlgkatuse ja irvakile vajunud nurkade roomas sisse külm, niiske, vähe nagu kare ööõhk, sundides veel enam teineteisele lähenema.

Äkki kuuldus üsna lähedalt tugev vankrimürin, mis pöördus õue. Ridle arvas, et see on vana Võsa. Läbi tuulevilina võis kuulda, kuis hakkas mees hobust lahti rakendama. Mõni minut hiljemini avati eeskoja uks ning joobnud inimese rasked sammud pöördusid tuppa.

Ridlet, kes märkas, et Ilse oli vahepääl uinunud, valdas terav uudishimu. Ta tõusis ettevaatlikult, kuulas, ning ronis kartsast kaudu alla. Uks oli poik-

vile jäänud, terav, kiilusarnane valgus tungis ööpimedusse. Ja — Ridle otsekui kasvas põranda külge, sest see, mida ta praegu nägi, oli niivõrt veider ja uskumatu, kuivõrt veidrat ja uskumatut võib üldse inimene kujutleda teise omasarnase tigedast halastamatusest.

Tuba oli valgustatud ainult pisukesest plekklambikesest, mis põles laual. Selle plekklambikese tuhmis kumas istusid kaks inimest, vana Võsa ja selle langetõbine naine. Mees hoidis kahe käega pääd, naine niisutas külma vette kastetud lapiga ta meelekohti. Iga kord, kui eit märja riide ta näole surus, pomises ta kuuldavalt:

„Oi, küll valutab... oi, küll valutab, küll valutab..."

„Kuidas sa, õnnetu hing, 's ometi niiviisi kukkusid?" küsis eit hirmunult.

„Kuidas? Nagu ikka kukutakse!... Ega's keegi ülespoole ei kuku!... Või arvad sa, et ma purjus olen?!"

„Ei, ei kus seda... Aga see pidi kah ränk olema, see kukkumine..."

„Ä'ä räägigi!... Sina, vares, oleksid kohe vaga olnud... Nii kui ma kuuri otselt üles sain, nii kohe jalad nagu lõigati alt ära... ja nii kui jalad just nagu lõigati alt ära, nii ma kohe ka kukkusin... ja päägavastu kivi kohe..." Kui aga uimane olek lõpuks lahkuma hakkas: „Eeh, vanamoor, aitab juba sellest kastmisest, hakkame parem sööma!"

„Jah, jah, ma toon kohe kastme lauale..."

„No mis sa's kaagutad! Too!"

Eit jooksis pliidi juurde ja haaras säält kastmepanni. Kuid kui ta kiiresti üle põranda laua juurde ta-

gasi vänderdas, komistas ta järsku mingi asja üle ja prantsatas maoli põrandale. Ta kargas küll kohe püsti ja püüdis kukkudeski kastmepanni nii hoida, et selle sisu maha ei loksuks, kuid nägi kohkudes, et ta püüdmine oli olnud asjata: nõu oli toidust tühi... Hirmuhigi otsal jäi ta kesk tuba seisma.

„Kuule, mis see's nüüd oli?!" karjus vanamees metsikult.

„Ma kukkusin maha... komistasin..."

„Ahah, või komistasid...!"

„Komistasin jah... kaste... läks maha..."

„Ahah, või kaste läks maha...!"

„Ma teen kohe uue..."

„Ahah, või teed kohe uue...! Oota vähe, ma õpetan sulle enne, kuidas sühuksel kallil ajal toidukraami raisatakse! Kuule, anna see rihm säält varnast kätte!"

„Juhan!..."

„Ahah, või Juhan...! No anna aga kätte, anna aga kätte!"

Naine tuikus nagu surmamõistetud kurjategija seina veerde, võttis säält kõliseva pandlaga rihma ning ulatas selle mehele. Metsik vana ütles rahulikult:

‚Noh, tõsta nüüd saba üles ja heida toolile!"

„Ju-han...!"

„Mis sa siin vingud, lontrus! Noh, kas saab juba või! Kuuled, ma küsin, et kas saab juba või?! Noh, lase ruttu küürakile toolile ja tõsta hännad kaela!"

Eit tegi nuuksudes, kuis kästi. Ta tõstis kördi tagant üles, paljastas oma kõhna selja ja laskis kummuli toolile, nii et põlved ja käed põrandat puudutasid. Kui ta omaga valmis oli, astus punahabe ta juurde ja hakkas teda aeglaselt, iga löögi järgi vahet pidades,

peksma. — Kuid seekord ei nuhelnud ta teda kaua. Juba mõne hoobi järgi tuli tal nähtavasti uus mõte, sest ta ütles kähinal:

„Hää küll! Tõuse üles!"

Naine kargas rõõmsalt püsti, sest ta oli oodanud koguni rohkem.

„Noh, täna, kurat, et ma su ilma jätsin!"

„Suur tänu, Juhan."

„Säh, anna suud!"

Ta istus, tõstis jala põlvele ning näitas pöidlaga porisele saapaninale.

„Noh ruttu, anna suud!"

Eit kummardus ja andis saapale suud.

„Soo! Aga nüüd tee põrand kohe puhtaks!"

Eit jooksis kikivarvul ahjutaha nurka ja ilmus säält varsti nuustikuga. Kuid vaevalt sai ta põrandale küürutada, kui karjus mees vihaselt:

„Noh, mis see's tähendab?!"

„Nojah, sa käskisid ju põrandat puhtaks teha..."

„Kas siis sedasi?! Nuustikuga?! Selge toit ja — nuustikuga?!"

„Luud unus välja... Kes ta pimedas enam kätte leiab..."

„Ahah, või luud!... Vaat', kus kurat veel rumalusi tahab teha! Silmapilk laku ära!"

„Juhan... mis sa n'd ajad, kuule!..."

„Noh!"

„Juhan, kuule!..."

„N-noh!!"

„Ega sa's ometi tõesti?..."

„Mitu korda pean ma sind käskima, mis? Ah? Saba kohe üles! Rut-tu-u!!"

Kuid parajasti, kui ta jälle rihma tõstis, lükkas Ridle ukse pärani, astus tuppa ning ütles valju:

„Jõudu, peremees!"

Vanamees võpatas, laskis rihma põrandale langeda ja jäi talle oma joobnud särjesilmadega otsa vahtima. Eit, kes küürutas rohkem surnuna kui elusana tooli kohal, ei teadnud, kas tõusta või oodata veel.

„Jõudu, peremees!" kordas Ridle ja astus lähemale. Vanamees, kes aimas hädaohtu, taandus rihaaluse ukse poole. Kui ta arvas, et ta juba küllalt kaugel on, küsis ta hirmust ja tigedusest väriseva häälega, millele püüdis ta anda rahulist kõla:

„Noh, mis sina, siga, tahad?"

„Peremehele ainult jõudu soovida," vastas Ridle ja mõõtis teda vidusilmil, suunurgad alla tõmmatud.

„Kus sa mul täna magasid?! Kas sa ei tea, et ma võõraid inimesi oma ulualustesse ei lase! Hakkad sääl suitsetama ja võid puha põlema ajada!"

„Kus uluall ma sul's olin, Jakobi juures aidas..."

„Ah Jakobi juures aidas!" muutus vanamees kohe julgemaks ja sõbralikumaks. „Ma mõtlesin, et kuskil laudil või pööningul... Nojah, ega ma's sind sinnagi ei keela, kui toas liiga kuumaks kipub minema... aga... Noh, pääasi, et sa heintes ei suitseta... Istu kah!"

„Istu ise kah!"

„Ei ma hooli suuremat kedagi... Nii soe et... Seisan siin uksel, siin on natuke jahedam... Näe, tulin alles linnast... Ja tead, Lüüne, mis kuradi õnnetus mulle veel juhtus?... Hä, hä, hä!... Mõtlesin, et lähen viskan hobusele kuuri päält sületäie heinu, et sai teisega niikuinii liiga tugevasti kihutatud, tühi teine nüüd nagu lööts... Aga nii, kui ma jala viimasele

kartsapulgale sain, nii lendasin kohe nagu n-no-o-ol tagasi alla! Hä, hä, hä! Kuule, eit, tõuse nüüd ometi üles, kellele sa oma paljast turja näitad!... Kas sul's häbi kah ei ole!... Näe, kaebas teine juba ammu, et paise seljas on... Mõtlesin, et määrin tal teist täna vähe karboolveega... Rääkis siin just enne su tulekut, et ei saa ega saa magada... Kuule, kas nüüd on ikka vähe parem või?"

„Ikka on..." piiksus eit vastuseks ja kadus pimedasse nurka.

„Ah tahtsid tal paiset määrida? Aga oota, ma määrin su oma paiset kah natuke selle hää karboolveega!" ütles Ridle rahulikult ja võttis põrandalt rihma. Ja enne, kui suutis vanamees end kaitsta, lõi ta sellele kaks korda pandlaga näkku. Järgmisel silmapilgul kuulutas ainult jooksvate jalgade müdin, kuhu poole lüüasaanu põgenes.

Ridle jooksis talle järgi, kuid ei näinud teda pimeduse pärast.

Hommikul ärgates oli Ridle kindel, et vanamees ta täna majast välja ajab. Ta mõtles öösise sündmuse veel kord läbi, kavatses Ilselt enne tööleminekut ühtteist küsida, kuid jättis selle siiski tegemata, sest tüdruk oli veel väga väsinud ja magas rahulikult.

Kui ta kella ühe ajal ühes Jakobiga Võsale tagasi jõudis, pidi ta otse imestama selle osavuse üle, kuidas oskas vanamees vaikida sellest, mis sündis öösi. Ta tegi koguni näo, nagu poleks tema ja noormehe vahel ette tulnud ühtki arusaamatust. Ja et Ridle paremaks pidas edaspidisekski Ilse lähedusse jääda, jäidki nad, hoolimata äsjasest kokkupõrkest, elama ühe ja sama katuse alla.

Samal õhtul, kui Ilse karjamaale lehmi ajama läks, ruttas Ridle talle järele ning küsis pääle mõnesuguseid sissejuhatavaid märkusi:

„Kas vanamees tihti eidega nii halvasti ümber käib?"

„Oh, ära räägigi parem... kole päris..." ütles neiu, „viimasel ajal on küll juba natuke taltsamaks läinud, aga siis, kui me Jakobiga alles väiksemad olime, siis oli päris hirmus kohe... Teab, kuidas ta eila koju tuli?"

„Ju ma sellepärast ikka küsin, et kas ta tihti... Seda ma ju nägin, mis ta eila tegi..."

„Eila?... Kas ta's eila?... Mis ta's eila tegi?..." küsis tüdruk ärevalt.

„Igasuguseid tempe. Aga ma ei saa aru, kuidas te teda niiviisi lasete!... Nagu Jakobki... ise juba täismees valmis..."

„Kas sa's arvad, et ta vanameest vähe on kolkinud! Oi, mitu korda ma olen päris kottu ära joosnud!... Aga mis sa põrgulisele teed!... Ega sa's teda alati passida ei tea..."

Ridle ütles pääd raputades:

„No mina arvan, et mina oleksin ta vist ammu juba surnuks virutanud..."

22.

See majanduslik kriis, mis neelas üle riigi lugematata hulga sõjaaegseid tõusikuid ja nende vesivõsu, kuid mis ei jätnud puutumata ka senini täiesti korralikult töötanud vabrikuid, paljastas äkki hambad nen-

degi perekondade ees, kellede isad ja vennad teenisid oma igapäevast leiba rabatööstusest. Juuli keskel, ühel neljapäeval, mõni minut enne hommikuste artellide töö lõppu, teatasid pressivanemad, et härra Schroederil olevat täna öelda midagi väga tähtsat. Seepärast ärgu keegi veel koju putkaku, vaid mingu katlamaja juurde. Samasugune käsk anti ka õhtustele meestele ning teatati ühtlasi, et töö ei hakka mitte kella ühest, vaid kahest.

„Ju's näeb, mis meile räägitakse," ütles Jakob, kui nad Ridlega määratud kohale sammusid.

„Kas sa's ei aima?"

„Ei mina tea aimata midagi."

„Noh, ainult kahest küsimusest võib ju juttu olla!... Emb-kumb — kas katkestatakse töö või..."

„Või?"

„... vähendatakse palka."

„Arvad?"

„Mis sääl's arvata on!"

Ja nii oligi. Kui enam jagu töölisi juba kohale jõudsid, astus sakslane katlamajast välja, ronis oma liigsest priskusest ägisedes ja nohisedes seina veerde asetatud pingile ning luges valju, joomisest käriseva häälega ümberseisjaile töölistele järgmise teadaande:

„Arvestades seda, et saaduste hinnad, mida valmistab vabrik, ühtelugu langevad ja et ka välisturul pea mingit väljavaadet pole, on vabrikuvalitsus sunnitud alandama tööliste palku kõigis jaoskondades, muu seas ka turbatööstuses, mille ülesanne on vabriku küttematerjaliga varustamine. Vabrikuvalitsus ei tee seda kerge südamega, vaid täie teadmisega, et puudub igasugune võimalus teisiti talitada, sest praeguste tingi-

muste juures ähvardab tervet ettevõtet kokkulangemine, mille läbi ei tuleks kannatada mitte üksi kapitali omanikkudel, vaid ka igal üksikul töölisel, kelle ülespidamise eest on püütud senini kõikkülgselt hoolitseda. Ja kui arvestada kitsaid olusid tööstuses ühelt poolt ning võrdlemisi lahedaid elutingimusi, mida võimaldavad madalad toiduhinnad, teiselt poolt, siis loodab vabrikuvalitsus kindlasti, et inimesed aru saavad palkade alandamise vajadusest ning seda ühemeelselt pooldavad ja hääks kiidavad. Mis puutub eriti turbatööstusse, siis peetakse siin tarvilikuks maksma panna järgmised uued palganormid: senise 200 marga asemel 1000 turbapätsi eest makstakse edaspidi 170 marka; nagu iga tööline teab, maksti niipalju pätsituhandete eest, millede arv võrdus artellis töötavate meeste arvuga, kuna see osa töösaadusest, mis ületas praegu nimetatud normi, käis erilise lisatasu alla, ning nimelt nii, et iga ülenormi pätsi eest maksti sama palju kui kahe alanormi pätsi eest. Tänasest pääle aga, tugides eespoolnimetatud põhjustele, alandatakse lisatasu 50% võrra. Samuti peab vabrikuvalitsus tarvilikuks alandada seda erilist maksu, mida maksti senini igale üksikule töölisele kõiksuguste kõrvaliste tööde eest (nagu: pressilükkamine, veepaisutamine, kärutamistee edasitõstmine jne.) seniselt 60 margalt 30 margale. Seega oleksid uued töötingimused kokkuvõetult järgmised: iga tuhande turbapätsi valmistamise eest saab artell 170 marka (senise 200 marga asemel), arvates lisatasuna nende tuhandete eest, mis ületavad artellis töötavate meeste arvu, 50% (senise 100% asemel); ja pääle selle makstakse igale töölisele eraldi kõrvaliste tööde eest 30 marka (endise 60 marga asemel). Nagu öel-

dud, peab vabrikuvalitsus neid palku täiesti vastavateks praegustele elutingimustele ning jääb lootma, et töölised seisukorda täiesti mõistavad. Ühtlasi hoiatab vabrikuvalitsus laiali laotamast igasuguseid põhjendamata kuulujutte."

Kui Schroeder ettelugemise lõpetas, seisid töölised kaua sõnatuina, sest see, mida kuulsid nad praegu, oli neile nagu teibahoop kõrva taha. Issand halasta, see on ju täieline riisumine! Kas see kolmsada marka, mida nad senini teenisid, säärase orjamise ja jooksmise eest siis tõesti palju on?! On ju ometi loomulik, et tükitöölise palk peab olema suurem päevatöölise omast! Kui asuda tööle uute tingimustega, suudavad nad vist vaevalt veel välja ajada niipalju turvast, et saada selle eest paarisadat markagi!

— Ent kõik see tuli nii ootamata ja äkki, et meestel ei tärganud meelde isegi mingit ühist seisukohta võtta; ning kui pressivanemad veel hüüdsid: „Poisid, ruttu kohtadele, töö algab kohe," valgusidki nad laiali.

Kuid eraldi, artellidesse koondudes, algas juba tõsisem arutamine. Number teise pressi juures töötavad mehed, Ridle ja Võsaga eesotsas, ei mõelnudki enne tööle asuda, kui on seisukord kõigile enam-vähem selge. Nad istusid mööda kärusid ja hakkasid läbisegi arutama, kui suurt kahju umbes peavad nad kannatama, leppides uute tingimustega.

„Ma arvan, et ega see vahe vist väga suur olegi," tähendas vigase jalaga vanamees. „Palju meil's sellega ikka mokka läheb..."

„Ah arvad või?" naeratas Ridle. „Noh, ma arvan, et kõige enne peab ikka ülesanne lahendatama ja siis alles võib rääkida sellest, missugused ta tulemused on."

„See on ju silmaga nähtav..."

„Tõesti? Aga hää küll, ma sean teile endise ja praeguse palga vahe pisut selgemini silme ette, et te tast kohe aru saaksite..."

Ümberringi karjuti:

„Arva välja jah, palju me sellega kaotame!"

„Vaatame jah, mehed, mis loom see uus palk õiti on!"

„Tõsi, tõsi, seda läheb jah kõige päält tarvis teada!"

„Ma toon näituseks ümmargusemad arvud," ütles Ridle ja süütas piibu. „Meid on kuusteistkümmend meest..."

„Jah, jah!"

„Seni maksti kakssada marka tuhandest... Eks ole?"

„Kakssada jah!..."

„Keskmiselt ajasime iga päev välja paarkümmend tuhat..."

„Noh, rohkem ikka!" lõi vigane vanamees käega.

„See pole tähtis! Oli ju ka päevi, kus ei saanud niigi palju... Sellest paarikümnest tuhandest eraldame kohe kuusteistkümmend tuhat... Jääb üle neli... Eks ole?... See neli tuhat läheb juba lisatasu alla ja me saime ta eest kaheksa tuhande raha. Nii?"

„Nii, nii!"

„Kokku saime kahekümne nelja tuhande raha... Eks ole?"

„Õige, õige, lase aga edasi!"

„Kakskümmend neli tuhat pätsi ja kuusteistkümmend meest... Lihtne ülesanne... Mehe pääle teeb poolteist tuhat. Nagu te teate, saime seni kakssada

marka tuhandest... Nii siis nina pääle kolmsada marka... Õige, mis?"

„On, on õige!"

„Kõrvaliste tööde eest saime kuuskümmend marka iga mees. Noh, palju see kokku teeb?"

„Mõistagi, et kolmsada kuuskümmend!"

„Hää küll," naeratas Ridle, „pidage hästi meeles: kui me ajasime enne päevas välja paarkümmend tuhat pätsi, saime nina pääle kolmsada kuuskümmend marka. Nüüd läheme üle uue palga juurde. Kõige päält see neli tuhat... Nüüd ei saa me ta eest enam mitte kaheksa tuhande raha, vaid — kuue tuhande raha. Nii siis saame üldse mitte kahekümne nelja tuhande raha, vaid kahekümne kahe tuhande raha... Jah?"

„Arva aga edasi!"

„... ja tuhandest saame mitte enam kakssada, vaid sada seitsekümmend... See teeb... Oot, ma arvan juba paberil... Nojah, see teeb 3740 marka... Nüüd nina pääle... Soo, ongi käes... Kakssada kolmkümmend marka... Ja lõpuks veel kolmkümmend marka kõrvaliste tööde tasu... Noh, palju teeb?"

„Kakssada kuuskümmend..."

„Palju kaotasime?"

„Sada marka..."

„Noh, ega vist olegi suur vahe? He, he, he! See tähendab umbes seda, et me kaotame ligi kolmandiku oma palgast."

„Oi, kurat, see on ju otse kole asi!" karjus Võsa, kes sattus alati ärevusse enne teisi. „Kurrat, no sellega me küll tööle ei hakka!"

„Aga kuhu sa pääsed..." kehitasid paar vanemat meest õlgu."

„Kuhu sa pääsed? Ei hakka ja muud midagi! Teeme streiki!" karjus Võsa.

„Kus sa seda tohid, oi, kus sa seda tohid!" sosistas vigase jalaga vanamees kartlikult. „Olgu-jäägu see meist ikka tegemata, see streikimine... Hakkame aga tööle ja muud midagi!..."

„Ja ilma nurisemata, ilma sõna sekka rääkimata?!" küsis Ridle ja naeratas jälle oma hääletut, ainult suunurki kõverdavat naeratust.

„Mis sa ikka nurised," tähendas keegi pikk, kõhn külamees. „Kui aga kõhu korralikult selle raha eest täis saaks... Tead ju ise küll, mihuksed ajad nüüd on!..."

„Ja tahate siis selle palgaga tööle hakata?!"

„Kuuled sa sääl, ära õssita teisi!" karjus pressivanem, noor, uhke mees. „Seda sa satikas ei tohi!"

„Palun mitte sõimata!" ütles Ridle üle õla ja tõmbas silmad piluli. „Ma räägin oma tööseltsilistega ja selles ei saa mind keegi takistada!"

„Või see on veel lihtne rääkimine! Ma ütlen sulle, et sa ei tohi õssitada!"

„Ja mina võin sulle öelda, et selles ei või mind takistada keegi, kui ma seda teeksingi! Või ei tea sa veel sedagi, et Eesti vabariigis on lubatud ja seaduslikult kindlustatud igasugune majanduslik võitlus töölise ja tööandja vahel."

„Küll ma teile ehitan, kus kindlustatud! Hakake aga tööle, kuradid, aeg on juba ammu käes!"

Ja vist oleksid vanemad hääl meelel asunud pressi juurde, poleks mitte see „kuradid" nooremaid vihastanud.

„Mis? Keda sa sõimad?" karjus Võsa ja kargas

püsti. „Või kuradid?! Ah meie oleme su kuradid?! Vaata, ma kihutan sulle rusika kurku välja, kui sa oma lõugu ei taltsuta! Mehed, kiusu pärast ei hakka me selle palgaga tööle! Makstagu niipalju kui enne, siis hakkame, muidu küll ei hakka!"

Ja kõik nooremad, vaimustatud Võsa ägedusest ja vihased sellest teotavast „kuradist", karjusid läbisegi:

„Nojah ei hakka!"

„Muidugi ei hakka!"

„Kindlasti ei hakka!' '

„Sõima veel kuraditeks, siis hakkame!"

„Soolake omal need näljakopikad sisse, tuleval aastal saate kaks korda niipalju!"

„Hää küll, hää küll, võite ju minna!" karjus pressivanem. „Ega teie üksi töölised ole! Käige kus kurat!"

„No nii kergesti ja ladusasti see asi ei edene," ütles Ridle. „Lähme vaatama, mis kolmanda pressi mehed arvavad."

„Ah sinna teid kah veel tarvis! Ma lasen politsei tulla ja teid kõiki kinni viia!" unustas mees enda täiesti. „Ei tohi hässitada! Kuulete, ma ei luba teid hässitada!"

„Kas te kord juba mõistate, et teil pole midagi lubada!" ütles Ridle läbi hammaste ja sai äkki nii vihaseks, et käed värisema hakkasid. „Mis sa, kutsikas, ulud! Sinusugune ärgu tulgu mulle midagi ette kirjutama! Lähme, poisid!"

Mehed tõusid ja pöördusid katlamaja poole, millest mööda viis tee kolmanda pressi juurde. Ka see ei töötanud praegu. Kui nad pärale jõudsid, nägid nad, et siingi arutati kibedasti praegust seisukorda.

„Noh, kuidas on?” hüüti juurdetulijaile juba kaugelt vastu.

„Streigime, streigime!”

„Või streigite kohe?. . .”

„Streigime jah!”

„Ja ei hakkagi tööle?”

„Ei hakka! Ega's te'gi ometi selle palgaga rahul ei ole!”

„Ega küll ei ole!”

„Noh, arusaadav!” karjus Leinart ja välgutas silmi. „Me arvasime praegu välja... ligi sada marka päevas vähem...”

„Ligi sada marka jah...”

„Ega see's enam kellegi teenistus ole!”

„Mis teenistus see enam on!”

„Näljapennid!”

„Sandikopikud!”

„Vaata, varsti alandatakse veelgi!”

„Muidugi alandatakse, kui me sõnagi vastu ei räägi!”

„Kus sa sellega!”

„Härrad saavad jälle mõne pudeli veini rohkem!”

Parajasti, kui kõik kolmkümmend meest niiviisi läbisegi arutasid, nägid nad, kuis lähenesid esimese pressi töölised korratus salgas. Ka nemad olid näinud kogunemist teise pressi juurde ning tulid nüüd kuulama, mida arvab ette võtta enamus.

„Mis muud kui viskame palgaraamatu neile vastu vahtimist ja vaatame uue töö, arvasid nooremad. „Kas see's mõni tükitöö on, kui ma vaevalt paar-kolmsada marka päevas teenin.”

„Sa ei teenigi ju enam kolmesadat!"
„Nojah ei teeni!"
„Aitab sellestki, kui kakssada välja suruda jõuad!"
„Aga kust neid teisi töösidki võtta on..." kahtlesid vanemad mehed. „Nüüd on teenistustega igal pool õige kitsas."
„Kitsas või mitte!... Ega me's ometi muidu ka rasvamagudele mammonat korjama hakka!..."
„Ei hakka jah!"
„Streik välja, muud midagi!"
„Lähme käime ülerabal kah ära!"
„Lähme, poisid, lähme jah!"
— Ülerabal töötasid neljas, viies ja kuues artell. —
„Teate mis, sõbrad!" ütles Ridle, kes oli senini jälginud tähelepanelikult üldise meeleolu arenemist. „Seda lollust me ei tee, et me kohe selle palgaga tööle asume, kuid praegu plehku panema ka ei hakka. Vaat', kuidas me toimetame: käime kohe ülerabal ära, räägime säälsete meestega kah kokku ja valime igast artellist paar meest. Homme tuleme hästi vara siia ja arutame ka hommikuste töölistega läbi, kella üheksaks läheme aga vabrikuvalitsusse ja küsime palka juurde. Meid on ligi kolmsada meest ja kui me ühemeelselt nõuame, olen ma kindel, et nad, need härrad, meid arvestavad!"
„Arvestavad või mitte, aga nii vähemalt teeme!"
„Arusaadav! Nüüd aga siva üleraba!"
„... ja homme kindlasti vabrikusse!"
Neljas, viies ja kuues press asusid umbes versta kaugusel. Pikas reas hakkasid mehed edasi liikuma. Tee oli pehme, mudane, mõnes kohas vajusid jalad ligi põlvini porri. Neid oli ligi viiskümmend meest ning Schroeder, kes seisis parajasti kontori aknal, aimas

kohe, et seisukord siiski nii kergesti ei lahene, nagu oli ta lootnud. Pressivanem Vilber oli küll alles praegu talle rääkinud, et see „neetud ohvitser" kihutab töölisi streigile, kuid ta ei uskunud seda siiski, sest ta kivikõvad baltlase ajud ei suutnud kuidagi kujutada, et need järeleandlikud, juba kaugelt mütsi kergitavad töötõprad julgevad näidata küüsi. Nüüd aga, nähes seda korratult lähenevat salka, oli talle kohe selge, et ta oli oma arvamises vähe eksinud. Ja jälle, juba sajandat korda, vihastasid teda ta esivanemad, kes polnud osanud maha raiuda mõisatallis nende metsaliste küüsi. Oi, oleks ainult temale see voli antud, küll tema juba teaks, kuidas teha ja talitada! He, he, he!

„Näete, härra Schroeder, kas ma ei öelnud!" sosistas pressivanem, kes seisis sakslase selja taga. „Tulevadki juba!"

„Tulema jah!" nokutas see pääd.

„Ma teadsin juba ette, et nad midagi kavatsevad! Eh, oleks nüüd üks rühm sõdureid, annaks õige neile kuraditele kord!" — Ta oli endine veltveebel ja arvas, et kõige lihtsam ja tarbekohasem tee säärase ülesastumise lahendamisel on kogupauk.

„Noh, küll ma nendega hakkama saama!" lõi Schroeder käega ja paljastas oma tugevad, valged hambad. „Nemad tühjad paljad! Küll nad saama jälle oma abrehnungi! Piitsa, piitsa olema neile vaja!"

„Just piitsa!" kinnitas pressivanem.

Sakslane läks kapi juurde, võttis säält viinapudeli ning valas klaasi täis. Kui ta viina keelt nilbates alla kugistas, lisas ta ükskõikselt: „Eks meie näeme, kas nad hakkama tööle või ei hakkama..."

„Näeme jah, härra Schroeder."

Neljas press töötas, viies ja kuues samuti. Kui üleraba tulev salk pärale jõudis, hakkas siinsetelegi meestele vaimustus külge. Kohe, ainult mõne üksiku vanamehe vastuseismisel, katkestati töö. Mehed ronisid labidavarte najal august välja, tõstsid kärud rööbastelt maha ning jätsid tagasituleku-tee, mille edasitõstmisega oldi kuuenda pressi juures ametis, samasse kohta. Ärevate nägudega valguti tulijaile vastu.

„Kas te tahtsite tõesti niisuguse sandirahaga tööle hakata?!" karjuti neile.

„Meie ei mõtlegi seda teha!" kinnitati korduvalt.

„Ennem sööme seinapragudest savi, nagu prussakad!" hoobeldigi.

„Sööme jah, aga mitte tööle ei hakka!"

„No ega's meiegi hakka," vastasid süüdistatavad läbisegi. „Me ei teadnud ainult, mis teie teete!"

„Homme läheme juurde küsima!"

„Ah juurde küsima?"

„Juurde küsima, juurde küsima jah! Valime igast artellist paar meest ja saadame need vabrikusse!"

„Õige, teeme jah sedasi!"

„Aga kuidas hommikuste meestega jääb?"

„Tuleme hommikul siia ja räägime neile kah augu pähe!"

„Vaat' seda tuleks teha jah!"

„Ja seda teeme kah! Nad on kindlasti meiega nõus!"

„Arusaadav, et on!"

„Muidugi, kes siis nemadki on, et nad niisuguse palgaga töötada võivad!"

„Ligi sada marka läheb päevas kaduma!"

„Kus sa sellega!"

„Muidugi, kus sa sellega!"

„Ega's me ometi inglid ole, et me ilma leivata ja kehakatteta läbi saame!"

„Ei ole jah inglid!"

„Makstagu niipalju kui enne, siis hakkame tööle, muidu aga mitte ei hakka!"

„Ei hakka, ei hakka!"

Kõiki valdas palavik, mis ähvardas haarata vanemategi meeste meeli. Vehiti kätega, karjuti läbisegi ja püüti üksteisele midagi selgeks teha. Kui mehed küllalt juba oma rahutuid meeli olid avaldanud, ronis Leinart kärule ja karjus valju häälega:

„Nüüd, mehed, valime need välja, kes homme vabriku juurde lähevad!"

„Need, need jah välja valida!" hüüti ümberringi.

Kuid see oli raskem läbi viia kui rääkida. Kellelgi tanud inimese sõna kaalub ikka palju enam kui poisipuuduvat uued saapad, teine sellega, et tal polevat korralikke rõivaid, kolmas koguni päävaluga või nohuga. Vanemad mehed tõmbusid kõik tagasi, nooremaid polnud aga praktiline valida, sest teadis ju igaüks, et elatanud inimese sõna kaalub ikka palju enam kui poisinolgi oma.

„No jumala eest, imelikud mehed olete te ikka küll!" ütles Jakob vihaselt. „Kuidas me's palka juurde saame, kui me ise ei nõua?! Ega keegi teid ometi maha löö, kui te kord isandatega nagu mees mehega räägite!"

„Mis nüüd seda just, aga... Millas meiesugused enne sühukse koha pääle on saanud... Ei tea sellestki, millest rääkida..."

„Kuidas te's seda ei tea?! See on ju ometi pime-

dalegi selge, milleks te sinna lähete! Nõuate palka juurde, muud midagi!"

„Palka n'd ikka küll jah... Aga kui nad ei luba...?"

„Noh, mis siis! Ei luba, ei luba! Ütlete, et sellega tööle ei hakka ja asi klaar!"

„Kussa's seda võid öelda...! Järsku lasevadki lahti...!"

„Mis siis, kui lasevad! Ega's selle lahtisaamise hirmu pärast ilma palgata keegi tegema ei hakka!" Ning artelliseltsiliste poole: „Noh, mis te arvate, keda me omalt poolt sinna saadaksime? Teeme aga ruttu!"

„Eks Lüüne Alleks mingu," ütles vigane vanamees.

„Mina arvan kah, et Alleks," kinnitas Leinart, kes oli saadud hoobi juba ammu unustanud. „Tema ju ikka asja tunneb."

Ümberringi hüüti:

„Tema, tema jah!"

„Mina olen kah tema poolt!"

„Mina niisamuti!"

„Sellega siis valimegi tema?"

„Ikka, ikka!"

„Kas oled nõus või?" küsis Jakob ja pöördus Ridle poole.

„Olen küll," vastas küsitav piipu imedes.

„Noh, siis teine veel... Aga see kindlasti vanemate seast! Kuule, Jüri, sa ehk lähed?" võttis ta kõhetu, punase habemega mehe kuuenööbist kinni. „Kas lähed või?"

„Ei, ma ikka nagu ei saa," puikles mees vastu.

„Tohoo, miks sa's ei saa?!"

„Tahtsin seal lõõrisid läbi lõigata..."

„Noh, selle töö võid sa ju edasi lükata! Elagu ta jumala rahuga üks päev veel, see su siga!"

„Ei, ikka nagu põleks võimalik..."

„Issand tule appi! No kas see's nii tähtis on, et sa just homme pead siga tapma! Üks päev ees või taga!"

„Mis sääl tähtis või... Jahunatuke ammu juba otsas..."

„See üks päev!"

„Üks päev küll aga... Homme on noore- ja vanakuu vaheaeg kah veel..."

„See's kah midagi tähendab?!"

„Ju ta nüüd ikke tähendab kah... Ja pääasi ikke — jahud!..."

„Ega ta sul selle ühe päevaga maha ei kärva, kui sul poleks tõesti talle jahu anda!..."

„Ega ta nüüd maha muidugi ei kärva, aga..."

„Nojah, mis siis ikka on! Oled nõus, jah?"

„Ei, olgu nagu pääle..."

„Siis sust ikka „nagu" minejat ei saa?"

„Ei nagu saa jah..."

„No aga sina, Juhan?" pöördus Võsa teise vanamehe poole. — See oli paksuvõitu, tüse mehenäss, õige osav teisi tagant hässitama. —

„Ah mina või?"

„Sina jah."

„Ega's minulgi paremat lugu ole..."

„Kah ei saa või?"

„Kus sa sühukse kibeda ajaga saad..."

„Mis siis sinul ees on?"

„Hobust tahtsin rautada... Poiss käib teisega linnas laeva täitmas, ajanud satikas eila raua ära alt..."

„Ja pead kah just homme tegema?"

„Ega kauemaks jätta või... Teadagi — kiviuulitsad... Pea ta's kabja ära murrab... Näe, vanal mustal oli... Sai teisega kah linnas tööl hulkuda, murdis kord kabja ära... Ei aidand muu, kui müüsin mustlasele... Teie vana teab küll... Oli sühuke kena hobu et..."

„Aga kuule," muigas Võsa, „millal poiss tööle läheb?"

„Ju neil kell kaheksa hakkab."

„Noh, siis sa saad ju minna küll! Vabrikukontor tehakse lahti ju alles kümnest."

„Nojah, hobuse rautamise pärast saaks nüüd ikka küll, aga... Lubasin ju Jürile kah abiks minna..." pilgutas ta punahabemele silma.

„Ah sinu siga tapma või?"

„Ju ikka kutsusin teist..."

Võsa lõi käega, Ridle muigas. Keegi tähendas teiste selja tagant:

„Aga miks sa's ise ei või?"

„Vanemat meest on vaja!" karjus küsitav vastuseks. „Muidugi, ma läheksin kah ise, kui mul natuke kortsulisem nägu oleks! Kuule, Madis, kuidas siis sinuga on?"

„Ei!" kõlas kategooriliselt.

„Kah midagi tappa või rautada?"

„Naine on haige."

„Noo? Sünnitab või?"

„See pole sinu asi, kas sünnitab või teeb midagi muud! Kui ma ütlen, et ta haige on, siis on ta kah haige!"

„No aga sina, Andres?" pöördus Võsa üleni punastudes vigase vanamehe poole.

„Ah mina, jah?"

„Sina, sina!"

„Ei tea..."

„Mis sääl teada on! Sul ju kah suu üsna kena koha leidnud! Ole mees!"

„He, he, he," naeris mees meelitatult, „või suu üsna kena koha leidnud... Noh, eks me's näe..."

„Tähendab — oled nõus?"

„Ju ma's olen kah..."

„Ometi üks, kes asjast aru saab," pühkis Võsa higi. „Anna selle pääle käsi, Andres."

„Eks sa võta ta päälegi..."

Ja nii higistati ja kaubeldi iga artelli juures enne, kui saadi kokku kaksteistkümmend saadikut. Näis, nagu poleks siin tegemist vabrikuvalitsusse minekuga, vaid mingi kole hädaohtliku ettevõttega, mille taga varitseb paratamatu hukatus. Kui saaks ometi kuidagi kõrvale põigata, kui õnnestuks ometi vähegi usutavam vale leida! Ainult veel vähe elada, seda ilusat jumalailma näha ja oma väikesi, tähtsusetuid päevatoimetusi toimetada...

Kui Ridle ja Jakob kella nelja paiku üle karjamaa koju ruttasid, ohkas viimane:

„No küll on mehed, tule jumal appi! Ju nüüd näeb, kuidas homme läheb."

„Mis sääl näha on, see on ju teada," naeris Ridle.

„Kuidas teada?"

„Hakkavad tööle!"

„Arvad?"

„Ei, ma ei arva seda, ma olen selles kindel!" Ja puhkedes kuidagi tigedalt, läbi hammaste naerma:

„Neid nimetatakse ka töölisteks! Oi, küll oleks siin tööd, küll oleks siin tööd!"

23.

Teade päälelõunaste artellide ühisest otsusest lagunes külas laiali juba samal õhtul. Meeleolu läks palavaks ja ärevaks. Nooremad käisid mööda maju, milledes olid korteris linnast pärit olevad töölised, kirjeldasid neile elavates värvides homset kavatsust ning soovitasid tungivalt teha nende, s. t. — streikijate eeskujul. Sest kui ei läheks neist ükski tööle, olevat kindel, et vabrikuvalitsus neile palka juurde annab.

Hommikul tõusti juba poolest ööst ja mindi katlamaja juurde, sest pidi ju täna olema otsustada, kuis jääb selle neetud küsimusega. Peaaegu kõik olid vaimustatud ja karjusid läbisegi, et nad tööle ei hakka, kui ei mõtle vabrikuvalitsus suurendada palka. Pimeduses ja udus lendasid toored vanded, sõim, isegi ähvardused. Et ennelõunastes artellides töötas päälegi kaunis palju linna- ja alevimehi, kelledel oli julgust hoopis rohkem kui argadel külaelanikkudel, tõusis üldine meeleolu veelgi. Lubati kindlasti kõrgem palk välja pressida, maksku mis maksab! Kui päike tõusis, oli raba veeres koos ligi kolmsada inimest ja juba see hulk tegi julgeks kartlikumadki. Üldise vaimustuse ja vihakisa saatel möödus aeg. Udu lahkus, tõusis kõrgemale ja varjas varsti terve taeva. Ilm tuli hall, nukker ja tuuline. Ähmane valgus ronis üle raba, keerutas ümber kössitava katlamaja, laotus laiali kidural karjamaal ja muutis nähtavaks selle serval asuva kujutult

lõmitava küla, mis vaatas oma vaikivate silmadega vastu kidurat männitukka ja vesisel lagendikul laialipillatud kadakapõõsaid, millede kohal, kõrgel rabakaldal askeldasid ja segisid kondised inimesed, nagu miskipärast ärevusse sattunud sipelgad. Ükski press ei töötanud, nad nagu magasid, sest polnud äratajaid.

Pikkade vaidluste ja karjumiste järel jõuti ometi lõpuks selgusele, mida pidid saadikud vabrikuvalitsuselt nõudma, olgugi, et see küsimus oli niigi, ilma tundide pikkuse arutamiseta juba küllalt selge. Kuid ses pingutatud meeleolus pidid nad saama end kuidagi avaldada; ja üheks sääraseks hädavajaliseks eneseavaldusviisiks oligi too tarbetu vaidlus, mis lainetas ja voolas ühest katlamaja otsast teise.

Kella üheksa paiku valgus suurem osa töölisi tagasi külla, kuna saadikud, nendega ühes ka Võsa ja Leinart, kelledele ei annud uudishimu rahu, seadsid sammud vabriku poole. Oli viluvõitu ilm, tuuline ja niiske. Kõik olid ärevil, sest paljudele oli säärane käik esimene elus. Lasti seltsimehi siluda oma rõivaid, saapad, mis polnud näinud määret juba ammu enam, tehti mustaks kas kasteses rohus või koguni kraavis vees. Keegi oli pistnud tasku tuhmi peeglitüki, mille abil uurisid pea kõik kordamisi oma nägusid, püüdes muidugi oma edevust varjata teiste seltsimeeste eest. Keegi noormees oli pannud jalga koguni lakk-kingad, mida püüdis ta nüüd igaviisi hoida märjaks saamast.

Kuid mida lähemale jõudsid saadikud vabrikule, seda selgemini tuli ilmsiks veel üks veider, ühtlasi ka õige iseloomulik nähtus: Õige paljud kippusid maha jääma... Esimene seesugune mahajääja oli keegi keskealine, mustade vurrudega mees, kes töötas kol-

manda pressi hommikuses artellis. Valida laskis ta enda ühegi vastuseismiseta, pool teedki käis ära vaimustatud näoga, siis aga muutus järsku närviliseks ja hakkas küüsi närima. Kui tuli minna aga mööda tihedast lepikust, puhkes ta äkki kuuldavalt hädaldama:

„Oh sa kurat küll võtaks, oh sa igavene kurat küll võtaks!"

„Mis on, mis on, Peeter?" küsis ta kõrval sammuv lühike mehenäss hirmunult.

„Mis on! Kere valutab!"

„Tohoo?!"

„Jah!... Ai, ai, ai, ai! No küll aga katkub sees!"

„Lase rihma järgi!"

„Mis sa siin lased või... Ai, ai, ai, ai!... Kuulge, mehed, ma pean vist küll natuke kõrvale minema..."

„Kuhu kõrvale?" küsis Võsa, kes juba aimas, millest on tingitud see äkiline kõhuvalu.

„Kere valutab koledasti..."

„Ah põõsa taha mõtled minna või?..."

„Ju on sühuke häda..."

„Eks mine's... Me ootame vähe ja teeme suitsu."

„Ä'ä nähkegi vaeva, ega ma ikke nii ruttu omaga valmis ei saa... Jah, ega vist küll ei saa..." tõmbus mees veidralt küüru.

„Tohoo," naersid teised.

„Ega ei saa jah, päris tõesti ei saa," vastas mees juba lepikust. „Ma ju tean oma asja ära... Kui ta mul valutab, see mu kõht, siis istu vahel kas või tund aega, enne kui jälle püksa kergitada lubab... Jumala tõsi..."

Võsa lõi käega:

„Las jääb!"

Kuid kui ta arvas, et see vilets mehike on ainus omasarnane, eksis ta rängasti. Kui nad parajasti üle silla sammusid, lausus keegi ta selja taga:

„Ma küll sisse ei tule..."

„So-oh, või ei tule?" imestas keegi teine.

„Ei tule jah..."

„Mis sul's häda on, kah kõht valutab või?" küsis Võsa.

„Ei, kõht nüüd küll ei valuta aga... Mulle on üks masinapreili kontoris tuttav... Nii piinlik minna, et..."

„Kuidas piinlik?"

„Noh, tööriietes ja..."

„Kui me kõik niiviisi otsast ära tilkuma hakkame, siis pöörame juba kohe tagasi."

„Noh, mis tühja ma's üksi tähendan... See on ju täiesti tähtsuseta, kas on mind sääl või pole..."

„Kui pole sinust, ega ole siis kellestki!"

Nad jõudsid üle jõe ja rühkisid mööda kõrget, söelagiga sillutatud kallast üles. Alevi vahel oli vaikne ja unine, nagu ikka tööpäeviti, sest enam jagu inimesi oli vabrikus. Siin-sääl ühismajade ustel istusid vanad eidekesed, hoidsid põlvedel lapsi ja puhusid isekeskis juttu. Nad olid tööks juba kõlbmatud ja nende pääl lasus kodune mure. Vabrik, mis võttis enda alla pea pool alevit, suitses paksult, ulus ja möirgas nagu vihane metsloom.

Kui ligi paarikümne-meheline salk mööda uulitsat kontori poole rühkis, saatsid neid uudishimulikud pilgud. Siin „tegid putked" veel kolm saadikut. Keegi vanaätt ütles, et tal katkenud äkki püksitripp, ja ruttas teiste hüüetest hoolimata tee kõrval seisva maja poole,

keegi kinnitas, et ta sugulane, kes vaadanud just praegu aknast välja, hüüdnud teda ja tahtvat ta'ga nähtavasti mingi väga tähtsa asja üle rääkida, kolmas ja varsti ka neljas, mõlemad keskealised linnamehed, kes olid hommikul teisi tungivalt hässitanud, lidusid pooljoostes väljakäigukohta, nagu nad ütlesid, end vähe „korraldama". Pääle nende nelja kadus veelgi mõni nurga taha, nii et lõpuks, kui jõuti kontori ette, oli järel ainult kümme meest veel, seega just pooled...

„Kas ootame teisi kah järele või?" küsis vigase jalaga vanamees kohmetult, sest ka temal oli tahtmine kaduda. „Ega meil ikka ilma nendeta sisse minna maksa..."

„Noh, sõber, siis ootame kindlasti homseni ja läheme direktori ette ikkagi kahekesi..." muigas Ridle. „Näe, vaata, kust üks vahva saadik piilub!"

Ta näitas käega pargi poole, mis asus otse kontori vastas, üle uulitsa. Tõesti vilksatas puude vahel üks rabatööline, sama, kes häbenes minna ühes teistega sellepärast, et üks masinapreili on ta'ga tuttav.

„No küll on rajakad, jumala eest, küll on rajakad!" vandus Võsa. „Lähme sisse!"

Ta astus vihaselt kõige ees, talle järgnes Ridle, kes naeratas ühtelugu, ükshaaval, kohmetult lonkides, tulid nende kannul ka üheksa järelejäänud saadikut.

Kontoriametnikud vaatasid neid imestanud nägudega. Ridle astus keset tuba seisva laua juures istuva neiu ette ja küsis:

„Palun öelge, kas võib direktoriga kokku saada?"

„Härra direktoriga? Mis teil härra direktorilt vaja on?"

„Me oleme rabatööstusest... Tulime palkade asjus."

„Oodake üks silmapilk, ma tulen kohe."

Ta kadus sisemistesse ruumidesse ja ilmus tagasi alles umbes kümne minuti pärast.

„Härra direktoril pole praegu aega... Oodake eeskojas," ütles ta ja vaatas kõõrdi kohmetult seisvate tööliste poole.

„Tänan, meil on siingi küllalt hää," vastas Ridle ja istus. Kuid ta eeskuju järgi tegi ainult Jakob, teised kadusid aga kohe toast.

Läks ligi pool tundi. Viimaks ometi avanes uks, mis viis tagumistesse ruumidesse, ning noor, mustaverd kirjutaja hüüdis valju häälega:

„Kes tahtsid direktori jutule?"

Võsa kargas eeskotta viivale uksele ning hüüdis sääl rahutult edasi-tagasi lonkivatele seltsimeestele, kelledest oli vahepääl veelgi kaks kuhugi kadunud:

„Noh, ruttu, poisid!"

Vabriku päädirektor, paks, punaste juustega juut, istus päratu kirjutuslaua taga ja vahtis üksisilmi oma ette paberitesse. Pääliskaudsel vaatlemisel oleks tõesti võinud arvata, nagu oleks see mees tegevuses mingi väga tähtsa asja kallal, tõelikult silmitses ta oma ees vedelevaid pabereid aga lihtsalt selleks, et lasta kohmetult tuppa ronivaid töölisi täielikult mõista oma võimetust ja väärtusetust ta'ga võrreldes.

„Vabandust," ütles Ridle ja peatus teisel pool lauda.

„Ah?!"

„Me tulime palga asjus."

„Ah? Palga asjus? Kannatage ometi mõni mi-

nut, te ju näete, et mul töö käsil on!" Ta süvenes jälle paberitesse ja pomises ühtelugu kinnise suuga, otsekui arvutaks ta midagi mõttes.

Läks jälle mõni minut. Töölised seisid alandlikult ukse juures, mütsid peos. Kõigi nende olekus avaldus piiritu aukartus ja orjalikkus. Nende siinolek näis neile endile rääkimata häbematusena, nende palga juurdenõudmine põhjendamata rumalusena; tollest priskest juudist aga, kes mõmises sääl laua taga, lõid nende virilad orjaajud kujutuse vagast tallekesest, keda ähvardab õgida halastamatu hundikari. Jumaluke, kuis võisid nad ometi olla nii totrad, et andsid ägedusse sattunud seltsilistele nõusoleku esineda säärase nõudmisega!...

Direktor lõi raamatu kinni, tõstis paberite paki, mida oli ta seni sõrmitsenud, kõrvale, ning vaatas Ridlet üle prillide.

„Tähendab — te ei ole uute palganormiga rahu?"

„Ei ole."

„Ja kui palju teie siis palute?"

„Me nõuame endise palga maksmist."

„Endise? Aber-e-e... aga ma arvan, et härra Schroeder rääkis teile ometi meie teadaandest!"

„Rääkis küll. Kuid meie arvame siiski, et säärase töö kohta on meile eila esitatud tingimised täiesti halvad... Vähemalt meile, töölistele."

„Halvad? Ah? Kuidas nii? Nun... Ärge nüüd arvake, et me need uued palgad välja töötasime rumalast pääst. Nein! Me kaalusime järele ja leidsime, et see on praegusel ajal täiesti rahuloldav... Teie, mu sõbrad, lasete end lihtsalt sellest häbemata inimesest üles kihutada!... Ja, jaa! Mulle sai juba teatatud, et

kõiges selles on süüdi see hässitaja!... Ma ütlen teile: asuge tööle ja keegi ei anna teile üks abrehnung. Aga ärge uskuge iga kurja inimest, kes teile ainult kahju teeb!" — Ta rääkis eesti keelt täiesti selgesti, kuid tarvitas vahete-vahel nagu ilustuseks üksikuid saksakeelseid sõnu. „Ja, jaa! Mulle sai teatatud!"

„Ei, teie eksite, siin ei ole mingit hässitust. Me tulime oma seltsimeeste volitusel. Võin teile kindlasti öelda, et me hässitajast midagi ei tea."

„Kuidas nii? Nun, bitte!... Mulle sai ju teatatud!... Ja, jaa! Mulle sai ju teatatud!"

„Lubage siis küsida, kes see hässitaja nimelt on?" küsis Ridle, kes hakkas juba aimama.

„Kust minagi seda lähemalt tean... Minule sai ainult öeldud, et keegi Lüüne, meie oma tööline."

„Lüüne olen mina."

„Soo? Nun... siis, teate, pole mul teiega enam midagi rääkida! Bitte, tulgu üks teine! Nein, nein, teiega ma ei räägi enam!"

„Aga lubage!"

„Nein, nein, nein! Tulgu üks teine!"

Ridle pidi veel midagi lisama, kuid lõi käega ja taandus rahulikult ukse juurde. Mistarvis?! Las' nad kah vähe võidelda, need kangelased!

„Mine sina, mine sina!" sosistasid kohmetud töölised ja tõukasid üksteist ettepoole. Kuid kõik nad olid niivõrd arad, et oleksid meeleldi teinud sääred.

Viimaks lükati ette lombakas vanamees, Andres Kruus. Ta ei tahtnud küll minna, kuid kõik sundisid teda ja ta läks. Päälegi oli ta omavahel tuntud kui üks sapisematest praeguse ilmakorra siunajatest, mille

tõttu arvestati teda alati kui üht vaimukamaid mehi terves külas.

„Noh, rääkige siis teie, mida te just nõuate," ütles direktor ja silmitses ikka veel Ridlet.

„Ju me... jälle-e... palka ikka... palume... juurde... Arvasime, et... ikka nagu vähe ja..." kogeles mees ühtelugu köhatades ja püüdis oma suuri, soonilisi käsi kuhugi peita. „Mõtlesime jah... et võiks ikka... nagu natuke rohkem saada..."

„Tõesti! Te teenisite senini oma kaheksa tunniga ju küllalt palju! Kas pole nii?"

„Jah,... ju ikka teenisime..."

„Ja teil ei lähe uue palgaga kaduma ju kuigi palju! Ainult see mõnikümmend marka! Ärge kartke, et meie teid nöörida tahame! Kas te ka varemini meie all tööl olete olnud?"

„Oi jah, härra... Igal suil, härra..."

„Nun... Siis te peaks ju teadma, kuidas me sõjaajal teie eest hoolt kandsime! Leiba, riiet, suhkrut, — kõiki asju saite te vabriku poest peaaegu poole hinnaga. Või valetan ma, mis?"

„Ei, härra, ei valeta..."

„Muidugi! Kui igal pool nälg oli, polnud teil ilmaski puudus! Tulite ainult vabrikusse ja saite!"

„Jah, härra... Oi, seda me ei unusta, härra..."

„Und jetzt? Aga nüüd? Nüüd arvate, et me teid varastada tahame! Kui te kaotategi see mõnikümmend marka päevas, jääb teile järele ju veel küllalt hää päevaraha!"

„Ju ikka jääb, härra..."

„Ja, jaa! Niisuguse hää päevaraha eest võite te teenida küll!"

„Ega just seda, härra, et ei võiks, aga..."

„Näete! Te saate isegi aru, kui te vähe järele mõtlete! Minge ilusti koju ja ütelge teistele kah, et nad homme tööle hakkavad! Palgamaksmise kord ja päevad on endised, uued palgamäärad teatas teile juba härra von Schroeder. Ma jään lootma, et te mõistlikuks saate ja enam ei viivita... Mõistate!"

„Ei noh, härra... miks siis ei mõista, härra... ikka, ikka mõistame, härra..."

„Ja kindlasti asuge tööle!"

„Ega's muidugi, härra... Ju me muidugi asume, härra..."

„Selle palgaga küll mitte!" hüüdis Võsa surutud häälega. „Ei, selle palgaga küll mitte!"

„Väga hää, väga hää," naeratas juut üleolevalt, „muidugi, kes ei taha töötada, võib ju oma saada-oleva raha kohe välja võtta. Kassa on avatud iga päev kella kaheni."

Ta tõusis, otsis midagi paberite hulgast ja hakkas jälle üht kaustikut sõrmitsema, andes märku, et vastuvõtt on lõppenud.

„Kuradi kena mees, see direktor, jumala eest, kena mees," naeratas keegi vanamees liigutatult. „Nägid, kui sõbralikult Andresega rääkis?"

„Nägin küll," vastas teine. „On jah kena mees, täitsa kena mees... Põle uhke ega midagi."

„Ei ole jah uhke."

Võsa puhkes vihaselt naerma.

„Muidugi," ütles ta, „kus ta's uhke on? Näe, oli teine nii lahke ja rõõmus mees, et ei tõrkunud põrmugi meie päevapalgast sada marka maha kärpimast!..." Ning vigase vanamehe poole, kes nüüd, pääle jutuaja-

mist hää härraga, aina keksis ja kepsles: „Noh, mis sa, saadan, nüüd ise arvad?! Vaata, kus siga! Kas sind selleks valiti, et sa terve meie asja mokka ajaksid! Lurjus!"

„Mis sa nüüd sõimad... kes su lurjus on?!"

„Sina!"

„Ma ei tea, kuidas ma asja mokka ajasin?"

„Ei tea?!"

„Muidugi ei tea!"

„Soo! Kas sul kuradil's tõesti nii vähe taipu selles suures pääkolus on? Mis sa ise mõtlesid, kui sa iga sõna, mida see juudi-näru ka ütles, kohe hääks kiitsid? Muul ajal on sul, kuradil, lõuad õige koha pääl! Nüüd naeravad nad meid välja veel! Oleme ikka kenad mehed küll, läheme kodunt selle nimel välja, et nõuame palka juurde, kuid siin seletame koguni, et me oleme nende sandikopikatega täiesti rahul ja et nendega võib elada nagu saks. He, he, he! Kui võtaks su molkuse vandist kinni ja suruks päädpidi vee alla, nii et sa kõige oma haige koivaga sinna jääd! Tolvan!"

„Kuule, ole nüüd ikka mees, mis sa karjud!" vaigistas keegi teine Võsa. „Mis see meie röökimine ja ähvardamine ikka oleks maksnud! Homme-tuna-homme oleks uued mehed tööle võetud ja asi nudi! Mine otsi siis tööd!"

„Muidugi, kes meid siin's hellitama oleks hakanud!" kinnitas kolmas.

„Te teeksite vist tööd veel odavama rahaga?" pilkas Võsa.

„Odavamaga või... Aga tead ju ise, nüüd on sühuke kitsas aeg..."

„Mis kitsas ta's nii on?"

„Oi, on küll kitsas."

Vaigiti raskemeelselt. Hommikune vaimustus kui ka liigutatud meeleolu, mida oli sisendanud direktori „sõbralikkus", olid kadunud. Raske popsielu seisis jälle silmade ees. Hilised kevad - külmad rikkusid vilja, rent on tasumata, lapsed kipuvad paljaks jääma. Ega ta ju vale ole, et uus palk liiga väike on, aga vaevalt oleks õnne toonud streikiminegi, sest kust sa jälle uut tööd võtad, kui siit minema kihutatakse. Maksud ootavad maksmist, kõik tähtajad on juba ammugi möödas... Ja pääd norus, silmad väsinult piluli lahkus see armetu kari vabrikuhoovilt, mille kontori akendest vahtis neid neile alati vaenlik seisus — ametnikud. Näe, vaadake, kui nad lähevad, need viletsad mehikesed, kes ei oska härra ees sõrmegi suhu pista...

Kui „saadikute" salk mööda uulitsat jõe poole ruttas, liitus nendega toosama noormees, kes oli kartnud minna nendega ühes sellepärast, et ta on tuttav kellegi masinapreiliga. Ta lonkis seni mööda parki ning tänas jumalat, et ta niiviisi, ainult selle lihtsa vale läbi, pääsis kontori minekust.

„Noh, kus sa's hulkusid?" küsisid seltsimehed.

„Niisama siin-sääl. Pagana isevärki pesa, see alev... Vaata, mihuksed kõverad ja räpased uulitsad... aga park, oi, park on tore... Ega kirikulgi just viga ole... Noh, Jäss, mis sa sääl härra juures kuulsid kah?"

„Eks tuld sisse, siis oleks kuulnud sedasama!"

„Kas sa's ütelda ei või!"

„Mis suuvooder mina sul olen! Arg-püks...!"

—Mees tõmbus häbelikult küüru ja hakkas hoolega uulitsa veeres seisvaid maju silmitsema. —

„Mis kurat me nüüd's pääle hakkame!..." ütles keegi saadikuist, keskmise kasvuga, pikkade, kollaste vurrudega mees, kes töötas kuuenda pressi juures.

„Ju ma ütlesin, et uputame selle tõpra kõige päält ära!" urises Võsa läbi hammaste. „Kus selle häbi ots! — ligi paarkümmend meest lähevad palka nõudma, teevad aga kõvera jänesehüppe ja teatavad armulikule direktori-härrale, et ega me tulnudki just sellepärast, et me tulime ainult niipalju ütlema, et me homme vististi tööle hakkame!... Ja kõik see on sinu tegu!"

„Kuule, ära teda ilmaaegu süüdista," naeratas Ridle. „Ega tema üksi toas ei olnud! Rääkida oleks võinud sama hästi ka mõni teine."

„No eks nad rääkinud siis!"

„Aga ega su endagi suu seotud olnud," tähendas süüdistatav. „Eks võtnud mind vandist kinni ja asunud ise asemele!"

„Ma polnud ju valitud!"

„See ei tähenda midagi."

„Miks ta's ei tähenda, tähendab küll!"

„Ei tähenda! Sul omal oli niisamasugune jänesenahk püksis, nagu minulgi!"

„Noh, seda ära karda!"

„Mis sääl karta on! Eks teind suu lahti ja rääkinud!"

„Ah, mis sa nüüd padistad muidu! Kuidas siis mina oleksin võinud rääkida, kui mind polnud keegi rääkima volitanud! Ju sa ikka aru saad!"

„Kas härra teadis, et sind polnud volitatud?"

„Ju me ise teadsime!" karjus Võsa ägedalt. „Sina, mina, Alleks, me kõik ju teadsime!"

„No ma tahaksin teada, kes meist oleks sind keelanud! Mis sa ennast muidu nii suureks kangelaseks teed! Kui olen mina argpüks, siis oled seda sina juba ammugi! Teise vigu näha on kerge, aga paremini teha on raske! Sul peaks ometi häbi olema vana inimese kallal sedasi lõugutada! Ja oleksid ise natukegi parem olnud!"

„Andresel on õigus, jah," kinnitati ümberringi. „Oled ikka niisamasugune nagu meie kõik, mitte küüneväärtki parem!"

„Pidage, kuradid, lõuad!" karjus Võsa.

Kui nad niiviisi jagelesid, ilmus nähtavale teine jooksik. See oli vanaätt, kes vabandas end äsja püksitripi katkemisega.

„Noh, kas said's oma asjad korda või?" küsis Leinart.

„Ju ikka sain,... sidusin kinni..."

„Ah või sidusid kinni?"

„Sidusin kinni jah... Mul on püksitripid alati hästi pikad, nii et ikka sõlmida annavad."

„Või nii pikad...?"

„Jah."

Vähe edasi trehvasid nad veel nelja argpüksi, kes olid kadunud „silmapilguks" väljakäigukohta. Nad arvanud, et ega neist ikka jumal teab kui suurt asja ole, ja jäänud seepärast välja. Ja oleks ju vähe imelik ka olnud, oleksid nad teistest hiljemini ilmunud.

„Noh, mis te kuulsite kah?"

„Ei midagi."

„Mis vanamees rääkis?"

„Mis tal ikka rääkida oli... Lubas kohe juurde anda... Nüüd saame koguni rohkem kui senini."

„Mis sa räägid, Jäss?!"

„Jumala tõsi! Noh, kes siis meiesugustele meestele midagi keelab!... Julged ja hakkajad nagu jänesed..."

„Sa muidu naljatad..."

„Rumalad hinged, kus ma's naljatan!"

Jõudes silla juurde kohtasid mehed ka ülejäänud jooksikuid, nii et, kui nad külla tagasi jõudsid, oli neid jälle mitte enam ega vähem kui külast lahkudes.

„Noh?" küsis Ridle, kui ta Jakobiga üksi jäi.

„Mis, noh?"

„Kuidas tuju on kah?"

„Hee! Kena, mis muud!"

„Kas ma ei öelnud sulle eila!"

„Ütlesid jah! Ja päris õieti ütlesid! No on ikka inimesed, kurat võtaks! Aga vaata neid siis, kui nad omavahel on! Eh, südame ajab päris täis!"

„Mis tühja sa ikka vihastad! Asud homme tööle ja asi nudi!"

„Mina?! Noh, seda sa juba näha ei saa! Enne kärvaku ma nälga, enne kui ma veel kord siin rabas kühvli pihku võtan!"

„Ei usu!"

„Ei usu?"

„Ei usu, jah."

„Noh, küll näed!"

Ta paiskas hoovivärava jalaga lahti, sülitas vihaselt vastu seina ning virutas koerale, kes kalpsas rõõmsalt ta najale, põlvega kõhtu.

„Käi minema, rajakas!" karjus ta kriiskava häälega, milles kõlas äkki imelik sarnasus isa omaga.

24.

Ligikaudu juuli keskpaigani elasid Lüüned endist viisi kaunis rahuldavalt, sest vabrik oli uute tellimiste tõttu Arnu ja isa veel paariks nädalaks tööle jätnud. Päälegi oli õnn naeratanud ka Lillile, sest ta käis juba teist nädalat sadamas titside juures. Ja ainuke, kelle saatusest suuremat ei teatud, oli Alleksander, sest see ei tulnud nüüd koju laupäeviti ega pühapäevitigi enam: keegi oli mõni päev tagasi külas rääkinud, et ta hakkavat varsti naist võtma...

Nii tuli jälle laupäev, seekord aga koguni ähvardavam kui kunagi enne, sest vanamehele oli nädala sees öeldud, et nüüd pole enam mingit võimalust jätta teda poisiga kauemaks tööle. Juba kella neljast ronis eit koikust välja ja hakkas tusaselt siia-sinna hulkuma, pahandades iga tühisemagi asja üle. Olgugi, et ta oli püüdnud kõik need viimased nädalad elada nii kokkuhoidlikult kui vähegi võimalik, ei õnnestunud tal siiski kuigi palju tagavaraks koguda. See oli otse imestustäratav, missuguse märkamatusega kadus raha majast. Hoia teda kas või hammastega, kisu teda tagasi kas või küüntega, — ikka veereb ta minema. Kuuled ise väga selgesti, kuis kõliseb ta poeletil, näed teda sääl päikeskiirte käes sädelemas, mõtled, et tühine summake, et ega teda täna lähegi kuigi palju, hakkad aga kodus järele lugema ja arvama, märkad kohe, et kukkur on jäänud palju kergemaks. Ja siis näib, nagu oleksid sa kuskil eksituse teinud, nagu oleksid sa kuskil maksnud palju enam kui vaja, et iga marga asemel, mida võlgnesid kaupmehele, ladusid ta rasvasesse pihku kaks, kolm, võib-olla koguni neli marka. Tema aga,

see täissöönud näoga ämblik, istub oma jahukoti otsas, muheleb ja naerab, sest iga kopik, mis veereb välja tema, Lüüne, taskust ja muudab teda ikka vaesemaks ja vaesemaks, annab ikka enam kaalu juurde selle häätahtliku vampiiri mammonale.

Eit ohkas sügavasti ning võttis nurgast puuhalu ja kirve, et teha tuld pliidi alla. Oli alles kaunis vara, kell polnud veel viiski. Lapsed magasid, Lilli lappis tagatoas tuhvleid, Arnu oli juba ärkvel, kuid pikutas veel voodis, isa, kes oli viimaste päevade jooksul jäänud koguni nõrgakeseks ja haiglaseks, magas rahulikult. Külas oli alles täiesti vaikne, ainult kuskil kaugel, põldude taga, laulis kukk.

Ema lõhkus halu jõuliste löökidega peeneks. Ta oli ikka veel sama tugev ja kärmas kui kevadelgi. Korjates põrandalt pilpaid mõtles ta, et poleks tal mitte neid lapsi, võiks ta julgesti minna kas või takuvabrikusse, kus vajati alati töölisi, sest harilikult ei püsinud keegi sääl kauemini kui paar nädalat. Aga kuhu sa nüüd lähed, kui sul pole ühtki teist, kes vaataks nende kahe paunrautsika järgi. Oleks see Marta vähegi korralikum tüdruk!... Aga jäta sühuke ulakas lapsega üksi...

Ta ohkas jälle sügavasti. Tagatoast tuli läbi poikvile vajunud ukse leitsakas umbset soojust, sest Lilli oli just praegu avanud akna. Arnu haigutas kuuldavalt ja ringutas nii, et kondid nagisesid. Ka Volli ärkas, sest üsna äkki hakkas ta virisema, et Marta olevat talt rebinud teki.

„Kuule, jääge nüüd vait, isa tahab veel natuke puhata!” ütles Lilli vihaselt ja ähvardas lapsi tuhvliga.

Ta oli jäänud viimasel ajal kuidagi vaikseks ja

tagasihoidlikuks, see temperamendikas tüdruk. Ta nägu oli kaotanud endise värskuse ja priskuse, silmade alused näisid peaaegu mustadena ja ümber suu oli tekkinud kaks kõverat joont. Ka pidudel hulkumise tahtmine oli jäänud palju vähemaks, otsekui poleks tal enam kuskil lusti. Naabrid aga sosistasid saladuslikult, sest märkasid ju sääraste asjadega harjunud naised üsna selgesti seda järjekindlat kehast paisumist, mis toimus ühel ajal näost kõhnenemisega. — Ja seda senini nii elurõõmsat, himukat tütarlast hakkas äkki kohutama tulevik. Ta nägi oma ees häbi ja arvas, et ta ei suuda seda taluda. Tulid unetud ööd, rasked mõtted ja korduv soov lõpetada enesetapmisega. Palju vanemana ja elutargemana näis ta endale järsku, oi, kui palju vanemana ja elutargemana! — Kõige raskemalt talutav oli aga see, et Jüri ei teinud tast nüüd enam midagi välja. Kohe, kui ta temale ütles, et ta tunneb juba oma südame all lapse liigutusi, hakkas noormees tast hoiduma. Ta ei ilmunud enam kohtamisele, ei määranud enam kunagi neid ise ega tulnud mõisagi pidule, olgugi, et ta korterist pidumajani oli ainult mõnikümmend sammu. — Ja see tegi tüdrukule kuskil sügaval-sügaval rinnakoopas põletavat valu...
— Samuti ähvardas muutuda raskeks ka kodune elu. Ema, kes oli juba ammu märganud ta seisukorda, ei rääkinud ta'ga enam pea ainustki lahket sõna. Ta tegi tütrele korduvalt etteheiteid ja näitas sagedasti ukse poole. Kas ta ei öelnud juba ammu, et see hulkumine ja laaberdamine kord kindlasti jõuab säärase lõpuni! Nüüd norutab, nüüd nutab see hukkaläinud tüdrukulita, just nagu poleks ta senini teadnud, missugust vilja kannab poisi sõprus! Aga seda ta teadku, et kui asi

tõesti nii kaugele ähvardab minna, pole tal mingit lootust kauemaks siia majja jääda, sest aitab juba nendestki muredest, mida valmistab talle ta enda perekond!... — Ja isagi ei vaadanud kaugeltki sõbralikult, sest sohkijäämist pidas ta kõige suuremaks häbiks.

„Marta vedas jälle teki ä'ä..." kisendas Volli heleda häälega, „Lilli, Marta vedas jälle teki ä'ä!"

„Kuule, kas sa tõesti oma lõugu pidada ei oska!" hüüdis tüdruk ning viskas karjuvale poisile teki üle. Ning Marta poole: „Ise suur plika juba, aga narrib last!"

„Mina põle midagi narrinud!" vastas sõideldav.

„Küll ma sulle ehitan, kus põle! Tagasi kah veel ajamas!" — Ja tige, nagu ta nüüd oli, lõi ta tüdrukule mütsuvalt selga.

Tõusis hirmus lärm. Marta karjus nagu rattal. Ta'ga ühines Volli, keda tõukas ta õele märkamata põlvega kõhtu. Tuba täitus kriiskavast kisast.

Ema lükkas ukse vihaselt lahti ja kargas tuppa, vits peos. Ta tahtvat teada, kas need kisakõrid ükskord ei vaiki! Kas nad hulluks on läinud või! Magada ei märka, muud kui möiravad aina!

„Jälle sina, Marta!"

„Mina põle midagi teinud!..." kiunus tüdruk, „Lilli lõi mind — ä-ä!..."

„Valus-ä-ä... Marta tegi-ä-ä... põlvega-ä-ä..." virises poiss vastu.

„Vaat' kui te mõlemad mu käest lähmida ei saa!" haaras ema poisi vandist kinni ja virutas talle paar sirakat üle säärte. — Sääraseid karjatada — eh, see käib küll üle jõu!...

Ka isa ärkas. Vihane, et teda ta magusas unes

segati, urises ta midagi laste poole. Kuid juba lõi kell kuus ja ta tõusis kähku istuli, sest poole tunni pärast pidi ta asuma minekule.

„Poiss, vea sina kah ennast sirgu!" hõikas ta Arnule.

„Vaata ikka oma ette," vastas see tusaselt.

Kui ta kööki nägu pesema läks, tuligi eit juba aurava kastme panniga vastu. Ta ütles mehele, et ilm tuleb täna vist üsna ilus, ja lisas kartlikult juurde, et ärgu nad täna õhtul sugugi kõrtsi mingu, vana ja see poisinolk, sest alles eila luges ta tagavara-raha üle ja leidis, et pole pennigi enam ega vähem, kui neli tuhat marka.

„Ä'ä nüüd hakka kohe vihastama," vastas mees pahuralt, sest säärast ettekirjutamist ei kannatanud ta kunagi. „Ma ei tea, mitu laupäeva me's purjutanud juba oleme!"

„Nojah, ega te põle küll nüüd ammugi enam, aga..."

„Muidugi põle! Ei mäletagi enam, millal viimast korda sai tipsutada." Ning et juhtida juttu teisale, küsis ta läbi pesupurina: „Ei tea, kus see Iivan nüüd käib?... Jälle kuskil saeveskis või?"

Naine vastas:

„Ei, palka tahveldab."

— Poole tunni pärast oli eit jälle üksi. Kohe hakkasid teda vaevama samad rasked mõtted, mis ei annud talle nüüd silmapilgukski rahu. Terve ta üliõnnetu elu seisis tal alalõpmata meeles. Tihti valgusid pisarad silmi. Jumaluke, kuidas oli ta kord lootnud, et nüüd-nüüd pöördub kõik hää poole, et nüüd-nüüd pole vaja

enam nutta ega kannatada. Aga ei! Keegi, kel on võimus inimeste ja nende saatuste üle, valvab hoolega, et piinade karikas, mis on antud talle tühjendada, ei väheneks kunagi see mõru jook. Vanadki haavad lõid uuesti kihelema. Kuidagi väga selgesti tuli tal meelde ta enda sohkijäämine ja sellega ühenduses olevad kannatused, sama selgesti, pilt pildi järgi, nägi ta oma esimese poja langemist ja Klaara vangisattumist. Need olid paised, mida ei suutnud välja määndada isegi aeg oma kõikvõimsusega. Ja oleks sedagi, et neile vanadele paisetele ei sigiks lisaks uusi!... Aga ei! Mürk on veres ja see mürk otsekui paiskab nad ihu pinnale, need paised. Arnu joob, Alleksiga pole juba ammu kõik korras. Lillit ootab samane häbi, mida tuli kord ammu kannatada tal endalgi. Nüüd aga vahib uksest ja akendest sisse veel see koledam kõigist koletistest, see punaste silmadega nälg, ja üksi Jumal taevas teab, kuis suudavad nad astuda vastu tollele ähvardavale tondile.

Eit ohkas ja tõi nurgast voki, et lahutada meelt töös. Jah, imelik ta on küll, see nende elu. Mis nad ka ei tee, mida nad ka ette ei võta, — kõik läheb kindlasti nurja. On nad siis tõesti nii patused, et neid niiviisi karistatakse?! Muidugi, ei maksa ju salata, et nad pole käinud laual enam mitmel aastal, kuid sama harva teevad seda ka teised siin, kelledel läheb aga siiski koguni paremini ja ladusamalt. Nagu vedas sel Alleksilgi. Langes teisele küll osaks palju õnnelikum saatus, kui ta kasuvendadel-õdedel, sai teine võrdlemisi kena hariduse, tõusis ohvitserikski, kuid just nagu kiuste tuli jälle koju, et alata, Jumal teab, miks, seda rasket, vaevalist tööliselu. Ja kui ta ainult sedagi teaks,

mis ajas niiviisi toimima säärast hakkajat meest, kui on seda ta tüdrukupõlves sündinud poeg...

Parajasti, kui eit oma raskeid mõtteid mõtles, avanes uks ning Anna, kelle mees oli samuti juba läinud, astus tuppa.

„Ahah, sa oled kah täna kodus," ütles noorik ja istus voodiveerele. „Saatsid's oma inimesed kah ära või...?"

„Ju saatsin," vastas eit nukralt.

„Minul läks kah. Tige teine nüüd nagu sõnn... Oled ju sinagi vist kuulnud neid tühje jutte, mis külas ringi venivad? Tema aga muudkui usub..."

„Ah need jutud, milledest sa siin kord juba rääkisid?"

„Needsamad jah!... Nüüd teavad juba kõik kinnitada, et mul käivat öösiti poiss. Kõrtsigi saatvat mehe mina ise, et siis seda julgemini kodus sõnni toimetada. Nii kui vanamees juba näha-kuulda on, nii kohe lihunik teisest luugist või aknast välja... He, he... On ikka kuradid küll oma jutuga! Aga Iivan, — tema aina usub..."

Noorik naeris täie suuga ja sügas uniselt põlve. Tal polnud seljas midagi pääle särgi, mille värvi oli mustuse tõttu võimatu tunda. Paljad käsivarred, lihavad, määrdinud õlad ja paakunud juuksed, mida polnud ta sugenud nähtavasti ammu enam, tegid ta palju vanemaks, kui ta tõepoolest oli. Istus ta päälegi lohakalt, põlved laiali ja särk kaugele üles libisenud nagu joobnud lõbunaisel.

Tema küll aru ei saa, mis need teised külainimesed tast tahavad! Kas ta kellelegi häda on teinud! Ta elab küll rahulikult ja vaikselt, ei käi kuskil väljaski,

aga ikka peavad nad teda närima ja ta kallal lõksutama! Ja kui ta teekski nii, nagu nad tõendavad, s. t. — kui ta magatakski lihunikku, kellele läheks siis seegi korda! Passigu nad parem oma enda tütreid, need vanamoorid, ja õmmelgu neil särgisabad alt kinni! Temal pole enam midagi häda, lasku ta litsi või mis tahes, temal on juba mees käes, nemad aga oma tütardega pole veel kuigi haljal oksal. Kas ta ei tea või, mis haigus sellel Matvei nooremal mõni kuu tagasi oli! He, he! Ärgu püüdku nad teda pimedusega lüüa! Jumal teab, palju nad juba neid süütukesi on mätta alla matnud!... — Ning Katile pisut lähemale nihkudes:

„Kas sa seda kah oled kuulnud, mis nad Lilli kohta räägivad?"

„Ei ole... Mis neil's Lillist pajatada on?"

„Kuule nüüd tobasid! Aga küla on otsast lõpuni lärmi täis, et ta olevat juba varsti maha saamas."

„Ah Lilli või?"

„Lilli jah, ja nii kinnitavad veel et... Jumala eest, ajavad päris naerma!... Hii! Nii, kui sa nende karjast vähe kaugemale jääd, nii kohe — raske! Päris südamest ajab itsitama, kui sa neid kuulatama hakkad! Mina elan päev päeva kõrval Lilliga ühe katuse all ja ei tea midagi, neil aga — vaata, et pole juba ristitudki... Ma ütlesin Miilile, et mis sa teisi närid, et vaata parem, kuidas sa oma Hermanniga valmis saad! Hi, hi, hi!... Oi, juhtusin kord parajal ajal sinna... Kas sa usud või ei usu, aga oli teine päris tõesti päisipäeva ajal sääl ja — ar-mas-tas parajasti seda vanamoori! Vaat', kus kah lojused on! Ja mõlemad veel perekonnainimesed!..."

„Mis sa räägid?"

„Sula tõsi! Mina linna poolt tulin ja olin paljajalu, nii et nad õigel ajal ei kuulnud. Noh, alles siis hakkasid ennast kohendama, kui ma juba toas olin. Hii! Oi, oli tore vaadata! Aga vot teisi näeb, teistel on sedasi ja sedasi! Ei, mina arvan küll, et nad selle vaese Juhani kord ikka teise ilma saadavad! Vaata, mihuke kõhn teine juba... Võib olla, et mürgistavad teda juba ammu."

„Ja mis see Miili siis rääkis?" küsis eit.

„Ah mis ta rääkis või?... Teadagi — mis! Ajab oma laiad lõuad sulle kõrva juurde ja ikka: sedasi! ja sedasi! et sellel on armuke ja sellel hakkab varsti laps tulema! et see on omal maha võtnud ja see omal jõkke visanud! Ja lõpuks küsib molkus m'ult päris tõsise näoga, et millal sellel Lillil õieti pudenema hakkab? Mina, noh, arusaadav, ei tea midagi. Aga kus tema: „sa ei taha rääkida!" ütleb, „sa tead küll, aga ei taha rääkida," ütleb. No ei jõudnud siis minagi enam kannatada ning pahvatasin välja, et olgu ikka üsna vait ja koristagu kõige päält oma enda uksealune puhtaks! Sühuke niru teine!"

„Las' aga räägivad... ega rääkimine kellelgi tükki küljest ära võta," lõi Kati käega, sest ta teadis, et sääraste kuulujuttude allikas on Anna ise. „Need, kes niiviisi teisi närivad, on just kõige viimasemad kaltsakad!"

„Õige, õige, minagi olen sellest juba ammugi aru saanud!" oli noorik kohe nõus ja kõigutas häämeele pärast oma lihavat säärt. „Just kõige viimasemad kaltsakad! Nagu see va' Miiligi! Kas ta minust vähe on igasuguseid hirmsaid asju lõksutanud; aga ma arvan, et mina olen ikka mitukümmend korda parem kui

temasugune hoor! Mõtle, Kati, — tal on omal praegu tervelt viis (!) last, aga ikka ajab ta veel selle va' Hermanniga ringi! Sa pane kord ta vanemat poega Elmarit tähele: kas pole just Hermanni nägu?! Hi, hi, hi! Aga vaat', nii kui suu lahti teeb, nii kohe räägib teisi! Ei tea, mis sühuke häbemata inimene ise peaks mõtlema kah?... Või nagu see Matvei Liisu... Tema on teine samasugune tühja jutu kelk, kes ei jätaks sind hauaski rahu. Näe, kutsunud teine eilagi õhtul Iivani oma juurde sisse, annud teisele suure nuustaka omakasvatatud tubakat ja jutustanud siis nagu mööda minnes, et meil olevat laupäeva-öösi vargad käinud. Jah, tema ise oma lihase silmaga näinud, kuidas roninud nii kella ühe või kahe aegu toa päält maha keegi nahkmütsiga meesterahvas. Noh, sa ju tead, kelle pääle ta sellega sihib. Pane tähele — nahkmütsiga! Hi, hi! — nahkmütsiga! Ja jah, see peab juba igatahes midagi ütlema. Kas sa kah seda oled kuulnud, mis ta Alleksist teab uudist rääkida?"

„Alleksist?"

„Alleksist, jah."

„Ei mina põle midagi kuulnud!"

„Noh, siis sul küll kõrvu nagu ei olegi! Hi, hi! Jah, saab see vaene Alleksi nende käes nüüd vaeva näha, rohkem kui ükski teine... Näe, va' Liisu rääkinud Petersonil, et ta olevat lihtsalt — lahti lastud. Jah, just sedasi seletanud, et põle ta kedagi ennast ise vabaks palunud, vaid teda olevat — lahti lastud... Ja tead veel, mispärast?"

„Noh?"

„Olevat liiga tige olnud."

„Tige?"

„Jah, peksnud sõdureid. Võtnud lihtsalt kraest kinni ja annud rusikaga nii et... Jumala eest, sa ütlesid õieti, et sühuksed lõksutajad on alati need kõige viimasemad. Nagu va' Miili ja Liisugi..."

„... ja nagu mõni teinegi veel!" lisas Kati.

„Jah ikka, nagu mõni teinegi veel! Aga ega's Lillil maksa tähele panna, mis nad lõksutavad!... Ju ma rääkisin sulle just praegu, mis minust kõik kokku ei korrutata, aga kas ma sellest's midagi hoolin! Tühi asi!... Muudkui seda, et see va' Iivan tigedaks läheb."

Ta tõusis, ringutas nii, et särk üle põlvede kerkis, ning lahkus toast laisa inimese raskel sammul. Ta olevat pisut unine. Öö läbi karjunud Iivan koledat kõhuvalu ja pole lasknud teda silmapilgukski sulgeda lauge. Nüüd aga, mil tal midagi teha pole, arvab ta, et on vaja end vähe välja puhata.

„Va' jätis sühuke!" ütles eit läbi hammaste. „Tema räägib kah teisi!..."

Ja pühkides paar korda oma tugevate, paljaste käsivartega üle higise näo lükkas ta voki tagasi nurka, sest ketramistuju oli tänaseks läinud. Mõni minut hiljemini magas ta rahulikult, käed risti rinnal.

25.

Marta, kes oli kuulanud kõik see aeg naiste juttu, lükkas kohe, kui ema uinus, teki kõrvale ning ronis ettevaatlikult voodist välja.

„Kuule, tõuse üles!" sosistas ta Vollile kõrva, „magab juba!... Aga vaata, et sa tasa oled!"

„Mis sa's sellepärast valusasti..." piiksus tige poiss pahuralt ja tahtis juba nutma puhkeda.

„Pea nüüd lõuad!" käsutas tüdruk. „Kas sa tahad, et ma sulle õunu toon?"

„Tahaksin küll..."

„Ja teed nii, nagu ma sulle räägin?"

„Teen küll..."

„Kindlasti?"

„Kindlasti jah..."

„Ütled emale, kui ta küsib, et kus ma olen, et ma Jaaksonile läksin?"

„Millas ma's ütlema pean?... nüüd kohe või?..."

„Tola! Ma ju ütlesin, et siis, kui ta küsib!"

„Aga tood's mulle ikka õunu?..."

„Toon jah, kui sa aga nii ütled."

„Ütlen küll," kinnitas poiss. „Aga kus kohta sa's lähed?"

„Linna, õunu tooma."

„Aga kas Petersonilt ei saa enam?"

„Loll! Linna õunad on ju palju paremad!"

„Marta, võta mind kah!"

„Kus kohta, linna või?"

„Jah. Ma põle veel kordagi linna saanud... tahaks küll kord..."

„No oleme nüüd ikka ilusti! Rumal, kus ma's seda võin!" hüüdis tüdruk pahaselt. „Kas sa's ei mõista, et ma ei saa sedasi teha!"

„Miks sa's ei saa, kui sa tahad!"

„Kuule, ära nüüd jälle kiunuma hakka! Ma ju ütlesin, et ma toon sulle õunu! Palju, palju õunu toon!... Ja ma võtaksin su ligi küll, kui ma ainult saaksin... Aga näed, ei saa... mitte kuidagi ei saa..."

„Ikka saad jah-ä-ä..."

„Ei saa, noh! Kes siis emale ütleb, et ma Jaaksonile läksin?! Ehee!" — Ning nähtavasti oligi see seletus kõige usutavam, sest juba poiss rahuneski. —

Marta riietus kiirelt ja kadus kohe ettevaatlikult toast. Juba ammu oli ta oodanud hommikut, mil ei lähe eit ise turule ja mil laseb ta tema, Marta, silmist, sest juba kuu aega on möödas tollest päevast, mil käisid nad Jaaksoni Almaga viimast korda turul. Aga see turg, see ju ometi kisub ja kutsub teda, aina kisub ja kutsub, iga päev, iga tund, tirib, aina tirib, just nagu Arnu uus nuga nööpnõela... Mõtle kord ta pääle ja juba sa kuuledki, kuis ta hüüab, vaikselt, kuid tungivalt: tule, laps, tule...

Ta tahtis juba õuest välja tõtata, kui tuli tal meelde veel üks väga tähtis asi, sama tähtis asi, kui seda oli linnaminekki. Ta vaatas uurivalt ringi, läheneS kartsale ja ronis kähku pööningule. Kui luuk ta järel kinni langes, kuulas ta veel kord teravalt ja hakkas siis kikivarvul, ärevusest hinge pidades pimeduses edasi liikuma. Üsna korstna kõrval peatus ta, istus õlevihule ja hakkas usinasti, töötades mõlema käega, liiva ja savipuru kõrvale kaapima. Varsti puudutasidki sõrmed mingit libedat, külma asjakest. Ta võttis selle õrnalt pihku, tõstis näo ette ja vaatles teravalt. See oli väike, kuldilustustega viinaklaas, säärane, nagu müüakse neid turupoodides. Ta asetas leitud asjakese sülle, sirutas käe uuesti liivasse ja tõi säält jälle nähtavale kaks samasugust klaasi, üks kuuekandiline, eelmisest vähe suurem, teine aga veelgi õrnem ja väiksem. Seepääle tõi ta väike, ühtelugu ärevusest värisev käeke päevavalgele veel üsna korraliku uuri, mis oli seisma

jäänud just nelja pääl, kolm uut kahvlit, ühe noa ja lõpuks kaks kirju päärätti, mõlemad uudsusest peaaegu lõhnavad. Kui ta kõigi nende asjakestega kikivarvul ukse poole ruttas ja selle vähe-vähe praokile lükkas, sarnanes ta armastava emaga, kes viib oma haige lapse valguse kätte.

Ja nad olid talle tõesti armsad, need asjakesed, sest ega ta olnudki ju neile vähem kui ema. Jumaluke, kui siledad-siledad on need pisukesed, külmad klaasikesed, mis muutuvad elavaks alles siis, kui ta neid oma pehmete, ema-armastusest värisevate kätega paitab, kui kallid-kallid on talle need läikivad kahvlid, see hõbedase teraga nuga ja need kaks rätti, mille paitavatesse voltidesse tahaks jääda ta kas või päevaks, kas või nädalaks, kas või terveks aastaks... Mässida nad enda ümber, toetada selg vastu korstnat ja istuda siin liikumata päevast päeva, nagu istub ta pupe, millega mängimise on ta jätnud juba ammu, sest suurele tüdrukule ei kõlba ju enam mängida pupega. Kui siis juhtuks vahest jälle nii, et Anna oma kallikese siia toob, siis näeks ta kõik, sest ta istuks korstna varjus ja keegi ei paneks teda tähele. Ja tal poleks vististi külmgi, sest need rätid on ju nii soojad-soojad, et kas või sula nende sisse...

Oi, need asjad, need kallid asjakesed! Kas nad ka aimavad, kui palju on pidanud ta nägema nende pärast muret ja vaeva, hirmu ja ahastust?... Kas oskavad nad olla tänulikud talle selle armastuse eest, mis langeb neile osaks?... Iga päev, iga tund tuleb ta siia, istub nende juurde ja silitab neid õrnalt-õrnalt, soojendab neid hingeõhuga ja mõtleb ikka üht ja sama rasket, surmani-piinavat mõtet: — kuis muretseda neile veelgi

lisa, kuis saada neile ikka uusi ja uusi kaaslasi, sest on ju neil igav siin tühjal pööningul, kus pole valgust ei ööl ega päeval, kust ei näe ei hommiku saabumist, ei õhtu jõudmist... Kui neid aga kord niipalju saab, et neid enam kuhugi mahutada pole, kui on neid täis juba kõik kohad, kõik nurgad ja sopid, siis kutsub ta siia oma sõbrad ja tuttavad, näitab neile oma suurt varandust ja ütleb: võtke, võtke! Võtke niipalju, kui süda iganes ihaldab, võtke süle ja seljaga, aga — hoidke neid hästi! Ja siis imestavad kõik, et kust ometi see Marta kõik need ilusad asjakesed on võtnud, et kust on talle neid ometi kogunenud nii palju... — Aga sääl lõikas nägemata käsi äkki ta õrnad unistused, sest talle tuli meelde, et ta peab varjama seda pööningu saladust igavesti, ilma otsani, sest juhtuks ainult nii, et ema sellest kõigest teada saaks, läheks tal kindlasti koguni halvasti...

Ta mattis asjad uuesti liivasse ja ronis ettevaatlikult mööda kartsast alla. Kohe lidus ta väravast välja, jooksis hulk maad mööda uulitsat ning pöördus siis mööda kraavikallast põldude vahele. Mõne minuti pärast jõudiski ta Jaaksonile. Ta ronis poisiliku osavusega üle keldri, laskus neljatöllakil õuele ja lõi rõõmsalt sõrmenukkidega vastu akent. Enne, kui jõudis ta vallatult kõrvale karata, surus valgepäine poisijõmpsikas näo vastu ruutu ning hüüdis vähe veidra, just nagu liiga vanameheliku häälega:

„Alma, Alma, Marta on õues!"

„Tule tuppa, kuule!" karjus hele tüdruku hääl kuskilt kaugemast nurgast, mida ei võinud aga läbi akna näha.

Kargest suvehommikust ja rõõmsalt sädelevast

päikesest tujju sattunud laps tormas läbi pimeda eeskoja madalasse, koopasarnasesse tuppa. Siin valitses veel suurem korratus kui ta vanemate kodus. Pisuke, neljakandiline ruum oli täis riidenärusid, toolilogusid ja mustust. Välimises seinas oli kuueruuduline aken, õuepoolses teine samasugune, ahju veeres lahtitõmmatav voodi, voodi otsa taga treipink, mis täitis ühtlasi söögilaua aset, kapi kõrval veel üks voodi ja keset tuba häll, milles virises vaevalt paarikuine laps. Müüriveerses voodis pikutasid kaks poissi, üks umbes kuue-, teine umbes kümneaastane, treipingil vedelevate tööriistade otsas kükitas vähe noorem tüdruk, poiss, kes oli märganud äsja Martat, sõi kohe siin kõrval tooreid pihlakamarju, kuskil haisevas nurgas kükitas kõige vanem laps, Alma, ja kängitses jalgu. Kahe voodis vedeleva poisi kõrval lamas aga umbes keskealine naisterahvas, kõigi nende alaealiste mudilaste ema, Miili Jaakson ise.

„Näe, Marta kah täna väljas... Alma, tee ruttu," ütles eit, liigutades veidralt huuli, otsekui imeks ta alalõpmata suhkrutükki.

„Küll ma teen kah... aega on veel küll..." vastas Alma. „Kas tuled kah linna või?"

„Ikka, ikka!"

„Kuule, kas see õigus on, et su ema ei taha sind enam meile lasta?" küsis Miili ja liigutas jälle huuli.

„Miks ei taha?... Mis ta must's keelab?... naeris Marta.

„Ju minagi mõtlen, et mis ta sust's keelab... Noh, kas Annal jälle lihunik käis või?"

„Ei ma tea kedagi... Aga sinule ta lubas kord anda..."

„Nonoh! Mis eest?"

„Selle eest, et sa ta pääle tühja juttu ajad."

„Mis tühja juttu mina's ta pääle olen ajanud?" naeris eit möginal.

„Igasuguseid..."

„Millas ta seda ütles?"

„Eila õhtul."

„Soo-oh? Kas ma olen's midagi valetanud või?"

„Nojah, oled valetanud... Aga see pidada küll õige olema, et sa Hermanni armastad... Hii!" vastas tüdruk naerdes ja lipsas ühes Almaga toast.

„Vaata, kus raisk!" urises Miili flegmaatiliselt.

Tüdrukud lidusid kohe linna poole. Nad olid peaaegu ühevanused ja ühteviisi valgeverelised. Nagu istusid nad talvel samas pingis, nii tegid nad suvel ka samasuguseid koerustükke.

„Alma, kas sul raha kah on?" küsis Marta, kui nad küla piiridest juba väljas olid.

„On küll."

„Kui palju?"

„Kakskümmend marka."

„Kust sa selle said?"

„Ema käest."

„Mis eest?"

Tüdruk naeris, kuid ei vastanud.

„Noh, ütle, mis eest!"

„Ei ütle jälle ühti!"

„Miks sa's ei ütle?"

„Ei taha."

„Ütle, siis ma räägin sulle kah midagi!"

„Sul põle midagi rääkida!"

„Miks ei ole, on ikka... Usu, Alma, mul on päris tõesti midagi rääkida!"

Teise silmis läigatas uudishimu. Kuid ta surus selle kohe tagasi ning venitas näilise ükskõiksusega:

„Ei — ole!"

„On ikka!" vastas Marta kavalal ilmel.

„No ütle's!"

„Ütle sina enne."

„Eks arva ise."

„Lõid Pjossi kana vigaseks?"

„Ei."

„Andsid pardile tina?"

Ei."

„Viskasid ta koerale tuhka silmi?"

„Ei."

„No aga mis sa's tegid?"

„Viisin neile kassiraipe kaevu."

„Viisid kassiraipe kaevu?!" kordas teine kulme tõstes.

„Viisin jah."

„Miks?"

„See oli meie kass, nad hässitasid oma koera ta pääle ja lasksid ära murda. Ema oli nii vihane, et... Andis siis kakskümmend marka ja ütles, et mine ja viska kaevu."

„Ja sina läksid ja viskasid?"

„Läksin ja viskasin jah."

„Kas Pjoss nägi kah, kui sa seda tegid?"

„Nägi küll."

„Mis ta rääkis kah?"

„Lubas mu jalust maha lüüa, kui kätte saab."

— Vähe aega läksid tüdrukud vaikides. —

„Nüüd sa kardad muidugi?" küsis Marta.

„Keda?"

„Noh, Pjossi ikka."

„Ei karda, mis ma tast's kardan?" lõi Alma käega.

„Mitte põrmugi ei karda?"

„Mitte põrmugi!"

„Aga kui ta järsku lööbki?"

„Ei ta löö kedagi!"

„Arvad?..."

„Muidugi arvan."

„Aga kas nad nüüd säält kaevust joovad kah veel?"

„Ei nad joo enam... Hi, hi, hi... .Eilase päeva kirusid ja puhastasid..."

„Ah terve eilase päeva?"

„Jah, terve eilase päeva, jah..."

„Nägid kah või?"

„Miks ma's ei näinud... Vinnasid vett, kirusid ja ähvardasid, nii et kole kohe kuulatada."

„Ja ema andis selle eest kohe kakskümmend marka?"

„Andis jah."

Marta mõtles ja kaalus.

„Tead, Alma," ütles ta viimaks.

„Noh?"

‚Anna pool mulle, ma räägin sulle kohe sühukse uudise et... Kas jah?"

„Aga kas see on kah hää uudis?"

„Oi, ikka on!... Anna aga kümme marka, kohe ütlen sulle selle uudise!"

„Hää küll... Aga sina ütled enne, siis ma alles annan sulle raha."

„Ja päris tõesti annad?"

„Päris tõesti jah."

„Aga sa ei tohi kellelegi edasi rääkida!"

„Ah seda uudist või?"

„Jah."

Alma mõtles. Tõepoolest, see oli juba vähe raskem tingimus! Kuid et sellegi pärast kaupa katki jätta ei maksnud, ütles ta otsustavalt:

„Hää küll!"

„Mitte kellelegi?"

„Oma emale kah mitte?"

„Ei oma emale kah mitte!"

„Noh, olgu siis: Lilli on raske!"

„Su õde või?"

„Jah."

„Aga mis see tähendab — raske?"

„Kas sa's ei tea?"

„Ei tea."

„Raske — see tähendab seda, et laps tuleb."

„Ah soo! Aga meie eit ütleb alati, et Lilli on raskejalgne."

„Nojah, mõned ütlevad, et raskejalgne... aga see on seesama, mis raske... Ainult natuke lühem..."

„Ah see tähendab sedasama?... No tead, Marta, selle uudise eest ei maksa ma sulle mitte markagi!"

„Aga sa lubasid ju?..."

„Lubasin küll, aga ikka ei maksa!"

„... ikka ei maksa?..."

„Ei maksa jah!"

Teine vaatas teda kõrvalt ja küsis siis vähe nukralt:

„Aga miks?..."

„Sellepärast, et see põlnudki ju uudis!" vastas Alma.

„Kuidas nii?! See põlnudki uudis?!"

„Ei olnud jah, seda ma teadsin juba."

„Ah teadsid?"

„Teadsin jah, teadsin ammu juba."

Marta vaikis pisut aega; siis aga arvas kohaseks tähendada:

„Aga mul on veel üks uudis."

„Eks räägi!"

„Sa ütled jälle viimaks, et sa teadsid."

„Ei ütle... Mispärast ma's ütlen, et tean, kui ma ise ei tea?"

„Ema ajab ta siis majast välja."

„Kelle? Ah Lilli või?"

„Lilli jah... Ütles isale, et nii, kui laps tuleb, nii kohe ajab majast välja.

„Ah nii kohe?"

„Nii kohe jah... Põrutas veel rusikaga vastu lauda ja ütles..." ja siis kohe ärimeheliku visadusega: „Noh, aga anna nüüd raha!"

„Ei anna, ikka ei anna!" naeris aga Alma jälle vastuseks.

„Aga Alma!"

„Ei anna jah! Ma ju teadsin sedagi juba."

„Sa valetad! Kes sulle ütles?"

„Keegi ei ütelnud... Ma ise teadsin."

„Aga kust sa's ise, kui keegi ei ütelnud?..."

„Noh, sedasi tehakse ju ikka."

„Kuidas ikka?"

„Nojah, nii kui laps tuleb, nii kohe aetakse minema majast."

„Igaüht?"
„Igaüht!"
„Kui järsku sul oleks?"
„Rumal, kust siis mul olla saab!"
„Aga miks siis ei saa?..."
„Ei saa jälle... Selleks, et laps tuleb, peab poisi juures magama."
„Ah — soo!... Aga miks sinu ema välja ei aeta? Tal oli ju kah kevadel laps."
„Noh, küll võid sa aga alles rumal olla, Marta! Minu emal oli isaga, teie Lillil on aga mõisa Jüriga. Vaat', selles seisab see vahe."
„Ah kui emal isaga on, siis põle kedagi... siis ei aeta?"
„Ei."
„Aga kui mõisa Jüriga on, siis aetakse?"
„Jah, siis aetakse."
„Aga Alma, kas sa tead, mis see tähendab, kui öeldakse, et Lillil on J ü r i g a laps?"
„See tähendab seda, et Lilli on Jüriga ühes voodis maganud."
„Ah sedasi magada ei tohi siis?"
„Ei tohi!"

Lapsed vaikisid. Juba jõudsidki nad ees-alevisse, kust oli linnani vaevalt pool versta veel. Neist ruttas mööda palju inimesi, — mehi, naisi kui ka lapsi, kes läksid kõik ühes sihis, turu poole. Kui nad aga veel vähe edasi jõudsid, hakkas neile vastu sattuma sääraseidki, kes tõttasid juba koju, korvid täis igasugust kraami, kartuleid, õunu, porgandeid, kaalikaid, liha, leiba jne., jne. Ühelt sääraselt vastutulijalt, — see oli hallipäine, tudisev eideke, — kahmas Alma peotäie ka-

rusmarju ning lippas joostes minema, Marta ühtelugu kannul.

„Oh sina reo küll oma tükiga!" vandus eit talle järgi.

Varsti jõudsid lapsed linnauulitsale. Oi, seda elu, mis siin kihas ja kees. Voorimehed sõitsid, autod kihutasid tuututades mööda, aknad olid täis igasuguseid ilusaid asju, milledest arvas Marta, et nad puruneksid vist kindlasti juba ainsa puudutuse juures. Pikas reas, pääd vastu näritud lasipuid, seisid maameeste hobused. Suurem jagu neist robistas heinu, mõned aga magasid püsti jalu. Siin oli valgeid, musti, kõrbe, raudjaid, isegi kirjusid. Ühes vankris kükitas vanaeit, teises vaevalt kümneaastane lapsuke, kolmandas aga magas ristseliti joobnud mees, jalad õieli ja suu ammuli. Vanaeidele näitas Alma keelt, lapsele tegi krimpsus nägu, ammuli suuga mehe kohta arvas ta aga, et saaks kindlasti nalja, kui pistaks sellele lõugade vahele heinu.

„Oi, küll oleks tore, kui ta neid unes õgima hakkab!..." sosistas ta ja plaksutas rõõmsalt käsi.

„Oleks jah tore..." kinnitas Martagi.

Alma korjas ruttu hää peotäie heinakõrsi, vaatas hoolega ringi ning läks kikivarvul magaja juurde. Ja kui selle laiad vurrud jälle hingeõhu vilistava vuhina saatel arevile tõusid, torkas tüdruk heinatuusti kiire tõukega ta hammaste vahele. Kuid just sel silmapilgul ilmus kuskilt politseikordnik, kes karjus valju häälega:

„Hei, tüdruk, mis sa sääl teed!"

Lapsed vaatasid ringi, kohkusid ja sebisid joostes mööda uulitsat alla, silla poole, mida mööda viis tee üle jõe, otse turule.

„Kas läks suhu?" küsis Marta.

„Ikka läks... Aga kus suured hambad olid teisel, just nagu hobusel..."

— Nad pahvatasid mõttetult naerma ja jooksid mööda libedat silla otsa alla, silmad täis sätendavat päikest ja pisukest eluröömu. —

Mõne minuti pärast jõudsid tüdrukud turule. Täna oli siin säärane rahvamurd, et sai vaevalt liikuda. Jõepoolse turu veerel seisid lugematud heinakoormad. Kui aega käes oli, polnud siin just igav, sest siin võis kuulda sõimlemist ja riidu enam kui kuskil mujal. Ostja süüdistas müüjat selles, et see nõuab liiga kõrget hinda ja püüab paljaks nöörida vaest linnainimest, müüja kirus ja vandus oma halli habeme juures, et ta ei saavat heinte eest kätte oma töörahagi: kevadel olid ilmad vihmased, pidi iga näputäie pärast käima vähemalt paar, kolm korda, nüüd aga on tee kaunis halvavõitu, et jää kas või koorma alla, kui hästi läheb... Aga mis on siis säärane hind nagu üheksakümmend marka puudast?...

Heinaturust vähe edasi algas juurvilja-turg. Siin oli vanker vankri kõrval, just nagu kiilutud üksteise vahele. Müüdi kartuleid, kapsaid, kurke, kõrvitsaid jne., jne. Kohmetud talueidekesed kükitasid oma kaubakoormate otsas nagu haudujad kanad, kördisabad laiali, ning piilusid hirmunud silmadega, kuis jagasid mehed läikivate toopidega ootavatele inimestele korvidesse igasugust kaupa: — ühele kartuleid, teisele porgandeid, kolmandale õunu jne., sedamööda, mida keegi nõudis. Tudisevad kerjuseided lonkisid aeglaselt-aeglaselt ühe müüja juurest teise juurde ja kordasid ikka neidsamu sõnu:

„Hääd inimesed, halastage vaese pääle... halastage, halastage vaese pääle!..." Ja kui keegi neile

midagi kotti poetas, õnnistasid nad ühtelugu noogutades: „Tasuks ikka Jumal teile kümnekordselt teie helduse!... Tasuks ikka Jumal... tasuks ikka Jumal!..."

„Noh, kas hakkame's pääle või?" küsis Alma sosinal ja müksas Martat küünarnukiga.

„Hakkame!"

„Näe, ma käin siinpool ääres, sina käi säälpool."

„Hää küll."

„Nuru aga hästi kah! Nuru ikka nii, et keegi sind ilma ei jäta!"

„Nurun, nurun!"

„Ja võta vastu kõik! Mede ema ostab moona su käest ära, kui sa ise ei taha."

„Hää küll."

Rahvamurd tungis kiiluna nende vahele ja kandis nad lahku. Alma muutis oma näo kohe alandlikuks-alandlikuks ja käis kõik vankrid kordamööda läbi. Nüüd oli ta vaeslaps, kelle isa sõjas langenud, kel' kodus haige ema ja kaks vähemat õekest. Juba tunaeile õhtust saadik polnud ta ivakestki suhu saanud... Kui ometi keegi talle naela leiva rahagi annaks! — Ta pidas seda ametit ema soovitusel ja sellest teadis isagi, kes aga pigistas kinni mõlemad silmad, sest oma hädise tervisega suutis ta saada ainult öövahi koha, kus maksti talle mitte enam ega vähem kui kaks tuhat marka kuus. Aga ta on ju nii hullupööra viljakas, see ta vanamoor, sest ammu see alles oli, kui ta temaga naitus (see juhtus vist esimesel sõja-aastal), aga juba ongi ta seitsme priske, elurõõmsa lapse isa, kelledele peab ta katsuma muretseda leiba ja leivakõrvast.

Marta, kes ei kohkunud tagasi pea ühegi tembu eest, oli aga otsustanud juba ammu, et armuanni järgi

ta oma kätt välja ei siruta. Mis on siis õieti kerjamine?... — Kõige viletsam, hädavaevalisem ametike?... Ei, ükskõik, mida, kuid mitte seda! Ta kujutab juba ette, missuguse tundega peaks ta torkama käe mõne kössis talueide nina alla ja sellelt paari marka paluma!... Uuh! Mis on siis viga käia vabalt mööda turuplatsi, keksida ja hüpata nagu varblane ning vaadelda inimesi ja nende ruttamist. Ja kui juhtub siis näppu midagi sarnast, mis võib sulle meeldima hakata, sulle armsaks saada, — noh, miks siis mitte! — See pole ju kuigi raske: siruta ainult oma väike-väike käeke inimmurrust välja, taba soovitav asi, suru ta hellalt-hellalt põlle alla ja — kao!... Ja su varanduse hulk sääl pööningu liivas tõuseb, tõuseb, aina tõuseb...

Ta piilus teravate, ärevusest läikivate silmadega ringi. Olgu kuis on, kuid õunu peab ta täna saama! Ta lähenes vankrile, mille ümber askeldas salk naisi, ja rõhus enda kiiluna kahe ostja vahele. Kuidagi tähelepanelikult rahalugevale vanamehele näkku vahtides kobas ta mööda vankrikülge, surus käe pulkade vahelt läbi, lükkas põhu ettevaatlikult kõrvale ning tundiski üsna pea oma ärevusest värisevate sõrmede all libedaid õunu, mille ainus puudutus pani töötama ta süljenäärmed.

Kui ta, õnnelikult näpatud maiustused põllekese all, üle turuplatsi sibas, puutus talle silmi järsku mingi väga ärritav asjaolu. Nimelt nägi ta ühe vankri juures naist, kes hoidis oma rahakotti lahtiselt korvis. See jumalik hooletus pani ta varblasesüdame kiiresti tuksuma. Ta lõi hambad õuna ja vaatas üksisilmi seda meeldivat, läikivat eset, milles pidi vist olema palju, väga palju krabisevat paberraha, sest miks muidu pais-

tis ta nii pungili aetuna ja suurena... Ah, kui selle ainult kuidagi kätte saaks, ah, kui õnnestuks seda niisama põlle alla peita nagu õunu, mida ta äsja näppas... Ta kannaks tema õrnalt pööningule, mähiks ta hellalt pehmesse paberisse ja käiks teda vaatamas iga päev, iga tund!... Palju, palju raha oleks tal, rohkem kui ühelgi teisel külas!... Ta võiks omale osta, mida aga iganes soovib, ta võiks kõlisevate margalistega litrit mängida, võiks neid teistelegi jagada, võiks neid emalegi anda, kui see jälle puuduse üle kaebab!... Kui aga ainult selle koti kuidagi kätte saaks, ah, kui ta tema ainult kuidagi kätte saaks!...

Ärevusest värisedes järgnes ta naisele. Nüüd pöördus see ja astus jälle ühe vankri juurde. Siin müüdi nähtavasti võid. Ta ostis kaks kandilist pakikest, maksis raha ja asetas koti jälle korvi. Kuid siis hakkas ta aeglase, täissöönud kalkuni laisa kõnnakuga turult lahkuma, ning Martale oli kohe selge, et tal pole enam ühtki lootust omandada seda läikivat nahkkotti, milles on vist tõesti palju raha, nii palju, et ta võiks enda selle eest ostetud ponksidest kas või surnuks süüa...

Kuid — jumalale tänu! — naine tegi ainult väikese ringi ja pöördus turule tagasi. Saagihimuline laps järgnes talle jälle. Ja kui nad rahvamurrus silmapilguks teineteisele nii lähedal olid, varitseja ja varitsetav, et naise korv peaaegu tüdruku külge puudutas, vajuski viimase käsi läikivale lakk-kotile ja kadus kohe ühes sellega põlle alla. — Oi, kui libe-libe ja õrn-õrn oli ta, see kallis õnnekott... —

Ent otsekui aetud mingist võimust, vist tollestsamast Lüünedele vaenlikust võimust, kes ajas nurja iga selle perekonnaliikme ettevõtte, märkas riisutav kohe

oma rahakoti kadumist. Järgmisel silmapilgul karjus ta heleda häälega:

„Appi, vargad, appi, appi!"

Tüdruk, kes arvas, et teda on juba märgatud, pistis jooksu. Ta lidus nii ruttu kui jalad kandsid kodu poole. Kuid juba oli teda nähtud ning kirju rahvahulk sebis talle järele. Ja parajasti, kui ta sillale pöördus, haaras keegi tugevate, kohutav pikkadena näivate kätega ta ümbert kinni ning karjus talle otse kõrva:

„Kuule, ä'ä jookse kedagi!... Anna aga siia, mis sul on!"

Ja enne, kui suutis tüdruk õieti aru saada, mis ta'ga sünnib, võeti talt ta kallis saak..

„Kas sa näe ikka, mihuksed maa-alused juba vargile hakkavad!" naeris keegi jämeda häälega vanamoor rahvahulgast.

„Ju on... vaevalt et igemed omal ema nisast puhtad juba..." tähendas teine.

„Noh, kus sa sellega!... Amet on amet..." itsitas kolmas.

„Eeh, sugeda läheks talle satikale, sugeda jah, muud midagi," kinnitas paljaspäine vanamees, kes lehvitas omale kübaraga tuult.

Laps värises ja püüdis end lahti rebida. Ta oli nagu noor metsloom. Suurte, hirmunud silmadega vahtis ta ümberolijaid ja nuuksus ühtelugu. Kuid ametnik hoidis teda nii tugevasti, et ei aidanud ükski vabanemiskatse.

„Kus sa elad, tüdruk?" küsis kordnik kurjalt.

„Alevis," vastas Marta nuttes.

„Mis su nimi on?"

„Marta..."

„Liignimi, liignimi!"
„Lüüne..."
„Ahah, või Lüüne on teise nimi..." ütles keegi kõhetu eideke. „Kas sa ikka kuuled, või Lüüne mutre tütar... He, he..."

Ametnik pani aga oma raske käe lapse õlale ning ütles tähtsa kõlaga hääles:

„Noh, lähme aga nüüd jaoskonda!"

Ja uudishimulikkude salgast ümbritsetud kadusid nad südalinna sihis. —

26.

Kui ema ärkas, oli kell juba kümme läbi. Ta istus akna alla ja hakkas ajaviiteks välja vahtima, ainus silm piluli. Oli jälle üks neist ilusatest juulihommikutest, mida pudenes tänavu suvel koguni tihti. Päike paistis eredalt üle katuse, maja vari näis üsna mustana, suured kastetilgad katsid ikka veel rohulatvu ja sädelesid teravate kiirte all nagu klaasitükid. Valmiv vili kahises ja õõtsus nagu pilliroog.

Katil tuli meelde, et tal oli eila võtmata jäänud mõni kurk. Ta viskas suurräti ümber ja läks välja. Tõstes kördisaba vasema käega pisut kõrgemale astus ta peenarde vahele. Nüüd oli aial pisut teisem nägu kui kuu tagasi. Õunapuud paindusid juba valmiva vilja all, tubakaõied olid pudisenud, kartulivarred lokkasid mustjasroheliselt. Sõstrapõõsaste vahel, millede veripunased marjad otse kiirgasid päikese käes, kasvas paar, kolm kõrvitsat, laiad, siksagilised lehed kastest märjad ja ümmar vili nagu rida kummulipööratud

kausse pikas rohus. Pihlakas, mis kasvas aia kaugemas nurgas, oli otse kobaras täis marju. — Ja otsekui saades rõõmsamaks kõigest tollest pisukesest küllasusest, hakkas eit nobedasti pahmima mööda kurgipeenraid, asetades leitud vilja suurde laastukorvi, mida kandis ta kaenlas. —

Nii töötas ta ligi tund aega. Juba kogunes haljale murule hää hulgake rohelisi kurke. Ta vaatas neid hääl meelel, sest — tänu Jumalale — läks nende kurkide tõttu kartuleid palju vähem. Kõik nad olid suured kurkidesõbrad ja oli kordi, mil nad liha kõrvale muud ei söönudki. Ja ega see tuhat marka, mille oli ta teeninud nende müügist, pole kah just väike raha... —

Eit tahtis peenraid veel kord läbi käia, kui kuuldus äkki uulitsalt segane häältekõmin ja kohe selle järel värava kriuksumine. Ta arvas, et tuleb mõni naabrinaine ning vaatas ükskõikselt üle õla. Kuid äkki kahvatas ta hirmu pärast, sest just praegu astus üle hoovi ta poole suur, mustade vurrudega politseinik, kes hoidis käe alt Martat. Neile järele astus tundmata proua. Väravast vahtis aga sisse neli, viis uudishimulist külanaist ja salk lapsi.

Kati poetas korvi maha. Jumaluke, ta oli ju lapsed sootuks unustanud!... Ja see Marta... mida peab see küll tähendama?...

Politseinik astus aeda. Marta rabeles ja nuttis. Kübaras proua asetas prillid, mida kandis ta peene hõbeketiga kaelas, ninale, ning vaatas üleolevalt naeratades eidele otsa. Uudishimulised väraval kihistasid parastavat naeru. —

„Kas see on teie tütar?" küsis ametnik.

„Jah... aga mis ta's teinud on, et te teda nii..."

„Varastas! Sellelt proualt varastas rahakoti! Asi on juba kätte saadud!... vastas politseinik.

Lüüne hakkas kogelema.

„Varastas?... .Varastas?!... Ja see on õige...?"

„Hissand... See hei phea siis hõige holema! Mina hostsin pharajasti fõid ja panin rahakhoti khorvi... Ja säält ta thommaski... See fäike laps... Kuidas the theda hommite khasfatate?!..."

Ametnik laskis tüdruku vabaks. See vaatas nagu metsloom hirmunult ringi. Ta ei teadnud, kas joosta minema või jääda paigale. Ta ei saanud suud nuuksumiste pärast kinni ja ta õhukesed, veretud huuled sosistasid ühtelugu:

„Ma ei... ma ei... mamma, ma ei..."

„Ära tule, ma löön su surnuks!" karjus ema ja lükkas lapse säärase hooga endast eemale, et see pikali kukkus. Pisuke ja kõhn, nagu haavatud lind, jäi ta kurgihunniku kõrvale istuma, silmad paluvalt tõstetud ema poole. Ta oli nii väike ja armetu, et teda oleks kindlasti võinud pidada kuueaastaseks, olgugi, et ta käis juba kaheteistkümnendat. Ta kitsas nirginägu tõmbles ahastusest ja ta õrnad, läbipaistvad käekesed, mida hoidis ta jõuetult põlvedel, värisesid hooti. Kui ema ta juurde jooksis ja teda rusikatega peksma hakkas, jäi ta paigale, kiunudes heleda häälega:

„Pai mamma... pai mamma..."

„Või nüüd ‚pai mamma'! Sina lähed varastama! Ah sina lä-hed va-ras-ta-ma! Ah s-s-si-na m-mul!" karjus ema ja peksis teda metsikult kuhu juhtus. Ta oleks ta vististi surnuks löönud, poleks päältvaatajad vahele joosnud. Kuid viimased kiskusid ta lapsest eemale ja lõid teda ennastki, kui ta ühtelugu kordas:

„Laske, laske, ma pean talle andma!... Ma pean talle andma! Või tema läheb varastama!"

„Mitte kuhugi sa ei kipu!" ütles Matvei Liisu ja hoidis teda piha ümbert. Kuid oma liigse rasva tõttu hakkas ta juba varsti hingeldama ja kaebas, et tal käivat pistjad küljesse. Olgu naaber parem ise mõistlik ja talitsegu oma viha, sest surnukslöömine aitavat praegusel silmapilgul kõige vähem. Parem võtku saba üles ja andku talle üks korralik keretäis, sellele tüdrukunirakale.

„Kuidas teie nimi on?" küsis kordnik.

„Mina... mina... ega's mina ometi teda vargile ei ajanud..." karjus eit punastades ja hakkas kugistavalt nuuksuma. Juba mitu ööd järjestikku oli ta nutnud ja nüüd polnud tal enam pisaraidki. Ta luksus naljakalt nagu kana, kaapis kahe määrdinud käega üle kuivade põskede ning kordas ühtelugu:

„Oh Jumal... Jumal... oh Jumal...!"

„Inimene, ma küsisin, mis teie nimi on?! Kas te kuulete või!" kordas politseinik.

Lüüne ainult nuttis.

„Kas te kuulete või?!"

Lüüne luksus endiselt.

„Ma küsin viimast korda: Mis teie nimi on?"

„Lüüne..."

„Eesnimi?"

„Katariina..."

„Teie lapse nimi?"

„Marta..."

„Isa nimi?"

„Tema isa nimi või?"

„Ja-jah!"

„Andres..."

„Kui vana ta teil on, see tüdruk?"

„Üksteistkümmend aastat..."

Kordnik tähendas saadud vastused taskuraamatusse ning sõnas õpetlikult:

„Inimene, kas te sugugi lapsi paremini kasvatada ei oska? Ah? Ei oska või?"

„Mina... mina... Kas ma's teadsin seda! Varastab...? Tema...? — Ja jälle tahtis ta tormata lapse kallale, kes istus ikka veel endisel kohal, saadud hoopidest peaaegu hingetu.

Õige üllatavaid tagajärgi andis aga just otsimine, mille võttis ametnik ette oma enda huvi pärast. Pööningult, liiva ja prahi alt leiti terve varastatud asjade ladu. Siin oli nuge, kahvleid, üks taskukell, kaks, kolm kabjaga viinaklaasi jne. Laps oli neid kogunud nähtavasti juba kauemat aega. Kõik oli asetatud kindlas korras, õrnemad asjakesed mähitud isegi paberisse. Üsna lae päält leiti veel kolm kirjut päärätti.

„See on ju päris korralik koobas," ütles ametnik ja naeratas suunurkadega. „Pakkige need asjad sisse!"

„See fäikhe lhapsuke!... Kuidas the theda hommite khasfatate...!" kordas kübaraga proua pääd nokutades. „The hei hanna temale hehk süüa...?" Ja ise oma suuremeelsest kaastundest liigutatud, võttis ta käekotist sajamargalise ning ulatas selle Lüünele.

„Te pistke oma raha... pistke oma raha persse!" karjus eit ja viskas kokkukägerdatud paberi andjale näkku. „Kes teie sant on! Et me küll vaesed ja vargad oleme, teiesuguste hilpharakate näruseid pennisid me ikka paluma ei hakka!" Ta nägu tõmbus viha pärast siniseks ning ta lisas kriiskava häälega: „Olge

mureta, ma peksan ta surnuks! Täna... nüüd kohe... just praegu..."

Ning uuesti tormas ta tüdruku kallale, kes oli vahepääl püsti tõusnud, ja paiskas ta jälle pikali. Ta lõi teda metsikult mõlema jalaga. Kuid ta kisti uuesti lapsest eemale ja ta suutis ainult sisistada:

„Olge aga mureta, ma peksan ta surnuks, kindlasti peksan ta surnuks...! Olge aga mureta...!"

Proua taganes hirmunult ja põlastas:

„Missugune hinimine, fuih, missugune hirmus hinimine..."

„Vaata nüüd, kas ma ei rääkind sulle mitu korda," tähendas Jaaksoni Miili elutargalt. „Ära lase lapsi sedasi hukka minna! Nüüd sa näed, mis tüki see tüdrukulirts sulle mängis!"

„Mi-is!?" kargas eit talle vihaselt vastu. „Sina tuled kah veel parastama! Sina rästik! Kes selle Marta välja koolitas? Sina just koolitasid! Ma ütlesin tüdrukule mitu korda, et ära mine sinna vargapesasse, et need veavad sinu kah ligi! Aga kas ta kurat's kuulas! Või sina prohvus tuled mind veel parastama! Ajab isi ikka oma lapse turule kerjama ja... Tee, et sa enda siit koristad!"

„Kuulete nüüd, kas te kuulete nüüd?!" vingus Miili, „pole viga, selle eest läheme veel õiendamise alla! Või tema ütleb, et mina oma lapsi kerjama saadan! Põle viga! Või ma Almale vähe rääkisin, et ära mine sühukse kaltsakaga ühes välja!"

Kuid ta teadis, et sellest kerjamisloost ei tea mitte üksi Lüüne, vaid ka kõik teised külaeided, ning kadus kähku, et mitte langeda samasugusesse seisukorda,

nagu see, kellele tahtis ta praegu teha õpetlikke etteheiteid.

Vaevalt lahkusid uudishimulikud õuest, kui pääsis lahti täieline torm. Nagu pikameeleline inimene kunagi, ei rahunenud Lüüne, sattudes kord hoogu, enam nii pea. Ta haaras tüdruku juustest kinni ja tiris ta tuppa. Ta peksis teda ühtelugu rusikatega kuhu juhtus. Kui laps enam karjuda ei suutnud, paiskas ta tema põrandale ja andis talle hoope veel lamadeski.

„Ah sina varastad...! Ah sina varastad...!" kordas ta ühtelugu läbi nina. Üks hoop sattus lapsele kõhtu. Kohe langes ta minestusse. Kuid ema arvas, et ta surnud on ja hakkas teda hirmunult raputama, hüüdes väriseva häälega:

„Marta...! Marta...!"

Viimaks ometi avas tüdruk jälle silmad. Ta suu oli verd täis ja ta palus pilguga. Ta liigutas ühtelugu huuli, otsekui püüdes midagi rääkida, kuid kui ta jälle pisut sosistada suutis, kordas ta ainult kaht sõna:

„Mamma...! Pai mamma, pai mamma..."

„Ah nüüd sa palud!" kisendas ema ja sai kohe uuesti vihaseks, „ah nüüd sa tead, et ma sulle ema olen...! Et sa mul kohe, pääle sündimist maha ei kärvanud, et sa kurat juba surnult ei sündinud! Seda häbi, oh seda häbi küll! Ta läheb turule varastama!"

Ta tahtis tüdrukut jälle lüüa, kuid nägi äkki selle huultel verd ning kohkus vaikseks. „Viimaks surebki...!" käis mõte läbi ta pää.

Kuid veri tuli ainult suust. Nähtavasti oli üks hoop sattunud näkku ja purustanud igeme. Ka parem silmakulm oli tugevasti vigastatud. Tüdruk kiunus valu pärast ja kordas ühtelugu:

„Mamma... pai mamma...!"

Volli, kes oli kõik see aeg kössitanud nurgas, tahtis temast mööda joosta. Ta vänderdas nõrgalt oma vigastel jalgadel, hirm näol. Ent ta võttis pikemad sammud, kui lubasid seda ta kõverad pöiad, ning kukkus just ukse alla ninale, lüües pääga tugevasti vastu müürinurka.

„Ah sina kah veel!" ütles ema ja võttis ta kraest kinni. „Kuhu kohta sa jooksed! kah vargile või!"

Ta hakkas last vitsaga vastu paljaid sääri peksma. Poiss pistis kohe kisendama ja hammustas teda sõrme. Ema viskas ta prantsatades voodile ja istus ise laua veerde, väsimus terves kehas.

Viha lahkus. Kuid selle asemele tuli ahastus. Valus rõngas pigistas ta südame kokku. Kui Marta alandlikult ta juurde roomas, võttis ta selle kaenalde alt kinni ja tõstis jalule. Ta hakkas vaikides puhastama tema verist nägu. Ta laskis tüdruku avada isegi suu, et vaadata, kas on igemed ka palju purustatud. Kuid sääl valdas teda jälle vihahoog ning ta tõukas lapse endast eemale, karjudes tigedalt:

„Käi minema...! Noh, käi minema! Va' rajakas niisuke! Tema läheb vargile?! Vaat', ma annan sulle nii et...!"

Ent ometi ei löönud ta enam. Lapse armetu välimus, pisaraid täis silmad ja paluvalt tõstetud käed äratasid tas tasase, kurva kaastunde. Jälle tuli tal meelde Kristjan, kes kõduneb juba mitmendat aastat maamullas, Klaara, see vaene sunnitööline, ta oma vilets nooruski. Valu läks läbi vana südame, koguni terav, õige terav valu...

Varsti läks ta tagasi aeda. Sääl töötas ta ligi

kella kolmeni. Ta kandis kurgid kuuri alla, kiskus õhtuks kartuleid ja poetas päärätti pool toopi herneidki. Ehkki too äsjane juhtumus ei ununud silmapilgukski, töötas ta siiski kiiresti ja hoolikalt.

27.

Isa ja Arnu tulid juba kella neljaks koju.

„Noh, lahti ikka või?" küsis ema.

„Lahti jah," vastas vanamees.

„Soo, nüüd peame's ikka söömist unustada katsuma."

„Või see asi just nii hull ongi..." arvas Andres.

„Muidugi, ega ta põle hull kedagi...!"osatas eit, „meil on ju neid tuhandeid seismas küll..."

„Ah, mis sa nüüd kohe seda räägid...! Aga kes teab, ehk saame jälle kuhugi... Saeveskisse või..." — Ta oli väga tõsine, tuikus vähe ning lehkas viina ja sibulat.

„Sa oled juba jälle joobnud?" küsis eit.

„Jumaluke, sellest sai nüüd joobnuks...! Võtsime poisiga kahe pääle soru... seest valutas ja..."

„Mis sa muidu punnid, sa ju tuigud päris!"

„Kuule, ä'ä aja lapse juttu!"

„Ja sina ära mind pimedaks tee!"

„No mis sa nüüd põrised?!"

„Ei ma põrise kedagi... Aga ma arvan, et sa ise oled kõige esimene põriseja, kui meil enam midagi süüa pole!"

„Jää nüüd vait kord!"

„Sühuksed lakekrantsid!"

„Ega sa vist kuulnud, mis ma sulle ütlesin?!"

„Kas te tahate majas oksjonit teha või?"

„Kuule, mutter, ma räägin sulle päris mõistlikku juttu, et ega see asi nii hirmus olegi, kui sa arvad," võttis vanamees leplikuma tooni. „Ma olen kindel, et ma juba üsna varsti jälle tööle saan... Täna õhtulgi kuulsin midagi sühukest, mis laseb loota, et ma olen leiva otsas juba esmaspäeval. Ma mõtlen kord õhtul kõrtsi minna, sääl saan ma kokku ühe tuttavaga... See mees lubas mu juudi juurde sokutada..."

„Mis sa nüüd lobad! Iivan sai juudi juurest hundipassi, sina tuled aga sühukest juttu ajama, et sa sinna tööle saad! Va' valelik!"

„Mis valelik?"

„Oled jah valelik!"

„Aga kui ehk nüüd järsku tarvis läheb?..."

„Ah, ä'ä padistagi! Sul on täna joomise joru sees ja muud midagi! Sina, poiss, jääd koju!"

„Ei jää!"

„Mis?! Või vastu rääkimas! Küll ma näen, kui sa kuhugi lähed!"

„Lähen kah, näe või tee mis tahad!"

„Sa pea lõuad, molu!" karjus eit ja põrutas rusikaga vastu lauda.

Ta huuled hakkasid viha pärast värisema, ta ainus silm läks ähvardavalt pärani. Ta tahab näha, mis inimesed neist kord kasvavad, neist loomadest! Terves ta suguseltsis pole olnud seni ühtki varast, kuid nüüd — vaata — vaata, et polegi säärast last, kes ei näppaks!... Kõige mõistlikum oleks teivas võtta ja kohe pähe virutada, nii et enam ei tõusegi, sest mis sühuksed jätised veel elavad!

„Lähen jah välja, ikka lähen välja!" jonnis poiss.

„Noh muidugi! Kuhu siis sinagi jääda võid! Saad ehk ka kuskilt tüki kätte!... Näe, see rajakas sai juba omaga hakkama!"

„Mis sa kõõrutad, kuule? Kes siin omaga hakkama sai?" küsis vanamees, muutudes juba vihaseks, „Marta või? Kui sul midagi ütelda on, siis ütle juba järsku välja, aga ära nii palju sajata! Nädal otsa tee rasket tööd, aga kui laupäev tuleb, siis saad veel sõimata! Kurrat võtaks küll niisukest elu ja olemist! Noh, mis see Marta's tegi?"

Eit karjus talle kriiskava häälega päevase juhtumuse näkku. Öeldagu talle, mida peab ta nüüd tegema! See on ju lihtsalt teotus, tänasest päevast pääle ei tohi ta enam jalgagi kodunt välja viia! Tema laps ja — varas! Va-ras...! Ja oleks, et tema üksi...! Aga ei, teine juba perekonnas...! Uuh, nüüd on küll kõige õigem see rajakas pööningule tassida, sinna üles puua ja ennastki siis ta kõrvale riputada. Esmaspäeval või teisipäeval peab vanamees jaoskonda minema!

„Ja tüdruk tegi sühukse tüki?!" küsis Andres vidusilmil.

„Tegi! Ju politsei siin käis! Terve pööning oli kraami täis, mille ta aja jooksul siit-säält on kokku kraapinud!"

„Ja sa ei valeta?"

„No kus ma's valetan!"

„Ah sa kuradi satikas! Poiss, otsi rihm üles, ma tahan talle õpetada, kuidas sühukseid vigureid teha! Vaata, hellita veel!" Karjus vanamees, muutudes näost tõmmukaspunaseks.

„Kes teda hellitanud on...? Kas ta mu käest vähe on saanud või?" vaatas eit ja vehkis kätega. „Aga on juba kord sühukseks sündinud ja muud midagi."

Vanamees, viinast ja vihast pöörane, kargas püsti. Ta tahab näidata sellele taskuvargale! Ta otsis värisevate kätega rihma, ei leidnud aga seda ja haaras nurgast traadist kantsiku, mille oli Arnu kunagi sõjakuse hoos meisterdanud. Laps hakkas hirmu pärast nutma. Viimse võimaluseni piinatud seisis ta vaevalt veel jalul. Ta puges näoga nurka, kisendas kriiskava häälega ja värises tervest kehast. Kui isa ta juurde jooksis ja teda lüüa tahtis, langes ta põlvili, jalad kössis kleidi all, ja hakkas jälle kordama:

„Pai papa... pai papa... anna andeks... pai papa!..."

Andres ei kannatanud seda pilti. Ta viskas löögiriista tagasi nurka, istus voodile ning hakkas, et suruda alla kurkutikkuvaid pisaraid, toorelt vanduma. Kuid see vandumine mitte üksi ei vaigistanud teda, vaid ka ta süda sai järsku kõvaks kui kivi.

„Ei, nii ei või see jääda!" karjus ta ja kargas uuesti püsti. „Olgu mis on, kuid saama ta peab siiski!"

Ent nüüd segas naine vahele ja kiskus talt kantsiku. Polevat enam vaja, ta annud juba süüdlasele nii, et!... Ja mis see peksminegi enam avitavat?... Tegu on ikka tehtud ja parata ei saa enam midagi...

„Ega teda's surnuks või lüüa! Tüdruk, hoia oma lõuad kinni ja ära virise enam!..." kisendas ta Martale, kes luksus ühtelugu nurgas. „Aga kui sa veel midagi sarnast peaksid tegema — usu, ma kägistan su kohe ära!"

Pahameelega oli ta unustanud Arnult selle nädalapalga välja nõudmata. Kuid nüüd võttis ta poisi kohe käsile ja pinnis seda kaua.

„Kuule, viiskümmend marka on kadunud!"

„Ära seleta, kus ta sul kadunud on?"

„On jah!"

„Ei ole jälle ühti!"

„No ära aja nüüd vastu! Oota sa, kui sa oma jalad laua äärde tood! Mitte üht iva ei saa enne, kui sa selle viiskümmend marka lauale paned!"

„Mis? Ei anna süüa või?" küsis poiss tigedalt silmi kissitades. „Ei anna või?"

„Ei anna jah!"

„Hää küll! Loe mulle kohe mu nädalapalk välja!"

„Mi-is?"

„Loe mu nädalapalk välja, ma lähen minema!"

„Lähed — minema?"

„Lähen jah! Arvad, et ma selle rahaga mujal elada ei saa! Ma ju pean siin tervet peret toitma! Noh, loe raha siva siia peo pääle!"

„Arnu, ma annan sulle vastu vahtimist!"

„Anna ikka enne! Mina tehku rasket tööd, raha aga vedagu kõik sinu kätte! Raiskasin jah viiskümmend marka ära, ei salgagi, näed! Raiskasin ikka selle viiskümmend marka ja raiskan veelgi! Aga siia, näed, ei jää enam!"

„Mine, mine!"

„Muidugi lähen, anna aga raha siia!"

„Kaigast saad raha eest!"

„Kuule, mis te nüüd riidlete," segas isa vahele. „Ei sa, Arnu, lähe kuhugi! Oleme enne ühes läbi saanud, saame ka edaspidi... Mis siis selle tühise nääk-

lemise pärast kohe nii kurjaks minna... He, he, he! Ja sina, eit, mis sa urised ometi! Kus su kõrvad olid, kui ma ütlesin, et me Arnuga kahe pääle soru viina võtsime?... Ju sinna see viiskümmend marka läkski..."

Kati ei vastanud sõnagi, viskas raha lauale, pühkis käeseljaga üle silmade ja kadus kööki.

Isa tõmbas saapad jalast, viskas kuue hooletult toolile ning heitis voodi. Oi, täna läheks kindlasti vaja mõni pits viina!... Ta oli väga väsinud ja isegi ta pää valutas. Juba kauemat aega tundis ta veidrat, käsi värisema panevat rammestust. Hommikuti hoidis see rammestus teda kauemini voodis, õhtuti tikkus uni pääle juba laua veeres, teinekord magas ta ära kas või terved pühapäevased päevad. Ka märkas ta juba ammu, et ta jalad muutuvad ikka priskemaks ja priskemaks. Kuid et see priskus on lihtne paistetus, mille all hakkavad kannatama kõik vanad töölised, kui jõuab lähedale nende surmatund, seda teadis ta koguni kindlasti. — Ta süütas piibu, tõstis pöiad voodiotsale ja vaatas lakke. Jah, kahtlemata on see väga täbar lugu, see tänane töölt vabanemine...! Kindlasti hakkab nüüd võõrsiks käima nälg. Kui neil Arnuga tõesti ei õnnestu leida talveks tööd, siis peavad nad vist küll kerjama minema!... — Äkki tuli tal jälle meelde juhtumus, millest oli eit alles äsja jutustanud. Kohe sai ta meel tüdrukule pahaseks. — Kas oli siis tõesti vaja sühukest rumalust...? Ta pöördus, lõi piibu vastu tooliserva tühjaks ja tahtis juba midagi öelda, kuid jättis selle tegemata, sest ta pilk langes enne nurgas istuvale lapsele.

Õlad ees, konutas see toolil. Ta oli tõstnud jalad ülemisele pulgale ning hoidis käsi ristipanduina põlve-

del. Ta näol oli mõttetu, kurb ilme ja kui ta isa pöördumist nägi, lõid ta põsed kohe õhetama.

„Tule siia, Marta!" ütles vanamees väga lahke häälega, sest ta muidugi juba äärmiselt pehmet südant valdas äkiline kaastundehoog.

Laps lähenes hirmunult.

„Kas ema sind valusasti lõi?"

Laps tõstis käed silmade ette ja hakkas äkki valjusti nuuksuma. Läbi pisarate kordas ta luksumisest katkestatud häälega:

„Papa, ega ma ei tee enam, papa!..."

„Ah ole nüüd vait!" ütles isa ja püüdis oma hinges sündivat liigutust varjata. „Ära tee jah, ole hää laps!... Ulata mulle nüüd säält toolilt mu kuub!"

Tüdruk täitis vaikselt käsu. Kui ta, kuub käsivarrel, üle põranda astus, avaldas ta nägu otse koeralikku alandust. Tal oli isa ees väga häbi ja ta tahtis taanduda tagasi nurka, silmad pisaratest märjad.

Lüüne ütles:

„Ära nüüd mine, rumal! Tule, ma annan sulle saia... Noh, tule!..."

Lamades ühtviisi seliti, jalad üle voodiotsa, hakkas ta taskust otsima. Varsti tõi ta säält nähtavale kaks saia. Tal endalgi oli oma kingituste üle hää meel, sest ehkki ta oli mõistuselt kaunis tömp, ei puudunud tal siiski tunded. Et tüdrukust rutemini vabaneda, sest muidu oleksid ta silmad tõesti võinud pisaraid täis valguda, hüüdis ta Vollit:

„Noh, poiss, tule sina kah siia!"

Laps vänderdas üle põranda. Harilikult otsis ta isa taskud läbi oma isiklikul eestvõttel, kuid täna puu-

dus tal selleks tarvisminev julgus. Kui ta saia kätte sai, jooksis ta kohe kööki.

Kuid juba silmapilk hiljemini tekkis sääl vihane kisa. Poiss nagu visati tagasi tuppa. Ta kannul jooksis ema, käsivarred paljad ja vits peos. Nüüd olevat tõesti kurat karjas! — kisendas ta kriiskava häälega. Tulgu vanamees ja vaadaku ainult, mis see tatikas köögis valmis tegi! Nii kui ta oma saiaga sinna lendas, nii kohe mürinal panni varre otsa ja — kõik tulle! Oi seda hirmust rasva haisu, mida peab ta nüüd sisse imema!...

Eit jooksis poisile järgi ja tahtis teda lüüa. Sõim ja hirmukisa ühinesid metsikuks lärmiks. Isa, kelle hella hinge liigutust see pilt haavas, kargas voodist välja ja karjus naisele vihaselt näkku:

„Kuule, kas sa jätad selle poisi rahu või ei jäta! Nagu tiiger! Kas sul häbi põle?!"

„Tule enne ja vaata, mis ta tegi!"

„Peksmine toob vist rasva panni pääle tagasi!..." põrutas vanamees jalgu. „Kas sa tahad nende nahka kätte saada või?"

Lapsed lähenesid talle instinktiivselt ja ta varjas neid oma laia töömehe seljaga, habe vihast ärevil.

„Vea aga neile saia jah, vea aga, vea!" muutis eit hääle pisut tasasemaks. Niiviisi teeb ta alati, see vanamees! Nii kui tema, ema, lapsi karistada tahab, nii kohe jooksevad need vanamehe tiiva alla!... Eks katsu niiviisi õpetada, kui sa tahaksidki seda teha! Aga nüüd on tagajärjed juba silmanähtavad!... Paras, kurat, peaks ta ise kah ühes tüdrukuga istuma minema, see vana näss!...

„Kuule, kas sa jääd vait või ei jää, va' lõuapuu!"

hüüdis mees, põristades rusikaga lauale. „Ma ütlen sulle, et ära ümise enam, või!..."

„Noh?"

„Mis ‚noh'?... Küll sa siis näed!..."

„Küll ma näen jah! Va' laste hukka ajaja!"

„Kuule!"

„No räägi's!"

„Oota, oota sa, ma vaatan, kas sa kajud siit või ei kaju!" hakkas vanamees nurgast midagi otsima. Kuid juba järgmisel silmapilgul lahkus viha ning ta ütles ainult: „Eeh, teist sühukest lõuapuud küll enam ei ole, kui sina, Kati!..."

„Hää küll, hää küll...! Olen jah lõuapuu...! Aga näed, mitte enam ei keela neid!... Las' lähevad kõik vargile, las hakkavad kõik turul näppamas käima!... Noh, minge, minge! Eks te näe, isa ootab ju saaki!... Noh, mis te vahite, te kutsikad!" Ning jälle mehe poole: „Oh sa vana peletis küll oma tükkidega!"

Sel silmapilgul astusid tuppa Alleks ja Lilli, kes olid jõudnud koju ühel ajal. Juba õue kostis neile vastu tülitsejate kisa, ja kui nad kööki jõudsid, lõi neile näkku silmi kibelema panev rasvaving.

„Ema, mis sääl kõrbeb, kõik kohad on suitsu täis...?" küsis Lilli, arutades rätiku kallal, mida kandis ta vene viisi ümber pää. „Rasvapann ümber läinud või?"

„Mis sina siin veel!... Vaata, et sina kah!..." karjus eit ja jooksis kohe tagasi kööki.

„No on ikka inimene..." lõi vanamees käega.

Tekkis mõneminutiline vaikus.

„Noh, kuidas siis sinuga lugu on?" küsis Alleks ja hakkas piipu toppima. „Käid ikka tööl või?"

„Ju siiani sai ikka käidud aga..."

„Rauavabrikus või?"

„Rauavabrikus ikka jah aga..."

„Pidite ikka lahti saama?"

„Ju täna sain kah."

„Aga kuidas Arnuga on?"

„Ikka sedasamati..."

„Ja Lilli?"

„Tema ikka sai... Lilli, ega's sul nii ruttu karta pole?"

„Mis asja?" küsis tüdruk köögist.

„Lahtisaamist ikka."

„Nii ruttu's! Esimest, teist nädalat alles ikka käin..."

„Kus sa nüüd oled?" küsis Alleks.

„Sadamas, titside juures."

„Ju näeb, kuhu meil's poisiga nüüd õnnestub... Imelik ikka küll... ligi paar-kolmkümmend aastat pole tööd otsinud, nüüd aga hakka otsima..." arutas isa raskemeelselt. „Ei teagi kuhugi minna..."

‚Noh, küll me ehk leiame kah, kui me otsime..." tähendas kasupoeg. „Ma olen praegu kah vaba."

„Kuidas?... Vaba?... Lahti või?..."

„Lahti jah."

„Tohoo issand! Siis me oleme ju kõik praegu ilma tööta!..."

„Ega nalja ole!"

„Ega nalja ole jah... Aga kuidas siis sinul sedasi juhtus?"

„Üsna lihtsalt. Vabrik alandas palka, meie hakkasime aga streikima."

„Strei-ki-ma?!"

„Streikima jah."

„Ja lasti puha lahti?"

„Ei, ainult kaks."

„Ja sina olid üks neist kahest?"

„Ju olin."

No Jumal hoiaks, kas sa's ei teadnud, missugused kitsad ajad praegu on?!"

„Mis sääl teada või..."

„Ja nüüd arvad uut kohta otsida?"

„Ju arvan."

„Aga kui järsku ei leia?"

„Noh, mis siis, eks vaatame siis vähe ringi... puhkame..."

„No — jaa... Seda nüüd ikka küll aga... Oleks me kah Arnuga tööl käinud või nii... Ju sa saatsid meile omal ajal üsna tihti... ju nüüd oleks meie õigus sind kah aidata aga..."

„Ah soo," naeris Ridle. „Sa kardad, et ma teie kaela jään?..."

„No-noh, kes nüüd just seda kardab aga..."

„Võite mureta olla, mul jäi endalgi mõni mark üle."

„Ah jäi või?..."

„Jäi, jäi... Ma mõtlesin ikka, kui ma tulin, et teil ehk puudus on... oleks teidki vähe aidata võinud..."

Ridle koputas piibu tühjaks ja vaatas hajameelselt akna poole; isa, kes sattus joobnuna alati tundelikku tujju, oli liigutatud. Tuppa sigis jälle mõneminutiline vaikus. —

„Kuule, mis te siin ennist riidlesite?" küsis Lilli,

kes oli tulnud vahepääl tagasi tuppa. „Ja sina, Arnu, sa oled jälle mu voodis!"

„No kas see su voodi küljest tüki ära võtab või?..." ümises poiss, ringutades laisalt. „Tulnud natuke varemini, siis sa oleksid alles nalja näinud."

„Mis nalja?"

„Eit tahtis mind majast välja peksa."

„Oleks õige kah olnud..." ütles õde.

„Soo-oh?!"

„Mis sa's arvad! Ise juba noor mees valmis, muudkui narrib aga vana inimest!... Häbene ikka kah!"

„Põle teda keegi narrinud!" ruttas isa süüdistatavat kaitsma. „Vihastagu, kui see tal nii meelt mööda on! Ega's lapsi ometi surnuks või peksa! Anna üks nahatäis kätte ja aitab! Aga alati, nii kui midagi natuke on — kohe rusikatega kallale!... Kuule, Arnu, vaata, et vanamoor ei tule, ma annan sulle mõne marga."

Ta võttis põuest vana, rebenenud servadega rahakoti. Mehe nädalapalka välja arvates oli eit kunagi kahesaja marga võrra eksinud ja nüüd võis mees tarvitada seda raha oma isiklikkudeks väljaminekuteks.

„Säh, saad sada omale..." ulatas ta poisile peotäie kümnemargalisi. „Ega sa täna kuhugi ei lähe?"

„Ei tea praegu midagi kindlat... ehk saab mindud kah..." vastas Arnu.

Ridle ajas habet. Nii, nagu ta oli, — paljarinnaline, pruuniks põlenud, särgikäised küünarnukkideni kooritud, näis ta isegi koguni meeldivana. Ta keha oli muutunud tolle paari kuu jooksul palju tugevamaks veel; ja ta kael, nii lihasrikas, et isegi kraenööbid ei

tahnud anda kinni, sarnastas ta atleediga. Armastusvahekord, mis oli arenenud ta Võsal elamise jooksul otse abielusarnaseks kooselamiseks, oli tas kutsunud esile ta hinge tundelikuma osa ning esimene asi, mis paistis nüüd ta juures silma, oli see, et ta polnud enam nii kinnine ja tige kui enne. Isa küsis talt, vaadates talle kõõrdi kuklasse:

„Kuhu kohta sa esmaspäeval vaatama tahad minna?"

„Ju näeb, kuhu jalad viivad."

„Eks lähme siis seltsis. . ."

„Minugi poolest."

„Ju meil kõige päält saeveskitesse tuleks karata. . . Kuulaks täna õhtulgi mõne tuttava käest. . . Aga mis sa kuulatad, kui sul ainult see sada marka taskus on..."

„Ja andsid sellele poisinolgilegi veel!. . ." ütles Lilli.

„Soo-oh, kas mina's tööd ei tee või?" küsis Arnu vihaselt. „Õige mul kena!"

„Jah, kus sa ikka sellega," oli isa ta'ga ühel arvamisel. „Näe, eit võttis viimase veel ära. . . Kas sa, Alleks, kah täna välja lähed?"

„Jah, lähen küll."

„No küll on sinul ka tahtmine, jumal hoiaks! Räägitakse, et sa olla sääl nagu naisemees elanud," naeris Lilli.

„Kes sühukest juttu räägib?" tõstis Ridle kulme.

„Või minagi tean, kõik. . . No aga. . ."

Ta tahtis veel midagi juurde lisada, kuid muutus äkki näost kahvatuks ja tõmbus küüru. Ta oli töölt lahkunud juba lõunast ja sisse astunud ühe oma tuttava vanaeide poole, kes oli lubanud ta juures esile kut-

suda enneaegse sünnituse. Seni oli läinud kõik korralikult, kuid nüüd lõi äkki alumisse kehaossa otse põletav valu.

„Kuule, mis sul on?" küsis Ridle.

„Ei — midagi. . ." kogeles tüdruk ja jooksis välja.

28.

Parajasti, kui tahtsid Lüüned lauda istuda, koputati tasakesi uksele.

„Sisse," hüüdis ema.

Tuli küürus, hallipäine eit, nägu nutust punane. See oli Põllu Ann. Ta hakkas kohe väriseva häälega hädaldama ja kaebama. Kas ei saaks keegi minna pooleks tunniks Marie juurde?. . . See olevat suremas. Päev otsa töötanud nad seltsis põllul, pole olnud märgata midagi, vaevalt saanud aga sooja tuppa, kui alanud järsku verevool kopsudest. Nüüd lamavat teine juba hulk aega meelemärkuseta voodis. . .

„Ma lähen — toon õpetaja. . ." nuuksus vanake, „surebki viimati. . . Oh Jumal? Jumal, mis ma küll nägema pean!. . . Ei võidud nüüd minule enesele tema asemel lõppu teha. . . Mis mina, vana känd veel elan, kui teda enam pole. . ."

„Kuule, Ann, ära nuta," vaigistas Vitjagini noorik köögist. „Ega ta's sellepärast kohe surema hakka. . ."

„Ei ta jää enam. . . ei ta jää enam. . ." kiunus vanake ja istus nõrgalt pakutud toolile. „Oh issand, issand küll!. . . Ei tea, kas seda õpetajatki kottu kätte saab?. . ."

„Ei, Annal on päris õige kohe," tähendas Lüüne ja tõmbas pudru suus libedaks. „Ega see suust vere

tulemine põlegi iga kord nii kole, kui õigel ajal abi saab... Mõni aasta tagasi oli meil üks sühuke tööl.... Nii kui sülitas, ikka pritsis kohe verd... Aga ära paranes lõpuks... Samblateed ja mis ta kõik omale sisse ajas..."

„Ah samblateed või?"

„Samblateed jah."

„Ja ära paranes?"

„Ära paranes, jah."

„Oleksin ma seda ennem kuulnud!... Aga ei ta nüüd enam jää... Tal tuleb ju kole palju korraga..."

„Ah kole palju kohe?..."

„Kole palju jah..."

„No aga ega's õpetajagi siin midagi aidata ei saa," arvas Ridle.

„Ega muud kedagi, kui et saaks talle veel enne surma jumalaarmu anda..."

„Ah jäta see jumalaarm parem kus seda ja teist ja too arst välja," ütles isa Lüüne. „Võib olla, ehk saab veel õigel ajal appi!..."

Ning kõik toasolijad toetasid teda läbisegi:

„No muidugi too arst välja!..."

„Kindlasti too arst välja!..."

„Ä'ä mine, jah, kedagi selle õpetaja tühjaga mängima, too aga siva arst välja!..."

Ja õnnetu ema, saades naabrite julgustustest uut jõudu, tõttas köhides ja läkatades linna poole, tasane, ärev lootus südames.

Kui Kati ja Lilli mõni minut hiljemini Põllule ruttasid, lamas Marie ikka veel minestanult voodis. Ta oli täiesti siruli, käed kuidagi lõdvalt kõrval ja põlved ainult pisut-pisut kõveras. Ta näonahk oli vahana kol-

lane ning läikis loojaveereva päikese viimaste kiirte paitusest nagu luu. Alumine lõug ja vasem põsk punetasid verest, mööda lumivalget särgiesist jooksis alla lai, sakiline lint, õudselt ere ja silmitorkav. Iga kord, kui ta sügavamalt hingas, ilmus huultele vähe verd.

Kati kummardus ettevaatlikult üle lamaja ja kuulas.

„Kuidas on?" küsis Lilli sosinal.

„Koledasti kisub õhu järgi..."

„Vaata, kui kahvatu ta on..."

„Jah, nagu paljas luukere veel..."

— Nad rääkisid sosinal ja värisevate häältega, sest surija läheduses valdas neid mingi püsiv argus.

Õhtu edenes pikkamisi. Kell teises toas lõi juba pool üheksa. Suured tusased pilved kogunesid taevale. Tõusis ka tuul. Tasane, lakkamatu sumin ümbritses maja. Ema ja Lilli istusid vaikselt, sõnagi lausumata. Haige ei liigutanud end kordagi. Ainult vahel harva ohkas ta kuuldavalt ja tõmbas suuga. Kui päikeskiired ta näole langesid, näis see nii kahvatuna ja kõhnana, otsekui poleks tal soontes enam tilkagi verd.

Nii läks umbes tund aega. Arst ei ilmunud ikka veel. Tuul ümber maja muutus kord-korralt valjemaks. Nüüd ragistas ta vihaselt lagunenud katuse kallal. Üks lahtirebenenud õletuust lendas üle õue. Ta oli õhtuhämaruses nagu suur ööliblikas. Veel teine ja kolmas järgnesid tiireldes. Lõpuks õnnestus tuulel lahti rebida üht sasivihku ning ainsa silmapilgu jooksul täitus õu valkjaskollase pahnaga nagu karvatuustidega.

Äkki avas haige silmad.

„Ema..." hüüdis ta tasase häälega ja vaatas oma

laia, kurva pilguga poolviltu istujaile. „Ema, kus sa oled, ema?..."

„Ema ei ole... ema läks praegu välja..." vastas Lüüne.

„Ah läks välja... Ena, sa kah meile tulnud..."

„Jah..."

Minutiline vaikus.

„Aga ma olen nüüd väsinud!..." sosistas Marie.

„Ära end pööra sedasi... see pole ehk hää..."

Haige vaatas tõsise, otsekui järelemõtleva näoga eidele otsa. Nähtavasti tahtis ta midagi küsida, kuid ei julgenud. Viimaks ütles ta, vaadates akna poole:

„Näe, kui valjuks tuul on läinud..."

„Jah, märatseb teine üsna..." vastas Kati.

„Oi, kuidas kohiseb... kohiseb..." Ja vähe aja pärast: „See on küll vist mu hinge torm..."

„Ä'ä räägi sühukest juttu, Marie!..." tulid Katil pisarad silmi, „mis sa kohe sedasi..."

„Ega ma ju enam elama jää..."

„Marie... kuule!..."

Pääle viivulist vaikimist küsis haige:

„Kas ema kauaks läks?..."

„Ei, ta tuleb varsti... Sa aga ära nii palju räägi... Ehk ei ole hää..."

„Miks?... Aga ma olen nüüd nõrk!..." Ja nähes äkki oma verega määritud särgiesist: „Veri..."

Lüüne silmad täitusid ikka enam ja enam pisaratega. See surev tütarlaps tegi ta meele tõesti haledaks. Talle tuli järsku meelde, kuis olid kõik siin külas seda väetikest põlanud ja keegi otsekui ütles talle, et nad olid teinud ülekohut.

„Anna mulle... natuke... juua!... Ole nii hää!..."

ütles Marie ja pööras pää vähe Lilli poole. „Ah näe... sina... oled kah... siin!..."

„Jah..."

„Kas sa käid... nüüd... ikka titside juures... või?..."

„Jah..."

„Sääl on... vist ikka palju... raskem kui... vabrikus?..."

„Ei, suuremat just ei ole..."

„Aga mina... näed, ei tee... enam... midagi... He, he... Verd... hakkas tulema..." Ta hääl muutus kord-korralt nõrgemaks ja ta naeratas kurvalt. „Vist hakkan... ära... minema..."

„Ära räägi, Marie! Mis siis vanad tegema hakkavad?... Ei sa lähe kedagi..."

„Ei... ma vist jää... ühti... Aga kuule... miks... sa... nutad?..."

„Marie... Marie!..." nuuksus Lilli.

„Rumal... ära nuta!..."

„Mis sa's... räägid sedasi!"

„Ära nuta keda..gi... Ole ikka mõistlik... Aga tead... Lilli... kuule, kummarda... ennast vähe siiapoole!..."

„Noh..."

„Ega ma ei... võtnud... su kirja seekord... lahti..."

„Marie!..."

„Ümbrik... oli juba enne... vähe irvakil..."

„Marie, Marie, anna andeks, et ma sulle siis sedasi ütlesin... Kas annad, jah?"

„Kas ema varsti... tuleb?" küsis haige ja vaatas mõttetu pilguga Lillist mööda.

„Jah, varsti."

„Varsti... varsti..." kordas haige. „Näe... päike!... Näe, näe, päike!..." hakkas ta järsku sosistama. „Vaata, Lilli, kuidas... paistab... kuidas paistab... paistab... He... he... he... ja kui... va-al-ge-e!..." Ta sirutas käed akna poole, millel põrises juba jäme, hoogude kaupa langev vihm, naeris rõõmsalt nagu laps ning püüdis istuli tõusta. Ta põsed lõid õhetama ikka enam ja enam. Ta surus küünarnukid vastu patja, upitas pää käe najale ja vaatas liikumatu, tardunud pilguga kuhugi tühjusse. „Näe... näe... va-al-ge-e!..." kordas ta ühtelugu.

Äkki valdas teda äge, kiunuv köhahoog. Ta läkatas kaua ja tugevasti. Ta nägu muutus punaselaiguliseks, hing jäi kinni ja silmad täitusid pisaratega. Kui ta uuesti vähe toibus, ilmus ta huultele jälle helepunane, kiiresti laiali valguv veri. Ta pühkis abitult käega ja kordas segaselt:

„Veri... veri... ve-ri..." Ning, pöördudes näoga Lilli poole: „Näe, näe... Lilli... kus... veri!..."

Samal silmapilgul uinus ta uuesti. Nüüd vajusid kõik ta liikmed lõdvaks. Pää langes padjale, vasem jalg tõmbus ainult vähe-vähe kõveraks, käed, milledega oli ta senini toetanud esikeha, libisesid jõuetult kõrvale. Ka puna põskedelt kadus, andes maad sügavale, laibalikule kahvatusele.

Aeg aga veeres, aina veeres. Vihm rabises ruutudel, tuul ulus ja pilves taevas vaatas tusaselt tuppa. Videvik hakkas tihenema. Aeglaselt, nagu loor, laskus ta maale. Oli, nagu tooks tuul ta kuskilt ühes. Teda pudenes pilverüngastelt ja sadas seltsis vihmaga. Äkiline hoog rahet lõi nagu piitsaga üle küla, üks koer

hakkas kaeblikult uluma, metsa kohin sarnanes mässava mere mühinaga. Aga üle kõige kärgatas äkki kõu, pannes silmapilguks värisema maja, maa, pilvedest laskuva videvikugi.

„Peaks ta ometi mitte enne surema, kui arst siia jõuab!..." ütles Lilli sosinal ja astus akna alla. Samal silmapilgul sähvatas jälle hele välguvalgus ning selle rohekas kumas nägi ta kaht lähenevat inimest. Üks oli küürus ja kõver, teine sõitis ettevaatlikult jalgrattal.

„Tulevad!..." hüüdis tüdruk.

„St! Mis sa nii valjusti!... Kui kaugelt?..."

„Juba ongi varsti õues..."

„Arst kah või?..."

„Jah."

Kati tõusis ja lähenes kikivarvul aknale. Kuid oma ainsa silmaga ei näinud ta midagi. Ainult vihma ühetasane pladin kostis selgesti läbi tuule mühina. Ja rätikuga üle oma pisaratest märja näo pühkides taandus eit voodi veerde.

Mõni minut hiljemini astusid ema ja arst tuppa. See oli pikakasvuline venelane, kurjade silmadega, kuid hääsüdameline mees. Ehkki ta jõi vahete-vahel liiga palju, tundis ta siiski oma ala põhjalikumalt kui ükski teine ta ametivendadest, sest tal oli kauaaegne hää praktika. Ka tiisikust arstis ta uskumata eduga.

„Noh, kus see haige siis on?" küsis ta ainult vaevalt märgatava vene rõhuga. „Kuidas ta sjeisukord näitab njuid?"

„Sonib, tohtri-härra, sonib..." vastas Lüüne.

„Ah sonib? Oo, see on paha! Palavik!"

Ta istus voodi veerele ja võttis haige käe, et katsuda pulssi. Järelemõtliku näoga, kulmud kortsus, lu-

ges ta huuli liigutades soone tuikamist. Iga silmapilguga muutus ta ikka tõsisemaks ja tõsisemaks ning kui ta uuri tagasi tasku pistis, tegi ta kuuldavalt:

„Hm!... Hm!..."

„Mis tohtrihärra arvab, kas hakkab ikka surema või?" küsis Ann haleda häälega.

„Surema? Hm!... Seda on praegu raske teada... Kuid asi on tõesti väga paha... Väga paha! Kas ta juba ammu tiisikuses oli?"

„Ju ta köhis juba lapsest saadik..."

„Aga verd?... Kas verd kah enne tuli?..."

„Vahest ikka natuke tuli... Aga palju küll ei tulnud... üsna natuke... Oh Jumal küll hoiaks!..."

„N-nuu, ma loodan siiski! Praegu on küll raske midagi kindlamat teada, aga ma loodan siiski..." Ta istus laua veerde ja kirjutas pliiatsiga midagi valgele paberiribale. „See andke apteeki, säält saate kaks rohtu vastu. Pulbrid panevad verevoolu kohe kinni, koogid aga vähendavad palavikku. Ehk Jumal aitab!..."

Ta oli liiga rasvane ning jalgratta-sõit ja toas valitsev kuumus panid ta hingeldama. Pühkides nagu kärbes kahe käega korraga üle otsaesise, tõusis ta ning otsis käsikaudu ust. Kui ta selle leidis ning vähe praokile lükkas, ütles ta nagu mööda minnes:

„Viissada marka."

„Misä?" küsis eit, kes ei kuulnud hästi.

„Ma ütlesin, et viissada marka."

„Jah, silmapilk... ma kohe..." otsis eit värisevate kätega jakipõuest. „Aitäh tohtrihärrale, et ta ikka tuli..." Ning voodi kõrval seisvale Lüünele: „Sa,

Kati, ole nii hää ja jää veel pooleks tunniks... Ma lähen veel kord linna... ehk saan rohu kah kätte..."

„Hää küll," vastas Kati.

Jälle sigis tuppa raske, hääletu vaikus, mida segas ainult tormi katkeline vilin. Pikkamisi hakkasid paksud pilvemürakad lahkuma. Nähtavasti lähenes kõueilm lõpule. Taevas ei selginud küll täiesti, kuid ilm muutus siiski palju valgemaks, sest oli täiskuu-nädal. Vihmapiisad, mis jäid ikka harvemaks ja harvemaks, rabisesid tasakesi seintel ja akendel. Ka tuul vaikis pikkamisi, puhudes nüüd ainult iilide kaupa, otsekui lõõtsutaks teda endast öine pimedus.

„Kuule, mine sa koju, lapsed on nüüd muidugi üksi," ütles ema sosinal. „Tahad ehk kah kuhugi minna..."

„Kus kohta ma sühukse ilmaga ikka lähen..." vastas Lilli. „Sa oled ehk ise väsinud..."

„Ju ma olen väsinud ikka küll aga... Päev otsa muudkui prangelda ja jookse aina... Aga mis sa teed ära, peab ju olema... Ega's haiget või üksi jätta... Oleks nüüd see va' Ann sedagi, et kiirema jalaga või nii!..."

„Mis kiirema käiguga sühuke vana kõbike enam on... Vaata-vaata, et seisab veel jalul..."

„Ju on... Nüüd see Marie asi kah veel... Ega see kellegi nali põle, olgu teda või kedagi teist..."

„Kus see's nali on... Ma jään su asemele siia..." ütles Lilli.

„Kas sa's tahad ikka?..."

„Miks ma's ei taha, tahan küll. Mul põle praegu und kah."

„Ju ta nüüd sedasi hää oleks küll... Aga kui sa ehk järsku kartma hakkad?"

„Rumal!"

„Noh, hää's küll..."

Ja kummardudes veel kord haige kohale, et kuulatada, kas see ikka hingab veel, pöördus ta minema. Talle tuli jälle meelde päevane sündmus ning kui Lilli ütles, et ta ei taha täna kuhugi välja minna, heitis ta uuriva pilgu üle selle viimaste nädalate jooksul kaunis laiaks paisunud keha. — Noh muidugi, sääl pole ju enam vaadata midagi! Ta on ju kindlasti raske, see hukkaläinud tüdruk!

Lilli tõmbas jalad toolipulgale ja istus vaikselt. Nii oli pisut kergem ja paremgi. Ta tundis, et valud ta sisemuses ühtelugu suurenevad ning tal hakkas tõsiselt hirm, et järsku kutsubki see hommikune abordikatse esile mõnesugused soovimatud tagajärjed. Kas ei teinud kartus häbisse langeda teda siiski vähe hoolimatuks oma tervise vastu! Oli ju ämmamoorgi, kelle poole oli ta mineval nädalal pöördunud, hoiatanud teda nüüd veel midagi sarnast ette võtta, sest loote kõrvaldamine neljandal raskejalgsuse kuul polevat kellegi naljaasi.

Nii istus Lilli kaua, lõug põlvedel. Tuhm lambituli manas toa varje täis. Väljas oli juba täiesti pime, vihm oli lakanud, kuid tuul muutus nüüd ühetasaseks ja lõõtsus kaunis jõuliselt. Kui jalad surema hakkasid, tõusis ta ning lähenes aknale. Toetudes kahe käega vastu märgi raame, vaatas ta välja. Nüüd nägi ta selgesti öösse, sest ta vari võttis lambivalguselt selle jõu. Kuu paistis. Pilved olid täiesti lahkunud ja ainult mõni üksik jääkambaga sarnanev rüngas venis aeglaselt mere

poolt põhja. Mets kohises, valmiv vili sahises. Taevas oli kauge, kõrge ja tume. Tähed särasid vilkuvalt, üks neist langes ja kustus. Kaugel Kolgata taga ähkis ja puhkis turbarong, mis sõitis linna. Üks koer hakkas uluma, kohe vastas teine ja kolmas ning üsna pea rõkkas nende kurvast kisast terve küla.

Ja nähes oma ees seda ilusat, tuulist ööd, hakkas muidu nii ülemeelik tüdruk tundma tasast, valusavõitu värinat kuskil sügavas-sügavas hingesopis ning püsivat kartust tuleviku pärast. — Millisteks nad küll kujunevad, need eesolevad päevad?...

29.

Väraval tulid emale vastu Alleks, Arnu ja vanamees.

„Noh, kuidas on?" küsis vana uudishimulikult. „Kas elab ikka alles?"

„Ju praegu ikka elab aga..."

„... Aga üsna lõpukorral juba või?"

„Jah, ega palju enam ei puudu."

„No küll on hull: noor inimene!"

„On jah hull... Päris hale vaadata... Kahtlane on, kas näeb homset päevagi... Nii kõhnaks on jäänud teine, vaeneke... ei tunnegi enam hästi... Silmad seisavad sügaval pääluus... Käed, need on nagu pilpad... ainult kollane nahk katab veel konta... Ilma verd sülgamata enam köhida ei saagi..."

„Või niikaugel juba, et ilma verd sülgamata ei saagi..."

„Niikaugel jah, juba... Ja oleks siis sedagi, et

ainult vähe, või nii... Aga tal tuleb teda ju nagu putkest... Päris vee ajas silmi..."

„Jah, ega ta siis muidugi kuigi kaua ei ela, kui ta juba nii tugevasti verd välja ajab... Näe, Matvei Arseeni läks ju mõni aasta tagasi just niisamuti..." ütles vanamees ja pöördus kohe minema. „Kas Lilli jäi sinna või?"

„Ju jäi. Eit läks ise apteeki rohu järgi..."

„Ah siis arst ikka käis?"

„Käis jah. Ära sa aga jälle liiga kauaks jää, tule ikka õigeks ajaks koju. Ja sina kah, Arnu! Kus kohta sa's nüüd silkad?"

„Niisama poiste poole..."

„Ah, mis poiste poole sul ikka vaja minna on!... Võiks ikka ilusti kodus olla ja..." tähendas eit koguni lahke häälega. „Vead oma jälle purju või..."

„Mis asja eest? Tagumist näitan kõrtsmikule või?" vastas poiss tigedalt. „Ju raha su kätte jäi..."

„Jumaluke, just nagu läheks minule üksi seda raha vaja," lõi ema nukralt käega ja astus neist mööda.

Õhtu muutus jälle ilusaks ja soojaks. Sadu lakkas, kerge uduvina langes üle küla. Nüüd vilkusid taevas tuhanded tähed. Kuu tõusis suurena ja punasena, linna poole viiv tee sulas ühte pimedusega, läbilõikav vedurivile jooksis üle põldude. Pääle äsjast äikesevihma tundus õhk palju puhtamana ja kosutavamana kui päeval.

Lüüned läksid vaikides, isa kõige ees, siis Alleksander ja lõpuks Arnu. Nagu ühte perekonda kuuluvatel inimestel tavaliselt, polnud neil rääkida millestki. Ridle süütas piibu, vanamees kirus tööpuudust, Arnu arvas mõttes järgi, kuipalju viina ja õlut saab ta selle poole-

teisesaja marga eest, mis tal on. Nad olid igaüks endaga niivõrt ametis, et ei märganud sedagi, kuis tõttas neile keegi järele.

See oli Peterson.

„Kuule, oodake ometi natuke!" hüüdis ta, rühkides lõõtsutades lähemale. „Ära väsitate!... Huu! Ei saa ega saa järele..."

Eesminejad seisatasid silmapilguks ja ootasid.

„Kuhu sa nii kauaks jäid, ma mõtlesin, et sa juba läinud oled," ütles Ridle.

„Pesemine võttis aega... Aga kuhu teie nii kibedasti rühite?... ‚Kabareesse' või?"

„‚Kabareesse' jah..." vastas vanamees. „Kuhu kohta sa, väikese rahaga mees, ikka mujal saad.... No küll andis aga, kurat, tugeva hoo vihma!..."

„Jah, andis ikka küll... Ma sellepärast ei rutanudki. Arvasin, et kuhu sihuksega ikka minna on."

„Ei me oma poistega küsind kedagi! He, he! Muudkui vajume aga... Ah jah, kas sa uudist kah kuulnud oled?" küsis ta.

Peterson eitas.

„Marie hakkab surema," seletas Arnu isa eest.

„Marie? kelle Marie?"

„Eks Põllu Marie ikka."

„Põllu Marie?! Ja hakkab surema?"

„Surema, surema, jah."

„Ei mina põle midagi kuulnud."

„Jah, olla omaga juba päris läbi kohe..." seletas vana Lüüne tõsiselt. „Meie eit oli sääl. Ann toonud tohtri kah välja ja... Aga ega see tohtergi surmale vastu saa... Muudkui lõpp käes ja asi sühuke..."

„Või nii otsas juba, vaeneke..."

„Jah... Kus sa praegu tööl käid?"

„Saeveskis... Eh, oli ikka mõistlik tõsine tüdruk teine..."

„Kelle saeveskis sa käid?"

„Juudi omas."

„Aga sääl olla ju mõned lahti saanud... Nagu Iivan ja..."

„Ju said, jah."

„Ei tea, miks?"

„Nüüd saeme ainult ühe vahetusega."

„Ah soo."

Tekkis lühike vaikus.

„Kooliga oled's nüüd läbi ikka?" küsis Ridle.

„Jah."

„Edasi kah veel lähed?"

„Ei vist lähe."

„Arvad, et ei maksa või?"

„Küll nüüd ikka maksaks aga... Noh, väga lihtne takistus: pole raha."

„Ega siis muud, kui hakka aga kohta otsima."

„Ei ma otsi sedagi enne, kui kroonuteenistus kord juba seljataga on."

„Ah jah, sul on ju see kah alles ees."

„Ees teine sinder, jah."

Tee läks kõrvuti ojaga. See oja tuli rabast ja ta vesi oli tumepruun nagu kohv. Ta ronis vaikselt läbi tihedate lepapuhmaste, mis katsid mõlemat kallast. Pimeduses näis, nagu poleks need sugugi põõsad, vaid inimesed, kes seisavad ridamisi teeveerel. Linn säras lugematute elektritulede hiilguses, nägematu, kuid kuidagi kohutavselgesti aimatav, otsekui tuhandesilmaline hiiglane, kes varitseb küürutõmbununa lähenevat saaki.

Alevi vahel seltsis minejatega salk mehi. Kaks või kolm neist olid vana Lüüne tööseltsilised, samuti täna vabastatud. Nad olid pahurate nägudega ja rääkisid ainult näljast, mis neid ähvardab. Tõesti ei teadvat nad, mida pääle hakata, sest nagu igal pool jutustada teatakse, vabastatakse töölisi niiviisi pea igast vabrikust.

„Ju näeb, mis sellest asjast niiviisi välja tuleb..." nokutas pisuke, punase habemega mehenäss oma suurt pääd. „Töölt lastakse lahti, aga keegi ometi seda ei õpeta, kuidas võib elus inimene ilma toiduta läbi saada..."

„Noh, sa saad ikka kuidagi läbi, sul põle perekonda... Aga mis siis meiesugused peavad tegema, kellel tuba inimesi täis on," vastas Lüüne. „Ja iga suu tahab leiba ja leivakõrvast..."

„Jah, ju ta on ikka hull küll, see praegune aeg..." ohkas kõvera ninaga lukksepp murelikult. „Aga näed, jootmine aitas — Peeter jäi..."

„Peeter, he, he, he!" hirnus punapää. „Mis sina ennast Peetriga võrdled... sa tahad oma palka alati tervelt koju viia..."

„Või jood ta üksi maha," lisas Lüüne.

„Nojah, aga määri ja mahkelda ka sedasi, nagu Peeter, küll sa siis tööd leiad," seletas kolmas juurdetulija, pikk, kõhetu valaja, kes polnud viitsinud oma nägugi korralikult pesta. Ainult suu ümbrus oli enam-vähem puhtam, kõrvatagused ja otsaesine näisid aga sama tahmastena kui töölt tulles, rääkimata veel kaelast ja lõuaalusest. „Kas ma ei näinud või, kuidas ta lätlasega laupäeva õhtul ‚kabaree' tagatoas praalis!... Nii kui mind märkas, nii kohe pööras selja..."

„Jah, on ikka kintsukaapija küll, kurat!... Ja valetab teiste pääle kah meistrite ees... Kuhu kohta te esmaspäeval kõige päält vaatama lähete, mis? küsis Lüüne.

„Kuhu kuradi kohta saa ikka minna tead..." kehitasid mehed õlgu, sest ükski ei tahtnud teisele avaldada oma salajast kavatsust. „Põle vist ikka midagi pääle hakata... Või tead ehk sina midagi paremat?

„Ah mina...? Jah, tean küll..."

„Noh?" küsisid mehed nagu ühest suust.

„Asun oma tubakapeenarde kallale... he, he..." hirnus Lüüne.

„Sul ometi sedagi teha..." naersid mehed, „meil aga põle tubakaid kah..."

„Tulge kord juudi juurde, ehk saate sinna," soovitas Peterson.

„Juudi juurde!" hüüdis Lüüne ja lõi käega, sest sinna kavatses ta ise minna. „Juudi juurde?! Rumalus!"

„Kes teab, ju võiks kord minna kah..." tähendas punapää.

„Võiks? No miks siis ei või, kui sul seda aega nii palju raisata on! Kas te's ei tea, sääl nüüd ainult ühe vahetusega töötatakse!... Ainult päevasega üksi, tähendab..."

„Jah, ega siis küll maksa..." nokutas lukksepp, „siis ei maksa jah."

„Kus ta's maksab! Te ju tunnete mu üürilist?... Teate, see venelane, Iivan... ta sai ju kah juudi juurest lahti."

„Siis lendas neid ikka üsna hää ports kohe, aga...

tänagi võeti üks juurde..." tähendas Peterson flegmaatiliselt.

„Ju siis muidugi, kui mõni ära jääb... Aga mine tea, millal sedasi juhtub... Nüüdsel ajal veel... oi jessuke...! igaüks hoiab küünte ja hammastega kohta kinni..."

Üsna varsti jõudsid mehed ‚kabaree' ette. See oli Vaeste-Patuste alevi kõige odavamat sorti kõrts, porise, valgustamata laadaplatsi serval. Ta asus ühekordses puumajas, mille aknaid kaunistasid vesihallid luugid ja mille katus oli paigatud ja lapitud nagu vana riie. Ruudulise klaasukse kohal seisis kõverate tähtedega joonistatud silt „Restaurant". — Kabareeks hüüti teda pääasjalikult sellepärast, et siin käis juba ammu ajamas oma äri salk elatanud lõbunaisi.

Kui Lüüne oma kaaslastega kõrtsi astus, võeti neid vastu valjude hüüetega. Peaaegu kõik siinviibijad tundsid neid isiklikult ja peaaegu igaühel oli neile midagi öelda. Vanale Lüünele hõigati, et ta olevat jäänud pisut hiljaks, sest ettekandja-Liisi kadunud just praegu kellegi teisega tagumisse tuppa, Petersoniga löödi kokku. Arnule karjuti kuskilt pimedast nurgast:

„Ohoi, kus su lõõts on, mõse?"

„Mis sa, kopsik, kisendad!" vastas poiss vanamehe-liku tõsisusega.

Vanad asusid laua veerde. Lüüne tellis kohe soru viina, teised kolm kokku kaheksa pudelit õlut. Vaevalt said nad aga suud märjaks teha, kui hakkasid jälle väsimata visadusega kiruma seda neetud tööpuudust.

„Mis muud, kui vaja lapsed üles puua," tähendas kõvera ninaga lukksepp.

„Vaja üles puua teised jah," kinnitas Lüüne.

Punaste juustega mehenäss lisas aga hirnudes:

„Või laseme soolikatele jätkud juurde panna, et toit kauemini sees seisaks... He, he, he!"

„Ridle, Peterson ja Arnu istusid vanadest pisut eemale, tagumistesse tubadesse viiva ukse kõrvale. Nad olid siin nagu kodus, vabad ja lohakad, sest see kõrvulukustav lärm ja hapuka õlle haisuga segatud tubakaving oli neile juba ammu verre imbunud.

„Ei tea, mida me kõige päält tellime?" küsis Peterson, kummardudes hooletult üle laua.

„Mida aga hääks arvad," vastas Ridle.

„Noh, viina ikka, mis siis muud," ütles Arnu, „mul on kah täna poolteistsada marka... Arva välja, palju nina pääle läheb... Ma arvan et..."

„Ah tühja siin arvata," lõi Peterson käega. „Ju me pärast hakkama saame..."

„On õige," nokutas Ridle.

Ja siis algas see mõttetu, haiglane enesetapmine, millest ammutab riik oma sissetulekud ja millele kutsuvad inimesi iga päev tuhanded ajalehekuulutused, sajad ilustatud vaateaknad ning suurepärased reklaamivõtted. — Tulge kõik, kes te vaevatud ja koormatud olete, siit peate te unustust leidma. —

30.

Milline oli õieti too öö, seda Ridle ei mäletanud, kuid et ta sisaldas palju püörasusi ja elajalikkust, selles võis ta olla koguni kindel. Kui ta vähe aega pääle kesköõd uulitsale astus, oli ta peaaegu kaine. Ta oli välja jõudnud seisukorrani, mil muutub pää, vaatamata joodud

alkoholi rohkusele, uuesti selgeks. Nüüd hakkas teda vaevama nõrk, kuid tüütav igavusetunne, nagu ikka pääle sääraseid pööraseid öid, mil lõi tas jälle lõkkele too meeletu tuli, mis litsus teda vahete-vahel koguni madalale, neljajalgse tasapinnale.

Pikkade, loivivate sammudega hakkas ta edasi astuma mööda sillutamata uulitsat, suundudes mööda risti-rästi jooksvaid põiktänavaid linna poole. Oli udune, hall hommik, mida muutis vähe viluks mere lähedus. Taevas oli täiesti selge, ühegi pilveribata silmapiiril. Sügavsinisena, vähe kahvatuna kummus ta üle maa. Idaserv roosatas nõrgalt, lääs aga näis pisut rohekas, otsekui heidaks talle oma värsket kuma südasuve priske haljus. Tuult peaaegu polnudki, linna kohal lömitas pühalik, koguni igavavõitu rahu. Kuskil kaugel-kaugel, liikumata udumüüri taga lõi kell kolm.

Ligi tund aega hulkus Ridle sihitult mööda uulitsaid, käed sügaval mantlitaskutes. Endalegi märkamata oli ta sattunud linna vastasservale ja seisis järsku vastamisi mingi laia, tühja väljaga, mille kaugemas sopis kössitasid hiiglavaremed. Udu venis kuidagi aeglaselt-aeglaselt üle uulitsa, otsekui veaks keegi tihedat, vesihalli loori. Ridle astus natuke aegamööda välja lõikavat rada varemete poole, kuid pöördus siis ning läks mööda pahemat kätt viivat põiktänavat mere sihis.

Kui ta niiviisi jälle ligi tund aega oli hulkunud, tärkas tal äkki meelde, et ta peaks koju minema. Nüüd sammus ta kiiresti ja jõudis ‚kabaree' ette juba üsna varsti. Parajasti, kui ta pöördus alevi poole viivasse tänavasse, nägi ta poiste salka, kes tuli põiki üle laadaplatsi. Teiste seas olid ka Arnu ja Peterson, kes seletasid apaatiliste häältega, et eila olevat asi läinud tõesti

kurjaks. Kui Ridle „tolle" ettekandja-preiliga kuhugi tagumisse tuppa kadunud, vajunud nemadki „Liblikasse" ja praalinud sääl kuni hommikuni.

„No olid sääl kah memmed, kurat võtaks...!" naeris Arnu väsinud häälega.

Ta seisis vaevalt veel jalul. Noor, kõhn ja haiglane, kurnas ta joomisega oma keha viimse võimaluseni. Ta oli nagu tõvevoodist tõusnud, roidunud ja nõrk. Ta põlved nõtkusid iga sammu juures, ta nina oli veidralt teravaks jäänud ja ta kondiline nägu näis kahvatuna nagu lina. Terve kodutee öökis ta valusa häälega ja kui ta viivukski peatus, vajusid silmad kohe kinni. Siis nägi ta igasugust risu ja rämpsu, mis ähvardas alalõpmata ta üle kokku langeda, veriseid, näruseid riideräbalaid, purustatud liikmeid, jäledaid verelompe jne., otsekui kõnniks ta läbi suure tapamaja, kus tapetakse ainult inimesi. — See oli algav deliirium, mis teda ähvardas. —

Juba väraval sattusid nad emaga vastamisi.

„Kuule, kuidas te täna nii varakult koju saite?" küsis vanake pilkavalt, „mõtelge — kell alles kuus! Al-les kuus! Kas te's tõesti enam kuskil aega viita ei saanud?!"

„Ei saanud jah," vastas Ridle tigedalt.

„Jumala eest, ma ei oska enam a-d ega o-d rääkida! Õhtul minnakse, aga alles hommikul tullakse...! Kas teil's põrmugi sellest rahast kahju pole, mis te niiviisi läbi lagastate? Võtke kord aru pähe ja mõtelge järele! Suured, valmis mehed mõlemad, aga ei oska korralikult elada! Ma tahaksin teada, kust me tuleval nädalal süüa saame? Kas vanamees teiega ei olnud?"

„Põle teda näinudki," ütles Arnu. „Kas ta's ise ei tea, kus ta käis?"

„Eks mine küsi ta käest! Otsi ta kurat alevilt üles ja küsi. . . !"

„Siis ta on tulemata või alles?" naeratas Ridle suunurkadega.

„Irvita aga, irvita, jah!" karjus ema. „No mis te siin veel seisate, nagu peletised, vaadake, et te tuppa saate! Ja sina, Arnu, kah! No täna pead sa oma vesti saama, pane aga tähele! Või tema kah mul öö läbi kadunud!"

„Kus ma's üksi pidin tulema. . . öösi. . . Teised kõik jäid. . ." kogeles poiss, taandudes ettevaatlikult värava poole, sest täna võis asi tõesti lõppeda halvasti.

„Soo! Kas ei oska üksi tulla või?!" küsis eit pilkavalt, kuid ei läinud siiski käsitsi kallale. „Eks kolistage endid's tuppa, Lilli annab teile süüa kah. . ."

„Kas sa's meid täna ilma jätta ei taha?" küsis Alleksander naeratades.

„Ega see teile just palju oleks."

„Kuhu sa ise lähed?" küsis Arnu, kes otsis lepitust.

„Kuhu ma's ikka lähen. . . Mariet pesema," vastas ema.

„Mariet pesema?" tõmbas Ridle silmad vidukile, „surnud?"

„Jah, seda inimest pole enam. . ."

„Aga kuidas?. . . Millal?. . ."

„Eks öösi ikka. . . Lilli oli parajasti sääl. . . Magage endid lõunaks välja, ehk tulete siis kirstu panema kah. . . Kui Lilli ehk magab alles, eks võtke siis ise söök kapist välja. . . Muud ei ole kui heeringad ja leib. . . peate sellega leppima. . . Ah jah, pliidi pääl kannus on vist vähe külma teed kah. . ." hüüdis ta veel uulitsalt, „tellige Lillit, ehk ta soojendab. . ."

Kuid vennad ei mõelnudki söömisele. Arnu heitis kohe voodisse, rõivastes, nagu ta oli, ning uinus raskesti. Ka Ridle mõtles, et oleks vaja pisut puhata. Kuid et uni ei tulnud, istus ta laua veerde ning hakkas piipu suitsetama.

Umbes paari tunni pärast jõudis ema leinamajast tagasi. Nad olevat kadunukese valmis seadnud tolle viimse teekonna tarvis, mis seisab tal ees. Ta heitis magavale Arnule poolkõõrdi pilgu ning küsis tagasihoitud vihaga:

„Ega vanamees ole ikka veel tulnud?"

„Ei ole."

„No on see ka inimene, jumal hoidku küll!" siunas eit. „Vana mees ise, juuksed juba hallid pääs, aga pole sedagi taipu teisel, et tuleks õigel ajal koju. Andku ikka Issand igale mehele vähe rohkem mõistust...! Õhtul juba läks, aga ikka veel pole suutnud omaga nii kaugele jõuda, et võiks tulema hakata! Aga vaat', kui pole enam pennigi leiva ostmiseks, küll siis silmad lahti lähevad!"

Ta pöördus Volli poole, kes oli juba ammu rahutuks muutunud, ning lisas kurjalt:

„No mis sa rebid sellest tekist! Kui sa enam magada ei mõtle, käi voodist välja!"

„Ma'i taha veel... külm..." piiksus poiss.

„No ole siis vait!" Ning jälle Alleksandrile: „Ja sina selle Arnuga kah...! Mis sa tühjast taga vead, näed küll, mihuke korbiitsakas teine on...! Nagu surmavari veel...!"

„Mis mina talle teha võin! Ega ma teda's matakaga koju saa!" lõi poeg käega.

Ema, rahutu ja pahane, hakkas kähku ümber rõi-

vastuma. Ta rääkis ainult sellest hullust vanamehest, kes tahab vist tõesti tervet perekonda nälga juua. Mõtelgu Alleks ainult: Mineva laupäeva õhtul pommeldas ta läbi tervelt kuussada marka! Ja ega see üksi ole! Sääl parandab ta ühele toobi, teisele paja või panni, kolmandale tabaluku, — ikka oma kolm-nelikümmend marka: — see raha läheb puha! Aga nii kui tema, eit suu lahti paotab, nii kohe öeldakse, et ta on halb, et ta tahab ainult riielda. Ei, tõesti läheb elu nii hulluks, et ei oska mõeldagi enam...!

„Katsu talle rohkem korda teha," ütles Ridle.

„Kellele? Vanamehele?"

„Nojah."

„Sühuksele teeb keegi veel korda! Nüüd ta on ju just kui haige selle viina järgi... Oli aeg, kus ei võtnud teine tilkagi, nüüd aga muudkui lakub aina..."

„Aga Arnu? Millal siis see tattnina nii suureks topsisõbraks on saanud?"

„Ah poiss või...? Ju ta mineval sügisel hakkas... Ja arvad, kes tedagi õpetas? — Ikka see vanamees! Võttis poisi kõrtsi ligi, pakkus, noh, sühukse satika asi on ju teada... Purjusolemine on neile nagu uhkuseasi..."

„Kas Lilli kah kuskil käis, on teine nii väsinud näoga?" küsis Ridle.

„Ei käinud... Kus see veel käib?... Ligi poole ööni istus Marie juures..." Ning sosinal: „Eks vaata teda hästi teravalt!"

„Seda ma nägin juba eila," vastas Ridle ükskõikselt. „Ei tea, millal ta just suri, see Marie?"

„Kella kaheteistkümne ja ühe vahel," seletas ema, „ja oli ikka vaeneke enne piina küll näinud... Hulk

aega päris karjunud... Teadagi, kui sa enam niipalju õhku ei saa, et hingata võiksid."

„See on tiisikuse asi ikka."

„Jah... Arst oli õhtul öelnud, et kopsusid polegi enam..." Ning alandades hääle sosinaks: „Pääasi oli aga see, et ta juba kauemat aega raskejalgne oli..."

„Ja-jah?"

„Jah, päris tõsi kohe! Ma arvan, et see ta võttiski... Teadagi — laps hakkas alt vajutama... Arst oli kah pärast Anule omale öelnud, et kui tiisikus ta jätabki, siis võtab sünnitamine ta ikka. Mis tast's veel järel oli, luu ja nahk..."

„Jah, ju ta oli ikka kõhn küll," nokutas Ridle tüdinud ilmel.

Sigis minutiline vaikus, mida segasid ainult üksikute hoogudena vastu aknaid paiskuvad tuuleiilid. Tasakesi ja kartlikult lõgises ukselink, vaikis siis, lõgises jälle, vaikis ja lõgises. Ja nukras hommikuähmasuses tekkis tunne, nagu seisaks keegi kuskil nägematus nurgas ja piiluks salakavalalt toas vestlevaid inimesi. Arnu, surmani väsinud, oli tukkuma jäänud ning hingas sügava, aeg-ajalt katkestatud kahinaga.

„Jah, nii ta on, see elu..." nokutas ema Lüüne nukralt. „Küllap on juba igaühele ette antud, kui kaua võib ja peab ta ilmas rändama... oi jäh... oi jäh..."

Ta tahtis nähtavasti veelgi midagi lisada, kuid jättis selle tegemata, sest samal pilgul katkestas flegmaatilist hommikurahu pisut liiga tugev koputamine.

Ridle tõstis kulme ja ütles:

„Jah, palun."

31.

See oli Anna.

„Kas uudist ka kuulda tahate?" küsis ta naerdes.

„Mis uudist sul siis rääkida on?" kohendas Kati tusase näoga akna eesriide kallal.

„Seda, et sul oma kallikese eest muretseda ei maksa."

„Andrese eest või?"

„Tema eest ikke... he, he... kelle muu eest's veel..."

„Kus ta's on?"

„Kus mujal kui Jakobi juures. Ma tulin just säält... Tõin paar naela suhkrut... Ütles, et magada teine ühes oma kolme sõbraga nagu norinal ta tagatoas."

Ta naeris lõginal, riivas Ridlet himuka pilguga ning tähendas nagu mööda minnes, et temagi vana olevat alles kadunud. Kuid juba järgmisel silmapilgul muutis ta näo väga vihaseks ning seletas heleda häälega, et säärane olevat ju ikka vaese naise elu, kes saanud kaela va' joodikunäru. Muudkui hari ja kasi teist nagu lojust, aga vaat', kui koju tuleb, siis jookseb silmi kinni kah veel.

„Eh, tõprad on nad kõik, pole üks parem kui teine," ütles Kati oma alatise ägedusega. „Sinu Iivan on ometi noorem, aga mis ma's oma vanast pean arvama!... Päris hale näha, kuidas kögiseb ja rögiseb teine... aga vaat' laupäeva-õhtul on jalgu rohkem kui vaja..."

Ta tõmbas tuhvlid jalga ja läks kööki, suu ühtelugu täis sõimu. Iga kirvehoobi järel, mille ta puule

andis, ütles ta mõne ähvardava lause. Anna, kes istus ukse lävel, jalad laiali ja paljad käed ümber põlvede, toetas teda sõbralikult. Kui meeste kirumine juba tüütama hakkas, arutasid nad kaua, kas oleks Marie surnud, poleks ta mitte olnud raskejalgne, tuletasid siis meelde mingi ununema kippuva loo Matvei Hildast, läksid lõpuks üle eilasele juhtumusele Martaga ning kinnitasid teineteise võidu, see olevat lihtne laim. Vaene lapsuke olevat saanud sugeda vähemagi põhjuseta. Alles siis, kui torm juba möödas olnud, kuulnud ema ühelt oma tuttavalt, et lugu pole olnud sugugi nii, nagu kädistas see sulgedega toonekurg, vaid koguni teisiti: tüdruk nimelt — leidnud rahakoti...

„Aga tead, miks asi varguseks tembeldati?" sosistas ta pääd pisut ette ulatades.

„Noh?"

„Kotis olnud mitukümmend tuhat marka!..."

„Oi jessuke!" imestas Anna ja ajas silmad pärani, „või nii palju!"

„Jah... Aga sa ju tead, mis seadus ütleb!..."

„Seadus ütleb, et kolmandik leidjale."

„No vaat'! Ja see on üsna kindel, et asi nii oli!" sai eit tulivihaseks. „Marta läks varastama?... No ütle mulle, Anna, — me oleme juba mitu aastat siin kõrvuti elanud, — kas on sul selle aja jooksul midagi kaduma läinud? Noh, eks ütle, Anna!"

„Püha jumal! Siin majas?!" ajas küsitav silmad pärani. „Ä'ä räägi parem, Kati! Ma ütlesin Iivanile õhtul kohe, et see on kõige rumalam vale! Aga mis neil viga last süüdistada, kui see päälegi nii noor ja rumal on, kes veel oma eest seistagi ei oska. Ma pidin sulle juba siis ütlema, kui sa tüdruku kallale jook-

sid, et jäta laps rahule ja vala kõige päält sellele pika sabaga nuumhanele paar tükki üle kaela, et kas sa's aru ei saa, kuidas ta luiskab!... Aga mis sa teed või oled... Ta ju õigusemees päälegi... politsei ligi ja... No ma ütlen sulle, Kati, oleksin mina sinu asemel olnud ja oleks ta minule seda sajamargalist pakkuma hakanud, ma oleksin siis ikka natuke teada annud sellele põrssale...! Kas sa's tõesti kohe ei mõistnud, et see puha vale on?"

„Mis asja?... Sa mõtle ikka järele... Mina või mõni teine, sühuke asi teeb kõik pääst segaseks," lõi eit käega, „igaühe, ole kindel! Just nagu puuga vinnas kõrva taha... Varas! Sa jumal küll, terve oma eluea olen ära elanud, ikka peost suhu, keegi pole veel kaevata võinud, et ma millessegi olen puutunud... nüüd aga tuleb üks neetud rikkusekott ja lorab su sühukseks tornipoisiks et!... Ja see praht sääl pööningul, — võib olla, et ta juba Kristjanist saadik sääl vedeles..."

Kuid too viimane asjaolu tegi ta meele siiski segaseks ning ta küsis Annast mööda vaadates:

„Kuule, kas sa tead ehk paremini, kuidas see eilane riid sääl ees-alevis oli olnud?"

„Ah Matvei Hilda asi või?"

„Jah."

„Mis muud, kui karand sellele teisele kahe peoga karvu kinni ja... He, he, he!"

„Ei tea, kes see peksasaaja pidi olema?"

„Üks aleviplika... ma ta nime küll ei tea aga..."

„Ja muudkui karvu kinni ja... kahe käega?..."

„Kahe käega jah! Läinud ilusti juurde, vaadanud kord hästi uurivalt otsa ja..."

„Ei tea, mispärast?"

„Noh, võid juba aimata, mispärast sühuke lehm teisele kallale jookseb... Eks ikka poisi pärast!... Eks see aleviplika oli ta sõnni üle võtnud..."

„Ah se-da-si... Kas sa ikka näe, kus kah süda tüdrukul! He, he, he! No kuidas selle teisega's oli olnud, teab, kas oli vastu kah hakanud või?..."

„Arusaadav, et ikka... ja nii tublisti veel et... Hi, hi, hi! No küll oli tore olnud, kui tõmmanud teised nagu kaks kukke!... Ikka: pliks-plaks! ja pliks-plaks! Ja tead veel, kes nad lõpuks teineteisest eemale kiskus?... He, he... kordnik!"

„Kordnik? Päris politseikordnik kohe?"

„Kordnik jah! Oli parajasti sel ajal pääle juhtunud, kui Hilda vastast patsipidi mööda jalgteed edasi lohistanud... Hi, hi, hi! Tahtnud ülessi-alassi ikka kinni viia!"

„No oleks alles nali olnud!"

„Kus sa sellega! Hii! Ma ütlen, Kati, ma oleksin juba hommiku vara sääl olnud ja vana-Liisule õnne soovinud!"

„Oleksid aga soolvett jälle saanud!... He, he..."

„Või minupoolest midagi muud! Selle nalja eest oleksin ma omale paar toobritäit kaela valada lasknud... No ju nüüd näeb, kas kipuvad ise salgama kah või.... No aga tulgu ütlema, et pole õige!... Kui juba sühuke inimene räägib, kes ise oma silmaga näinud on, siis..."

„Ah siis on ikka päris kindel kohe?" küsis Kati.

„Noh ikka kindel, Petersoni Elli oli ju juures olnud."

„Ja jah." Ja Volli poole, kes vänderdas tast mööda, uksest õue: „Kuule, kuhu kohta sa jälle silad?"

„Välja..." viiksas poiss kartlikult, sest ta nägi, et eit pole kuigi hääs tujus.

„Vaata, et sa ennast ei külmeta! Sooja nahaga..." Kuid vaevalt paar minutit hiljemini jooksis poiss tagasi tuppa.

„Isa tuleb, isa tuleb!" kilkas ta.

„Isa?! Mis sa lorised? Kui kaugelt?" karjus eit üle padade mulina. „No tolgenda aga jah poolalasti väljas! Käi tuppa, Lilli tõmbab sulle püksid jalga! Kui kaugelt isa tuleb?"

„Üsna ligidalt... ja kus laulab isi..."

Tõesti võis kuulda läbi hommikuvaikuse kriiskavat laulmist, mis näis lähenevat.

Eit hakkas kohe valmistama lahingu vastu. Ei, nii ei jäta ta talle tõesti, sellele lakekrantsile! Kui mitte muud, siis vähemalt sõimata peab see häbemata vanamees ikkagi saama! Ja Issand Jumal! — nüüd, natuke enne lõunat saab inimene koju!

Ta ei tihanud istuda toas ning jooksis mehele välja vastu, käsivarred paljad nagu poksijal. Iga silmapilguga kasvas tas viha ja ta oli päris kindel, et poleks tõesti palju, anda mehele paar pügalat lõua alla. Kas on see veel kellegi perekonna toitja, kes lakub ringi ligi paar päeva järgemööda! Ei mingit muret, ei vähematki hoolt! Muudkui tuleb ainult lauda ja õgib! Aga kust see toit võetakse, mida ta ükskõikselt alla kühveldab, seda ta ei küsi!...

Ta läks ruttavate sammudega väravale ning vaatas linna poole. Mõne vakamaa kauguselt tuikus lähe-

male vana Lüüne. Ta oli täiesti purjus, kukkus igal kolmandal sammul ja karjus korduvalt ning viisita:

„Issand oma vihaga,
Ära sa mind vihtle...
Sest su viht on tuhaga,
Vitsaga mind nuhtle..."

Paremas käes kandis ta aga mingit valget pakki, mis tiirutus iga kord, kui ta kukkus, kõrgele pää kohale.

„Noh, eks mine talle vastu ja aita ta vaeneke ilusti koju," naeris Ridle väravalt, sest ka tema oli kuulnud lähenevat laulukisa ning vaatama tulnud, kes see sääl nii mehiselt röögib. Pikk piip pahemas suunurgas ja käed taskus seisis ta seljaga vastu seina ning kordas: „Mine, mine, päris tõesti ikka mine!"

„Küll ma talle viinaninale lähen!" vastas eit vihaselt. „Noh, eks ütle mulle nüüd, kas see on veel inimene?..."

„Aga kes siis? Ikka inimene."

„See? Inimene? Sühuke's veel mõni inimene! sajatas eit.

Aga ikka enam hoogu sattudes: „See on päris neljajalgne loom! Päris loom jah! Päris laudast välja lastud loom kohe! Ini-me-ne! Ptüi!"

„Nonoh!" venitas Ridle ja naeris ikka veel.

„Pole siin nonoh midagi! Säärane peab veel perekonna eest hoolitsema! Kui sa täismees oled, siis mine talle vastu ja näita, kust tee tagasi läheb! Sühuke peletis! Keegi ei näe talle kuskil hääd keretäit anda!"

„Mis sa teda ikka nii nead!" ruttas Annagi vanameest kaitsma.

„Aga mis ma's niisugusega tegema pean? Paitama või?"

Vanamees, kes oli jõudnud juba üsna lähedale, võttis mütsi pääst ning ütles lällutades:

„Te-re-e!. . ."

„Mis tere? Vaata, et sa vastu molu ei saa!" karjus eit.

„Uuh, ära räägi... na-aine... Pe-peaks sa teteadma, ku-kuidas maakera täna kü-külge kisub..." vastas joobnu ja langes jälle ninali, „ko-kole kohe, kui tu-tugevasti!... Mu-muudkui kuku a-aina... Uuh..."

Vihane naine jooksis ta juurde ja tiris ta püsti. Räpakalt tõugates hakkas ta teda tuppa vedama. See on vist ilus, oma nina niiviisi täis imeda! Nüüd terve küla vaatab ja naerab: Lüüne Andres tuleb alles pühapäeva-lõunaks!... Oh seda häbi, oh seda häbi küll...

„Lilli, ä'ä teegi voodit üles, las see tõbras käänab enese kohe põhku!" hüüdis ta tüdrukule, kes seisis särgiväel voodi ees ja oli ametis selle kohendamisega. Ta oli ärganud praegu alles ja püüdis rutata, sest ta ei tahtnud, et teised teda niiviisi näevad. Raskejalgsus oli juba silmitorkav ja ta katsus hoida kõhtu rohkem taha, et paisuvad kehavormid nii esile ei tükiks.

„Kuule, kellele sa ütlesid ‚tõbras'?" küsis vanamees ja põrnitses naist oma joomisest punaste silmadega.

„Sinule!"

„Mi-is?! Minule?"

„Nimelt sinule!"

„No-noh, pane tähele, eit!"

„Mis pane tähele?!"

„Sa saad kah veel! O-oota sa!"

Ja eit pidigi ootama, sest ähvardaja oli nii lõtv ja unine, et ei suutnud omal jõul isegi voodi juurde tuikuda.

Mariet kirstu panemas oli terve küla. Pika, veniva tooniga lauldi lahkunule viimsest jumalagajätust ja lootusest näha üksteist kuskil teises ilmas, kõrgete tähtede taga. Sääl ei ole ei kiusu, ei kadedust, ei vihkamist ega valu... Maistest askeldustest võib sääl puhata väsinud hing... Nagu vilkuv täheke vaatab ta üle porise ilma, mis pole muud kui suur hädaorg, õnnistades kõiki, kõiki... Neid, kes olid kallid ta südamele, kui ka neid, kes valmistasid talle palju valu ja vaeva. „Surm, — see on pääsmine!" hüüdis rasvane köster ja tõstis silmad teatraalselt lae poole. — Ja otsekui võiks sääl, tollel tahmasel, tiisikust sigitavat niiskust laotaval lael tõesti midagi näha, seirasid kõik toasolijad jutlustaja täissöönud pilku. —

— — — Tema aga, see, kellele sellest kõigest räägiti ja lauldi, lamas rahulikult, käed risti kõhnadel rindadel ja mirdipärg juustel. Näis, nagu kuulaks ta naeratades neid võlsse ülistusi, tema, — kõigist põlatud ja pilgatud. Küünal leegitses vaikselt päitsis, varjud tantsisid valgel surilinal, üks kärbes, kes haistis juba kooljalehka, jalutas rõõmsalt üle ta pisukese, terava nina, kadudes söörmesse. Öösi, mõni minut enne surma, oli Marie ahastades nõudnud oma kallima järgi ja vist oli too nõrk valujoongi ta suunurkades jäänud tollest viimsest, täideminematust armuhüüust.

32.

Pääle Ridle Võsalt lahkumist muutus Ilse elu koguni kurvaks. Tulid pikad ja igavad nädalad, mida ilustasid ainult laupäevade ootused, mil saaks ta jälle näha oma kallimat. Ta uned olid täis igatsusi, päevad täis unistusi, hämarad suveõhtud täis sentimentaalset melanhooliat. Juba esimese nädala jooksul hakkas teda vaevama mitte millegagi põhjendatud tunne, nagu poleks tal enam ühtki lootust, tunda veel kord oma ümber kallima hellitusi, et ta ei tule teda kunagi enam vaatama ja tal on võib-olla juba praegu keegi teine, keegi enam kohane kui tema, elust ja õnnetustest jalge alla tallatud vaene tütarlaps.

Säärases kartlikus ootuses saabus esimene laupäev. Juba hommikul muutus ilm ilusaks ja selgeks. Toimetades vaiksena õuel nägi Ilse nagu läbi une, kuis selgis taevas ikka enam ja enam ja kuis muutus külakest ümbritsev metsa riba kuidagi selgeks-selgeks ja teravjooneliseks, otsekui oleks keegi ta eest rebinud pilkupaeluva loori. Aga see ilugi oli talle täna vastik, sest ta tuletas talle jälle meelde ta lootusetut ootust ja igatsust.

Ent Ridle tuli siiski. Tüdruk magas juba, kui ta kartsast kaudu üles ronis. — Siis saabus veel mitugi säärast laupäeva, ja siis tundis Ilse enda jälle kuidagi õnnelikuna. —

Kuid kord, ühel septembrikuu pühapäeval juhtus midagi üsna harilikku ja igapäevast, mis tilgutas aga pehmeloomulise neiu õnnekarikasse koguni mõrudat mürki.

Parajasti, kui Ilse ja Ridle mööda kitsast heina-

maa rada raudtee poole sammusid, hüüdis keegi kuskilt põõsa tagant:

„Tere õhtut!"

Ridle, kes neiule midagi jutustas, pööras pää ja vastas rahulikult:

„Tere jah."

Ta nägi motorist Kiiska, kes seisis lopsakalt laiutava pajupuhma kõrval, selg vastu jändrikku männitüve, ning küsis naeratades:

„Mis sina siin's seisad?... Tunni pääl oled või?"

„Tunni pääl jah..." vastas poiss ja astus teele. „Hulkusin niisama ajaviiteks... Kodus polnud midagi teha, hakkas igav ja... Pidin just praegu raba veerde vinnama ja mõne noore kase lõikama... kuulsin aga jutumõminat ja jäin ootama... Aga vabandust, ma vist eksitan teid?" naeratas ta järsku kõveralt, kuid püüdis oma hoolikalt pöetud näole kohe muretut ilmet anda.

„Mis sul siin ikka segada on... või eksitada..." kogeles tüdruk ja punastas, sest ta oleks näinud meeleldi, et Paul neist maha jääks. „Eks tule kah ligi..."

„Kui ma aga siiski ei eksita?..."

„Ah jäta juba kord oma eksitamise jutt!..."

Poiss viskas pooleni põlenud paberossi lompi ning tähendas Ridle poole:

„Kas pole täna haruldane ilm, mis?"

„Jah, on tõesti," vastas Ridle, riivates teda armukadedusest vaenliku pilguga.

Nad sammusid vaikides raudtee poole, kõik kolm kõrvuti. Oli piinlik, raske ja vihastav, sest nii Ilse kui ka Ridle oleksid soovinud meeleldi olla kahekesi. Kiisk püüdis paaril korral alustada vestlust, kuid vaikis lõ-

puks samuti ja vahtis üksisilmi, huuled tugevasti kokku pigistatud, üle kidura heinamaa-maastiku vastu sinetavat taevast, mille sügavas tühjuses kaldus päike ikka enam ja enam silmapiirile. Alles siis, kui Ridle talle jumalagajätuks kätt pakkus, küsis ta kohmetult:

„Kas sa nüüd kuskil tööl kah käid?"

„Praegu küll ei käi," vastas Ridle silmi pilutades, „aga sina? Ikka rabas või?"

„Jah."

„Noh, mehed on nüüd muidugi jälle kõik tööl?"

„Kõik jah."

„Aga Jakob?... Ega's tema ometi?..."

„Tema niisamuti," naeratas motorist.

Ilse tähendas aga nagu vabandades:

„Ju ta vandus küll ligi paar nädalat, et ta oma jalgu enam sinna ei vii ja... Aga mujale kah kuhugi ei saanud..."

Ridle vaikis, muigas ainult suunurkadega ja pöördus kohe minekule. Mõne minuti pärast kadus ta mahajääjate silmist teekäänaku taha.

Vähe aega seisid Kiisk ja Ilse liivasel raudteetammil. Oli ilus, vaikne, vähe kurb hilissuvine õhtu. Mets oli tumm, ükski oks ei liikunud, raba kohale tõusis kerge uduvina. Kuskil kaugel-kaugel ulus koer, väike hall lind kargas oksalt oksale. Ümbrus oli nii läbipaistev, selge ja kerge, otsekui oleksid teda puhastanud miljonid õhupuhastajad.

„Noh, kuhu poole me's nüüd pöörame?" küsis Kiisk, vaadates tüdrukust mööda.

„Eks kodu poole ikka," vastas Ilse.

„Kas sul's sinna nii rutt on?"

„Mis rutt või... aga kuhu meil's ikka minna on..."

Ta nägi kuidagi väga selgelt, kuis rebenes kraavikaldal kasvavalt kaselt kuivanud leheke ja langes aeglaselt-aeglaselt tõrvmusta vette, ujudes selle siledat pinda pidi vähe alamale. Ta jälgis raskemeelse pilguga kaugenevat lehekest ja lisas hajameelselt:

„Ega ole jah kuhugi minna...”

„Miks ei ole...” naeratas Kiisk ja ohkas miskipärast. „Tule muga ühes...”

„Kuhu?”

„Kaski tooma.”

„Kaski tooma?”

„Nojah. Säärase suurepärase ilmaga on ju otse patt praegu koju minna... Mis lõbu võib sulle pakkuda toas istumine... Sa võiksid ju oma tagakambri kah pisut rohelisemaks teha... Varsti tuleb niikuinii sügis ja...”

„Sügis...” kordas tüdruk ja vaatas jälle kordkorralt kaugemale ujuvat lehekest. „Juba ta ongi käes, see sügis...”

Nad pöördusid tagasi karjamaale, sammusid ligi kümmekond minutit vaikides mööda ümmarate künkakeste ja tumeroheliste kadakate vahel vingerdavat rada ning suundusid siis raba poole, mille veerel kasvas riba noori kaski. Vähe aja pärast küsis Kiisk:

„Kas sulle kah kased meeldivad?”

„Meeldivad küll,” vastas Ilse ja riivas teda usutleva pilguga, sest viimasel ajal näis talle, nagu püüaks poiss talle läheneda.

„Ah meeldivad?... Siis me oleme üsna ühesugused... Minul on siis, kui mul kased toas on, just nagu viibiks mu läheduses mingi kallis, ammulahkunud surnu, kellest ei tea ma küll sedagi, kes ta just on... Ja

siis poleks nagu oma nurjaläinud elustki nii kahju... Iseäranis nüüd, sügisel, mil terve loodus juba suremismärke kannab, rahustab mind aeglaselt närtsivate kaskede nukker lõhn... Ärkad vahel öösi ja tunned, nagu käiks keegi hääletult su läheduses edasi-tagasi ja hingab sulle näkku nõrka kurbust sünnitavat kaduvuslõhna..."

Ta võttis teel lebava männioksa ja hakkas sellega hajameelselt juba kolletama löövaid rohukõrsi peksma. Vähese vaikimise järel ütles ta:

„Vaata, Ilse, kui selge praegu taevas on..."

„On jah..."

„Ei ühtki pilvekest tervel suurel, kõrgel kuplil... Kas pole see ilus, mis?... Just nagu klaasist valatud seisab ta meie kohal ja vaatab meid oma emaliku, sügava pilguga. Kiidetakse küll, et kevad olevat kõige ilusam aastaaeg, kuid minu meelest pole see siiski nii... Sest kas võib üldse kujutada midagi suurepärasemat ja ülevamat, kui on seda saabuv varasügis... Linnud ei laula enam, hilisemadki õied pudenevad, aeglaselt-aeglaselt, kuid möödapääsmatu paratamatusega poetab nägematu käsi puude rohelisse lehestikku helepruune laike, otsekui piserduks taevast paakunud verd... Ja kuigi juhtuvad vahete-vahel säärased klaasselged, karged-ilusad ilmad, nagu on seda tänanegi, siiski tundub juba selles suurepärasuseski mingi kurb, hinge värisema panev põhitoon... Eks ole, Ilse?"

„Ei — tea..." venitas tüdruk ja riivas teda jälle usutleva pilguga.

„Ja kas märkab inimene kunagi muul aastaajal oma mõnnetust, võrreldes selle suure, igavese emaga, loodusega?... Ei, ainult sügis näitab meile meie nae-

ruväärset olekut... Jumaluke, kui pisuke-pisuke on inimene selle lõpmatuse kõrval!... Nagu vaevalt silmale-nähtav putukas maantee liivas, kellest võib üle astuda igaüks, kelle võib surnuks tallata samuti igaüks. Ja kui sa seda kõike tunned ja aimad, kas pole siis mõttetu, anda oma pisukestele valudele ja muredele nii suurt tähendust, kui sa ise nii väike-väike ja tähtsusetu oled? Kas pole tõsi, mis? Aga inimene kujutab ju ikka, et tema oma minutiliste tunnetega, oma valudega ja rõõmudega, oma eksimistega ja ahastustega on tähtsam, hoopis tähtsam kui see leht, mis praegu langeb või see õrn-õrn pilveribake, mis tõuseb silmapiirile. Ah kui naiivsed, kui naiivsed me ometi oleme, me rohuliblekesed, kes me end põlisteks hiiglasteks peame."

Ta rääkis vähe kurva häälega ja võttis kergelt tüdruku käe alt kinni.

„Kas sa's pole tunnud kunagi oma mõnnetust, võrreldes looduse vägevusega?" küsis ta ja püüdis Ilsele silmi vaadata.

„Ei... Ma pole sääraste asjade üle järele mõelnud," vastas neiu.

„Sääraste asjade üle ei saagi järele mõelda, seda saab ainult tunda... Sa ei või kujutadagi, Ilse, kui nõrgana ja väiksena näin ma endale vahete-vahel... Mis ma's olengi? — Üks vormitu putukakene, vaevalt silmale nähtav olevusekene selle suure, uhke kuninga riidevoltides, mida nimetatakse looduseks... Niisugustel silmapilkudel, mil must säärane tunnetus võimust võtab, ei suuda ma isegi vihata ega kannatada enam. Milleks seda veel?... Sa nõrk, väike ussike, võid ju teisitigi elada, võid tunda sõprust ja tasast rõõ-

mugi oma virilast olemisest, sest nagu saabub sügis looduses, nii saabub sügis sinugi elus... Nagu kolletanud lehed langeme me liiva alla, üks vähe varemini, teine vähe hiljemini ja siis pole enam neid kannatusi ega neid piinlemisi, mida tunneme nüüd..." Kas pole tõsi, mis?"

„Ei... tea..."

„Kui kõrge, ilus ja puhas on meie Suur, Igavene Ema, Igavene Loodus... jumaluke, kui kõrge, ilus ja puhas!... Vaata taevast, vaata metsa, vaata vaikselt kolletavaid põlde ja välju... Pilved sõuavad, puude oksad liiguvad tuules, vili kahiseb ja lainetab, oodates hiljaksjäänud niitjaid... Isegi kuum muld su jalgade all otsekui elab ja hingab... Kas sa pole tähele pannud, Ilse, kuis igatseb ja väriseb maa kevadöödel, kuis ringutab ta ennast mõnuledes karastava kaste all, kuis imeb ta ahnelt kosutavaid vihmapiisku pääle kurnavat põuaaega, nagu ihar armastaja, kes joob õndsust kallima huultelt... Või kas ei ela siis laiad, lõhnavad põllud üle suurt emaarmastust, kui tärkab pääle kosutavaid sadusid kõikjal pehme haljendus?... Aga inimene, see nõrk, vilets olevus, kes peaks õieti elama samasugust tasast, rõõmust elu, kui elab seda loodus, see inimene kujutab endale asja koguni isevärki valguses: tema on nagu kõige keskpunkt, tema pärast on kõik, tema on kõigest üle!... Ja siis näib talle, nagu oleks tema igatsus palju suurem ja sügavam, kui mulla igatsus vihma järgi, või nagu kannataks tema rohkem, kui kannatavad põllud ja väljad kevadiste külmade all. Oi seda naiivset, lapsikut olevusekest, seda nõndanimetatud inimest! Mistarvis see kurjus, see üksteise õgimine ja lõpmatu toorus, millega üksteist koheldakse?...

Kas ei võiks me siis tõesti elada koguni vaikselt ja rõõmsalt nagu sügisetoodetavad hilised lillekesed?"

Äkki peatus ta, haaras kähe käega pääst kinni ning hädaldas kuuldavalt.

„Mis sul on, kuule?" küsis Ilse, keda kohutas juba tõsiselt kaaslase liigne jutukus.

„Kukal... kukal..." oigas poiss.

„Mis su kuklal on, Paul?"

„Va-lu-tab!... Peaksid sa teadma, kuidas ta va-lu-tab!... Just kui — pihtide vahel..." — Ta nägu kiskus kõveraks, silmavalged muutusid punaseks ja suunurgad hakkasid tõmblema otsekui hääletus naeruhoos.

Vähe aega seisis ta küürutõmbununa keset teed, kogus aga end jälle kohe ning ütles pisut kähiseva häälega:

„Tühi asi... lähme edasi..."

Mõni minut sammusid nad vaikides. Päike vajus ikka madalamale ja kuldas juba metsalatvu. Raba kohal lainetas kerge uduloor, mis ähvardas laiutuda üle terve karjamaa. Üks ainus nurgeline, punakasvalge pilvesagar tõusis üle sügavsinise taeva.

„Jah, ma mõtlesin alles täna selle üle järele..." ütles Kiisk järsku liiga valju häälega. „Jumaluke, kui visa hooga tungivad need ainult ajutiselt maakera pinnal tuikuvad varjukujud üksteise kõri kallale, missuguse visa hooga vaevlevad ja kannatavad nad... Aga milleks? — Selleks, et kord vaikselt-vaikselt puhata kuskil surnuaia nurgas, raske liivakoorem rindadel, milles põles kunagi aastate eest hele tunnete tuli. Siis pole sul kasu su suurusest ega su tähtsusest... Kõik on ühetaolised põrmu-peotäied... Kas poleks kõige õigem

ja kohasem elada sama muretult ja rõõmsalt, nagu need kased siin meie ümber, nagu see kõrge raba, see kumer taevas, see peente närbumislaikudega ülekülvatud mets..."

Tüdruk vaatas teda hajameelselt, kuid imestanult.

„Tead, kelleks oleksid sa pidanud hakkama?" ütles ta naeratades.

„Kelleks, Ilse?"

„Luuletajaks," vastas neiu ning ta hääles kõlas halvasti varjatud iroonia.

„Võib olla... Ma olengi vahete-vahel katsunud oma tundeid paberile panna, kuid alati on sellest õige vähe välja tulnud... Leek nagu kustub, ja see, mis muutub sõnadeks, on ainult külm, kustuv tuhk... Il-se!..."

„Mis on?"

„Mu kukal... mu kukal..."

„Issand halasta, kui õrnake sa oled!" naeratas tüdruk, „minu pää valutab kah kaunis tihti, kuid mina pole vist veel kunagi selle üle kuuldavalt kaevanud."

„Õrnake? Mina — õrnake?"

„Aga mis sa siis oled, kui mitte õrnake?"

„Arvad? Kas ma vähe olen kannatanud, kuid ikka elan alles..." ütles Kiisk äkki kuidagi veidralt peene häälega ja vaatas Ilsele otse silmi. „Terve mu elu, terve mu õnn, mu olevik ja tulevik on põrmu varisenud, kuid ikka elan ma alles. Kannatus, kannatus ja ikka jälle kannatus, see on olnud mu osa elus..."

„Tõesti?"

„Jah. Sest mis on olnud terve mu olemine, kui mitte pikk-pikk kannatusahel... algusest lõpuni?... Kes on pidanud niipalju läbi elama, kui mina?..."

Tüdruk muigas, kuid vaikis.

„Miks sa naerad?"

„Mina? Kas ma's tõesti?"

„Või naerad sa mind, kuule?"

„Sind? Miks ma's sind naerma peaksin? Kas sa's arvad, et sa nii naeruväärne oled?"

„Võib ju olla, et olen kah. . ."

Ning jälle kuidagi kähinal sosistades:

„Il-se!"

„Noh?"

„Läks ära?. . ."

„Kes?"

„Tema. . . tema. . ."

„Kes tema?"

„Tema ikka. . . su kallim. . ."

„Ah jäta, kuule," ütles neiu ja punastas kõrvuni.

„He, he, he! Miks ma's jätma peaksin?. . . Kas ma's sellest rääkida ei tohi või?. . . Ah! Usu, mul on ju ainult hää meel, kui sa õnnelik oled. . . Usu, kuule..."

„Paul!" ütles Ilse ja punastas jälle.

„Näe, vaata, kui kiiresti see pilvesagar säält tõuseb. . ." näitas motorist äkki raba poole ja näis äsjase jutuaine juba unustavat. „See punakasroosa sääl. . . Kui õrn-õrn ja kerge ta küll on, see pilvesagar. . . Nagu luik. . . näe. . . nagu luik laotab ta tiibu. . . Ilse, kas ta pole just nagu luik sinisel järve pinnal, luik, kelle lumivalgeid sulgi värvib juba looja vajuva päikese õrn punetus. . . Kas pole, mis?"

„Aga tal pole ju vähematki sarnasust linnuga. . ."

„Pole vähematki sarnasust linnuga?. . . Aga. . . kuidas siis mulle?. . . Näe, näe, kui kergelt ta lendab, see laiatiivaline luik. . . Kas sa võid aimata, kus on ta

juba poole tunni pärast? Ah? Kas sa võid aimata, kuule?"

„Kust mina seda aimata võin!" vastas tüdruk pahuralt.

„Näe, nüüd on juba katlamaja kohal... Jumal küll, kui kergesti ta edasi liugleb..."

Ning jälle ilma ühegi sidemeta:

„Kuule, kas sa tahad, ma lõikan sulle siit paar kaske?"

„Ei."

„Aga miks, Ilse?"

„Väga lihtsalt: ei taha ja muud midagi!"

„Ega sa ometi mu pääle pahane ole?" küsis poiss järsku hirmunult ja vaatas jälle oma punaste silmadega tüdrukule otse näkku. „Ega sa ole pahane?"

„No imelik... ma ei tea, miks ma's pahane peaksin olema!"

„Ma ka ei tea...aga mulle paistis nii.... Ütle: — kas tõesti ei ole?"

„Ei ole, ei ole!"

„Ära ole jah... ei maksa... ma olen juba niikuinii õnnetu küll... Näe, nüüd tõuseb veel teinegi pilv.... Aga kas sellel pole just laeva kuju... ärasõitva laeva kuju... Kui imelik!... Läheb üle helesinise veevälja, purjed pinguli tuulest, ning viib endaga ühes palju igatsusi ja unistusi, palju ootusi ja lootusi... Aga õhtune päike paistab purjedesse ja katab need õrna punaga, otsekui oleks neile nõrgunud lugemata hulk veriseid pisaraid... Kuule, Ilse, istume siia vähekeseks puhkama..."

„Ei, ma ei taha puhata!"

„Miks sa's ei taha?"

„Miks?! Lihtsalt pole väsinud ja asi sellega!"

„Lähme's edasi."

„Ei, parem lähen ma juba koju," ütles tüdruk, tasandades käiku.

„Koju? Ära mine, Ilse!"

„Soo! Ja mis ma's siin pean tegema? Sinu hädaldusi kuulama või?"

„Mul on sulle midagi rääkida."

„No eks räägi siis!"

„Istume, siis on parem."

„Parem rääkida või?" küsis neiu pilkavalt.

„Jah, jah, ka rääkida... Istume, jah!"

„Ei!"

„Il-se-ke!"

„Kui sul midagi rääkida on, eks räägi's kord ära!" ütles neiu juba üsna pahuralt. „Ma ei saa tõesti aru, mis sul täna häda on! Küll valutab sul kukal, küll on sul midagi tähtsat rääkida, küll padistad sa igasugustest haledatest asjadest. Hääd tervist, ma pean kohe koju minema."

„Ilse, ära mine, kuule!" haaras poiss äkki ta kätest kinni ning tõmbas ta enda kõrvale, tuulest ümbertõugatud kuuse tüvele.

„Lase lahti!"

„Ei!"

„Lase lahti, kas sa mõistad!"

„Ei lase!"

„Ma ütlen sulle veel kord: lase lahti!" kähistas tüdruk häälega, milles kõlas äkki ootamata kuri toon.

„Ei!"

Ilse rabeles, kuid ei suutnud end vabastada.

„No mis sa must ometi tahad?!"

„Läks — ära...” ütles poiss jälle veidralt kähiseva häälega ja püüdis Ilsele silmi vaadata.

„Jah, läks jah!” karjus viimane ning tõukas teda äkki tugevasti vastu õlgu! „Jäta juba kord!”

Ta rebis enda valla ja pistis jooksu. Kui ta teekäänakult tagasi vaatas, nägi ta, et poiss ei mõelnudki talle järele tulla: ta istus küüruvajununa palgitüvel ja hoidis jälle kahe käega kukalt, otsekui oleks saadud hoop tabanud teda just sinna.

33.

Kiisale näis, nagu oleks ta istunud siin, tollel sammaldunud kuusetüvel kaua-kaua, otsekui terve igaviku. Kui ta sellest unetaolisest rammestusest ärkas, millesse oli ta langenud kohe pääle tüdruku lahkumist, oli aeg juba koguni hiline. Päike seisis juba silmapiiril. Laia lindina palistas valkjaspunane ehavöö ahtakest silmapiiri. Pilvesagarad, mis olid pillutud laiali üle terve taeva, sarnanesid mitmevärviliste udusulgedega, mis liuglevad aeglaselt ühes suunas. Tuult ei olnud, mets seisis vaikselt, raba poolt kuuldus tasane öölindude kisa. Õhk oli selge, kuid karge, nagu ikka varasügisel.

Kiisk tõusis, surus käed tasku ja hakkas mööda vaevalist, vesist rada karjamaale sammuma. Kui ta sinna jõudis, ei läinud ta aga mitte küla poole, vaid suundus raudteele. Juba mõne minuti pärast jõudis ta sellele välja. Mõlemal pool teed seisev mets muutis ümbruse kuidagi tumedaks ja salapäraseks. Nagu kaks pingulitõmmatud niiti mustas müürilõhes jooksid nöörsirged rööpad. Mõne sülla ulatusel näisid nad süsi-

mustadena, vähe kaugemal hõõgusid nad punakalt, veel kaugemal sulasid nad aga ühte sügisõhtu karge hämarusega. Kus tee käänaku tegi, sääl tõusis vastu taevast raske, süsimust müür.

Ligi verst maad külast eemal peatus Kiisk ja vaatas kaua ning uurivalt ükshaaval süttivaid tähekesi. Kuidagi äkki ja kohutav-selgelt tuli tal meelde Ilse. Ta pöördus, sammus jälle tagasi küla poole ja — kaotas äkki teadvuse. Kui ta selle uuesti tagasi sai, oli juba hommik. Ta istus aias pingil. Pää valutas jälle kuidagi küünistavalt ja kisendamapanevalt. Tuhanded tähed sirasid taevas, ida kaart värvis juba kerge koidukuma, tasane tuul sahistas vahtralehtedes, paisates neist mõne kergelt istujale näkku. Kuskil kaugelkaugel, vististi alevis ulusid ja haukusid koerad.

Kiisk tõusis, läks tuppa ja heitis voodisse. Käed risti valutava kukla all hakkas ta üksisilmi lakke vahtima. Hall udu jooksis aknast mööda ja litsus ruutudele nagu massiivne müür. Vahete-vahel kuuldus ahju tagant kilkide unine siristamine, samas aga langes üle maja mingi hingamist mattev hääletus, mida segas ainult õige nõrk tuulekohin.

Kiisk pöördus pisut küljeli ja võttis padja alt pika varrega piibu. Kui ta seda laadis, märkas ta äkki, et ta oli alles rõivas. Häbelikult ringi piiludes kargas ta voodist välja ja hakkas kiiresti poriseid rõivaid seljast võtma. Samal ajal näris teda aga lakkamatu tunne, nagu oleks ta kaotanud midagi väga tähtsat ja suurt ning kui ta uuesti voodi puges, sosistas ta poisikesliku hardusega, värisedes üle terve keha:

„Ilse... Il-se-ke..."

Äkki tärkas tal meelde, et ta peab täna töötama

hommikuses artellis. Noh muidugi, kindlasti on aeg juba tõusta! — Ta lükkas ühe jala üle voodiveere, siis tagant järele ka teise, kuid mäletas samal pilgul, et ta polnud veel suitsetanudki, ning hakkas jälle otsima piipu, mille oli ta vahepääl pannud kuhugi kõrvale. Ja selle asemel, et tõusta, jäi ta rahulikult lamama.

Ema, kelle kurva lesepõlve ainus lootus oli ta poeg ja kes muretses viimase eest sellepärast enam kui vaja, hüüdis tasakesi:

„Ega sa maga enam?"

„Ei," vastas Kiisk liiga valju häälega.

„Aja siis ennast üles kah... Ütlesid, et pead juba pool neljast minema hakkama..."

„Jah, küll ma ajan kah..."

Ent kohe tuli tal jälle meelde, et ta polnud ikka veel suitsetanud, ning ta ulatas kähku käe padja alla, kobades sääl otsides ringi.

Äkki tõusis ta hirmunult istuli. Jumaluke, piipu polnud ju sääl... Ta jäi kössivajununa voodiveerele istuma, vahtis suuril silmil vastu toas valitsevat pimedust ning kordas sosinal:

„Pole... pole... pole sääl..."

„Mis nüüd saab?" käis raske mõte läbi ta ajude.

Ta tõusis ettevaatlikult, küürutas üle voodi ja haaras äkki kahe käega padja alla, otsekui ei otsiks ta sugugi piipu, vaid mõnd elusat olevust. Teine käsi teiselt poolt padja all, hakkas ta neid aeglaselt ja ettevaatlikult koomale vedama. Iga silmapilk arvas ta sõrmeotsi piipu puudutavat ning naeratas hääl meelel. Kuid ikka oli see arvatav piip lihtne korts linas ja ta pidi lõpuks käed pettunult tagasi tõmbama, sest padjaalune oli tõesti tühi. Ent samas tuli talle järsku meelde,

et piipu pole ju vaja püüda, vaid otsida, ning see, kuis oli ta kahe käega korraga haaranud, tegi talle lõpmata nalja.

Äkki kerkis ta silmade ette Ilse. Oodaku ta, oodaku ta ainult! Tema, Kiisk, end tõesti niiviisi teotada ei lase!... Las aga tuleb hommik, küll ta siis talle näitab, sellele tüdrukule! — Ta unustas jälle suitsetamise, istus voodile ning hakkas kurja üksikasjalisusega plaanitsema kättemaksu. — Muidugi, nii ta teebki! He, he!... Arvab siis see tüdruk, et teisi temasarnaseid polegi enam ilmas, et tema ainuke naisterahvas on?! Mingu! Lennaku!... —

Kuid kui ta alles niiviisi mõtles, vajusid ta silmad kinni ning ta hakkas kohe nägema sedasama pisukest, kuid kohutavselget ja painavat nägemust, mis ei lahkunud ta päästt enam ilmsigi. —

Ta ees avardus lai, lage karjamaa. Mõlemal pool teed kasvasid madalad kadakad, ümmarad künkakesed näisid mütsidena ja mõni harvik mänd või kask seisis nukralt kesk üldist kidurust. Öö langes üle ilma ja raba poolt hakkas aeglaselt-aeglaselt tulema niisket udu. — Tema, Kiisk, läks üle tolle lageda karjamaa, läbi saabuva öö. Tal oli rutt ja ta käis väga kiiresti. Kui ta jõudis üsna majade lähedusse, nägi ta järsku inimpaari, kes sammus vaikides ta ees, mõtles tuima valuga, et need on Ilse ja Ridle, ning kiirustas samme, et jõuda minejaile järele. Aga kuidas ta ka ei rutanud, ikka kaugenes paarike tast ühtelugu, kuni kadus lõpuks sootuks uttu, teineteise ümbert tugevasti kinni, nagu armastajad kunagi. Ning kord-korralt pimedamaks muutuval karjamaal polnud näha enam midagi, mitte midagi!...

Ta avas silmad ja kargas närviliselt värisedes istuli. Ikka veel arvas ta nägevat öös seda kaugenevat paari. Valus armukadedus vajutas ta rinnad kinni. Tal tuli kuidagi äkki mõte pähe, et võib-olla on Ridle praegugi Võsal ning teda tabas äkki hullumeelne vajadus kisendada. Päävalu jäi pikkamisi vähemaks ja õige pisuke, koguni nõrk lootus, et see sonimine ometi kord üle läheb, välgatas läbi ta ajude.

Kuid juba järgmisel pilgul unustas ta jälle nii päävalu, oma ümbruse kui ka selle, et ta pole ikka veel suitsetanud, ning hakkas jälle kujutama tigeda üksikasjalisusega Ilset ja selle kallimat.

Ema hüüdis tasakesi:

„Paul!"

„Noh? Mis on, noh?" küsis Kiisk peaaegu karjudes.

„Kas sa oled ehk haige?"

„Ei ole, ei ole!..."

„Aga mis sul's on?"

„Mi-da-gi! Kur-rat, ma ei tea, mis mul siis olema peab!"

„No ära kohe pahanda jälle..."

„Mis sa's kisendad!"

— Minutiline vaikus. —

Ema, kellele polnud poja ajutine närviline olek uudiseks, kuulas hinge pidades. Kui viimane aga ühteviisi liikumata istuma jäi, küsis ta köhatades:

„Kas sa rõivaid panema kah hakkad või?"

„Ei hakka."

„Aga kell saab ju juba varsti kolm."

„Las saab."

„Sa ju jääd niiviisi hiljaks veel..."

„Või see sinu asi on!"

„Noh, olgu's pääle, kui see minu asi pole..." ütles ema ohates. „Ega ma sind enam aja kah... Aga ära pärast jälle nurise, et ma su magama olen jätnud..."

Kiisk heitis sõnalausumata voodisse, tundis aga järsku külje all mingi kõva asjakese ja haaras närviliselt selle järgi. — Noh muidugi, siin ta nüüd ongi, see piip! — Ta naeratas hääletult ja süütas tiku, et hakata suitsetama.

Jälle lamas ta kaua liikumatult, vahtides avasilmi vastu pimeduses nägematut lage. Aeglaselt edenes hommik. Kahvatu valgus ronis läbi tuhmide ruutude, muutis toa varese karvaliseks ning tegi asjad, mida polnud senini näha, silmale vastuvõetavaks. Koiduеelne tuul muutus kord-korralt valjemaks, sumises ümber maja nagu hiiglasuur mesilasparv ja lõgistas ülemeelikult aknaluuke; udu, mis näis nüüd täiesti massiivsena, otse litsus ruutudele.

Ligi kella viieni suitsetas Kiisk vaikides. Kui ema, kes pidi minema tööle kalevivabriku, ärkas ja tõusis, tegi ta enda magavaks. Sest nüüd, mil töötas pää jälle vähe korralikumalt, näis talle endalegi rumalana, jääda koju.

Vahepääl muutus ilm ikka valgemaks ja valgemaks. Tähed kustusid, kuu kahvatas, udu tõusis kõrgemale ja varjas päikese. Tõotas tulla hall ja nukker päev, võib-olla koguni vihmanegi. Ka tuul hakkas vähehaaval muutuma kiunuvaks maruiiliks. Ta ulus ja möirgas ümber maja nagu vihane koerakari. Seinad nagisesid, katus kägises, sirelioks ülemise ruudu kohal hüples närvilise kiirusega. Metsa katkestatud lõõtsutamine jooksis üle küla, kuskil kaugel, udu taga, hirnahtas hobune.

„Kuule, Paul, Paul, tõuse n'd ometi üles, kell on varsti juba viis!" hüüdis ema ja raputas poega õlast. — Ta oli pikakasvuline ja kõhetu, nagu vabrikutööline kunagi. — „Kas sa's täna tõesti tööle minna ei taha või?..."

Kiisk avas silmad, mõõtis vanakest tigeda pilguga ja küsis läbi hammaste:

„Kas sa's ei tea, et töö juba kella neljast hakkas?!"

„Mine ometi nüüdki!"

„Ah, jäta juba kord oma karjumine!"

Ema andis järele, sest ta nägi äkki poja punaseid silmavalgeid.

„Nojah, ju sa ise tead," ütles ta ja ohkas murelikult. „Aga, Liisa, tõuse's sinagi ometi!" pöördus ta kohe kolmanda toasolija poole, kes magas samas voodis, kust oli ta ise äsja tõusnud.

„Mis-ä?" küsis teki alt unine hääl.

„Ma ütlesin, et tõuse üles, kell on juba viis."

„Ah viis juba või?"

„Viis jah."

„Siis ma peangi ruttu tegema."

Voodist astus välja keskmist kasvu, umbes kolmekümne-aastane naisterahvas. See oli Kiisa vanatüdrukust õde, inetu välimusega, kuid seda soojema südamega. Juba mitmendat aastat käis ta ühes emaga kalevivabrikus tööl ja tast teati jutustada, et ta andvat enama jao oma teenistusest vennale. Varematel aegadel oli viimane tarvitanud neid summe ülikooli kuludeks, nüüd aga lihtsalt jõi maha. Kuid seegi ei heidutanud hääsüdamelist vanatüdrukut, sest talle oli muutunud juba peaaegu vajaduseks kellegi eest hoolitseda.

„Kas sa, Paul, ei lähegi täna tööle?" küsis õde ja hakkas end kiiresti rõivastama.

„Ei, ta on täna haiglane," vastas ema murelikult.

„Mis sul on?" pöördus Liisa venna poole.

„Midagi," vastas see peaaegu lakooniliselt.

Naised nägid, et küsitav on täna lihtsalt pahuras tujus ja jätsid ta rahule. Kui nad pool tundi hiljemini kodunt lahkusid, uinus Kiisk väsinult. —

Kui ta ärkas, oli lõuna juba möödas. Ta tõusis, pidi nagu kuhugi minema, kuid peatus akna all ja jäi üksisilmi välja vahtima. Kell lõi juba kolm. See pani ta imestama, sest tal oli tunne, nagu oleks ta maganud ainult paarkümmend minutit.

Ilm oli muutunud ilusaks. Kerge uduvina, mis kattis veel maad, lahkus pikkamisi. Ümbrus oli täiesti selge, taevas tumesinine, pilved kerged ja valged nagu suled. Tuul, mis ähvardas hommikul tormiga, puhus nüüd ühetasase, mitte just liiga suure tugevusega.

Kiisk toetas pää vastu külma raami, mõtles ühesuguse tuima püsivusega Ilsest ning laskis pilgul vabalt rännata üle põldude. Viimane udulaine kadus alevi suunas ning nüüd näis küla ta ees täiesti paljas. Nagu väsinult lamasid madalad majad, üks siin, teine sääl. Tuul sasis ripnevate oksadega remmelgaid, üks leinapaju norutas kraavikaldal, noor vaher, mis oli istutatud alles möödunud kevadel, punetas hädisena. Metsa sakiline äär torkas silmi kuidagi teravselgena, otsekui oleks ta naelutatud taeva tumesinisele foonile. Otse üle maantee tegi keegi rukkikoormat, pisut kaugemal kiskus kolm naist kartuleid. Kui nad seljad vaataja poole pöörasid, näitas tuul nende paljaid sääri.

Äkki tõusis Kiisas tahtmine minna hulkuma.

Ta tõmbas kuue selga ja astus toast välja. Oli pisut karge, kuid kosutav sügisilm. Siin-sääl sädistasid lahkuvad rändlinnud, aianurgas kasvav pihlakas oli kobaras täis tumepunaseid marju, tuul, mis puhus idast, liigutas ägedalt haava kolletama löövaid lehti. Kuskil põlluveerel luiskas keegi vikatit ja naabriõues lõhuti puid.

Astudes maja varjust välja tundis Kiisk kohe seda selget, klaasist kargust, mis iseloomustab ainult põhjamaa varasügist. Päike paistis taevast küll täiesti paljana, kuid ei soojendanud enam pea sugugi. Ta oli väsinud ja rändas väga madalalt. Õhus aga tundus vaevalt märgatav surilõhn, mida laotasid endist nähtavasti kolletanud lehed ja närtsiv rohi tee kõrval.

Kiisk suundus mööda vaevalt paari jala laiust rada metsa poole. Mõlemal pool teed seisid viljaaunad. Tuul ja vihm oli nad peaaegu valgeks pleegitanud. Suur linnuparv kattis neid nööpidena. Kui Kiisk lähenes, tõusid julged vargad lendu ja kadusid sädistades karjamaale. Raba näis jälle hingavat udu, kuid nüüd ei lagunenud see kaugemale, vaid rippus liikumatu pilvena kaugete umbvete kohal.

Kiisk kavatses alguses minna katlamaja juurde, kuid kui ta mõneminutilise kiire sammumise järel peatus, märkas ta, et ta oli jõudnud välja Võsa aida taha. Ja ühtelugu Ilsest mõeldes asus ta õue.

34.

Kui Kiisk tuppa astus, istus Ilse seljaga ukse poole ja luges midagi.

„Jõudu," ütles poiss.

„Tarvis jah," vastas tüdruk võpatades ja pöördus kohmetult.

Kiisk istus, vaikis vähe aega ja küsis siis:

„Mida sa loed?"

„On üks sodi."

„Millest ta räägib?"

„Vene-Jaapani sõjast..."

— Vaigiti. —

Viimaks ütles tüdruk:

„Tule istu parem tahakambri... siin on must ja..."

Kui ta tõusis ja kergel sammul ukse poole astus, küsis motorist:

„Kus Jakob on?"

„Magab," vastas neiu. „Ta rääkis, et sa pole täna tööl olnudki..."

„Ei olnud jah."

„Laisaks lähed või?..." küsis neiu ja naeratas kohmetult.

„Laisaks lähen jah..." vastas poiss.

Nad astusid tahakambri. Tüdruk sulges ukse ja ütles vaikselt:

„Eks istu kah!"

Jälle vaigiti. Ilse lehitses närviliselt raamatut, tuul lõi õlekõrre põiki üle ruudu. Kuskil kaugel peksti vilja ja masin ulus ühetasase hooga.

„Päris üksi oled või?" küsis Kiisk ja vaatas neiust mööda.

„Üksi jah."

„Kuhu's teised läinud on?"

„Mõisas rehel."

Kiisk tõusis, käis paar tiiru üle toa ja küsis järsku sosinal:

„Miks sa mind lõid?"

Ilse ei vastanud.

„Miks sa mind lõid, kuule?" kordas poiss.

Ilse vaatas talle järsku otsa ja vastas vähe väriseva häälega:

„Sellepärast, et sa mind lahti ei lasknud..."

„Mis see's tegi?"

„Ja mistarvis sa mind's hoidsid?"

„Ma tahtsin sulle midagi rääkida."

Vaigiti.

„Ka sa's mind tõesti nii vihkad?" küsis Kiisk.

„Ega ma ei vihka ju sind..."

„Aga miks sa's lõid?"

„Ma ütlesin ju, et sellepärast, et sa mind lahti ei lasknud."

„Ei, sa ainult salgad... Ma ju tean, et sa mind... et sa mind vihkad..."

„Ei, ei, aga ma ei või kannatada, et inimene säärane on..."

„Kuidas säärane?"

„Säärane... säärane... just nagu vana naine..." ütles Ilse ja naeratas kohmetult.

„Nagu vana naine?"

„Jah, nimelt. Iga kord, kui ma su ahastusi kuulen, valdab mind säärane tunne, nagu oleksid sa vana naine... Oled ainult seeliku asemel püksid jalga tõmmanud..."

„Ilse, ära naera niiviisi mu hinge..."

„Su hinge? Kas ma's su hinge naeran? Noh, kuule, ära nüüd iga sõna kohe südamesse võta! Aga sa oled ju nii haledameelne, et... Ikka kaebad ja kaebad aina... Aga mistarvis? Mees peab vait olema! Kas sa mõtled, et need inimesed, kes sinu viisi ei hädalda, kõik õnnelikud on? Oh, sõbrake, igas inimeses on oma uss, mis teda närib ja piinab... Kuid kes siis sellepärast kohe meelt heitma kipub? Tead, iga kord, kui sa niiviisi nutma ja ahastama hakkad, ei suuda ma seda kuidagi taluda..."

„Ja sellepärast andsidki mulle vastu vahtimist..." naeratas Kiisk kurvalt.

„Mis nüüd seda just aga... Kas maksab's mehel niiviisi kiunuda? Eks mõtle ise järele! Ega su seisukord ole ju sugugi halvem kui igal teisel inimesel, kes pole just miljonär... Ma olen kindel, et kui sa selle asemel, et haududa igasuguseid veretuid unistusi, asjast mehiselt kinni haaraksid, jõuaksid sa kindlasti eesmärgile."

„Ei, sinna ei jõua ma enam kunagi..."

„Küll jõuaksid, kui sa ainult unistused nurka viskaksid ja tõsiselt võitlusse astuksid."

„Mis võitlusse mul enam astuda on..."

„Võitlusse oma olemise eest," ütles tüdruk kuskilt loetud lause.

„He, he! Millega ma enam võitlen, kui mul kõige tähtsam sõjariist puudub," naeris Kiisk.

„Raha?"

„Nojah raha."

„Noh, seda räägi juba säärasele inimesele, kes ei

tea, kui palju sa teenid! Kas sa oled lugenud Dostojevski romaani „Преступление и наказание“?“

„Olen küll.”

„No ütle mulle siis, kas sa pole mitukümmend korda paremas seisukorras kui Raskolnikov! Aga kas tema kah kunagi niiviisi ahastas? Ei! Tema otsustas oma olemise eest välja astuda ja ei kohkunud seejuures tagasi isegi korda saatmast kuritööd. Sina aga saad aasta ringi ligi kümme tuhat marka kuus, kuid kaebad siiski, et su elu on nurja läinud. Arva kord hästi järele: viimne kui kopikas jääb sulle enesele... Kui sa ainult vähem jooksid ja kas või ainult poole sellest rahast kõrvale paneksid, koguneks sulle varsti üsna kenake summa. Aga mis sina teed? Sina lased oma vaese õe pennid kah veel läbi...”

„Jah, ma tean, ma tean, et ma olen alatu...” ütles poiss nutuse häälega.

„Mis alatu sa's sellepärast oled? Sa oled lihtsalt ebaõnnestunud inimene ja muud midagi. Kas on siis ainult selle ühe aastaga, mille pidid sa rahapuuduse pärast koolist ära olema, juba kõik kaotatud? Muidugi mitte! Aga sina võtsid asja kohe liiga südamesse ja kukkusid... Ja kuigi oleks nii, et sul poleks enam edasiõppimise võimalust, kas maksaks siis sellegi pärast kohe meelt heita? Eks võta kas või minust eeskuju! Arvad, et mina ei tahtnud koolis käia? Küll tahtsin! Aga noh, ei saanud — ei saanud, mõni mõis! Lugesin ja ahmisin, mida suutsin, mida ei suutnud aga, selle jätsin üsna rahulikult ahmimata. Ja ütle mulle puhtast südamest, kas oled sina pooltki niipalju kannatanud kui mina? Ah!”

„Ilse, ära mõista mu üle kohut!"

„Su üle kohut mõista? Ei, ainult kahjatseda võib sind."

„Aga kui ma ennast muuta suudaksin?"

„Noh, annaks Jumal."

„Kuid... kuid ainult ühel tingimusel... Kui sa... mind..."

Kuid Ilse mõistis ta mõtet juba poolel lausel ning ütles:

„Ah, jäta juba kord!"

„Jah, ma tean, tean, et mu lootused asjata on... Ah, kui sa ainult aimaksid, kuidas sa mulle südamesse oled läinud!... Päevad läbi, ööd otsa seisad sa mul meeles... Kui ma und näen, siis ikka ainult sinust... Ainult sinu armastus võib mu elu uuesti korralikuks muuta..."

„Jäta, kuule!" kordas Ilse.

„Jumal, kui ilus oleks siis olla!... Sina ja mina... Ma kannaksin sind kätel, hoiaksin sind nagu väikest-väikest linnupojukest... Kui sa ainult teaksid, kui selgesti olen ma omale kujutanud tervet meie elu, kui me juba meest-naist oleksime... Ma hakkaksin uuesti õppima, teeksin kolme, nelja aastaga ülikooli läbi ja saaksin kuhugi hää koha... Me oleksime ainult kahekesi... Elaksime kuskil üksikus majas ja maitseksime õnne... Kui suvi tuleb, sõidaksime siia, jalutaksime neil tuttavatel radadel, kuulaksime ööbiku laulu ja vaataksime, kuis tõuseb kuu üle udu... suur, punakaskollane, ilus kuu... Kõik lõhnaks meie ümber... Ma ehitaksin siia maja ja tuleksime siia igal suvel... Ilse, kuule, tule mulle naiseks!..."

„Jä-ta!" ütles neiu ja nägi vaeva pääletikkuva naeratuse varjamisega.

„...Elu oleks nagu muinasjutt, kerge ja ilus..." Pikil talveõhtuil istuksime me kahekesi küdeva kamina ees ja unistaksime... ma räägiksin sulle ilusaid lugusid, nagu lapsele... Siis vaatame me pilvi, mis lendavad üle... Kõiki me näeme, kõiki me kuuleme... Kuis väriseb ja igatseb maa, kuis kisendab põuane muld vihma järgi... kuis käib elav hingus üle kahisevate viljapõldude... Ilse... Il-se-ke..."

Tüdruk naeris vaikselt.

„Ega ole midagi, plaan on suurepärane," ütles ta.

„Ja nii ma teeksin... tõesti, nii ma teeksin...! Tule mulle ainult naiseks!"

„Ning muud midagi?"

„Ah, ära naera, kuule! Ütle, kas sa tuled mulle naiseks?"

„Ei!" vastas Ilse juba üsna tõsiselt ning vaatas kõrvale.

„Aga miks... miks?!"

„Sina ütle mulle enne, mis sa muga pääle hakata mõtled? Paned mu oma unistusi ja ahastusi vist kuulama? Ei, sõbrake, need ajad on möödas, mil armastajad ainult armastusest elada suutsid. Nüüd on asi ikka seesugune, et ilma leivata läbi ei saa."

„Siis... siis ei unista ega ahasta ma enam kunagi..."

„Ah, ära juba minule räägi!"

„...sest sina oma armastusega teed mu uueks!... Ma tunnen juba praegu, kuidas mus jõud tõuseb, kui ma ainult selle pääle mõtlen, et sa alati muga ühes oleksid. Sa oleksid mu langenud elu üle nagu kaitseingel...

Kõik muutuks mus uueks ja puhtaks... Mu senine ropp elu kustuks nagu kriidikiri sulavalt jäält... Ainult sinusugune süütu olevus võib mind päästa... Ilse, kuule, kas sa... kas sa armastad mind ja... tuled mulle naiseks?"

„Ei!"

„Ei?"

„No ma ütlesin juba, et ei!"

Kiisk tõusis, naeratas kuidagi hädiselt ning küsis:

„Lähed Ridlele?"

„Ükskõik," vastas neiu vihaselt.

Ta lõi raamatu lahti, toetas pää kätele ja näis süvenevat lugemisse.

Kiisk lahkus toast, nutujoon ümber suunurkade.

35.

Jälle kaotas Kiisk lühemaks ajaks teadvuse. Kui ta tollest raskest, unesarnasest olekust ärkas, oli käes juba õhtu. Vihma oli sadama hakanud. Ta seisis raba veeres, raudtee-tammil, ja vahtis üksisilmi udusesse kaugusse, kustunud pabeross suukolgas. Taevast katsid rasked, tinahallid pilved. Ei kuud, ei ühtki tähekest ega nõrgematki ehavööti. Mets oli täiesti pime, otsekui täidaks puude vahesid nõtke, aeglaselt edasi roomav pigilaine. Kuskil karjamaa taga haukus koer, linnas huikas aga sissesõitva veduri hoiatav vile. Siis langes äkki nii tihe udu, et sai võimatuks näha isegi paari sülla kaugusele. —

Pää norus läks Kiisk kaua ja ümbervaatamata mööda raudteelt kõrvale pööravat rada, külast veelgi

kaugemale. Udu oli raske ja vähe lõhnav. Vahetevahel sattus ta teelt kõrvale, komistas üle kännu või põrkas rinnuli vastu puid. Kui ta lõpuks väsimust tundis ja peatus, nägi ta, et ta oli jõudnud metsast välja ja et ta ees avardus tühi, lagendikutaoline heinamaa, mille kohal, umbes süllakõrgusel, rippus udu nagu maale laskuv pilv. Selle pilvetaolise udu alt viis läbi nöörsirge tee ja kadus pimedusse.

Äkki vilksatas läbi Kiisa pää samasugune helge viir, nagu siis, kui ta mõni tund tagasi Võsalt lahkus, ning otsekui tolle helge viiru valgustusel märkas ta, et ta on eksinud. Tõesti — siia, sesse ümbrusse pole ta saanud veel kunagi enne! — Talle oli võõras see nöörsirge tee, need üksikud, pimeduses ebamääraselt suurtena näivad puud teeveeres kui ka too omapärane, ääretu lagedus, mille ees ta seisis. Siin tundus vihm eriti külmana, ning tuul, mis lõõtsus rippuva udu alt läbi, tungis kontideni.

Külmast lõdisedes vaatas Kiisk ringi. Terve õhtu tuli viimse üksikasjani meelde. Ilse seisis jälle elusuurusena ta ees ning too lakkamatu tunne, nagu oleks talle ühes tüdrukuga kaotsi läinud terve ta elu, muutus ikka teravamaks. Omavolilised mälestused läinud kuu sündmustest panid ta kuuldavalt oigama. Käed taskus hakkas ta teed otsima, et minna külla tagasi. Kuid tal ei tulnud ega tulnud meelde, kus ta õieti viibib. Kui palju ta ka vaeva ei näinud, ikka jäi ümbrus talle täiesti võõraks. Külm pures liikmeid, meelekohtades tuikas ja sisemine palavik pani kõrvad kumisema. Mõeldes alalõpmata Ilsest, tegi ta otsuseks minna otse edasi. Ta sammus jälle ligi pool tundi. Udu seisis ikka samas kõrguses, liikumatu ja

raske nagu müür. Niikaugele, kui silm ulatas, polnud näha ainustki maja. Paaris kohas tegi tee pöördeid ja lähenes äkki üsna jõekaldale. Siin laskus udu jälle maapinnale. Jõge võis aimata ainult lainete tasase lobina järgi.

Kuid seda kohta Kiisk juba tundis ning pöördus kohe õigesse suunda, et minna külla.

„Pääle pooletunnilist kiiret sammumist jõudis ta välja samale kohale, kus oli ta äsja seisnud. Ta mõtles, et oleks vaja kohe koju minna. Kuid kui ta raba veert mööda mõnikümmend sammu edasi oli astunud, nägi ta tee kõrval äkki pisukest putkakest ning peatus, sest talle tuli meelde, et ses putkas elab praegu keegi tööline hommikusest artellist.

Ta astus teelt kõrvale ja põrutas putka uksele.

Üsna pea küsis hääl seest:

„Kas keegi koputas või?"

„Jah, tee lahti!"

„Kes sa oled?... Mis sul vaja on?" urises hääl.

„Mina olen... sooja tahaksin..."

„Paul või?"

„Jajah... tee lahti..."

Kägisedes ja nagisedes avanes uks ning Kiisk astus kitsasse, vaevalt poolesüllalisse ruumi.

Siin oli külm, rõhuv ja niiske. Õhukesest laudseinast läbivuhisev tuul oli viinud välja viimsegi soojanatukese ja pani tule, mis põles keset põrandat, värisema ja vabisema. Tule ääres istuv kõhetu mehike oli täiesti rõivas, isegi müts pääs ja saapad jalas, sest oli siin ju sama külm kui väljas, lageda taeva all.

„Tere," ütles Kiisk ja sirutas kohmetanud käed tule kohale. „Tere õhtut!"

„Tere, tere," vastas mees, riivates teda vaenliku pilguga. „Mis sa siin säärase ööga hulgud?"

„Niisama... juhtusin tulema..." vastas Kiisk, hoides käsi ikka ühtelugu tule kohal.

„Kus sa hommikul olid?" küsis mees.

„Kodus... haige pisut... kü-ülm...!"

„Külm jah."

Tuli põles tasase, vaevaltkuuldava praginaga, tuul puhus ja lõõtsus ümber putka, vihm lõi rabinal vastu õhukesi laudseinu, plekktoru, mis oli asetatud suitsu ärajuhtimiseks läbi katuse, sumises madala, õudse häälega, otsekui puhuks keegi hiiglajõuga tühja pudelisse. Vettinud puu kibe ving pani silmad vett jooksma.

„Viimast nädalat ongi töö," ütles mees ja riivas Kiiska jälle põgusa pilguga. „Laupäevaks saavat põld täis..."

„Oli kuulda jah... Näe, tuul puhub päris sisse..."

„Ju puhub... Palju need harvad laudseinad's peavad..."

„Pane natuke oksi juurde..."

Ning jälle kuidagi sisemiselt lõdisedes:

„Külm..."

Nii istusid nad liikumatult teine teisel pool tuld ja vahtisid üksisilmi endi vahel loitvasse leeki. Mees murdis kuiva risu ja asetas selle risti sütele, köhides vahete-vahel kiunuvalt. Ta silmad olid piluli, niisked ja ähmased, ning ta peen, kõhn kael näis kuidagi veidralt pikana ja hallina, otsekui kataks seda paks seenetuskord. Pikad, sorusripnevad vurrud varjasid suu, neist läbitungiv hingeõhk muutus aga kohe auruks. Kiisk märkas nagu kuidagi kõrvalt, et mehe käed, põlved ja

pää värisesid korduvalt ja tugevasti, sest läbi katuse nõrguv vihmavesi oli muutnud märjaks isegi ta rõivad.

„Kas sul siin külm ei hakka?" küsis Kiisk.

„Ei hakka..."

„Aga täna on ju nii vire et..."

„Jah, täna ikka on vire küll..."

— Vaikus. —

Äkiline tuuleiil paiskas tugeva hoo vihma vastu seinu. Piisad langesid nii valju rabinaga, otsekui ähvardades laudadest läbi lüüa. Mets kohises järsku kuidagi kohutav-tugevasti, ning üks koer hakkas külas igavalt haukuma.

„Kas sa homme tuled tööle?" küsis mees ja vaatas Kiisast mööda.

„Jah tulen."

„Mis haigus sul oli?"

„Niisama... Pää valutas ja..."

— Vaikus. —

„No küll sajab aga..." tähendas mees ja murdis jälle kuivi oksi.

„Jah, tuleb küll ikka..." vastas Kiisk.

— Vaikus. —

„Kes mu asemel mootori juures oli?"

„Millal?"

„Eila..."

„Vilber ise."

Mees keeras värisevate sõrmedega vilkat, see aga purunes, ning ta küsis nohisedes:

„Sul juhtub ehk suitsu olema?"

„On küll."

Jälle läks mõni minut sõnatut vaikust.

„Kuhu sa siis siit lähed?" pöördus Kiisk äkki mehe poole ja vaatas talle esimest korda otse silmi.

„Millal?"

„Noh, eks siis ikka, kui töö läbi saab..."

„Ju's näeb..."

„Mina arvan, et kõige parem oleks sadamas ringi vaadata."

„Kas sa's töökotta tagasi ei lähe?"

„Mina? Nojah, mina lähen küll töökotta tagasi aga... Ma arvan, et sinul oleks kõige parem sadamasse minna..."

„Võib ju olla..."

— Jälle minutiline vaikus. —

„Kust sa pärit oled?"

„Kes? Mina? Ega mul põlegi kindlat kohta... He, he... Hulgun niisama ringi... Sügisel, tead, tuleks idasse lennata..."

„Kuhu idasse?"

„Venesse."

„Arvad, et sääl parem on?" naeratas Kiisk äkki kuidagi kõveralt ja tõstis jälle käed tule kohale. „Tuleb samuti tööd teha..."

„Noh, loomulik. Aga sääl on vähemalt uus, huvitav... Eks mängimegi's kommunisti, näe, taheti nüüd juba üles-alassi maha kõmmutada..."

„Maha kõmmutada?" venitas Kiisk mõttetult, käed ikka leegi kohal.

„Jah. Vend oli põrandaalune... meil on aga ühed esimesed nimetähed... Mina olen Alleksei, tema on Alleksander... Noh, ja võetigi siis kraest kinni ja — давай — ära ilmast!... He, he, he, vaevalt-vaevalt et pääsesin veel..."

„Aga kuidas vennal läks?"

„Noh, ära ikka. Kes sind jätab... Läks veel mu eide juurde varju, sai seegi oma kuus kõva kraesse."

„Su ema või?"

„Ei, naine."

„Sa oled's naisemees kah?"

„Jah. Ju seegi lollus sai ilmas ära tehtud..."

„Aga kuidas siis...?" tahtis Kiisk veel midagi küsida, kuid ei suutnud enam lauset lõpetada.

Ta pää langes äkki rinnale ja ta vajus ettepoole küüru. Rammraske, liivakotina turjale rõhuv uni haaras ta samal silmapilgul. Veel magades mõtles ta, et oleks vaja koju minna, ning nägi isegi seda, et ta tõusis ja putkast lahkus. Kuid samal viivul kerkis ta ette viirastuslikult selge unenägu ja ta unustas kohe tolle magades sündinud mõtte.

Ta nagu läks kuhugi. Esmalt oli soe suvine päev, siis aga hämar ja külm talveõhtu. Paksus lumes sumades sammus ta linna poole, ihul ainult õhuke särk, ning püüdis end kõigest jõust tuule eest varjata. Äkki muutus aga tee kole järsuks ja läks alla mööda libedat, klaastasase jääga kaetud mäenõlva. Ta hakkas pöörase, hullumeelse kiirusega langema, alamale, ikka alamale. Järsku oli ta kuskil sügavas-sügavas, külmas augus ja püüdis end metsikult kaitsta päratute rotihulkade eest, kes pugesid välja lumest, närisid teda, roomasid ja venisid jälkraskelt mööda ta paljast ihu.

Tülgastusest ja hirmust aetuna hakkas ta kisendama. Ta vehkis kätega ja karjus, et Ilse ta august välja avitaks. Kuid kui ta üles vaatas, nägi ta, et see, kes seisis augu kaldal, polnud Ilse, vaid Ridle. Mehe silmad olid imelikult ähvardavad, vaenlikud ja teravad,

ning kui Kiisa pilk ta omaga kokku puutus, ütles ta itsitades:

„Vaata nüüd... vaata nüüd... see on sulle paras, närakas!"

„Il-se..." ütles Kiisk kurvalt ja avas silmad.

Kohe valdas teda jälle mõte, et ta peaks koju minema. Ta sirutas käed tule kohale, naeratas miskipärast ning ütles peaaegu sosinal:

„Jah, ma pean ikka minema hakkama... Mis ma siin ikka enam tukun..."

„Jah, ju on... Ega sedagi tea, kas saab hommikul töötada või..." tähendas mees ja tõusis, et sulgeda ust, „kuidagi viisi ei saa sühukse sajuga... Hommik on küll kaugel veel, aga... Uuh, kuidas lõõtsub, see neetud tuul..."

„Lõõtsub jah..." ütles Kiisk ja astus pimedusse.

Sadas endist viisi külma, tihedat vihma. Taevas oli hall ja madal, mere poolt tõusis ühtelugu tumedaid pilvi. Udu oli vähe hõredamaks muutunud, kuid lõhnas selle-eest kuidagi teravalt, otsekui püssirohu-suits. Külas laulis kukk, linna valgus kumas nõrgana vastu halli taevast.

Astudes putkast välja valdas Kiiska jälle talle juba tuttav helge tuju. Keha pisut ette vimmas ja käed taskus, hakkas ta kiiresti küla poole sammuma ning kordas ühtelugu:

„Noh muidugi, arusaadav!... Noh muidugi!..."

Tal oli veider tunne, et ometi kord on ta selles, mis näis talle senini täiesti arusaamatuna ja vormituna, selgusele jõudnud, ja et nüüd, tollest silmapilgust pääle, pole tal enam vaja kannatada. Ning jälle kordas ta kõveralt itsitades:

„Noh muidugi!... Arusaadav!... Noh muidugi!..."

Äkki nägi ta üsna oma ees, pimeduses, suurt, õlekatusega maja. — Soo! — Nii siis oligi ta lõpuks kodu väljas!... Käed taskus ja ammu juba kustunud pabeross suukolgas, kargas ta kergelt ja lõbusalt üle madala, maja ümbritseva püstandaia. Kui ta läbi jalgu hakkavate kartulivarte õue poole sammus, nägi ta, et kambri aken oli veel valgustatud.

„Tohoo!" ütles ta kuuldavalt, astus miskipärast kikivarvule tõustes ukse juurde ja sirutas juba käe lingi järgi, kui hüüdis teda keegi tasakesi:

„Paul!"

Poiss pöördus hirmunult ja kiiresti. Ta arvas alguses, et see hüüdja on keegi võõras, kuid nägi siis äkki üsna ukse kõrval seisvat õde ning küsis tüdinud häälega:

„Noh, mis on?"

„Kus sa olid, Paul?"

„Mis see's sinule korda läheb!"

„Mõtle, missugune öö... külm... vihmane... Mis sa ennast vaevad, vend?!"

„Kuidas ma's ennast vaevan...?" puhkes Kiisk järsku naerma ning astus õest mööda. „Imelik küll... ma vaevan ennast...! He, he, he! Kust sa säärase mõtte võtad?"

„Heida nüüd ilusti magama!..." ütles õde.

„Ei taha... He, he!"

„Paul, heida nüüd magama!..."

„No mis sa nüüd kõõrutad! Heida kui tahad!"

Äkki astus ta akna juurde, surus näo vastu ruutu ning hakkas valju, kiunuva häälega kisendama:

„Näe, näe, kui tuleb... kui tuleb...! Näe, vaata, kui tuleb! Näe, näe!..."

„Paul, Paul!" hüüdis õde nutma puhkedes ja püüdis teda voodi juurde talutada. „Vend, heida puhkama... heida puhkama..."

See oli esimene raskem haigushoog, mis rääkis selget keelt Paul Kiisa vaimlisest seisukorrast. — Mõni päev hiljemini konstateerisid arstid pääaju pehmenemist.

Esimese köite lõpp.